DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 10

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

KIRKDOKUZUNCU KİTAP 7
Şark'ta Erkek Ve Kadın 7
Sultan İbrahim'in Cülusu 10
Cülusun Tebliği Ve Anlaşmanın Yenilenmesi 11
Birkaç Şehzadenin Doğumu; Zelzele Ve Yangın 14
Sikke'nin Yenilenmesi Ve Umumî Tahrîr 15
Azak Kalesinin Zabtı 17
Silahdar Mustafa Paşa'nın İdamı 20
Bazı Zorba Ve Şakilerin Cezalandırılması 21
Nasuhpaşa-Zade'nin İsyanı Ve İdamı 21
Mısır Valileri 25
Zülfekaar Ve Faik Paşaların İdamı 26
Cinci Hoca 28
Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın İdamı 30
Yeni Sadrazamın Gelişi 35
Piyale Paşa'nın Îdamı 36
Narhcı Hasanın İdamı 37
Deli Kaasım 37
Mevlid-İ Peygamberi Şenlikleri 38
Bazı Olaylar 39
Cinci Hoca Ve Şekerpare İçin Saray İnşâsı 40
Padişahın Edirne'ye Seyahati 41
Kırım Hanlığı'na İslam Giray'ın Tâyini 43
Lehistan, Rusya, Transilvanya İle Diplomatik Münasebetler 46
Baron Dö Çernin'in Sefareti 48
ELLİNCİ KİTAP 53
Sultan İbrahim'in Sefihâne Hayâtı 53
Kızlarağası Sünbül Ağa'nın Esareti 58
Padro Ottomano 58
Girit Adası 61
Aya Todori Ve Hanya'nın Fethi 68
İstanbul'da Hâdiseler 73
İngiltere Ve Fransa Elçileri 78
Elçi Greyfanklau 79
Kırım Hanı, Lehistan Ve Rusya 81
Mehmed Paşa'nın Vefatı 84
Kesmo'nun Zabtı 85

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kapdan Paşa'nın Şehâdeti ... 86
Fazli Paşa'nın Düğünü Ve Cinci Hoca'nın Gözden Düşmesi ... 87
Sahte Abaza ... 88
Kırım'da, Kıbrıs'ta Ve Anadolu'da Karışıklıklar ... 88
Kandiye Muhasarası Hazırlıkları ... 89
Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik Mücadeleleri ... 90
Sadrâzam Salim Paşa'nın İdamı ... 92
İdarî Değişiklikler ... 92
Harem Saltanatı Ve Düğünler ... 93
Anadolu'da Ve Bağdad'da İsyanlar ... 94
Kandiye Muhasarası ... 96
Vardar Alî Paşanın İsyanı ... 98
Ahmed Paşa'nın Düğünü ... 105
Kırım Aleyhine Lehistan Ve Rusya'nın Şikâyetleri ... 108
Samur Kürk Ve Anber Vergisi ... 109
Valide Sultan'ın Sürülmesi ... 110
Uğursuzluk Belirtileri ... 111
Yeniçeri Ve Ulemanın Orta Camiinde Toplanmaları ... 111
Sadrazam Ahmed Paşa'nın Boğulması ... 114
Rumeli Kazaskerinin Öldürülmesi ... 117
ELLİBİRİNCİ KİTAP ... 126
Yeni Pâdişâhın Eyüp Câmii'nde Kılıç Kuşanması ... 126
Sofu Mehmed Paşa Sadrazam ... 126
İhtiyar Ve Genç Valide-Sultânlar ... 127
Cinci Hoca'nın İdamı ... 128
Cülus Bahşişi ... 130
Hademe-i Hassa Odalarının Tanzîmi ... 130
Hademe İsyanı ... 133
Sipahilerin İsyanı ... 136
Sipahileri Yeniçerilerin Mahvetmesi ... 138
Eşkıya Reisi Haydaroğlunun Îdâmı ... 143
Sadrazamın Müzakereleri ... 145
Sofu Mehmed Paşa'nın Azli Ve İdamı ... 148
Asya Ve Avrupa Hükümetleri Elçileri ... 150
Gürcî Nebi'nin Üsküdar'da İsyanı ... 153
Girit'te Askerin Kıyamı ... 157
Kandiye Muhasarası ... 158

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İlmîyye'deki Gelişmeler 159
Katırcıoğlu'nun Affedilmesi 162
Kara Murad Paşa'nın Sadaretten Azledilmesi 164
Yeni Tayinler Ve Aziller 167
Girit'te Ve Akdeniz Boğazında Deniz Vakaları 169
Bosna Vekaayii 171
Melek Ahmed Paşa'nın Sadâreti 172
Zarar Verici Mâlî Tedbirler 172
Van'da, Ayıntab'da, Suriye'de Karışıklıklar 174
İzmir Ve Selanik Kadılarının Azli 176
Sadrazam'la Ağalar Arasında İhtilaflar 176
Sofra İsrafları 177
Kadızâdeliler'le Tarikat Ehli Arasındaki Çekişme 178
Şeyhülislâmın Değişmesi 180
Melek Ahmed Paşanın Azli 184
Esnaf Kıyamının Bastırılması 185
İhtiyar Valide Sultanın Öldürülmesi 187
ELLİİKİNCİ KİTAP 198
Sadrazam Siyavuş Paşa'nın Azli 198
Venedik, İspanya Ve Avusturya İle Siyasî Münasebetler 200
Abaza Hasan İle İbşir Paşa'nın İsyanı 202
Sipahiler Kanununun İhlâli 205
Derviş Mehmed Paşa'nın Kapdan Paşalığa Getirilmesi 205
Mes'ûd Efendi İle Sadrazam Gürcî Mehmed Paşa Rekabeti 207
Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadâreti 208
Malî Tedbirler 210
Kızlarağası İle Şeyhülislâmın Azledilmeleri 213
Kadızâdeliler'le Şeyh Müridleri 215
Zelzele 216
Sarıkamış Kazakları (Zaporog Kazakları) 216
Kırım Hânı 217
Tarhuncu'nun İdamı 218
Sadrazam Derviş Paşa'nın İdaresi 220
İdamlar Ve Müsadereler 222
Hindistan Ve Lehistan Elçileri 226
Kırım Hanı'nın Moldavya'daki Akınları 228
Venedik'le Deniz Muharebesi 229

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Karadeniz Sahillerinde Moskoflar'la Yeniçerilerin Hasarları 231
Yeni Sadrazam İbşir Paşa 237
Dervîş Mehmed Paşa'nın Ölümü 241
İbşîr Paşa'nın İstanbul'a Girişi 241
Sadrazam İbşîr Paşa'nın İcraatı 245
Yeniçeri Ve Sipahilerin Ayaklanması, İbşîr Paşanın İdamı 247
Murad Paşa'dan Sonra Süleyman Paşa'nın Sadareti 252
Yeniçerilerin Kıyamı 255
Siyavuş Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi Ve Vefatı 257
Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın Sadâreti 259
Hindistan Elçisinin Kabulü 260
Lehistan Elçileri 261
Çanakkale'de Deniz Muharebesi 263
Bozcaada Ve Limni'nin Venediklilerce Zabtı 264
Müftî Mes'ûd Efendi'nin Azli Ve İdamı 264
Melek Ahmed Paşa'nın Uzaklaştırılması, Diğer Değişiklikler 266
Köprülü'nün Sadârete Getirilişi 267

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KIRKDOKUZUNCU KİTAP

Şark'ta Erkek Ve Kadın

Sultân Murad saltanatının kanlı dehşetlerinden Sultân îbrâ-hîm'in pek de merdçe sayılmıyacak olan tecrîd edilmiş hayâtına geçilirken, sarp dağlardan aşarak, incecik yolların keskin taşlarından ayakları şerha şerha olduktan sonra, kendisini birden bire sefahatin göbeğinde bularak kendini istirahat yastığına koyuveren seyyahın hislerine benzer bir his, inşam istilâ eder.

İbrâhîm, I. Mustafa gibi meczûb değildi; III. Murad gibi, bedenî kudretine hüccet olmak üzere yüz evlâd bırakmadı; târihte onun nâmını belirleyen, sâdece dizginlenemez sefahatidir. Şiddetli mizaçlar, kuvvetli tabîatler -hükümet işlerini haleldar etmeksizin- zevklerin sihirli cazibesine kapıldıkları zaman muasırları, hattâ şiddetli bir münekkid olan târih. Devlet üzerinde hiçbir vahim te'sîre yol açmayan bu ahlâkça kötülüğü kolayca affederler. Lâkin zevk işlerinde ifrata dalarak, hem cismini, hem ruhunu bîtâb

etmekle beraber, kadınların, nedimlerin tahakkümlerinden kendisini kurtarmayı da bilmeyen bir hükümdar, çağdaşları ve haleflerinin haklı olarak ağır isti hk a an altında kalır. Hanenin asayişini, ailenin vahdetini harâb eden taaddüd-i zevcât, en eski zamanlardan beri Asya ve Afrika'da erkekler, özellikle hükümdarlar için mutlak bir üstünlük vesîlesi sayılmıştır. Vakıa, erkeğin muhabbeti birkaç kadına inkısam edince, hiçbiri onun yegâne zevcesi ve hayât arkadaşı değildir; hepsi aynı aşağı dereceye düşmüşlerdir. rfiu i'tiyâd, zâten târih bakımından te'yîd edilmiş olan i'tirâz olunamaz muhakemelerle sabit olduğu üzere, katmerli bir yanlışlığa dayanmaktadır. Çünkü, ekserîyâ vâki olur ki, taaddüd-i zevcâta cevaz veren kaanun hükümleri hilâfına olmak üzere, bir zevce bütün nedimelere üstünlük sağlayarak, hakikatte bir melike gibi addolunur (Bu târih, Roksalan'da bunun parlak bir misâlini gösterir); bâ-zan da vâki olur ki, kadınların zayıf bir hükümdarın sebatsız muhabbetinde birbirlerine düşerek, saltanat kudretini aralarında parça parça taksim ederler. Nasıl ki, ibrahim'in saltanatı bunu isbât eder. Kadının erkeğe karşı bulunduğu dereceyi Asya ve Avrupa li-sanları açıkça tâyîn etmişlerdir. Lâkin Asya dillerinde ev sahibesi, evin idarecisi için husûsî bir kelime yoktur. Yalnız aile reisini tâyîn eden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kelimeleri vardır ki, Acemler «kedhudâ»[1] derler; kadının erkekle diğer münâsebetlerindeki mâhiyetlerin belirlenmesine delâlet eden kelimelere gelince, bunlar, mutlak bir mecburiyet yâ-hud yabancı gözlerin nüfuzuna tamâmiyle kapalı bir ikaametgâh mânâsını mutazamrmndırlar. Avrupalıların yanlış olarak «safa sürülen yer» mânâsını verdikleri «harem» kelimesi, asla girilmesi caiz olmayan muhterem bir mesken demektir. Acemlerdin «şebistân»lan gece odası, başka bir ifâdeyle yatacak yer demektir. Türklerin «odalık» kelimesi, Almanca'nın kadınlar odası demek olan «Frauenzim-mer» kelimesine muâdildir.

Kısacası, Şarklı, kadını insanî bir şahıs değil, yabancılar için nüfuzu kaabil olmayan bir harîm-i huzuzât (her türlü nazların içinde toplanmış olduğu yasak ve mukaddes bir şey), yalnız zevce'e münhasır bir oda[2] sayar. Hükümdarın vâlidesiyle en çok sevdiği sultân (kadın) ise başka türlü telâkki olunur. Bunların birincisi Vâ-lide-Sultân'dır ki, hükümdarı doğurmuş olan kadındır. İkincisi, Ha-sekî Sultân,[3] yâni «en samîmi» demektir. Birincisi Harem dâiresini idare eder, ikincisi pâdişâhın husûsî hayâtına iştirak eder: Her ikisi, hükümdarın düşüncesinde gerek birlikte ve gerek ayrı ayrı icra eyledikleri husûsî te'sîrlerle saltanat melikesi olurlar.

tstibdâd ve esaretin beşiği olan Eski trân, yalnız harem dâirelerinde ve zevçlerinin üzerinde âmir durumunda olmuş değil, devlet ve kavimler üzerinde saltanat sürmüş birçok kadınlar arz etmektedir, islâmiyet'in meşru zevceler için tâyîn ettiği dört adedi, Dârâ'nın dört karısında görülmektedir: Atûsa, İrtîstûne, Pârmîs, Fâî-dîme;[4] Türk Roksalan'ından evvel Acem Roksalan'ı, yâni parlak demek olan «Ruşen» vardı. Bir periden doğmuş demek olan Pâzî-zatîs'in kanlı saltanatı Şark vekaayinüvislerine nazaran Perîzâde'-nin hükümetine tekaddüm eylemiştir. Düşmanın yaklaştığını ansı-zın haber alarak perîşân bir kıyafetle ata binmiş ve ancak galebe ettikten

[1] Hâlbuki Farsça'da Icedbâml' kelimesi vardır ki, evin hanımı demektir: 'kez-bAV İsmi bundan bozulmadır. Türklerin de «hayme ana.sı vardı ki, Osman Gflzfnfn validesine nfsbet «ftldlfci zannedilen -Haymana, kazasının İsmi bu keTfcneoVndfr. K)*i yanda bu Jtelfrrenîn «ha. hflrffyte yazılması bîr imlâ yanlılığıdır, noHaîı .hı. »e yazılması lâzımdır; çünkü türkçede «ha. harfi yoktur. (Mütercim)

[2] Müverrihin bu ifâdesi «odalık- kelimesine verdiği mânâdan dolayıdır. »Odalık», aynı odada birlikte yaşanmaya abgıhnış kadın demektir; hâlbuki Ham-mer «oda ittihâz olunan şey. mânâsı vermig görünüyor. (MtHercim).

[3] Haseki, .Hâs -eski* dir M, bu unvan eskiden pâdişâhların ilk nikahlandıktan kadına tahsis olunurdu-(Osmanlı harem teşkilâtı ve saray kadınları hakkında daha sıhhatli ve şümullü malûmat İçin bkz : Ord. Prof. 1- H. Uzunçar-şıh, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, İkinci basım. Ankara 1984; M. Zeki Pahalın, Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1971, 3 dld; İslâm Ansiklopedisi ilgili maddeleri, vd.)

[4] Herodot, 3, 88. Atusa ve Fâidîme, Şahn&me'nin «Ateş» ve «Fatma, isimlerinde görülür.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonra endamına çekidüzen vermiş olan «Rûdûgûne»nin[5] ordu kuvvetiyle kudretini muhafaza eden Kösem Sultân'm cesareti tanzîr eder. Türkmen, Tatar, Türk târihlerinde birçok şöhretli kadınlar vardır ki. valide yâhud en sevgili olmak üzere oğullan, yâ-hud zevcleriyle saltanatı paylaşmışlardır.[6] Ancak Arab vekaayi-nâmeleridir ki, siyâset safhasında görünen bir yâhud iki kadın gösterirler.[7] Lâkin buna mukabil, birçok takva sahibesi, âlime, şâire[8] zikr ederler ki, güzellik ve aşkın en mükemmel timsâlidirler.[9] Emevî ve Abbasî halîfelerinin İstibdadı, «şehenşâh» unvanını alan Iran hükümdarlarından geri olmamakla beraber, Arablar, huyları i'tibâriyle, kadınlar hakkında daha nazikâne muamelede bulunurlardı ki, bu hâl Ehl-i Salîb ve Murâbıtlar ma'rifetiyle Avrupa'ya yayılarak, Frenk şövalyelerinin kabalığım ta'dîl etmiştir.

Bu vak'alardan şu neticeler çıkarılır ki, bir taraftan kadınların hükümetteki iştiraki en mutlak istibdâd ile kaabil-i i'tilâftır ve diğer taraftan kadınlara düşkünlük sâikasıyle kendilerine gösterilen saygı ve ihtiram, kadınların hükümet işlerine karışmalarına hak vermez. Bundan başka, Asya istibdadı, bazı mu'teber tarihçilerin düşündükleri gibi, kadınlar hakkında, harem dâiresinde kapanıp kalmaları suretiyle yapılmış olan baskı usûlünden kaynaklanmadığı gibi, bu tazyik usûlü de istibdadın îcâbı değildir. Bunun da delili şudur ki: Cumhuriyet teşkil eden Yunanltlar'da kadınlar «Ginese» tâbir ettikleri yerlerde birer mahbûs hâlinde bulundurulmakta iken, Halîfeler ve Emirlerin devirlerinde civânmerdce bir nezâket şu küfesi açılarak, nisbeten yakın bir zamandan beri bu durum Avrupa'ya intikal ederek, letafeti artırılmıştır.

Arab ahlâkına göre meşru kadınlar, erkeğin en necîb duygularından kaynaklanan ihtiramlara, muhabbetlerinin cazibesiyle kocalarının bütün heveslerine hâkim olmak hakkına, rakîbleri üzerinde inkârı kaabil olmayan bir üstünlüğe mâliktirler. Lâkin hükümet hakkı «El-hükmi limen galebe» kaaidesi ve eskiden beri gelen ftiyâdın' eseri olmak üzere erkeğe aittir ve

---

[5] PolienDs, 8; 27. Polienos'un .Rûdûgûne.si Herodot'un «Fronogûne.si ve Şâh-nflme'nin <Rûdâbe> (Rûdâbih) si olmak gerekdir.

[6] Timur'un dokuz zevcesinden başka, Türk melikelerinin meşhutları şunlardır: Cengiz Hân'ın torunu Kayuk Hân'm atası Turagine; Emîr Çoban'ın kız torunu ve Olcayto'nun EbÛ Saİd'in zevcesi Dilşâd Hâtûn (Bağdâd Hâtûn); onun kın Zâtı BİĞ (Satı-BIg) ki. Çoban Hanedanından Arpa Hân'ın zevce-sidir.

[7] (Hazret-İ) Peygamber'in zevcesi Aişe (R.A.). Hâkim bl-EmriHah'ın hercşt-resi Sittü'1-mülk; Mısır'da Türk cariyesi Şeceretü'd-Dürr.

[8] Endetüs şâiresi olan Rabia-i Adviyye (Endelüs değil, Irak'ta Basra'da ya-gairas. ve birçok mutasavvıf ve âlimlerin yetişmesinde rol oynamış olan va evliyadan sayılan Hz. Rabia'dır. Hazırlayan) ve Sİtt-I Nefise.

[9] AbİIe (Abla?), Selmâ. Leyla. Belkıs.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bunda kadınların hissesi yoktur. Arablar'm kadınlara hürmet zerâfeti Türkîer'ce meçhuldür; bununla beraber Osmanlı târihi bize birçok defalar pâdişâhların cariyelere ve dîvân-ı hümâyûnun kadınların nüfuzuna mahkûm olduğunu göstermektedir. Rus Roksalan'm, Venedikli Bafa'mn, Rum Kösem'in Süleyman, III. Murâd, I. Ahmed zamanlarında ve onlarla Devlet üzerinde saltanat ettiklerini gördük: Ancak öyle yalnız bir kadının saltanatının neticeleri, Ibrâhîm zamanında birçok nedimelerin müştereken nüfuzlarını kullanmalarından hâsıl olan hallerle kıyasla sa, bir saadet idi.[10]

Sultan İbrahim'in Cülusu

IV. Murad'ın irtihâlinden sonra, Devlet'in ileri gelenleri, yeni Pâdişâh'ın cülusunu haber vermek için, sevinç çığhklanyle şehzadelerin ikaametgâhı demek olan kafese koştuklan zaman, İbrahim, hükümdarın dünyâdaki soluğunu tamamlamış olmayıp da» henüz hayâtta olan yegâne biraderi bulunması hatâsına mukabil, kendisini, ömrünün geri kalan günlerinden mahrum etmek cezasına uğratmak için, böyle bir hileden istifâde etmek istiyor korku-suyle, kapısının sürmelerini çektirdi. Kapıyı kırmak için zor kullanmak mecburiyeti hâsıl oldu. Fakat ne kadar hürmet gösterilmek mümkünse gösterildi; îbrâhîm, Murâd'm vefatını validesi Kösem Sultân'ın bizzat tasdik edip de, müteveffa hükümdarın na*şını dâiresinin önüne getirmek suretiyle kat'î bir delil göstermesine kadar, kendisine arz olunan tebriklerin halisane olduğuna inanmak istemedi. Ondan sonradır ki, Sultân Ibrâhîm taht odasına giderek, dîvân erkânının, ulemânın, ağaların ta'zîmâtım kabul ederek, biraderinin na'şını saray kapısına kadar götürdü. Sonra, an'aneye göre, Eyüb Câmii'nde kılıç kuşandı. Kösem Valide-Sultân, vaadi gereğince vezirleri makamlarında bırakarak, sönmüş olan iktidarını yeniden alevlendirmek için, birbirini müteâkib güzel cariyeler tak-dîm etmekten başka bir şeye bakmadı.

Kadîm zamanlardan beri şehvet-engîz Zühre'ye tahsis edilen ve isminden de anlaşılacağı gibi. İslâmiyet'te afîfâne ve dindârâne bir içtimaa mahsûs ve münhasır sayılan her cum'a günü Kösem Sultân, vezirler kendisine refakat etmekte bulundukları halde, oğlunun akametine yeni kurbanlar getirirdi. îbrâhîm, bir tek kadının bezm-i sohbetinde bulamadığı iktidarı, kadınların çokluğunda bulmak ümidiyle teselli buluyordu. Saray

[10] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/311-315.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

büyüklerini her cum'a günü Pâdişâhın yatağına yeni bir câriye getirmeye mecbur eden haftalık teşrifat, yalnız İbrahim'in saltanatı zamanında mer'î olmuştur; bu Pâdişâh'ın vefatından sonra, eski bir âdet iade olundu: Senenin yedi mukaddes gecesinden[11] Kur'ân'ın nüzulü gecesi olan Leyle-i Kadr*de Pâdişâh'ın Ayasofya'dan saraya dönüşünde, devlet ileri gelenlerî ellerinde renkli gerdek fenerleriyle kendisine refakat eder; o gece zât-ı şahaneye bir câriye takdim olunurdu.[12]

Cülusun Tebliği Ve Anlaşmanın Yenilenmesi

Dîvân-ı hümâyûn Sultân İbrahim'in cülusunu ecnebi hükümetlerine haber verdi. Bir çavuş, Fransa'ya, Felemenk'e, İngiltere'ye gitmek için emir aldı; Müteferrika Mehmed Venedik'e gitti; bir ağa, 60 süvari ile Viyana'ya gönderilerek, varışından yedi gün sonra Im-parator*un huzuruna kabulünde, Lehİler'e asla yardım edilmemek şartıyle sulhun bekaasını arzetti. Sultân Murad henüz hayâtta iken Lehistan hükümeti, Devlet'in hududunda Kodak Kalesi'nin inşâsından dolayı çıkan ihtilâfın halledilmesi için, Adalber Myaskovskfyi sefaretle İstanbul'a göndermişti. Sefir Osmanlı payitahtına vardığında saltanat tahtında Sultân İbrahim'i buldu. Yeni Pâdişâh kendisine arz edilen sulh teklifini kabul etti. Ruslarla bir ittifak akdinden vazgeçilmesi için bir çavuş ve Lehistan'a dönmek üzere bulunan Pzandota Dziriski nâmmdaki mektupçu vâsıtasıyle Vladislas'a bir nâme gönderildi.[13]

Ruslar tarafından da, Sultân İbrahim'e cülusunu tebrik ve Azak Kalosi'nin istilâsından dolayı harb hâlinde bulunan Kazak ve Ta-, tarlar arasında efendilerinin tarafsız kalacağını te'mîn eylemek üzere iki elçi gelmişti. Balyos Aloizio Kontarini yerine gelen Venedik maslahatgüzarı Pietro Foskarini kapitülasyonları yeniledi.[14] Kont Dö Sezi ile sefîr Peter Vik'e halef olan Fransız elçisi Mösyö Dö Lâ-hey ve İngiliz elçisi Sakvil eski muahedelerin devam etmesi hususunda te'minât aldılar. Lehistan ile anlaşma, evvelce malûm olan ve başlicası hududun Kazak ve Tatarlarda

[11] Bu yedi gece Regâib, Mİ'râc, Berât, Kadir, Mevlidi Saadet üe iki bayramın ilk geceleri olmak gerekir (Mütercim).
[12] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/315-316.
[13] IV. VlaıHftla* Tarihi. Kuynfcovskrnfn eseri. Varşova tab'ı 1823, s. 241 1679'da basılmış bir eserden naklen. Sultan İbrahim'in cülusunu bildiren, Lehistan Kralına yazılan narne Relsülküttâb Mehmed Efendi'nin inşasında dercedil-mıslir. nu : 40.
[14] Venedik Arşivi'nde bulunan ve Rets Mehmed Efendi'ntn İnşâsında yazılı olan bu kapitülasyon, Martens'te yoktur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karşı karşılıklı olarak muhafazasını ve Lehliler tarafından Tatarlar'a senelik bir vergi Ödenmesini mutazammın bulunan şartlarla tasdîk edildi. îran elçisi İbrâhîm Hân alenî bir kabul töreninde zât-ı şahaneye hediyelerini takdîm ederek, döndüğünde kendi milletinden Yedikule'de mahbûs olan esîrleri alıp birlikte götürmek ve İran'a karşı defalarca hıyanet gösteren TV. Murad'm arkadaşı- Emîr Gûne'nin îdâm

olunduğunu görmek[15] (14 Temmuz 1641) tesellisine nail oldu. Emir Güne, Boğaziçi'nin Avrupa sahilinde bir köye ismini bırakmıştı ki, rezîlâne hayâtını sürdüğü yer olan muhteşem saray buradaydı. Sultân İbrâhîm, Emîr Gûne'nin IV. Murad için koydurmuş olduğu tahtı kaldırdıktan sonra, bu sarayı vezîr-i azama verdi.[16]

Avusturya ile siyâsî münâsebetler ve dâima yeni taarruzlarla sarsılan sulhun yenilenmesi haylî büyük güçlüklere mâruz kalmaktan geri kalmadı. Türkler Aşağı îstirya'yı istilâ ettiler; Kont Draş-koviç Lutenberg'in malikânelerinden yalnız Mûr Innağı'yla ayrılan İmelnizn ve tstrahof köylerini itaat ettirdiler. Lutenberg'den yarım mil mesafede Vistiça'yı işgal ederek, hububat ve un olarak vergi aldılar; Ratisbon'a kadar bütün mıntıkayı yağma ederek bu şehre yakın olan Dominzen ve Dordrinzen karyelerini Osmanlı hükümetine tâbiiyyetlerini tanımaya mecbur ettiler. Graç'ta toplanılan meşveret meclisi, bilhassa bağ bozumu mevsiminin yaklaşmakta olduğu; Ratisbon ve Lutenberg'deki gayet güzel bağların düşmana şikâr olmak tehlikesinde bulunduğu için, Osmanlılardın ilerlemelerinden dehşete kapıldı. Bu vak'alar üzerine, Ratisbon Diyet meclisi, yeni Pâdişâhı cülusundan dolayı tebrik için bir Macar'ın yâhud bir Al-man'ın entornons sıfatryle Dîvân-ı hümâyûna gönderilmesi hakkında Kestenberg hâss müşaviri tarafından yapılan teklifi kabul etti. Bu memuriyet îzdenç nâmında bir Macar'a verilerek, İzdençi 26 Nîsân 1641 târihinde İstanbul'a vâsıl oldu. Dîvân tercümanı Zülfe-kaar hasta olduğundan i'timâdnâmelerin tercümelerine İtalyan ta-bîbi Grassi memur oldu.

Bilmukabele Pâdişâh tarafından Ratisbon'a gönderilen Mehmed Ağa -ki ömrünün otuz senesini Osmanlı saflarında vatanı aleyhine kullanmıştı- Ratisbon'a elli kişilik bir maiyyet ile varıp, Diyet Meclisi tarafından alenî ve resmî surette kabul edildi (7 Ekim 1641). Sadrâzam, İstirya'da son olarak

[15] Naİmâ. Ravzatnl-Ebrar. Venedik Hulâsası'ndan : «Emir Güne 7 Ekimde sadrâzamın sarayında boğuldu.» Ferieke'de İdamına sebep olarak: «Vücûdu lâzım olmamakla* der.

[16] Emîr Güne oğlunun katil Acem elçisinin desisesine hami olundu. Kâğıdhâne'-de bina etdigf kasr ve ba£çeyi pâdişâh aldı. Naİmâ. c. 4, s. 5.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yapılan akınlar hakkında enternons îzdençi ile mukîm elçi Şmid'in ileri sürdükleri şikâyetlere mukabil, «olan olmuş» cevabiyle iktifa etti. Bununla beraber Kanije, Ve-senz, Voboç akıncıları Eğersek kalesini ansızın ele geçirmiş, yaşlarına bakmaksızın kadın ve erkek bütün ahâlîsini öldürmüş, 300 esîr almış, kale dışındaki evleri baştan başa yakmış idiler. Sokollu'-nun torunlarından Kanije beğlerbeği Hasan Paşa, -muhalefet ettikleri takdirde hepsinin burunlarını, kulaklarını kesmekle tehdîd ederek- Mûr ve Raab sahilleri üzerindeki köyler ahâlîsine vergi vermelerim emretti (5 Ocak 1641). Kostanviç ağası Petrinya genel kumandanına şikâyet zemininde yazdı ki, Bosna valisi kendisine her türlü taarruzdan uzak durmasını emretmiş olduğu halde, geçen kış Dobiça'ya Avusturyalılar tarafından taarruzlar vuku bulmuş ve genç Kont Tersaçnovi'ye asker sevk etmiştir. Mûsâ Paşa da kralın müşaviri Baron Kestenberg'e ve meşveret meclisi reîsi Kont Şlik'e bir kâğıd göndererek, hududun tahdidi için tâyin edilen komiseri beklemek üzere akdedilen mütâreke esnasında Batyani'nin Balaton Gö-lü'nü geçip Kopan mülhakatından tgol Palangasını yakmış ve dört köyü tahrîb etmiş olduğunu bildirdi (4 Nîsân 1641).

Bu daimî endişe verici durum sulhun yenilenmesini Avusturya'ya şiddetle arzu ettiriyordu. Lâkin sadrâzam, «hediye-i ihtirâ-mîyye» nâmı altında 200.000 ekü (guruş) verilmedikçe, muvafakat etmek istemiyordu. İmparator, diplomatik evrak arşivinden son ahid-nâmeyİ çıkardı ki, bunda Avusturya'nın 200.000 guruşu «yalnız bir defalık» te'diye edeceği tasrîh olunmuştu. Sadrâzam son kapitülasyonların tasdikinde Sultân Murad'ın yaşının küçüklüğünün kötüye kullanıldığını, emr-i İlâhî mucibince Osmanlılar'ın üç şey, yâni İslâm'ın kabulü, cizye yâhud kılıç teklif etmeleri lâzım geleceği cevabım verdi. Buna rağmen sulh anlaşması İmparator nâmına -refakatinde iki Macar olduğu hâlde- Baron Kestenberg ve Pâdişâh nâmına kapıcı-başı Osman Ağa ile diğer üç ağa tarafından imza olundu. Bunun akdedildiği yer Son beldesidir kî, onbeş sene önce Zit-vatorok Muahedesi de burada yenilenmiş, Zitvatorok ahidnâmesi bu defa dokuz madde üzerine tasdik olunarak, şu kadar ki Bulundvar ile son defa Türkler tarafından feth olunan köylerin hududlarına dâir olan ihtilâf mevzuu meseleler bir hudud komisyonuna bırakılmıştır. Dikkate şayandır ki, Latince nüshanın yedinci maddesi yalnız Cizvitler'e âit iken, Türkçe nüshanın buna karşılık olan maddesi umumiyetle «dîn-i İseviyye» râhiblerine şâmildir.[17]

[17] İhtimâl ki CizvRler'in1 «Yesûiyyûn» sftretinde tercümesi bu hataya yol açmış yâhud Cizvitlere verilen

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avusturya ile anlaşma yapıldıktan birkaç hafta sonra, İstanbul'a bir Rus elçisi geldi: Bunun ta'lîmâtı, Dîvân-ı Hümâyûndan Moskova'ya gönderilen çavuşun katlinden dolayı, Osmanlı Devleti'ne mazeret arzetmek ve Tatarların Rusya toprağına akınlarının durdurulması için taraf-ı şahaneden taahhüdde bulunması şartıyla Çar?ın Azak kalesini terk etmeye hazır bulunduğu hakkında te'mînat vermesini âmir idi.

Bir Raguza elçisi ile Transilvanya'dan gönderilen dört memur Mayıs içinde mu'tâd vergileri getirdiler. Transilvanya'nm üç maslahatgüzarı memleketlerinin üç milletini, yâni Macarlar*ı, Sakson-lar'ı, Segelileri (Çehler) temsil ediyorlardı. Dördüncüsü Rakoçi tarafından gönderilmişti. Rakoçi, mevkiinin oğluna bırakılmasını garantiye almak istiyordu. Senenin sona ermesinden evvel, Rakoçi'nin Varadlı Etiyen Karosi nâmında bir elçisi bir vergi ve hediyeler getirdi. Bu elçi, -İmparator elçisinin ancak ikiyüz ekü vermiş olduğu- Macar'dan dönme Devlet tercümanı Zülfekaar*a da ayrıca 2.000 ekü getirmişti.

Maksûd Hân isminde yeni bir Acem elçisi 150 kişilik bir maiy-yetle 22 Kasım târihinde İstanbul'a geldi ve istikbâline gönderilen 84 çavuş ile şehre dâhil oldu. Bu sefîr Şah II. Abbâs'ın -pederi Şâh Safî'yi îdâm ettirdikten sonra-[18] 14 Mayıs 1642 (14 Safer 1052) târihinde tahta çıkmış olduğu haberini getiriyordu. Mevcud muahedeler hükümlerine göre, Van Dağları'nda bulunan Millet (Milt veya Melt?) yıkılmasını taleb etmekle görevli idi. Büyük bir iltifatla kabul edilmesine yol açan kıymetli hediyeleri aşağıdaki şeylerden ibaretti: Herbiri iki zira' olmak üzere yetmiş parça sırmalı kumaş, kadife çiçeklerle menkuş yirmi parça sırmalı kumaş, sırma işlemeli altmışbeş parça ipek kumaş, imame için yetmişdört dül-bend ve başka bir tâbirle Hind muslini, yetmişdört parça ipek ve canfes kumaş, anber ve misk dolu yedi şişe, otuz dört kabza kılıç, kırkdört ipek gâşiye, yirmisekiz ok kemanı, altmış fağfûrî tabak, yirmialtı büyük kaliçe, üzerlerine sırmalı örtü örtülmüş elli deve, on hecin devesi, ondört cins at.[19]

Birkaç Şehzadenin Doğumu; Zelzele Ve Yangın

2 Ocak 1642 (30 Ramazan 1051) târihinde Sultân İbrahim'in bir oğlu

müsâadelerin ta'mirr.inde beis «Örülmedigi halde, Avusturyalıların maksadı anrak Cizvitler'in imtîya7i olduğundan, ahidnâme-nin LAtincesi. ona göre yazılmıştır (Mtitorcim).

[18] «Şâh-ı Acem Sam bin San mevt olup oğh, Abb&s nâmı sabî Şâh. olmuştu, Naîmâ. s. 14. (Mütercim)

[19] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/316-319.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dünyâya geldi ki, daha sonraları IV, Mehmed nâmıyle saltanat etmiştir.[20] O sene Nîsân'm 15'inde dahî bir şehzade doğmuş,[21] o da biraderi Sultân Mehmed'den sonra tahta çıkmıştır. Şehzade Mehmed'in dünyâya gelişi haftanın en mes'ûd günü sayılan Perşembe'ye rastlamış olmakla beraber, doğusundaki talihi keşfe memur olan müneccimler, o gece Teravih Namazını müteâkib İstanbul'da bir yer sarsıntısı hissedilmiş ve birkaç gün önce yeniçeri kişi asındaki barut mahzeninin alev almasına sebep olan bir yangın vuku bulmuş olmasını, hayra alâmet saymadılar. Sultân İbrahim'in cülusunda dahî zelzeleler, yangınlar vukuu, kuyruklu yıldızlar doğması, yıldırımlar düşmesi (yıldız kayması zannedilen gök hâdiseleri) halk efkârını ürkütmüştü. Tebriz şehrinin büyük bir kısmını ve Moğol imparatorunun Şenb-i Gâzân adını taşıyan ve harabesi seyyahlar için henüz bir hayret konusu teşkil eden türbesini baştan başa yıkan bir zelzele, Sultân İbrahim'in hemen hemen cülusu anına rastlamış ve üç ay sonra Galata'da bir yangın zuhur etmiştir.

Bu muhtelif ahvâlin telkin ettiği kötü fallar, Şehzade Mehmed'in doğumu üzerine, şehirde üç gün süren ve Türkçe'de «donanma» tâbir olunan umûmî şenliklerle bir dereceye kadar unutulmuştur. Bu «donanma» kelimesi, Türkçe'de bayram, deniz kuvveti, şenlik olmak üzere üç mânâya geldiğinden, bir muzafferiyet, yâhud bir şehzadenin doğumu münâsebetiyle yapılması îlân edilen umûmî şenliklerde şehir hanelerinin süslenmesine, gemi direklerine bayraklar çekilmesine, toplar ve fişekler atılmasına da böyle denir.[22]

Sikke'nin Yenilenmesi Ve Umumî Tahrîr

Sadârette bulunan Kara Mustafa Paşa -ki aslen Macar olduğu halde, yeniçeri neferliğinden kul kedhudâsı ve segbân-başı, Revan muhasarasında yeniçeri ağası, Bağdâd muhasarasından sonra, hücum sırasında vefat eden Tayyar Mehmed Paşa yerine vezîr-i âzam olmuştur- Devlet'i intizam ve askeri itaate büyük bir dikkat ve riâyetle idare etmiştir. Lâkin vak'alar, ıslahatçı teşebbüslerinin verdiği ümîdleri te'yîd etmedi. Kara Mustafa,

[20] Doğumuna târih : -Nurdur geMi Muhaimr.ed sulb-i İbrahim'den» (1051) Şâ-nî-i Vânî (Mütercim).
[21] Sultan Süleyman'ın velâdeti târihi Naîmâ'da şöyle kayıtlıdır : 15 Muharrem 1052. (Mütercim).
[22] «Ton» (don) astında at kısmının rengiyle berSher libas ve zînet mflnâsına-dır. «Donanma» (tonanma) gemilerin teçhizi, şehirlerin tezyini demektir- Mâ-lflrndur ki bayramlarda dahi donanma yapılır; fakat bayrama donanma de-nilrrez. (Mütercim).
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/319-320.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bütün nazar-ı dikkatini üç müthiş şeye atfetti: Sikkenin ıslâhı, is'âr ın (zaruri ihtiyaç maddelerine fiat artışlarını kontrol altında tutmak için narh konulması işleri) tanzimi, Osmanlı memleketlerinin tahriri (umûmî sayım ve istatistik! kayıtların tanzimi). î'tibârî bir fıatla tedavül eden guruş ve duka -ki birincisi 120, ikincisi 250 akçeye çıkmıştır- yeni bir sikkenin tedavüle çıkarılmasıyle aslî rayiçlerine irca olundu. Guruş 80 akçeye, arslanlı guruş 70 akçeye, duka 160 akçeye geçmek üzere fiât tâyin edildi. Yalnız yiyecek eşya pazarları değil, at ve esîr pazarları da husûsî nizâmlar altına alınarak, müfettiş Hasan bu nizâmları o kadar şiddetle icra etti ki, hilâfında hareket edenleri tokmak cezasına çarptırarak, yâni başlarına ağır bir ağaç parçası vurmak suretiyle yere yıkıp ezerek, öldürüdü. Avrupa ve Asya eyâletlerini tahrîre memur mübaşirler, vazifelerini daha az bir şiddetle yerine getirdiler. Nüfûsu tamâmiyle tahrîr ederek -Sultân II. Mehmed zamanında Rumeli ve Anadolu'da yapılmış olan son tahrîrden bu yana bâzı mahallerin nüfûsu azalmış, bâzıları bilâkis çoğalmış iken, vergileri vuku bulmuş olan bu değişikliklere göre değiştirilmemiş bulunduğundan- vergilerin daha âdilâne tevziine çalıştılar.

Bununla beraber bu sırada vergilerin tarhı için yapılmış olan faydalı ıslâhat uzun müddet devam etmedi. Çünkü otuz sene sonra müverrih Mehmed bin Hüseyin bin Nasûh, vüzerâ ve selâtîn vakıfları hakkında verilen muafiyetlerden dolayı, vergilendirme usûlünün haleldar edilmesinden şikâyet eder. IV. Murad'ın mükerrerler hakkında îdâm cezası da dâhil olmak üzere, içenlere en ağır cezalar tertîb etmiş olduğu tütün memnûiyyeti kanunu kaldırılmadığı için, tütünün verdiği tiryakilik keyfinin mübtelâları enfiye çekmek suretiyle cezadan kurtulmak yolunu buldular ki, «Müntehebât-i Tevârîh» sahibi, bunların şu alışkanlığını aksırmak maksadına hamleder. Osmanlı vekayînâmeleri Osmanlı memleketlerinde buruna çekilecek tütünlerin kullanılmasını bu 1642 (1052) senesinde kaydederler. Sadrâzamın tarafsızca hakkaniyeti, kadı Hocazâde Mes'ûd Efendi'nin tahrikleri üzerine Bursa ahâlîsinin tahrîb etmiş oldukları- bir Hristiyan kilisesi hakkında da zuhur etti. Bu kadı, tslâm şerîatine mugayir olduğunu iddia ederek, yeni bir Rum kilisesinin inşâsına engel olmuştu. Sadrâzam kadıyı azletti ve Hristi-yanlar'ın yapmaya başladıkları kilise ve manastırda meydana getirilen tahribatın failleri hakkında tahkikat açtırmak üzere bir hey'et tâyîn etti.

Kara Mustafa'nın gösterdiği şiddet, mutaassıb Müslüman ahâlî arasında umûmî bir hoşnudsuzluğa yol açarak, diğer üç kilisenin tahrîb

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

edilmesine sebep oldu. Azledilmiş olan Kadı Hocazâde Mes'ûd Efendi, sürgüne mahkûm edilmiş iken, sâhilhânesine çekilip ikaa-met etmesine izin verildi. Hocazâde, Sultân I. Ahmed'in hocasının oğlu idi. 20 sene müderris olmuştu; Haleb kadılığına tâyîn edilmişken, azledilerek, Bursa kadılığı nasb edilinceye kadar, 10 sene ma'-zûl kalmıştı. Kadılık berâtlarını 50.000 akçeye satmak i'tiyâdında bulunan mflftî Yahya Efendi, Hocazâde Efendi'nin uzun müddet mansıbdan mahrum bulunduğunu gözönüne alarak, Bursa kadılığı-nı meccânen tevcih eylemişti.[23] En büyük ilmî mesned olan me-şîhat-ı îslâmiyye'de (şeyhülislâmlık makamında) üç defa bulunan Yahya Efendi, ertesi sene, gayet faal bir müftî ve hüner sahibi bir nâzım şöhreti bırakarak, irtihâl etmiştir. Bir Dîvân'ı olduğu gibi, Kasîde-i Bürde'yi tahmis etmiş; mîrâsa dâir bir eser ve Cinân nâ-mıyîe tıbba dâir bir kitap yazmıştır. Bunlardan başka Gaffârî'nin Nigâristân'ını tercüme etmiştir. Te'sîs etmiş olduğu medrese yanında medfûndur. Yahya Efendi'nin yerine Sa'deddîn Efendi'nin torunu, Es'ad Efendi-zâde Ebû Saîd Mehmed Efendi şeyhülislâm olmuş, bu zât da üç defa o makamda bulunmuştur.[24]

Azak Kalesinin Zabtı

Sultân İbrahim'in saltanatının ikinci senesinde, beş seneden beri Kazaklar'ın elinde bulunan Azak Kalesi üzerine karadan ve denizden asker sevkedildi. Kapdân-paşahkta bulunan Hüseyin Paşa'-nın yerine Siyâvuş Paşa tâyîn edildi. Hüseyin Paşa Özü Valiliği ile ordunun serdârlığına tâyîn edilerek, Bahâdır Giray idaresindeki Ta-tarlar'la birlikte hareket etmek emrini aldı.[25] Cezâir-i Bahr-i Sefîd beğleri tarafından tedârik olunan ve içlerinde birkaç bin yeniçeri ve sipahi[26] bulunan sekiz büyük kadırga, muhalif rüzgârdan dolayı onüç gün Kavak'da kaldıktan ve sadrâzamın

[23] fstanbul ve Edirne kadılıklarına tâyîn olunan iki zâttan ellişer bin akçe «müjde» almış iken, Mes'ûd Kfendi'nin çektiği şiddetli azle merhameten, mansıbının menşurunu Yahya Kfendi kendi eliyle vererek, .rr.Gjde» alınmamıştır. O vaktin usûlüne göre, bu türlü akçeler Bâb-ı Fetva memurlarının âidât (îrâd) lanndandı. Mevlevîyetlerin. niyabetlerin tevcihi sırasında bir mikdâr para alınması yakın zamanlara kadar devam etmiştir: nasıl ki Bâb-ı Âlî'de dahî teşrifat harcı alınırdı. Hammer bu hususta Yahya Efendi'ye haksız bir sû-i zanda bulunmuştur- (Mütercim)

[24] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/320-322.

[25] Naîmâ'ya nazaran (c. 3, s. 458), kapdan paşanın dpgiştirilmesi ve Hüseyin Paşa'ıuıı Üzü'ye me'mÛriyeti 105(1 senesi vak'alarındandır. Azak üzerine sevkıyât ve müverrihin bundan sonra hayan edeceği vak'alar ertesi seneye aittir: yâni Sultân İbrahim'in saltanatının İkinci senesindedir. (Mütercim)

[26] Natmâ, 500 yeniçeri ve bir nrikdar slpfthl der. Leves (4, s. 26), yirmi yeniçeri der. (?). Mübftlfiğa İ'tiyâdında dan Evliya Çelebi elli firkateyn, iklyüz kayık, yirtnisekiz sancak askeri, kırkbln Besarabya Tatarı, kırkbin Efttkh ve Boğdanlı, yirmibln Erdelli, seksen bin Kırım Tatarı gönderildiğini yazar. Maa-haza, Osmanlı askerinin sayıca çokluğuna rağmen, ric'atini söyler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kilercilerinden bir Rus esîri vatanına dönmek ümidiyle donanma kürekçileri arasına karışmış olduğu halde ele geçirilerek, İstanbul halkının gözleri önünde Aksaray çarşısında asıldıktan sonra, Boğaz'dan Karadeniz'e çıktılar. Sarayın bütün bostancıları ve tersane adamları, tersane kedhudâsı Uzun Piyâle'nin kumandası altında olmak üzere kadırgalarda idiler. Rumeli timâr ve zeamet askeri -Valide tarafından bir sultân (kadın) in torunu olduğu için- «Sultân-zâde» denilen Silistire Vâlîsi Mehmed Paşa kumandasında bulunuyorlardı.

Azak kalesi, silâh taşımaya muktedir 14.000 erkek ile kocalarının savaşçı duygularına iştirak eden 8.000 kadın tarafından müdâfaa ediliyordu. Lâkin mahsurlar, Kırım Hânı'yle Osmanlı kumandam arasındaki ittihadsızlık ve Osmanlı ordusunda telefata yol açan kıtlık ve bulaşıcı hastalık gibi hallerde, daha kuvvetli yardımcılar bulmuş oldular. Bundan dolayı üç ay muhasaradan sonra Osmanlılar -telef olan Eflâkh ve Moldavyalılar*-dan ve Tatarlar'dan başka- yeniçerilerden 7.000 ve diğer askerden 800 zayi ât vererek, çekilmeye mecbur oldular. Donanma Boğaziçi'ne /doğru yelken açtığı zaman, kadırgaların bir takımı Don mansabın-da karaya oturarak Kazaklar'ın eline geçti, istanbul'a ulaşılınca Si-yâvuş Paşa azledildi. Yerine Uzun Piyâle tâyin edildi. Kınm Hânı Bahâdır Giray Azak'dan döndükten az sonra vefat etti. O vakte kadar Rodos'ta mahbûs tutulmuş olan küçük kardeşi Mehmed Giray, ona halef oldu. Yine Rodos'ta tutuklu bulunan Şahin Giray, Pâdi-şâh'ın emri üzerine, memuriyet mahalli olan Mısır'a giderken, Cezire önünde bekleyen Mustafa Paşa mâ'rifetiyle kati edilmişti.[27]

Ertesi sene (1642) Azak üzerine yeni bir askerî kuvvet gönderildi. Mısır valiliğinden Silis tire valiliğine nakledilen ve o valiliği seferde dahî bulunmuş olan Sultân-zâde Mehmed Paşa -ki «Cuvan Kapıcı-başı» unvânıyle de yâd olunurdu- kara ordusu serdârhğına ve Uzun Piyâle Kapdân deniz kuvvetleri kumandanlığına getirildi.[28] Zât-ı şâhâne, sefer masrafları için Kırım Hânı'na

[27] NatmS'nın Veclhf'den naklen rivayetine göre, ŞAhİn Giray kendi hâlinde oturmaktayken, bir câhil-i mechfll, Osmanlı Devleti'nin kus isimli bir şahıstan ziyan göreceğini haber vermekle, onun bu bflbl sözüne İtimâd edilerek Şahin. Giray kati olunmuştur. Fakat şurası garlbdh* ki, birbucuk asır sonra yine Şahin Giray nftmuıdaki Kınm Hânı. Kırım'ın Rusya eline geçmesine sebep olarak, o zaman Rodos'a sürülüp fdâimna ferman çıkarılmış ve kendisi Fran sız konsoloshanesine ağındığı halde, Rodos kadısı bulunan Siinbülzâde Vehbî konsoloshaneyi topa tutacağını söyleyerek Şahin Gİray'ı oradan çıkarıp, bir kasidesinde söylediği üzere, «Gök gözlü mükâri» Idâm etmiştir- Konsoloshaneler chflric ez mülk» hakkına mâlik olmadığından şâir kadının tehdidi, milletler hukuku ahkâmına da mugayir değildi. Devletin büyük zarar göreceği kuş isimli kurse, anlaşılan bu sonraki Şahin Giray'dır! (Mütercim).

[28] Sultân ibrahim'in saltanatının ikinci senesinde* diye başlayan fıkralarda yazdı olan Azak vak'alan karışmış göründüğünden, Naîmâ'ya nazaran bu vak'a-lann tertibi aşağıdaki şekilde tashih olunur :

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mu'tâd olduğu üzere «çizme parası» nâmıyle 12.000 altın gönderdi.

Baharın ilk günlerinde Mehmed Giray, Sultân-zâde'nin gelişini beklemek ve muhasaraya başlamak üzere 100.000 Tatar ile Azak'a gitti. Kazaklar Osmanlı ve Tatar birleşik kuvvetlerine mukavemet edemiyeceklerini bildiklerinden, şehre bir taraftan su bastırdıktan ve bir taraftan da ateş verdikten sonra, bırakıp gittiler. Bunun üzerine Azak hem su ile, hem ateşle tahrîb olunmuştur. Üç gün sonra Sultân-zâde Mehmed Paşa, Tatar ordusuyla birleşti. Hernekadar Azak kalesini fethetmediyse de, tamir etmeye muvaffak oldu. Kırım târihi, Azak'm Deli Hüseyin tarafından muhasarasını, Tatarlar tarafından fethini, Sultân-zâde tarafından tamir edilmesini Şarklılar tarafından birbirine muâdil vak'alardan olarak kaydeder. Sultân-zâde, bu suretle «Altun Ordu» Hânlarının Kırım Hânlarının, üç asır evvel Azak'a gelip yerleşen Cenevizlilerin izinden gitmiştir. Kalenin muhafazasına yirmi takım yeniçeri, altı topçu, on cebeci, yedi-bin Tatar, yedi sancak beği, cem'an 20.000 kişi ile pekçok top bırakıldı.

Azak'ın Hüseyin Paşa tarafından muhasarasında ve Tatarlar tarafından fethinde Osmanlılar'ın en meşhur seyyahı olan Evliya Çe-lebî, müezzin sıfatıyle Hüseyin Paşa'nın ve Kırım Hâm'nm maiy-yetinde bulunuyordu. Evliya, Sultân İbrahim'in cülusu senesi seyahate çıkmış ve macerası yirmi sene sürmüştür. İran ve Arabistan'a kadar Anadolu'yu, Habeş memleketine kadar Afrika'yı dolaşmış, Almanya'nın ve İsveç'in bir kısmından geçmiştir. Seyahatinin hikâyelerini dört ciltte yazmıştır. Müezzin ve kâtib sıfatıyle valilerin maiyyetinde idarî işlerle uğraşarak, mahir bir idare memuru sıfatını almıştır. Evliya, bizzat şâhid olduğu vak'alar hakkında kıymetli vesikalar bırakmıştır. Lâkin açıkça mübalağaya temayülü ci-hetiyle ihtiyatla başvurulmak ve bilhassa târîh-i kadîm hakkındaki ifâdelerini oldukça ihtiyatkârça kabul etmek gerekir. Bil'akis gördüğü yerlerin tarifleri tamâmı

1050 senesinde Siyfivuş Paşa kapdânhğa ve sabık kapdân Hüseyin Paşa özü valiliğine tâyin olundu. 1051 MuharrenVinde Hüseyin Paşa Azak fethine ve Hân ve Kapdân ile birlikte gitmeğe memur oldu. O sene Azak alınamadı; bozgunluk zuhura geldi. Donanma döndü. Kırım Hânı Bahâdır Giray Azak'ta hastalanmıştı, Gözleve'ye geldiğiade vefat ederek, yerine Mehmed Giray tâyîn edilip kara tarafından gönderildi. Bozguna uğramış donanmanın İstanbul'a girmesine müsâade olunması için Şeyhülislâm Yahya Efendi tavassutta bulunarak, «Seferlerde bâzan fetih husul bulamaması asri Peygambe-rîde dahî görülmüştür; egerçi Azak fethi gelecek seneye kaldı; fakat düşman da çok rahnedâr edildi* suretinde mâruzâtta bulunması üzerine, müsâade gösterildi. Yine 1051'de, Mısır'dan azledilmiş olup Silistİre valiliğine değil, darbhâne nezâretine tâyîn edilmiş olan Sultân-zâde Mehmed Paşa, serdâr-lıkla Azak fethine memur oldu. Siyâvuş Paşa dahî kapdânlıktan azl edilip, kapdânlık bir müddet kimseye verilmiyerek, sadrâzam bir zaman bizzat donanma işleriyle meşgul oldu. Daha sonra Sultânzâde Azak seferine gitmiştir . ki, Hammer'in «Cezâir-i Bahr-i Sefîd beğleri. sözleriyle başlayarak verdiği tafsilatın tamâmı bu sefere aittir. Buna göre Sultân-zâde"nin Azak seferine me'mûriyeti yalnız bir defadır. (Mütercim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tamâmına hakikate uygundur.[29]

Silahdar Mustafa Paşa'nın İdamı

Azak'ın fethedildiği sene sadrâzam Kara Mustafa Paşa, IV. Mu-rad'ın nedimi olan Silâhdâr Mustafa Paşa'mn defiyle tehlikeli bir rakîbden kurtulmuştu. Kudretli Silâhdâr Mustafa'nın i'tibârdan düşmesinin ilk alâmeti, himâyesi altındaki Kına-oğlu'nun îdâmı olmuştur. Kına-oğlu'nun Teke ve Aydın taraflarındaki isyanları IV. Mu-rad devrinde cezasız kalmıştı. Lâkin sonra Sivas valiliğine nakledilmesi üzerine ahâlînin şikâyetlerine binâen İstanbul'a getirilerek, emlâki müsadere olundu ve Ayasofya karşısında bir kasab dükkânı önünde asıldı (20 Ocak 1642 - 18 Şevval 1051). Himaye ettiği kişi hakkında vukua gelen bu muamele, Silâhdâr'ın da akıbetini hisset-tirebilirdi. Sultân İbrahim'in cülusunu müteâkib Silâhdâr Mustafa Paşa Budin Valiliğine tâyîn edilmişti. Ancak eyâleti merkezine gitmeden önce Mûsâ Paşa ile becayiş olunarak, Mûsâ Paşa bu suretle üçüncü defa olarak, Devlet'in en mühim hudud eyâletlerinden olan Budin'e memur olmuştur ki, bu zât yeni istihkâmlar ilâve ettiği «Mûsâ Paşa Palangasında nâmını zamanımıza kadar muhafaza etmiştir. Mustafa Paşa, bu târihin içine aldığımız vak'alannda gördüğümüz üzere, Canpulad ve diğerleri gibi kudretli ve korkunç nedimleri İçin bir felâket kapısı olmuş olan Tamışvar'a gönderildi. IV. Murad'ın eski mahremi ikbâl günlerinde büyük servet topîamiştı. Sû-İ istimalleri cümlesinden olmak üzere askerî maaşlarına mahsûs olan ve senede 80.000 guruş tutan Kıbrıs vergisini üç dört senedir cebe indirmişti. Vezîr-i âzam Mustafa Paşa, mîrîye ait mallarını kötüye kullanmasını sebep ittihaz ederek, hakkında tahkikat açılmasını emretti. Tahkikata şiddetle devam olunarak, Kaya Sul-tân'm kedhudâsı Mevkufâtcı Mehmed Efendi'nin yaptığı entrikalar da Kara Mustafa Paşa'nın mesaîsini kolaylaştırdı. Mehmed Efendi, Silâhdâr Mustafa Paşa'nın dönmesi müsâadesini almak ve IV. Mu-rad'ın tasavvur etmiş olduğu veçhile, onun kerîmesi olan Kaya Sultân ile izdivacım kolaylaştırmak için Vâlide-Sultânı ikna etmeye çalışıyordu. Tahkîkatin neticesi, Silâhdâr*ın i'tirâf ettiği 50.000 guruş servetinin hükümet hazînesine alınmasından ibaret oldu. Lâkin ! sadrâzam, Vâîide-Sultânın ağzından kaçırdığı birkaç sözden izdivaç plânını anlamış olması üzerine, Silâhdâr hakkında îdâm emri almak için bunu fırsat

[29] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/322-325.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bildi. Edirne bostancı-başısı Sinan Ağa kırk cellâd-la birlikte kanlı irâdenin icrasına memur oldu. Silâhdâr'ın İstanbul'daki hanesinde saklamış olduğu beşbin kese kıymetinde altın ve gü-Jmüş bir sofra takımı ile birçok nakid hazîneye alındı. Kara Mustafa Paşa, daha sonra vaktiyle Münşeat sahibi tevkii Ferîdûn'a âit bulunmuş ve Emîr Gûne'nin îdâmında kendisine hediye edilmiş olan muhteşem sarayda Pâdişâh'a parlak bir ziyafet verdi (1 Safer 1052 -1 Mayıs 1642). O sırada, Valide Sultânın Üsküdar'da yaptırdığı câ-I mi ve hamamın inşâsı hitâm bulmuştur. Silâhdâr, Vâlide-Sultâmn rızâsı olmaksızın boğdurulmuş olmakla beraber sadrâzam, bir müddet daha güçlü iktidarını muhafaza edebildi. Ertesi sene -ki üç hafta zarfında iki şehzadenin yâni ileride tahta çıkacak olan Ahmed ile on aylıkken vefat eden Murad'ın velâdetlerini görmüştür- Kara Mustafa Paşa'nın düşüşüne şâhid oldu (1 Muharrem 1053 - 22 Mart 1643).[30]

Bazı Zorba Ve Şakilerin Cezalandırılması

Sadrâzamın İdamından az evvel, silâhlı bir vaziyette yakalanan zorba bir âsî ile eyâletlerinde zulüm icra ettikleri tahakkuk eden birkaç vâlî kati edilmişti. Kara Mustafa'nın şiddeti o zamana kadar gerek eyâletlerde, gerek İstanbul'da isyan fikrini bastırmaktı. Si-listre'den Bosna'ya gönderilen Hüseyin Paşa yeni eyâletinde isyâm te'dîb etmiş, ve Bağdâd Vâlîsi Derviş Mehmed Paşa Arab sergerdelerini mağlûb ederek, eyâletinin merkezine 600*den ziyâde baş göndermişti.

Edirne ve Selanik arasındaki yollarda eşkıyalık eden ve «Hey-dök» (Hayduk) denilen haydutların üzerine, esasen avda Pâdişâh'a refakat etmek üzere ihdas olunan ve muahharan Belgrad, Kanije, Eğri, Budin arasında «nöbetçi» unvânıyle hudud muhafazasına memur edilen avcı yeniçeriler gönderilmişti. Bu askerin, bostancıların ve segbânların yardımlarıyle, Edirne bostancı-başısı Kırkkilise'de Heydökler'e hücum ederek onları hezimete uğrattı.[31]

Nasuhpaşa-Zade'nin İsyanı Ve İdamı

[30] Şehzade Ahmed. İkinci haseki Muazzez Hamm'dan 6 Zilhicce 1052 ve 15 Şubat RÛmt Çarşamba günü ve Şehzade Murâd. 1053 senesi Mııha irem'inin ilk günü doğmuşlardır- Nalmâ (Mütercim).
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/325-326.
[31] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/326-327.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

19 Ağustos 1642 (23 Cumâdelulâ)*de İstanbul'da büyük bir zelzele vuku bularak, ağır siyâsî vak'aların meydana geleceğine alâmet sayılmış ve bu kehânet, müteakiben, asalet ve servetine pek mağrur olan Devlet askeriyle sadrâzam Nasûh Paşa'nın oğlu arasında cereyan eden öldürme hadiseleriyle te'yîd edilmiştir. Babasıyle gurur duyan Nasûhpaşa-zâde Hüseyin Beğ, sadrâzam hakkında hakaretâ-miz sözler sarfetmiş, yeniçerinin en aşağı sınıfından yetişme olduğu için «Çorbacı» diye lâkab takmış, okuma yazma bilmediğini söyleyerek tahkir etmişti. Bundan başka, hudud valilerinin tuğrây-ı hümâyûnu ihtiva eden ferman vermelerini yasaklayan emirlere itaat etmek istemiyordu. Bu hususta ki nizâma itaatkâr davranmasını ihtar için gönderilen sadrâzam ağasına:

- «Tuğra çekmek bana mirastır; ben vezîr oğlu vezirim, senin paşan gibi Arnavud serserisi değilim!» cevâbını vermişti.

Bu şekilde alenen tahkire uğrayan ağa, İstanbul'a döndüğü zaman, eğer Nasûhpaşa-zâde, Erzurum'da Abaza'nın yaptığını yapacak olursa, Devlet için bir muhatara olacağını sadrâzama ihtar etti. Bunun üzerine Kara Mustafa, Nasûhpaşa-zâde'yi Erzurum'dan Haleb'e gönderdi. Lâkin Nasûhpaşa-zâde memuriyet mahalline varır varmaz, Haleb eyâleti Kalahk Siyâvuş Paşa'ya tevcîh edildi. Daha o zamanlar Devlet'in mansıbları muntazaman satılmakta olduğundan, Nasuhpaşa-zâde:

- «Ben bu memuriyet için elli kese verdim» diyerek, Haleb'i halefinin mütesellimine, yâni vekiline teslîm hususunda engel çıkardi. Mütesellim, vazifesini ifâ edemeden İstanbul'a dönerek, Nasûh-paşa-zâde'nin muamelesinden şikâyet etti. Nasûhpaşa-zâde'nin Sivas'a nasbim ve muhalefet gösterirse silâhla tenkil olunmasını mu-ta zam m in bir hatt-»ı hümâyûn çıkarıldı. Sadrâzam da, Nasûhpaşa-zâde'nin- Sivas valiliğinde yerine geçeceği İbrahim Paşa'ya -ki Abaza Paşa'nın yetiştirmesi olup «Kör Hazinedar» unvânıyle anılırdı- şu mealde bir kâğıd yazdı:

«Senin memuriyetin Nasûhpaşa-oğlu'na ancak lüzûm-i âcile meb-ni sûret-i zahirede tevcih olunmuştur; Sivas'ı zabt etmeye gelirse ne suretle olursa olsun kendini mahv et.»

îbrâhîm Paşa, askeriyle, Haleb'de topladığı segbân ve sancala-nyle gelmekte olan Nasûhpaşa-zâde üzerine yürüdü. îki rakîb Kayseri civarında karşılaştılar. îbrâhîm Paşa mağlûb oldu ve Öldürüldü. Nasûhpaşa-zâde Sivas'ı zabta tenezzül etmeyip, daha yüksek ve harîsâne bir emelle, istanbul'daki dostlarına ve payitaht yolu üzerindeki eyâletlerin paşalarına, sadrâzam ile dâvasını Pâdişâh'ın huzurunda halletmek üzere devlet

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

merkezine gitmekte olduğunu yazdı. Bu haber İstanbul'u heyecana düşürdü, dükkânlar kapandı, fe-sâd erbabı şehirde yayılan korku ve telâştan istifâdeye kalkıştılar. Kara Mustafa Paşa dükkânları açtırdı, Nasûhpaşa-zâde'nin gelişi hakkında söz sÖylenilmesini yasak etti, birçok kimseyi tevkif ettirdi. Belâlıların en ileri gelenlerinden oniki kadarını, emsalinin gözünü korkutmak için, payitahtın muhtelif sokaklarında astırdı. Anadolu beğlerbeği Çiftelerli Osman Paşa, serdarlık ile Nasûhpaşa-zâde üzerine gönderildi.

Nasûhpaşa-zâde ise îzmit civarına kadar gelmişti. Bu haber üzerine sadrâzam, yeniçeri ve bostancıları İzmit'e gitmek üzere gemilere bindirdi, kendisi de âsînin cür'etkârâne maksadına mâni olmak için, İstanbul yolu üzerinde bir mevkî tuttu. Payitaht ihtisâb ağası Şâbân Aga, Tmva sahrasında (Kazdağı semti) Anadolu'dan levend toplamaya gönderildi. İstanbul'dan Kaytas Ağa kumandasıyle gönderilen asker İzmit yakınında Hoca sahrasında Hamîd sancak-beği Şehsuvar Beg askeriyle birleşti. Osman Paşa'nın Nasûhpaşa-zâde üzerine hücum etmekte gösterdiği tereddüd âsî ile müttefik olduğu hakkında şübheye yol açarak, Kaytas'm adamları alenen suçlamaya başladılar. Osman Paşa umûmun gösterdiği sabırsızlığa bakarak Alî Pakîh K'âyii civarında cen^e girişti. Lâkin Kaytas Ağa ve birkaç yüz neferle birlikte öldürüldü. Nasıl hpaşa-zâde, esîr alınmasını ve firarilerin tâkîbine men' ederek müşkilâta rastlamaksızm Üsküdar üzerine yürümeye devam etti. 30 Hazîrân lÖ43 (Rebîülevvel 1053)'de

Bulgurlu Tepesi'ne[32] çadır kurdu. Bu mevkî öyle muhteşem bir noktadır ki, Karadeniz'i, Marmara'yı, Boğaziçi'ni, yedi tepe üzerine kurulmuş İstanbul'u, payitahtın sinesinde gönül okşayıcı uzantılar teşkil eden «Altın Boynuz» tâbir edilen limanı gözler önüne sererdi.

Eğer Nasûhpaşa-zâde, Osmanlı generallerinin tereddüdlerinden istifâde ile hemen Üsküdar üzerine yürümüş olsaydı, İstanbul'un uğradığı hayret o kadar büyüktü ki, Üsküdar'ı birkaç süvari ile zabt edebilecekti. Ancak hîle ve entrikalarla çevriliydi. Kendisini mahvetmekte faydaları olup, Üsküdar karşısına vâsıl olunca mühr-i hümâyûnu alacağını yazmış olan adamların sözüne fazlaca güvenerek, galebesinden istifâdeye bakmayıp üç haftayı o yalan vaadleri beklemekle geçirdi. Kedhudâsı Bekir, kendisini o beyhude

[32] Rebîülevvelin evâeıtmda vezîr-i âzam Üsküdar'a asker ve toplar geçirüp yeniçeri ağası ve altı bölök neferatıyle geçttp Görcî Mehmed Paşa ser-asker tâyîn olundu. SafidetlÜ Pâdişâh ve maiyyeti Üsküdar bağçesine varup karar İtdfler. Nasohpaga-zâde dahî gelGp askeriyle Bulgurlu havâlisinde Seyrân Be-devtyesi nâm mahalle nâzfl oldu. Naîmâ, s- 24, ve 25 (Mütercim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ümîdlerle oyalatmak için güç sarfetti. Nasûhpaşa-zâde, kedhudânın hıyaneti hakkında İstanbul'da bulunan kardeşi Alî Beğ'den kurtulmasına vesile olabilecek ihtarlar almış ise de, bunlara inanmamış idi. Bununla beraber kardeşinin endîşe ve ıztırâbmı teskin için Bekir'i azletti, fakat hayâtına ilişmedi. Onun yerine, vaktiyle Abaza'nın hizmetinde bulunmuş olan Müsellim Mehmed Ağa nâmında fesatçı bir herifi getirdi.

Sadrâzam, Nasûhpaşa-zâde'ye gönderilen aldatıcı mektuplarla kanâat etmiyerek, onun mahvı için başka vâsıtalar da kullandı. Asînin eski adamlarından birini bulduranak, Nasûhpaşa-zâde'nin, öte tarafa geçtikten sonra Rumeli valiliğine tâyîn edileceğini söyleyip, ikna etmek üzere gönderdi. Nasûhpaşa-zâde bu tuzağa tutuldu: Kara Mustafa Paşa'ya bir itâat-nâme yazarak Boğaziçi'nden Rumeli'ne geçti. Ancak sâdedilliğinden dolayı ümîd ettiği Rumeli eyâletinin berâtının gelmediğini, kendi askeri kumandanlarının terk ettiği or-dugâhda bayraklarını başaşağı çekerek sadrâzamın ayağına kapanmaya gittiklerini görünce, yalnız on kişi ve oğlu ile birlikte kaçıp Pravadi'ye iltica etti. Oğlunu Sevne (Süne)[33] Çiftliği'nde bırakıp Kırım Hâm'nm nezdine gitmek ve ona dehalet etmek niyetiyle Ruscuk'a doğru gitti. Ruscuk'a varacağı sırada 40 bostancı ile bos-tancı-başı yetişti; zincire vurularak İstanbul'a götürüldü. Henüz on-altı yaşında bulunan oğlu da sadrâzamın kedhudâsı tarafından Sûne (Sona; veya Sevne?) Çiftliğinde tutuldu (Temmuz 1633 - Rebîül-âhir 1653). Nasûhpaşa-zâde, Kara Mustafa Paşa'mn huzuruna getirilerek, bâzı müverrihlerin rivayetlerine göre ağır hakaretlere uğradı ve işkence içinde îdâm edildi. Ertesi gün başı, saray kapısında teşhir edildi. Kardeşi Alî, Çekmece'ye gitmek üzere kayığa bindirildi ve orada ortadan kaldırıldı; diğer iki kardeşi Yûsuf ve Ömer habsolundu. Eski kedhudâsı Bekir Gelibolu'da tutulup öldürüldü ve ondan sonraki kedhudâsı Deli Müsellim ve kâtibi Bakî Ağa[34] zincire vuruldu. Nasûhpaşa-zâde'nin oğlu Mehmed ve biraderi Alî Beğ1-in oğlu -pederlerinin idamından sonra Canpulad ve Fahreddîn'in çocukları hakkında yapıldığı gibi- saray hademesi arasına alındı.

Nasûh Paşa'nm torunu ve Nasûnpaşa-zâde'nin oğlu Mehmed[35] sonraları pederinden ve büyük-pederinden daha mütevâzıâne ve tehlikesiz bir şerefe nail olmuştur: Sultân îbrâhîmin cülusundan başlayarak otuz

[33] Nafcnft'da Prevadi kürtünde Zona nâm mahalde olan çiftliğini. (Mütercim).
[34] Urfalı Bflkt Efendi, sonra şefaatle kurtulmuştur. Natmâ, s. 30 (Mütercim).
[35] Ele Seçtiği vakit yukarıda yazıldığı gibi onaltı yaşında olmakla bprAber güze! imiş. Seyyidliğînden dolayı nakibSleşrfifin şefaatiyle kurtulmuştur. Nai-' mft'dan.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

senelik bir târih yazmış ve buna «Müntehabât-i Tevâ-rîh» nâmını vermiştir. Mükemmel malûmatı ve emsali nâdir bîr bîtaraflık ile temayüz eder; pederinin idamını naklettiği sırada kaa-tiîler hakkında babasının kinini güdecek hiçbir şiddetli tâbîr kullanmadığı gibi, dâima kendisince tabiî olan veyâhud ihtiyatın gerektirdiği bir i'tidâl gösterir.[36]

Mısır Valileri

Nasûhpaşa-zâde'nin idamından sonra vukua gelen idarî değişiklikler sırasında, Mısır valiliğinde bulunmuş olan Bostancı Mustafa ve Sultân-zâde Mehmed Paşa'ların Kubbealtı vezâretine tâyin edilmeleri dikkat çekicidir. Sultân-zâde Mehmed Paşa'dan Azak seferi münâsebetiyle bahsetmiştik. Mısır eyâletinde halefi olan Bostancı Mustafa Paşa, Sultân İbrahim'in cülusu sıralarında İstanbul'a çağrılarak hapse atılmış ve hazîneye sekiz milyon akçe nakid cezası vermeye mahkûm edilmişti. Serbest bırakıldıktan ve üç milyon akçesi daha müsadere olunduktan sonra affedilerek Kubbealtı vezirliğine getirildi. Mustafa Paşa'nın yerine, Vâlide-Sultân'ın rızâsı hilâfına, Mısır valiliğine gönderilen Maksûd Paşa, eyâleti tam bir adâletle idare etti ve Önceki yıllarda îran seferi ihtiyaçları için veya kendinden Öncekilerin tama'ıyle konulan vergileri kaldırdı. Bu vergilerden kaldırdıkları, kırk çeşitten az değildi. Lâkin Maksûd Paşa'nın iyi idaresine veba salgını tekabül etti. Bu âfet o kadar şiddetle hüküm sürdü ki, bir gün Kaahire'de yalnız Câmi'ü'l-Ezher'de 92 defa cenaze namazı kılınmış ve zamanın müverrihlerine göre, meydanda tabutlar bir kervanın birbirine sıkışmış develeri gibi yekdiğerini tâkîb etmiştir.

230 köy büsbütün boşaldı; askerden de birçok telefat vukua gelerek, hazîneye bunların birikmiş maaşlarından 172.000 altın kaldı. Bu durum, müfettişlerin ve mültezimlerin isyanına yol açtı. Bunlar senelik mukaataalardan peşin verilmesi gereken üçte birini ödemekten imtina ederek, bunun vebadan zuhur eden telefattan dolayı hazîneye kalan meblâğdan mahsûb edilmesini istediler; ancak istekleri kabul olunmaması üzerine vâlı Maksûd Paşa'yı azlettiler. Maksûd Paşa'nın idaresi zamanında bir cuma günü denize bir gemi indirilmişti; halk camilerde namaz kılmakta iken tersanede çalışan 600 Hristiyan esirinden I50'si zincirlerini kırarak

[36] Pek nadir tarihlerden olan SuHan-zade Mehmed Paşa Tfirihi'nin yazma bir nüshası Dresden Kütüphanesinde Şark Yazmaları arasında mevcuttur.
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/327-330.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

büyük bir kadırgayı zabtedip sahilden açılmış ve tâkîblerine gönderilen kayıklar yetişememişti. Pâdişâh Maksûd Paşa'nın asker tarafından azledildiğini haber alınca, Sultân Murad'ın dâyesinin kocası olup hazır bulunan ihtiyar vezîr Eyyûb Paşa'ya[37] dönerek:

- «Mısır valiliğini sana tevcîh ettim» dedi.

Eyyûb Paşa yer öperek kendisinin bu hizmete lâyık olmadığım beyân ile lûtf-ı şahaneyi kabul etmemek istedi. Lâkin Sultân tbrâ-hîm:

- «Verilmiş verilmiştir, git faâlâne hareket et!» cevâbını verdi.

Binâenaleyh Eyyûb, Kaahire'ye gitmeye mecbur oldu. Fakat kâtibi ile kedhudâsının elinde oyuncak oldu ve bunlar eski vâlî zamanında lâğv edilen vergileri tekrar koydular. -Kedhudâ, az önce îdâm olunan Silâhdâr'ın nişanlısı Kaya Sultân'in işlerini idare eden Mev-kufâtçı Mehmed Efendi idi. Kara Mustafa Paşa, Eyyûb Paşa'nın ma-iyyetine tâyîn etmek suretiyle bu entrikacıyı İstanbul'dan uzaklaştırdığına memnun idi.[38]

Zülfekaar Ve Faik Paşaların İdamı

Nasûhpaşa-zâde'nin başlıca taraftarlarından Zülfekaar Paşa, bu aralık, isyanının cezasını gördü. Safed sancağından azledilmesi üzerine Nasûhpaşa-zâde'nin gönderdiği mektuplara kanarak, suç orta-ğıyle birleşmek üzere Konya'ya kadar ilerlemişti. Lâkin Dîvân-ı Hümâyûn, kendisini Kıbrıs valiliğine tâyîn etmek ve derhâl memuriyet mahalline gitmesi için emir vermek yolunda tedbîr alınca, hareketini durdurdu. Bu tedbîr, daha önce Nasûhpaşa-zâde'ye Sivas eyâletini tevcih etmek ve bir taraftan da Sivas valisine şehir kapılarını açmamasını bildirmek yolunda alınmış olan aldatıcı muameleye benzer bir hareketten ibaretti. Bununla beraber, bu defa da Zülfekaar Paşa'nm Ada'ya girmesine mâni olunması için kadıya ve Kıbrıs askeri ağasına gizli tâlîmât tebliğ olundu. İstanbul ihtisâb ağası (belediye

[37] Eyyûb Paşa nişancı idi. Nalmâ'dan (Mütercim).

[38] Pâdişâh, sadrâzamı saraya çağırıp : «Mısır'ı Eyyûb lalama verdim, dedîkde Kara Mustafa Paşa : «Güzel olmuş pâdişâhım, amma benimle birlikte Mısır'da bulunan Mevkufâtçı Mehmed beraber giderse iyi olur, yalnız giderse emvAl-İ amiriyyenbı tahsilinde fütur göstermesi melhuzdur» dedi. Pâdişâh derhâl divât ve kalem isteyip : «Sen ki Mevkufâtçı Mehmed Efendi'sin, seni Eyyûb lalama divân efendisi İtmişem, gidesin» diye hatt-ı hümâyûn verdi. Mevkufâtçı gerçi Mısır'a bir dereceye kadar rağbet göstermişti; ancak bu irâde çıkınca düşündö. Kaya Sultân hâslarından ve mevkufâtçibktan her sene birçok paralar aldığı halde, bunları bırakıp da uzak bir yere gitmeyi mü-nâsib görmedi; istifa için pâdişâha müracaat etü. Sultân İbrahim ise çîn-i cebin gösterip: «Başını kesercm, git, Mısır emvalinin hesabım senden İs-terem» cevâbım vermesiyle, mecburen azimet eyledi. Naıtmâ'dan, s. 70. Hammer'in Pâdişâh İle Eyyûb Paşa arasında yazdığı konuşma bundan galat olsa gerektir (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/330-331.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

reîsi, şehremini) Şâbân Ağa da, zahiren Ada'daki yeniçerilerin kumandasını uhdesine almak ve hakikatte Sultân fbrâ-hîm'in Züîfekaar Paşa hakkında sâdır olan irâdesini infaz etmek üzere Kıbrıs'a gitti. Şâbân Ağa, Kapdân Piyâle Paşa gelinceye kadar yeni valinin emniyetsizliğini izâle edecek surette hareket etti. Piyâle Kalabra sahillerinde altı ay dolaştıktan sonra, ganimet olarak aldığı iki hırsız gemisi, iki tartana,[39] 200 esîr, birçok eşya ile Kıbrıs'a geldi.[40] Şâbân Ağa'mn teklifi üzerine, Kapdân Paşa Zülfe-kaar'ı amiral gemisine (bastarda) davet etti. Ziyafet esnasında Zül-fekaar'ın başı bedeninden ayrılarak Şâbân Ağa, Pâdişâh irâdesinin icra olunduğunu isbât eden bu kanlı hüccetle döndü.

Bundan az mühim olmayan bir îdâm da Rumeli Vâlîsi Faik Pa-şa'nın ortadan kaldırılmasıdır. Faik Paşa Sultân II. Mehmed zamanında Mora'ya sevk edilen ordu kumandanı olup kabri hâlâ Malkara'da görülmekte olan Turhan (Turahân) neslindendi. Defalarca hakkında irtikâb suçlaması yapılmış ve hattâ IV. Murad zamanında sadrâzam Husrev Paşa zulüm ve kötülüklerinden dolayı kendisine bin değnek vurdurmuştu. Senede 30.000 guruş îrâdı olduğu ve ihtiyarlığı sebebiyle artık para biriktirmekten vazgeçmesi lâzım geldiği halde, yine de zulümlerine nihayet yoktu. Sofya Kadısı Muizzeddîn Sincârî Mehmed Efendi, Faik Paşa'nm azli için, memleket ahâlîsinin şikâyetlerini hamilen İstanbul'a geldi. Pâdişâh'ın emri üzerine Faik Paşa, kapıcı-başı Şahbaz Ağa vâsıtasıyle, mukayyiden (tutuklu, bağlı olarak) getirildi; Nasûhpaşa-zâde aleyhine kendisinden faydalı hizmetler görmüş olan sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın her türlü mesaîsi semeresiz kaldı. Faik Paşa, Kadı'mn suçlamalarına mukabil, ancak Rumeli valiliğinde selefi olan Dilâver Paşa'nın şehâ-detine dayanıyordu. Lâkin Dilâver Paşa, ya hakîkata bağlılığından dolayı, yâhud sadrâzamın yakında sukuut edeceğini anladığı için, Kadı'mn bütün memleket ahâlîsince hürmete mazhar olmuş namuslu bir adam olduğunu tasdik etti. Kendisinden fetva taleb olunan Şeyhülislâm Yahya Efendi dahî:

- «Bunun katli vâcib olalı otuz yıldur»[41] cevâbını verdi.

Bununla beraber Turhan (Turahan) neslinden olan Faik Paşa'nın başı saray avlusunun ortasında kesildi (16 Mart 1643 - 25 Zilhicce 1052).[42]

Bu idam ne kadar haklı olursa olsun, ne Pâdişâh'm, ne de sadrâzamın

[39] Üç köşeli bir yelkenli gemi.
[40] Kapdân Piyâle Paşa'ya da Zülfekaar Paga'mn tdâmı için emir verilmiştir. Nalmft'dan (Mütercim).
[41] Nalmft'dan aynen, c. 4, s. 40 (Mütercim).
[42] Naîmâ «âşiM zilhicce- târihini gösterir- (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

adaleti eseri değildi; hattâ sadrâzam, Faik Paşa'yı kurtarmak için yapılan teşebbüslerin akim kaldığını görünce, istifa etmek derecesine kadar koruduğu şahsın tarafını tuttu. Faik Paşa'mn cezalandırılmış olması Kara Mustafa Paşa aleyhine kurulmuş bir tertibin neticesi idi. Çünkü sadrâzamın düşmanları, himayesinde bulunan Faik Paşa'nm îdâm edildiğini görüp de kendi başının da kesileceği korkusuna düşmesini arzu ediyorlardı. Bu fesâd o zamandan beri Valide Kösem Sultân ile beraber devlet işlerinin idaresine iştirak ederek ortak olan üç kuvvetli şahıstan kaynaklanıyordu. Bir kadının te'sîri altında ve merdlik vasıflarından tecrid olmuş bir Pâ-dişâh'ın nâmına hareket eden bu üçlü kadro, Kubbealtı vezîri Suî-tân-zâde Mehmed Paşa, Pâdişâhın mîrâhoru Yûsuf[43] ile -Osmanlı Devleti'nde Pâdişâh hocalığında bulunanların hepsinden ziyâde kötü şöhret kazanmış olan- Cinci Hoca'dan teşekkül etmişti.

Kaanûnî Süleyman zamanından, Rüstem Paşa'nın ve II. Selîm zamanından Piyâle Paşa'mn zevceleri bulunan sultânların neslinden bulunduğu için «Sultân-zâde» diye anılan Mehmed Paşa, Sultân II. Osman'ın Hotin seferine gidişi esnasında saraydan çıkmış, insan mî-zâcına aşinalık vasıflarından dolayı «Sultân-zâde Cuvân Kapıcı» lâkabını muhafaza etmiştir. Sultân İbrahim saltanatında Mısır valisi ve daha sonra Rumeli beğlerbeğiliğiyle Azak kalesi üzerine ikinci defa sevkedilen askere serdâr olarak, nihayet Kubbealtı vezirliğine tâyin olunmuş ve haksız olmaksızın kendisine rakîb addeden Kara Mustafa Paşa tarafından Şâm valiliğine gönderilmişti. Kara Mustafa Paşa için vazifesi gereği dâima huzûr-ı şahanede bulunan mîrâ-hor Yûsuf, daha korkunç bir rakîb idi. Sultân tbrâhîm, biraderi Murâd'ın ihtiyata aykırı olan cömerdliğini tamâmiyle taklîd ederek Yûsufa (silâhdârlık'la beraber) musâhiblik memuriyetini ve üç tuğlu vezir rütbesini vermişti. Murâd'ın nedimi olan Silâhdâr'a ne türlü atıfetler cömertçe verilmişse Yûsuf Paşa da onlara nail oldu, hattâ kedhudâ tâyin etmesine de müsâade edildi.[44]

Cinci Hoca

Lâkin sadrâzamın en kudretli düşmanı, Osmanlı üçlüsü (trium-vira) nün dikkate şâyân târihî şahsiyeti -Anadolu'da Zağferânbolu (Safranbolu) kazası

[43] Nalm&'ya nazaran, bu târihte rikâbdfir Yûsuf Ağa silâhdârlık ve ikinci ve-ztrlikle musfthib-i aehryari olmuştu ki, bu zât Girit fâtihi Yûsuf Paşa'dır. (Mütercim)-

[44] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/332-334.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

köylerinden birinin ahâlîsinden ve büyük tasavvuf şeyhi Sadreddîn Konevî ahfadından olan- Cinci Hoca Hüseyin'dir. Birâderiyle beraber İstanbul'da öğrenim görmüştü. Ancak şer'î ilimlerden ziyâde, sihirle ilgili ilimler ve hastalıkların tedâvîsi için efsunla iştigâl ettiğinden ilmiyye merâtibinde yükselemedi. Hattâ muallimleri onun bu hâlinden dolayı utanırlardı.[45] Fakat Cind Hüseyin'in ulemâ nazarında hakîr görülmesine en ziyâde yol açan durum, sarayda nail olduğu ikbâl idi. Cind'nin validesi, oğlunun babasından irsen devraldığı efsunlarla hayret edilecek şifâlar vermekte olduğunu ve uğradığı nüzul ve iktidarsızlık darbelerine karşı ta-biblerin yoğun mesâisinden bir fayda görmeyen Pâdişâh'm sıhhatine kavuşabileceğini sarayda bulunan bâzı tanıdıkları vâsıtasıyle Vâ-lide-Sultân'a telkin etti. Pâdişâh, Cinci Hüseyin'in mâlik olduğu ta-biatüstü kudreti haber alarak tecrübede bulunmak istedi. Sultân 1b-râhîm, -gerek kendi hayâline aldanmış olsun, gerek hakîkaten hâlinde bir değişiklik vuku bulsun- büyücünün ilminden daha ilk tecrübede bir iyilik müşahede etmesi üzerine, bahtiyar tabibi atıflara boğdu. Gümüş evânî[46] ve kıymetli kumaşlar verdi ve münhal olan kapıcı ve müteferrika mansıblarının tahsisatlarım, Cinci'ye tah-sîs etti. Henüz «kırklı», yâni günde 40 akçe alır müderrislerden değilken «altmışlı» payesini de tevcih etti. Müftî Yahya Efendi bu tevcihin kurulu düzene tamâmiyle aykırı olduğunu arzetti; lâkin birkaç gün sonra, bir hatt-ı hümâyûn, bu ihtara rağmen, Cinci'yi müderris rütbesine ve daha sonra «hâce» (hoca; muallim-i sultanî) ma-kaamına terfî eyledi. İşte Cinci, o zamandan itibaren ulemâ ve halk lisânında «Cinci Hoca» lâkabını almıştır. Nâmı bize kadar vâsü olmamış ve ancak «Nasihat» adlı eserinde o zaman Osmanlı saray ve idâresinin teşekkül şekli hakkında kıymetli vesikalar bırakmış olan bir vezirin akıllıca arîzaları, Pâdişâh'm kuvvetini yok etmeye çalışan bu üçlü kadronun te'sîrine karşı uğraşmaya muktedir olamamıştır.[47]

---

[45] Cinci Hüseyin Efendi mukaddema Şeyh Mehmed Efendi'ye dftnişmend ol-musidi. (Yâni onun talebelerindendi); Çelebî, Süleymâniye Medresesinden Iz-mir kazasına çricdıkda Molla Hüseyin'i istihkar ile mülâzım yapmadıkdan başka mansıba da beraber götürmedi. Hüseyin, efendisinin bâzı ihvan ve ehib-bâsından istişfâ' idüp onlar da Çelebî'den : .Bu zavallıya yazıkdır; bu kadar vakıtdir size dânişmendlik itdi, birlikde alınız, diye rica itdiler. Çelebi : .Bizim namusumuz vardır; kadınlara, çocuklara afsun okur bir adamı beraber götürüp de mansıbda rezîl mi olalım» cevâbını virmişidi.» Nafmâ^ s, 36-37- Naîmâ bunu yazdıktan sonra : -Cenâb-ı Hakk'm hikmetine akıl İrmez; efendisinin âr eylediği efsûngerlik Cinci'ye sermâye-i izzet oldı.. mü-tfilâasmı Srfid eder. (Mütercim)

[46] «Cinci'ye defaten 4sahn medresesi' virilmişidU. Naİma, s. 36. Haıraner bunu «gümüş evânî» anlamıştır. Cinci'ye sahn medresesîyle birlikte vazifeler, muayyenât ve mükemmel döşemesiyle büyük bir saray ihsan olunmuştu. (Mütercim).

[47] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/334-335.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın İdamı

Sadrâzamın üç düşmanı, onu mahvetmek için birleştiler; kendisi de gerek Sultân İbrahim'e, gerek Harem'e hoş gelmeyen faaliyetleriyle onlara yardım etmiş oldu. Hattâ hasımlarının düşmeleri için gereken sebepleri hazırlıyor zannında bulunurken, kendi düşüşünü hızlandırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Yeniçeri ocağında münhal olan mansıblann kaldırılması, o kadar zararlı olan avarız vergisinin iadesi, vergi tahsilinde gösterilen şiddet (Bundan dolayıdır ki Menemen kadısını şehir ahâlîsi öldürmüşlerdi),.hâsılı bütün bu birikmiş hatalı hareketler, Kara Mustafa Paşa hakkında asker ve ahâlînin kinini celbetmişti. Nasıl ki, Sultân Murad'ın eski nedimi Silâhdâr'm îdâmı da Valide Sultân'ın düşmanlığını gerektirmişti. Kara Mustafa, Harem-i Hümâyûn'daki kedhudâ kadını da incitmek bedbahtlığına uğradı. Kedhudâ kadın beşyüz araba odun istemiş idi; sadrâzam, mühim işlerle meşgul olduğundan, odunun tedârikinde gecikti. Bir gün dîvânda bulunduğu halde, ta'tîl için belirlenmiş olan vaktin girmesinden iki saat önce, huzûr-ı şahaneye gelmek üzere emir aldı. Pâdişâh kendisini görünce:

- «Kâhya kadın için emrettiğim odun bu vakte kadar niçin verilmedi?» dedi.

Kara Mustafa Paşa:

- «Pâdişâhım, tenbîh edelim, verilsin.» dedikten sonra, ihtiyat-kârlıktan ziyâde cür'etkârlık göstererek:

- «Pâdişâhım, ben senin vezirinim; böyle küçük bir şey için dîvânı bozdurup da beni çağırıyorsun. 500 çeki odun 15.000 akçe eder; bunun için mühim devlet işlerini ta'tîl ettiriyorsunuz da tebea, hazîne, serhadler ahvâlinden bir şey suâl buyurmuyorsunuz?» sözlerini ilâve etmişti.

Müftî Yahya Efendi, Hüseyin Efendi[48] vâsıtasiyle bu görüşmeden haberdâr olunca, sadrâzama, ihtiyat ve basiret üzere bulunmasını ve Pâdişâh'a mühim görünen hususları ehemmiyetsiz görmemesini gizlice ihtar etti. Kara Mustafa Paşa ise bu ihtara:

- «Benim hakîkat-i hâli söyleyişim, Pâdişâh'a muhabbetimden dolayı değil midir? Müdâhene mi edeyim? Esir olarak yaşamaktansa hür olarak Ölmek evlâdır» sözleriyle mukabele etti.[49]

[48] Hüseyin Efendi, sadrâzamın mahremlerinden olup bu fıkrayı nakleden zâttır. Naîmâ. (Mütercim)

[49] Naîmâ diyor ki : «Hüseyin Efendi Pâdişâh İle vezirin mükâlemesini Kara Mustafa Paşa'dan işitdikde aklı başından giderek Şeyhülislâm Yahya Efen-di'ye müracaatla arz-ı mâcerâ itmiş, Yahya Efendi hemân gözlerini açarak ve ellerini kaldırarak «Âmân sakınsun! Pâdişâhlara böyle söylenmez. Umûr-ı mühimme

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kara Mustafa Paşa, Silâhdâr Yûsuf Paşa'yı mahvetmeye karar vererek - sarayda ilk yapılacak geçit resminde çorba yemekten imtina ederek silâhdânn sadrâzama nüfuz bakımından üstünlüğünü hoşnudsuzluk sebebi olarak göstermeye ikna etmek için yeniçeri zabitlerine dağıtmak üzere- yeniçeri kedhudâsına yüz kese akçe verdi. Lâkin bu entrika, onu îcâd edenin aleyhine döndü. Epeyce zamandan beri sadrâzamdan memnun olmayan yeniçeri zabitleri, en akıllı müşavirlerinden olan Muslihiddîn Ağa'ya başvurdular; o da yeniçeri ağasını bu işten haberdâr etti. Yeniçeri ağası Kara Mustafa'nın entrikasını zât-ı şahaneye haber verince, Sultân îbrâhîm, Muslihiddîn Ağa'yı huzuruna getirterek, tasavvur edilen fesadı naklettirdi; ondan sonra şunu sordu:

- «Ben şimdi lalamı öldürsem, kullarım bana incinirler mi?» Muslihiddîn Ağa şöyle cevâb verdi:

- «Hâşâ Pâdişâhım, cümlesinin boynu kıldan incedir, hepsi mu-tî'dirler; sadrâzamın katli onları memnuniyete gark edecekdir.»

Ertesi günü (22 Mart 1643 - 1 Muharrem 1053), Pâdişâh kafes arkasından dîvânı gözlüyordu. Sadrâzamın bâzı iş sahiplerine kabalık ve şiddetle muamele ettiğini görerek dîvânın ta'tîli için eliyle iki defa kafese vurdu. Kara Mustafa Paşa, dîvân sonunda mu'tad olduğu üzere huzûr-ı şahaneye girmek istediği halde, kabul olunmadı. Mahremlerinden biri, Muslihiddîn Ağa'nın Pâdişâh'a macerayı haber vermiş olduğunu bildirmesi üzerine, Kara Mustafa Paşa koynuna bir Mushaf-ı Şerif alarak saraya gitti; demir kapıdan içeri girip: Pâdişâh'ı yürüyerek gezinir buldu. Sultân îbrâhîm hiddetle:

- «Lala! Ne acâîb ki babanın evine gider gibi da'vetsiz geliyorsun!» dedi.

Sadrâzam, hareketini haklı göstermeye çalıştı:[50] O zamana kadar yeniçerilerin dizginlerini zabtetmeye çalışmıştı. Şimdi itaatsizlik göstermeleri, kendisinin iktidardan düştüğünü anlamış olmalarından kaynaklanıyordu. Sultân îbrâhîm:

- «Yalan söylüyorsun! Fitneyi çıkarmak isteyen sensin; mühr-i

---

dediği hep olur biter- Pâdişâhın emirlerini îcrâ etmelidir; umûr-ı muazzama pâdişâhın söylediği İşlerdir. Bizden oğlunuza selâm söyle, böyle huşunet göstermesin,» dimiş. Hüseyin Efendi Şeyhülislâm'm selâmını ve ihtarını teblîg etükde sadrâzam cevaben : cMansıb için yalan söylemek ve müdârâ itmek bana güç gelir. Benim sa'yîm kendi devleti içündür- Herkes bir tarafdan söz söyleyerek pâdişâhı ağzâb içim nifaka başladılar, hangi birine müdâr ideyim? Böyle yaşamakdan ölmek yegdür.» dimiş.» Naîmâ, s. 50. (Mütercim)

[50] «Kara Mustafa Paşa. getirdiği Mushaf üzerine de yemin etmiş ise de Pâdi-şfih'a kanâat gelmemiş idi.. Naîmâ'dan (Mütercim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hümâyûnuma senden lâyık birini bulurum» dedi ve hazır bulunan bostancıbaşıya dönerek: «Al şunu!» diye seslendi.

Bostancı-başı bu emrin mühüre mi, yoksa sadrâzamın şahsına mı âit olduğunu bilemiyerek, Kara Mustafa'ya en rnüsâid olan şık-

kın lehinde tefsir etti. Bunun üzerine sadrâzam, ölüm korkusuyla, hanesine döndü.[51] Hemen kıyafet değiştirerek harem dâiresinin damından kaçtı.

Bostancı-başı yalnız mühürle huzûr-ı şahaneye dönünce, Pâdişâh bu yanlış yorumlamaya şiddetle öfkelenerek: - «Hâinin başını şimdi getir!» diye bağırdı.[52]

Bostancı-başı derhâl 500 bostancı ile sadrâzamın konağına gitti. Kapıları kapalı bulması üzerine cebren açtırdı ve adamlarını firâ-rîyi takibe gönderdi. Kara Mustafa, harem dâiresinin arka tarafındaki Nalli-Mescid tarafında bir ot yığını altında saklanmıştı. Gece kaçmayı düşünüyordu. Lâkin sadrâzamın sarayı duvarı üstünden bakmakta olan bir bostancı, yığının hareket etmekte olduğunu görerek, arkadaşlarından birkaçıyla şüphe edilen yere koştu. Kara Mustafa kılıcını çekti; fakat faydasız bir müdâfaadan sonra, saldırganların sayıca çokluğuna mağlûb oldu. Pâdişâhın mükerrer emriyle, bağlı olarak Hocapaşa Çarşısı'na götürülüp çeşme önünde cellâd Kara Ali tarafından boğuldu.[53] Cesedi Sultân îbrâhîm'in yanma götürüldü; sonra, yaptırmış olduğu türbeye gömdüler.

Bedbaht vezîr-i âzamin sarayı aranarak bir heybe içinde otuz-bin duka (filori) bulundu. Lâkin başka kıymetli bir şey bulunmadı. Şu kadar ki, bir odada gizlenmiş bir taht ve bunun üzerinde Kara Mustafa Paşa ile devletin büyük memurlarından diğer dört zâ-tm çelik çivilerle mıhlı tasvirleri bulundu. Halkın bâtıl inançları bu tahtı bir sihir mahsûlü şeklinde değerlendirdi. Hattâ sadrâzama sihir dersleri verdiği zannedilen bir mağribî yakıldı. Bu tasvirlerin bir sihir maksadıyle toplanmış olması -o zaman sihre, ilm-i nücû-ma, tılsımların kuvvetine dâir yalnız Asya'da değil, Avrupa'da da-hî mevcûd olan i'tikada göre- pek muhtemeldir. Bununla beraber resime meraklı olan Mustafa'nın bu tasvirleri, yasak şeylerden olması cihetiyle bir odada saklamış olması da mümkündür, islâm, insanı tasvir eden her türlü

[51] «Kara Mustafa, adamlarına silâhlanmalarını emretmiş ise de onlar emre itaat etmediler. Naîtnâ'dan-(Mütercim)

[52] Sultan îbrflhîm, bostancı-başıya : «Tîz kâfir! Ya başı. ya başın!» demişti. Keza.

[53] Hocapaşa Çarşusı*nda Tırnakçı Sarayı Kapusı ve Sebilhane önünde, alâ-me-lâi'n-nâs Kara Ali tarafından kemend ile boğulmuş idi. Keza.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şeklî eserleri men* eder; bu resimleri Hil-kat'm yaratıcılığını istihfaf ve tahkir addederek, rûz-ı mahşerde tablo ve heykellerin bunları yapanlardan dünyâda verememiş oldukları canı isteyeceklerini telkîn eyler.[54]

Kara Mustafa'nın çizdiğimiz tasvirine birkaç hat daha ilâve edeceğiz. Tabiatı, en çok kininin şiddetinde görülürdü. Akrabasından zulüm işlemiş olan birini Arnavudluk'ta îdâm etmiş olan Na-sûh Paşa'ya can düşmanı olması bu tabîatinden dolayıdır. Kara Mustafa, memuriyetleri satmazdı; yalnız mu'tâd olan aidatı alırdı. Hüseyin Efendi, bir gün kendisini -memuriyet berâtlarından para almaya cür*et eden- tezkirecisi Ahmed Efendi'ye pek Öfkelenmiş bir halde buldu. Ahmed Efendi'nin oldukça mahir ve bütün gün yorulmaksızın çalışmaya muktedir bîr kâtib olduğunu söyleyerek, affı için tavassutta bulundu. Kara Mustafa, bu şefaat üzerine, Ahmed Efendi'yi. yerine diğeri tâyin edilmişken, vazifesinde bırakmaya muvafakat etti. Hüseyin Efendi çıkmak üzere iken vezîr-i âzam çağırıp dedi ki:

- «Dur, bu haramzadenin bir ayıbı daha var: Dîvâna, yâhud benim sarayıma geldiği zaman libâsı o kadar perişandır ki, kapamasının altından uçkuru görünür. Rica ederim, Allah aşkına söyle, münâsib surette giyinmeyi öğrensin!»[55]

---

[54] İslâm'da tasvir (resim)'in men'i, putlara ibâdeti kaldırmak hükmüne mebnî olduğu ve hâlâ Hıristiyanlık'ta bâzı mezheblerde kilise resimlerinin hangi bâtıl itikadlara yer verdiği, izaha muhtaç değildir. (Mütercim)

[55] Naîrcâ bu fıkrayı, Hüseyin Efendi'nin lisânından şöyle nakleder: .Bîr gün Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna duhûl İçün saraya vardığımda tezkireci Ahmed Efendi'yi içeriden mer'ûb çıkar gördüm : Beşeresî inütegayylr ve perişan olmuş. Bu ol Ahmed Efendi'dir İd sonra defterdar ve veztr-i âzam olup kati plunmusdur. Tegayyür ve telâşından suâl itdftm. Vezir kendisine gazab itdiğt cihetle havf-ı cana düşdüğünü beyân ile şefaat istedi; «Var, odana sabr eyle. nice dur görelim» dîyüp içeri girdim. Vezlr-İ âzami münfail ve gazabnâk buldum. Beni gördükde : «Neredesin behey adam!, dedi. Beni dahi : «Buyurun sultânım; Simanızda flsâr-ı melal görülüyor; aslı nedir, ne makule emri müşkil zuhur itiraşdir?. diye mûtecfthilâne suâl ildiğimde «Şul veledi'z-zinâya ne dirsin? Benim virdİgim berâtları derkenar idûp begler-begilerini haklar imi;; simdi kati itsem gerekdir. dfdi. «Ya yirine istihdam içfîn kimi tedârik buyurdunuz?» didiğimde «Göynüklü MahmOd'a haber gönderdim, şimdi gelir* didi. Ben «Aman sultânım! Evvelâ GÖynûklü Mahırûd pîr-I zaîfdir; huzurunuzda ayak. Özere durmağa kaadir değildir, tez-kirecUİk güç hıdmetdir; ammft bu haramzade bütün gön ayakda dunnak-dan âciz değildir, ve birden otuz mektûb buyursamz bir sâatde yazmağa zahmet çekmez: sori'öl-kalem. râsih kâtibdir. Saniyen bunca zamandır siz bum istihdam İderefc kftffe-1 umflnnıza mahrem Udiniz; simdi Öldirirseniz kan itmiş olursunuz. Bu makûle adamların kanı ne şeydir ki onunla eteğinizi tel vîs ideceksiniz? Eğer azl iderseniz mahrenvi esrarınız mahrem-i â'dâmz olmak lâzım gelir, didim. «Yâ itdigi yanına kalsın ıra?» didi; «Ma'kuli budur ki rüsûh-ı kitabetine nazaran yine tenbîh ve atâb île iktifa ve hıdmetinds ibkaa olunsun» didim. #Sen bu veledü'z-zinâya baskı ol! Senin hatırın içün öyle idelim- didi. Ahvâline nezâreti taahhud ile getirüp el öpdürraek içün Çıkmak istedim. Arkamdan çagırup didi ki : «Hüseyin Efendi, bu haramzadenin bir büyük ayıbı daha vardır: Dîvânda ve burada ayakda dururken uçkun sarkup karşımızda görünür. Esvabı perîşân; kapaması açılup uçkun göründijinden haberi olmaz. Allah'ı seversen şu edebsîze tenbîh eyle! Uç-kurını saklayup libâsım adam gibi geysün!» Ahmed Efendi "ye buralarını an-latdiktan sonra getirüp el öpdirerek htdmetinde ibkaa itdirdim..

Vak'amn nakledicisi Hüseyin Efendi, daha sonraları bu Ahmed Efendi'nin sadrâzam olup huzuruna gittiğinde sıkılıp istiskal gösterdiğini (varlığından huzursuzluk duyduğunu) ilâve etmiştir. (Mütercim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kara Mustafa'nın idarî işlerde mahareti, müesseseleri, yaptırdığı binalar nâmına şeref vermiştir. Sultân İbrahim'in cülusunda, Venedik sefinelerinin minarelerini yıkmış oldukları Avlonya şehrine verdikleri zararların tazminatı olmak üzere, Venedik hükümetinden 250.000 duka taleb etmiştir[56] Henüz kapdân-paşa iken mühim tasarruflarda bulunarak Akdeniz'de bulunan kadırgaların adedini kırk'a çıkardı. Sadârete yükseldiğinde sipahilerin miktarım 12.000'e, yeniçerilerin miktarını 16.000'e indirdi. Yukarıda zikr olunduğu üzere tahrîr ile, sikkenin ayarlanması ile meşgul oldu. İdaresi zamanında her üç ayda bir, asker, maaşlarını çifte guruş (80 paralık) olarak muntazam alırdı; yeni saray hademesine dîvândan akçe tahsis ve her sene hazîneden «kaftan parası» tâyîn etti. Beş sene zarfında 6.000 kese tasarruf etmiştir.[57] Okur yazar olmamakla beraber sadrâzam için bu türlü mâlûmât-ı asliyyenin ne kadar lâzım olduğunu takdir etmez değildi: Dâima şöyle söylerdi:

- «l'tirâf ederim ki, şu bulunduğum memuriyete lâyık değilim; daha muktediri bulunmadığı için geldim.»

Yalnız kendisinden sonrakilere hareket düstûru olan müesseseleriyle değil, hayır için yaptırdığı binalarla da nâmını ebedîleştir-miştir. Mekke'de, Arafat'dan gelen suyun mecrasında bulunup ancak dört parmak miktarı kesilmiş olan siyah taşı bir o kadar daha kestirerek suyu çoğalttı. «Ayn-ı Zerka» üzerine bir kale bina ettirdi ki .muhafızları için Mekke'ye senelik 2.500 altın gönderdi.[58] Galata'da Kurşunlu Mahzen bitişiğinde olup kapatılmış oîan kiliseyi camie çevirtti. Tokad ve Sivas arasında, harâb olmuş olan Meh-med Paşa Hanı'm yeniledi. Burada cami ve hamam yaptırarak ve etraftan dört-beş yüz hâne getirterek «Sivas Yenişehiri» nâmıyle mâruf bir kasaba ihya etti. Edirne'de Mihâl Beğ Köprüsü'nün tâmî-ri için 20.000 guruştan ziyâde harcadı ve Çorlu'da bir ve Filibe ile Tatarpazarcığı arasında Kuruçay üzerinde bir köprü inşâ ettirdi. Eğ-ri'de, hamam, mekteb, baruthane yaptırdı. İstanbul ve Üsküdar'da çeşmeler ve Rumeli'de geçilmesi çok güç yollarda kaldırımlar (yaya kaldırımı değil, taş döşeli yolun kendisi) ve su bulunmaz yerlerde çeşmeler inşâ ettiği gibi, Parmakkapı'da

[56] Naîmâ'ya nazaran alınan tazminat «elli bin müşa'şa' kırmızı filori. olup 45-000'i Pâdişâh'a teslim olunmuş, ve 5-000'i sadrâzama kalmıştır. (Mütercim).

[57] Yâni beş sene zarfında bütün maaşları ve masrafları (.dedikten sonra 6.000 kese akçe artırıp hazîne-i âmireye (iç-hazîne) teslim etmiştir. Naîmâ'dan. (Mütercim).

[58] Matmfl «Kal'a-1 mezbûre müstahfazlanna mevftcib ve hayrat* sâlresi leva-ziraiyle evkaafından beher sene fldbin begyüz sikke-i hasene irsal olunur.» diyor, c 4, s. 58. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

medresesi, çeşmesi, türbesi vardır.[59]

Yeni Sadrazamın Gelişi

Sadâret mührü, o zaman Şâm Vâlîsi bulunan Sultân-zâde Meh-med Paşa'ya gönderildi. Ken'ân Paşa, onun gelişine kadar kaymakam tâyîn olunup fakat günlük işlerle meşgul olarak, mühim işlere bakmadı ve defterhâne açılmadı.[60] Kara Mustafa Paşa zamanındaki kedhudâ beğ yeniçeri ağası kapısında kahve içerken boğulup, cesedi kapı önüne bırakıldı. Mîmâr Kaasım, tersane emini Narhci Hasan, kapıcılar kâtibi Hüseyin Efendi[61] tezkireci Ahmed Efendi, yeni kedhudâ Mehmed, kapıcı Receb -ki hepsi eski sadrâzamın mahremlerinden olmak üzere maruf idiler- habse atıldılar. Lâkin Mehmed ve Receb hemen müteakiben salıverildiler. Müftî Yahya Efendi, verdiği fetvadan yahud Kara Mustafa Paşa'mn katli hakkında sükûtu tercih etmesinden dolayı bir samur kürk ve bin altın aldı. thtiyâr tavâşî Dilâver Ağa, Vâlî Maksûd Paşa aleyhine şikâyetlerle, Kara Mustafa Paşa'mn îdâmmdan iki gün evvel İstanbul'a gelmişti. Lâkin sadrâzamdan korktuğu için, üzerindeki arzıhâlleri verememişti. Bu kâğıdlar hakkında kendisine Pâdişâh tarafından suâl sorulduğunda, yakında gelecek olan birkaç Mısırh'nm ellerinde bulunduğunu söylemişti. Ancak Mısırlılar, arzıhâllerin Dilâver'de bulunduğunu söylediklerinden, ihtiyar harem ağasının hayâtı tehlikeye düştü. Düşmanları dârü's-saâde ağasının yerine tâyin edilmek üzere Kara Mustafa Paşa tarafından getirtildiğini yaydılar. Mısırlılar, Dilâver Ağa'mn zorlama neticesinde gönderildiğine şehâdet et-meleri üzerine kurtulabildî.

Bu aralık vukua gelen birçok idarî değişiklikler arasında Ha-leb Vâlîsi Siyâvuş Paşa'nm azlini zikretmek lâzım gelir ki, zulümlerinden dolayı İstanbul'a celb olunmuş ve müteakiben Receb Paşa zevcesi Gevher Hân Sultân'ın kızı Safiyye Hanım ile izdivaç etmiştir. IV. Murad zamanında, Pâdişâh aleyhine hıyanet ile suçlanmış olanları sürgün etmekle görevli olan Edirne bostanci-başısı Sinan Ağa, bunların dört binden ziyâdesini -ellerindeki mallan almak için- boğmuş olduğundan, bu türlü alçaklıklarla

[59] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/335-341.
[60] Defterhâne: Bu tâbir idftrt ıstılahlardan olup malların tasarruf muamelelerinin yapıldığı ve kayıtlarının muhafaza edildiği yer demektir. Arfizt ile ilgili İşler, timâr, zeamet ve haslara alt kayıtlar burada tutulur. Tahsis sırasında has. Umar ve zeamet kaydedilen köylerin tescili, bunların ahâlisinin miktarı. Aşar vs. rösûmât, bunlarla flgfl! tevcih berâtları her türlö kayıtların tutulduğu yerdir. (Hazırlayan)
[61] Baz» vak'alan naklettiği yukarıda zikredilen Hüseyin Efendi'dir. (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

elde ettiği servetten dolayı sorguya çekilerek (sürülmek suretiyle) Tırhala san-cak-beğliğine gönderildi. Yeniçeri ağası Bosna'ya sürgün edildi; bunun kedhudâsı efendisiyle birlikte Edirae-kapısı'ndan çıkarken geri getirtilip, üçyüz değnek vurularak, yarı ölü hâlinde bir kilim içinde götürüldü.

Yeni sadrâzam Şam'dan İstanbul'a vâsıl oldu (10 Mart 1644 -1 Muharrem 1054). Şehre girişinin üçüncü günü dîvânda bulunarak bâzı idâri tevcîhâtta bulundu. Gürcî Mehmed Paşa Şâm Vâlîsi, kaymakam Ken'ân Paşa Anadolu Vâlîsi, çavuş-başı Torak Ağa Karaman Vâlîsi, vezir Osman Paşa Budin Vâlîsi oldular.[62]

Piyale Paşa'nın Îdamı

KapdAn Piyâle Paşa Tarablus-ı Garb'e son seferinde Mehmed Davı'yı davet etmişti. Lâkin Mehmed Dayı[63] Kapdân Halîl Paşa'nın Sefer Dayı'yı davetinde ettiği muameleye uğramak korkusuyla, davete icabetten kaçınarak, kendisinin ziyaretine bedel oğlu Mehmed Kapdân vâsıtasıyle kıymetli hediyeler gönderdi. Gelen eşya içinde iki sofralık altın ve iki sofralık gümüş sahan ve hâlis altından birçok gülleler vardı. Altın sahanların kenarına Pâdişâh'ın adı yazıldığı gibi gümüş sahanlardan bir takımının kenarına yine Pâdişâh'ın ve bir takımının kenarına da sadrâzamın isimleri yazılmıştı. Piyâle İstanbul'a vardığında bir takım altın ve bir takım gümüş sahanlan Pâdişâha, bir takım gümüş sahanları da sadrâzama vererek, altın sahanlardan bir takımıyîe Sultân İbrâhîm için gönderilmiş bulunan altın gülleleri kendine saklamıştı. Humâr-oğlu -askerî disipline aykırı bir hareketinden dolayı kendisine değnek vurdurmuş ve tâlib olduğu tersane kedhudâlığım engellemiş olduğu için-• bir müddetten beri, velî-i nimeti olan Piyâle'ye kızıyordu. Naîmâ'nın tâbiri veçhile «Humâr-oğlu eşeklik idüp» hırsla istediği mansıbı Galata kadısı bulunan Cinci vâsıta3iyle ele geçirmek için velî-i nimetinin sahan ve gülleler hakkındaki muamelesini haber verdi. Humâr-oğlu'nun bu hıyaneti üzerine, Piyâle huzûr-ı şâ-hâneye getirtildi, bir taraftan da hanesi araştırılarak üzerlerinde Pâdişâh'ın adı yazılı sahanların

[62] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/341-342.

[63] Dayı: tdftrt bir ıstılahtır. Tunus'ta, Barbaros'un kurduğu ve Yemen fâtihi Sinan Paşa'nm tamamladığı idare teşkil Atında, İdarî işler «dîvân» a bırakılmıştır. Dtvfln, kendi Üyeleri arasından birini «dayı. unvânıyle reis seçer ve memleket! İdare ederdf. Dayılık, eski Türkler'deki «Alplık, müessesesine benzerdi. Dayılar Akdeniz'in açık sularında denize boyun eğdiren. Hıristiyan donanmalarım dize getiren ve bu suretle isimleri etrafında bir şeref hâlesi meydana getiren kimselerden seçilirlerdi. Tunus'ta ayrıca bunların dışında bir de İstanbul'dan gönderilen vAUler de bulunmakla beraber, gerçekte İdare dayıların elinde yürütülürdü. Vâlîleç, bir nevi Pâdişah'ın oradaki mümessili idiler. (E. Kıunç)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ele geçmesi üzerine, derhâl boğuldu. Piyâle'nin mansıbına Bekir Paşa vâris oldu; fakat bu da tersane ked-hudâhğım Humâr-oğlu'na vermiyerek vardiyan-başı (yâni liman muhafızı) Kurd Çelebî'ye verdi. Rekir Paşa'nm nasbından birkaç gün sonra Pâdişâh, onun için bir iltifat olmak üzere, tersaneyi ziyaretine gitti. Sultân İbrâhîm döndükten sonra Bekir Paşa, Naîmâ'nın ifâdesine göre «bir resm-i pây-endâz-ı teşrif» dörtbin altın ve on kese çil akçe gönderdi.[64]

Narhcı Hasanın İdamı

Son sadrâzamın zamanında merhamet tanımaz şiddetiyle fena bir şöhret kazanmış olan emvâl-i emîriyye tahsildarı Narhcı Hasan Efendi, velî-i nimeti idam olunduğu vakit, silâhdânn şefaati sayesinde, öldürülmek yerine Rodos'a sürülmekle kurtulmuş iken, defterdar Mevlevi Mehmed Paşa'nın telkinleri üzerine îdâma mahkûm oldu. Buna rağmen, yetimlerin mallarının müsaderesinin caiz ola-mıyacağı hakkında müftî tarafından yapılan ihtardan dolayı, met-rûkâtı sekiz yaşında bulunan bir oğluna bırakıldı.[65]

Deli Kaasım

Şimdiye kadar saray ve şehir mîmârlığı kayd-ı hayât ile verilirdi. Bu âdet, Sultân İbrâhîm zamanında, Mîmâr Kaasım'uı azliy-'

le, ilk defa olmak üzere bozuldu. Mîmânn «Deli» lâkabıyle anılan bir nâmdaşı kendisi için bîr bahtiyarlık olmak üzere, Pâdişâh'ın na-zar-ı dikkatini celbetti. Dâvudpaşa'daki yazlık sarayda ikaamet etmekte bulunan Sultân İbrâhîm, bir gün at ile gezerken Deli Kaa-sim'ın Silivri-kapısı önündeki çiftliğinin önünden geçti. Bu çiftlik, evvelce PâSişâh'ın emriyle tahrîb edilmişti. îhtiyâr Kaasım, Pâdişâh'ın ayaklarına kapandı; Sultân İbrâhîm dedi ki:

- «îhtiyâr deli! Şu Kara Mustafa dedikleri Arnavud tuhaf bir usta değil mi idi?»
- «Pâdişâhım, gençliğinden beri Öyle idi.»
- «Gençliğini nereden biliyorsun?»
- «Ahır hizmetkârı olarak altı ay yanında bulunmuştur.»

[64] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/342-343.
[65] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/343.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

- «Ya sen ne vakitten beri benim hizmetimdesin?»

- «Pâdişâhım, seksen senelik ömrümden altmışım hizmetinde geçirdim. Bununla beraber bana haksızlık ettin, bahçemi yıkırdın. Senden kime şikâyet edeyim?»

- «Keder etme, bahçeni yaptıracağım; Kaasım nâmında Pâdl-gâh yok ise de, bundan sonra Kaasım Bahçesi nâmıyla yâd olunacaktır.»

Hakîkaten, Silivri-kapisı karşısında «Kaasım Bahçesi» nâmiyle anılır ki, burasını Sultân I. Selîm'İn vezirine nisbetle «Kaasım Paşa» denilen mahal ile karı ştırm amalidir.[66]

Mevlid-İ Peygamberi Şenlikleri

19 Mayıs 1644 (12 Rebîülevvel 1054) (Perşembe) (Sultân Ah-med Câmii'nde) Mevlid-i Hazret-i Peygamberi cem'iyyeti oldu. Ulemâ arasında carî olan usûl-i tekaddüm bu cem'iyyette bozuldu. Henüz Anadolu kazaskeri payesinde olan ve bundan dolayı Rumeli kazaskerlerinden sonra gelmesi lâzım gelen Cinci Hoca, bil'akis onlara tekaddüm ederek mihrabın sol tarafında müftînin yanında bulundu. Sağ tarafında sadrâzam var idi; zât-ı şahane yukarıdaki maksurede bulunarak[67] orada müftîyi, Sultân-zâde'yi (ayn ayn) huzuruna davet etti. Pâdişâh, birincisi ile oturduğu yerden, ikincisi ile ayakta görüştü, Sultân-zâde zât-ı şâhâne ile musâfaha şerefine nail oldu. Rumeli kazaskeri Muîd Ahmed Efendi, Cinci Hoca'nın protokol sırasında kendisine tekaddüm etmesinden bozularak, cem'iyyet-ten sonra kedhudâsım sadrâzama gönderip hoşnudsuzluğunu izhâr etti. Sultân-zâde,

---

[66] Bu karşılıklı konuşma Naîmfl'da şöyle kayıtlıdır: (c. 4, s. 71) ; .Deli Kaasım Ağa'ntn Silivri kapusi hâricinde olan bağçesi hasbe'I-fermân yer He beraber ohnış iken Pâdişâh Dâvddpasa'dan araba ile geliyorken çiftliği önüne uğradıkda karşı çıkup atınm ayağına düşüp marfıar-ı letâif ve eltâf-ı bî-hisâb olup (Pâdişâh) «Ne dfrsln, koca deli! Şu Arnavud aceb muârmid değil mi İdi?» diyü Kara Mustafa Pasa'yi yfid itdiler. Deli Kaasım cevâb virüp «Pâ-dişfihum, U kficükden beri böyle muânnid idi» didi. tYâ sen anım küçüklüğün! ne bilürsin?» didikde .Pâdişâhıma, evvel benüm hidmetkörum id« altı ay atum umar itmişdür» didi. «Yâ sen ecdâduma kaç yıldır hıdmet idersin?» didikde «Altmış yıldır eedâd-ı izâmuna hıdmet iderem, hâlâ seksen yaşındayım didikde .Behey deli! Koca (İhtiyar) ma'tflh imişsin (bunamışsm). diyB buyurdılar. O mahal Deli Kaasım yir öpüp «Pâdişâhum, zulöm gören pâdlşâhuma se&rdür, şekva İder; bana sen zurnı itdfn, bağçeciğümi harâb İtdördİn: brn Idme varayım?» didikde -Elem çekme! Yine yapdınram. diyüp tekrar ta'mîrine tenbîh eyledi. Ve Deli Kaasim'a İltifâten «Yolda bfr gelecek vardur: egerci Kaasım adhi pâdişâh ohnamışdur; amma senön hâtıran İçön anun ismini Kaasım koyayım» diyü mezîd HUfât idfip Deli Kaasım yine merei-l enam oldı.» (imlası dahi aynendir, yalnız noktalama işaretleri konulmuştur) Gdrölüyor ki, Hammer «yolda gelecek: var. tâbirinin bir çocuk doğ masını beklemek demek olduğunu anlamayıp, çiftliğe .Kaasım. ismini verdir-miştir. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/343-344.

[67] Pâdişâh, maksûre-İ fevkaanfnin kafeslerini açup cem'iyyete öç defa selâm virerek sonra oturmiş idi.» Naftr.â'dan (Mütercim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kazasker efendinin infialinden istifâde edip de lâyık olduğu makamı kendisine para ile satın aldırabileceğini düşünerek:

- «Bunun müftî olmaktan başka çâresi yoktur» cevâbını verdi.

Muîd Ahmed Efendi, sadrâzamın sözlerinin mânâsını anladı, yetmiş kese akçe hediye etti. Lâkin Sultân-zâde vaadinin icrasını ebe-diyyen te'hîr ej'ledi. Bununla beraber sonraları (sadâretten azlinden sonra) Girit'e gittiğinde, bu işi Sultân İbrahim'in kendisine dâima iltifâtkâr davrandığı Silâhdâr Yûsuf Paşa'ya tavsiye etti. Yûsuf Paşa daha otuz kese aldı. Muîd Ahmed Efendi müftîliğe yükseltilerek Cinci Hoca'ya tekaddüm etti.[68]

Bazı Olaylar

Yûsuf Paşa, bir müddetten beri Şâm eyâletine tâyin olunmuş ve eyâletini bir mütesellim vâsıtasıyle idare etmekteyken, Bekir Pa-şa'nın yerine kapdânlığa getirildi. Sabık samsoncu Hamza Ağa ve tersane kedhudâsı Hüseyin, Sakız'a sürüldüler: Birincisi, kendisine verilen yaya beğliğini (piyade zabitliği) kabul etmeyip bu haksız rütbe tenzilinden dolayı münasebetsiz sözler söylemiş; ikincisi, Kap-dân Paşa'nm tersaneye geldiği bir gün vazifesi başında bulunmamıştı. Tersane kedhudâsimn bir günlük yokluğu, uzun müddetten beri olan hizmetlerinin semerelerini kaybettirmişse de, sonraları affedilerek istanbul'a getirtilmiştir. Üç defa Budin Vâlîsi olan Mûsâ Paşa (azledilerek İstanbul'a gelmiş olduğu halde) sadrazamlığa tâ-Hb olmuş olmakla suçlanarak, Sivas Valiliğine gönderildi.

Çoktan beri te'dîb edilmeyi hak eden üç âsî -ki biri Husrev Paşa hizmetinde bulunan Uzun Yûsuf, biri bostancı ocağından yetişme Matrakçı Selîm, üçüncüsü âsîlerin kâhyası olup saklandığı yerden erken çıkmış olan Kma-oğlu'dur- îdâm olundular.

Azak kalesinin fethinden sonra Kazaklar'a karşı parlak muvaffakiyetler kazanmış olan cesur Kefe Vâlîsi İslâm Paşa dahî aynı hâle uğradı. Kendisi Azak'ta iken Kefe'de bulunan oğlu Çerkeş Ağa'-mn yaptığı zulümler ölümüne bahane oldu. Fakat katlinin hakîkî sebebi Pâdişâh'm, ihmalkâr ve safâ-perest hayâtından dolayı, affe-demediği kadr ü kıymeti idi.

Tunuslu Şeyh Mehmed nâmında bir mağribî, Kara Mustafa Pa-ga'ya intisabı dhetiyle Mağrib'de ganimetlerin taksimi vazifesini görmek üzere bir

[68] Naîmâ'nın (s- 76) İfâdesine göre, Muîd Ahmed Efendi'den alınan paralar bilâhare Sultan îbrahîm'e verilmiş, Ahmed Efendi fetva makaamuıa gelebil' mek İcİn yüz keseye kadar fedâkârlık etmiştir. (Mütercim) Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/345.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

emir almış, Mağrib ocak halkının engellemeleri üzerine İstanbul'a gelerek. Kara Mustafa'nın düşüşüne rastlamış olduğundan bir tarafa sürülmüş idi. Yine Mağrib'e giderek eski vazifeyi araştırmaya başlaması üzerine, payitahta getirtilerek katlolundu.[69] Belgrad yeniçerileri serdârı Alî Beğ, dîvânın bâzı emirlerini uygulamamasından dolayı, zincire vurularak İstanbul'a getirildi. Pâdişâhın ikaametgâhı olan Dâvudpaşa Bahçesi, Alî Beğ'in idamına şâ-hid olmuş ve işkence yapılmıştır. Yeniçeri acemî-oğlanlanmn-

bu kanlı ibretten itaat dersi alsınlar diye, kesilmiş başı onların kış-lalarına atıldı.

Mısır Vâîîsi olup birçok vergileri kaldırmış olmakla beraber, askerin her istediğini yapamamış olduğu için, hakkında şikâyetler zuhur eden Maksûd Paşa, Pâdişâh'ın Yalı Köşkü'nde bulunduğu sırada gemi ile sahile çıktı. Sultân İbrâhîm birkaç defalar:

- «Maksûd Mısır'da o Arnavud'a sihirbazlar arar imiş; görünce öldürürüm» demişti.

Bu defa Maksûd Paşa'nm gemisi, gelişine işaret olmak üzere top atınca, Pâdişâh:

- «Maksûd geldi!» demiş ve karaya ayak basar basmaz, cellâd tarafından yakalanarak, bir söz söylemesine müsâade olunmaksızın boğulmuştur.

Kırkkilise ve Çatalca taraflarında ortaya çıkarak bir çiftliği basıp, mallarını ve gizli mücevherlerini söyletmek için sahibini şişte kebâb etmiş, zevcesini kızgın bakır tepsi üzerine yatırmış, kızının memesine kezâlik kızgın at nalı koymuş olan haydudlar tâkîb edildi ve Istıranca Dağları eteğinde yakalandılar. Ekserisi kati olunup, bir takımı kazığa vuruldu.

Tayy kabilesinin bir şubesi olup Ebû Rîş takımından Hâlid Ac-câc. yâni Topal Hâlid nâmında bir Arab şakisi, Bağdâd ve Haleb yolu üzerinde yer tutarak birkaç kervanı durdurmuş ve yağma etmişti. Bu şaki genç bir Çerkeş kölesi tarafından öldürülmüş, bunun vücûdunun ortadan kaldırılması Devlet'in bu taraflarda âsâyîşini te'mîn etmiştir.[70]

Cinci Hoca Ve Şekerpare İçin Saray İnşâsı

[69] Bu fıkra. Nnitr.â'ya (s. 110) müracaatla düzeltilerek yazıldı. (Mütercim)

[70] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/345-347.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cinci Hoca'nm te'sîri günden güne artmakta, onun müntesib-leri - yaşları ve mertebeleriyle pâdişâhın lutûflanna müstehak zevata tercihân-terakkilere nail olmaktaydı, özellikle Cerrah şeyhi müteveffa İbrâhîm Efendi ile Cinci Hoca'nın pederi arasında tanışıklık bulunduğu için Şeyh'in oğlunu mühim bir hizmete tâyîn ettirmiş, Şeyhülislâm Efendi'nin Hayreddîn Paşa Medresesi'ni tevcîh etmiş olduğu Osman Çelebî'yi, müftînin malûmatı olmadan, arada birçok medreseleri atlaratak, Süleymâniye Medresesi'ne kadar terfi ettirmişti. Mustafa Paşa'nm idamında muvakkaten Gelibolu'ya sürdürmek suretiyle hayâtını koruduğu Mîmâr Kaasım'ı da me'mûri-yetine iade ettirdi. Cinci, vaktiyle kendisine 100 altın hediye etmek ve sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nm huzuruna kabul ettirmek suretiyle lutufta bulunmuş olduğu için, Mîmâr Kaasım'a minnetdâr idi. Kaasım Ağa'nın me'mûriyetine iadesi şu şekilde vuku bulmuştur: Zât-i şâhâne, yeni mîmâra, daha Önce Kaasım Ağa'nın yapmış olduğu ahır gibi bir ahır yapmasını emretmişti. Yeni mîmârın masraf listesi 15.000 guruşu buluyordu. Hoca, öteki ahıra bundan çok daha az para sarf edildiğini Pâdişâh'a ifâde etti. Eski ahırın masraf defteri 3.050 guruştan ibaret olduğu tahakkuk etmekle, mîmâr değiştirildi ve Kaasım Ağa yine tâyîn edildi.

Hoca için masrafı hazîneden verilerek muhteşem bir saray yapıldı. Bu saraya iki milyon akçeye kadar para sarfed ilmesi ne izin çıkarılmıştı. Pâdişfih'm göözdelerinden Şekerpare de bir saray ve bir bahçe aldı: Şehremini kedhudâ sıfatiyle hizmetine verilerek, bu zât müteakiben sipâhî generali, yeniçeri generali, vezîr unvânıyle defterdar, musâhib-i şehriyârı mansıblarına nail oldu. Yeni vezîr damadını Şekerbolî (Şekerpare)'ye kedhudâ tâyin ettirdi; o da birkaç gün sonra kapıcı-başı ve vezîr unvânıyle yeniçeri ağası oldu; bu da yeni bir şeydi: Çünkü o zamana kadar hiçbir yeniçeri ağası vezîr olmamıştı.[71]

Padişahın Edirne'ye Seyahati

Cinci Hoca ile Şekerpare Sultân İbrahim'i bir Edirne seyahatine ikna ettiler. Hoca'dan, reîs Hasan Hilmî Efendi'den, kapudar (?) ve silâhdâr Kapdân Yûsuf Paşa'dan başka kimse Pâdişâh ile beraber bulunmayacaktı. Sultân îbrâhîm, İstanbul hâricinde birinci merhale olan Haramîderesi'ne vâsıl olduğunda, sadrâzam maiyyet-i şâ-hâneye iltihak ederek, birlikte

[71] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/347-348.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bulunmasına müsâade istedi; lâkin Pâdişâh şu cevâbı verdi:

- «Ben sayd ve teferrüce gidiyorum; vezîr ve kazaskerler birlikte, bulunursa her taraftan halk gelir; onlar dîvâna müracaat etsinler; en mahrem yakınlarımdan başka kimse beraber gelmesin!»

Ereğli civarında Ranklı köyüne varıldığında, musâhib Mır Acem Anevkebden ayrılarak ileri gidip, otağ-ı hümâyûn kurulan mahallin hem havasının ağır, hem de susuz olduğunu Pâdişâhla arzetmesini Ereğli naibine söyledi, Nâib efendi böyle şey yazmak vazifesi hâricinde olduğunu ifâde ettiyse de, Acem:

- «Eğer Pâdişâh oradan hoşlanmazsa sonra sen pişman olursun» dedi.

Tehdîd üzerine nâib, bir kâğıda taleb olunan mülâhazaları yazdı; lâkin Sultân Îbrâhîm bundan haberdâr olunca, naibi getirterek yazılan bu satırların kendisi tarafından yazılıp yazılmadığım sordu. Nâib tasdîk cevâbı vermesi üzerine îbrâhîm gazaba gelerek:

- «Sen bir nâib parçası iken beni mülküme kondurmazsın, alın şunu öldürün!» dedi.

Bostancılar irâdeyi infaz etmek üzereyken, silâhdâr PâdişâVm ayağına kapanarak naibin canını kurtardı. Çorlu naibi (Balı-zâde mahdumu) bu vak'adan o kadar korktu ki, İbrahim'in gelmesini beklemeksizin kaçtı: Pâdişâh onun mansıbını, hatt-ı hümâyûn ile, işe yaramaz bir ihtiyara verdi.

Edirne'de Pâdişâh yakalanmış olan birkaç hırsızı öldürttü. Bunlardan biri, cellâdın dprdest edeceği sırada:

- «Ben yeniçeriyim!» dedi.

Pâdişâh:

- «Ben de pâdişâhım!» diyerek ve bu adamın ellerini, ayaklarını kırdırarak çarşı içine attırdı.

Sultân İbrâhîm, Edirne odununu İstanbul odunu kadar güzel yanmaz bularak, veyâhud bunu birinden işiterek, İstanbul'dan odun getirilmesini emretmiş, bu irâde halkın dedikodusuna sebep olmuştur.[72] Sadrâzam bu fırsattan istifâde ederek, Pâdişâh'a sür'atle geri dönmesi gerektiğini arzetti; sokaklarda, meydanlarda -yeniçerilerin isyanlarında mu'tâd prensipleri olan Orta Câmii'nde bir fesâd zuhuru korkusunu verecek- fitne uyandıracak kâğıdlar bırakıldığını bildirdi. Mehmed Paşa, bir isyan zuhuru ihtimâli hakkında yaydığı rivayetleri tasdik ettirmek için, hapishaneden onbeş-yir-mi

[72] Naîmâ bu odunların İstanbul'dan hamallar arkasında gönderildiğini kaydeder ve çıkan dedikodudan bahsederken «Pâdişâh Edirne'ye giderken yeniçeriler Sdet-i tnustemirreleri üzere bahşiş isterler; avda bana yeniçeri lâzım de3Ü-dir. diyerek geri çevirmiş bulunduğunu ilâve eder. (s. 32) (Mütercim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cânî çıkardı, Pâdişâh'ın dönüşünde tasavvur olunan karışıklıkların tertibçisi olarak bunları gösterdi. Bu bedbahtların başları kesilerek cesedleri denize atılıp kesilmiş başlan şehrin çarşılarında teşhir olundu.

Pâdişâh av ve harem safâsıyla vakit geçirmek üzere Edirne'de iken Haleb Valiliğini İbrâhîm Paşa'ya vermişti, tbrâhîm Paşa Haleb'e vardığında, çölün müstakil hâkimi olan Ebû Rîş aşiretinden Emîr Assaf ı, ziyafet bahanesiyle bir tuzağa düşürmüştü. Emîr, Pa-şa'nm çadırına gireceği esnada, valinin muhafazasına me'mûr maiy-yeti halkından -tüfeklerine çifte kurşun koymuş olan- dört kişinin dördü birden ateş ettiler; ancak kurşunlar, emîrin elbisesi altına giymiş bulunduğu üç kat zırhın ancak birinden geçerek diğerlerini delememişti. Emîr Assâf in sâdık adamları her taraftan onu kuşa-tarak hayâtım kurtardılar. Assâf pek uzak olmayan çadırlarına döndüğünde, Paşa'nın ordugâhını maiyyeti askerine terketti. Bunlar çöl çocuklarının harblerine mahsûs naralarla hücum ettiler.[73] İbrahim Paşa, berâberindekilerden birçoğunu ve ziyafet takımlarını bıraktıktan sonra, Haleb'e güç kaçabildi. «Paşa çöl pâdişâhına ziyâ-fet veriyormuş» diyerek seyre çıkmış olan Haleb ileri gelenleri de Arablar'ın yağmasına uğradılar. İbrâhîm Paşa Assâfa ziyafet vermiş olmasından, yâhud daha doğrusu muvaffak olamamasından dolayı azledildai. Emir, Pâdişâh tarafından bir hil'at ve hayâtı mabfûz kaldığından memnuniyeti belirten bir kâğıd aldı (Ağustos 1644 - Cu-mâdelâhir 1054). Sultân İbrahim Edirne'den döndüğünde, eskiden büyük nüfuz sahibi olan, Sultân Murâd'ın silâhdârına nişanlanmış bulunan kardeşinin çocuğu Kaya Sultanı, Erzurum muhafazasın-dan getirtilen Tırnakçı Melek Ahmed Paşa'yla nikahladı. İki şehzadenin doğumu (Selîm ve Osman) Osmanlı hanedanının bekaasına yeniden iki te'mînât vermiş oldu.[74]

Kırım Hanlığı'na İslam Giray'ın Tâyini

Yukarıda yazdığımız gibi, Selâmet Giray'ın küçük oğlu Mehmed Giray Kırım Hanlığı tahtını işgal ediyordu. Mehmed Giray'ın, kendisinden daha yaşlı kardeşi olan İslâm Giray, büyük biraderleri Bahâdır Giray zamanında «kalgay» mansıbında bulunmuştu.[75] Cengiz Hân'ın irsî kaaidesi gereğince

[73] Naîmâ .zılfiit didükleri velvele, diyor, c. 4. s. 108. (Mütercim)
[74] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/348-350.
[75] islâm Giray, daha önce Leh ve Moskoflar'la cengde esir olarak Lehistan Kralı kendisini yedi sene habsetmişti. Naîmâ'dan, s. 82- (Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İslâm Giray, Bahâdır Giray'ın vefatından sonra kendisinin tahta çıkacağını ümîd edebilirdi. Lâkin sadrâzam Kara Mustafa Paşa, onun hanlığına karşı konulamaz bir mania olmuştu. İslâm Giray, ümidini kaybettiğinden beri Akdeniz ' Boğazı'nın Avrupa tarafında Sultaniye Kalesi'nde[76] İkaamet ediyordu. Orada ikaamet ederken Şârihü'1-Menâr-zâde[77] kendisini ziyaret etti. Bu zât, İslâm Giray'la konuşurken, babası Selâmet Gi-ray'ın tahtına nail olması ihtimâlinden bahsetti. Selâmet Giray Lehistan'da pederinin bulunduğu hapishanede ikaamet etmiş olduğu cihetle Şârihü'1-Menâr-zâde:

- «înşa*allah pederinizin tahtına vâsıl olursunuz» mülâhazasında bulunmuştu.

İslâm Giray müteveffa biraderinin ki tabi arın dan, onun yazısıyla yazılmış bir Hafız Dîvânı'nı muhatabına verip o da'bundan fal açtı. Hân'ın arzusuna ve evvelki temenniye muvafık bir mısra tesadüf etti.[78] Lâkin sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra İslâm Giray, adamı Sefer Ağa vâsıtasiyle, pederinin tahtına tâlib olduğunda, Mehmed Giray, bunların Kırım'da ihtilâl çıkarmak istediklerini bildirerek İstanbul'daki adamlarını aleyhlerine sevket-tiğinden, gerek Hân, gerek Sefer Ağa Rodos'a sürüldüler. Mehmed Giray, bir taraftan kardeşinden, bir taraftan da Volga (Etil) nehri tarikiyle Kırım'ı istilâ etmek isteyen Kalmuklar'dan korkuyordu. Kalmuklar, Büyük ve Küçük Kabartay aşiretleri reîsi Alayık Beğ tarafından mağlûb edildi. Bu cengde, Kırım Hfını'nın Kalmuklar aleyhine Çerkesler'e imdâd için gönderdiği Salanış Mirza[79] bir ok ile telef oldu. Hakşamak Beğ ve Antunak Beğ nâmında iki kardeş Çerkeş beğliği için çekişiyorlardı. Bunların husûmetleri Bahâdır Giray zamanından başlamıştı. Bahâdır Giray, ikisine de şeref vermek isteyerek herbirine ellişer segbân ile birer ağa göndermiş, fakat henüz çocuk bulunan kendi oğlunun terbiyesini Antunak Beğ'e tevdî etmişti. Antunak silâh elde, Hakşamak üzerine yürüdü; Hakşamak, Azak Valisi Siyâvuş Paşa'ya sığındı. Antunak'm taleblerine rağmen, Siyâvuş Paşa,

[76] Naîmâ'da «Hisâr-ı Sultaniye» denilmiştir; Anadolu tarafında bulunan «Kal*a-i Sultaniye»dır- İslâm Giray'ı 7iy3ret ettiği şimdi görülecek olan Şârihü'1-Me-nfir-zftde Gelibolu'da idi. Hammer bundan Rumeli yakasında Sultaniye kalesi olduğunu zannetmiştir. Şârihü'1-Menâr-zâde' Gelibolu'dan karşıya geçmiş olacaktır. (Mütercim)

[77] Naîmfl'nın mehazlarından olan müverrih.

[78] Naîmâ bunun «Yûsuf kem Rosto bâ-zâid be-Ken'ân gamm-ı mihver. (?) cms-râı olduğunu tasrîh ediyor. Hafızdan fal açma alışkanlığında olanların hepsi elbette buna tesadüf etmiş, ve herkesin dönmesini beklediği bir Yûsuf'u olacağı cihetle, mısraı ve gazelin geri kalan kısımlarım hâle muvafık bulmuşlardır. Hüner, o gazel gibi hâl-i flşin&yâne söz söyleyebilmektedir. Bunu keramet addetmek de pek mübalâğa olmaz. (Mütercim)

[79] Natmft'da bu isimler cKalmak», «Alayok», «Saltanaş.dır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rakibini Antunak'a teslim etmekten çekindi. Hakşamak İstanbul'a gönderilerek Sultân I. Ahmed'in berâtıyle verilen «Çerkeş Beği» unvanı tasdik olundu. Kefe Vâlîsi İslâm Paşa, Çerkeş toprağına taarruz etmiş olmak bahanesi yâhud sebebi ile kati edildi. Kırım Hânı Mehmed Giray, İslâm Paşa'nın teşebbüslerine ortak olmak töhmetiyle azledilerek -yarımadanın hükümdarlığı uhdesine verilmek üzere davet edilen- biraderinin yerine Rodos'a sürüldü. Yeni hân, Pâdişâh'ın huzuruna çıktığı zaman, Pâdişâh bir havuz kenarında, altın işlemeli bir yastığa bir yanıyla dayanmış, başında bir takye ile oturuyordu. Hân, yer öperek ayağa kalktı; Sultân İbrahim hiç hâlini bozmayarak:

- «Bak, İslâm, seni işte hân etdim. Göreyim seni, benim dostuma dost, düşmanıma düşman olmalısın.» dedi.

Hân tekrar yer öpüp kalktı:

- «Cenâb-ı Hak saâdetli hünkârımın vücûdunu hatâlardan saklasın, inşâ'allah hizmette kusur etmem; hemân hünkârımın duası benimle beraber olsun.» cevâbını verdi.

Pâdişâh;

- «Benim duam seninle beraberdir. Bana sadıkane hizmet et, benden başkasının sözünü dinleme!» dedi.

Ondan sonra kaç yaşında olduğunu ve inip binmekte nasıl olduğunu sordu. Hân:

- «Kırk yaşındayım; inmeğe, binmeğe henüz başlamışım; devletinde iyiyim, pâdişâhım.» dedi.

Sırmalı kumaşa (serâsire) kaplı bir samur kürk verildi, yakasını öpüp giydi; bir de murassa kılıç verildi, onu da kuşandı (Haziran 1644 - Rebîülâhir 1054).

Hân, huzûr-ı şahaneden çıkınca, Pâdişâhsın sözlerine mağrûri-yetle sadrâzama dedi ki:

- «Madem ki beni Kırım Hânı yaptınız, ümîd ederim ki, yazdıklarımı nazar-ı i'tibâra alırsınız, düşmanlarla ne muamele edilmek lâzım geleceğini bildirmekle uğraşmazsınız. Memleketin işlerine karışmayınız, ben ne yapacağımı bilirim. Benimle düşman arasında ittifak korkusu yoktur. Onlarla benîm aramda yalnız kılıç vardır.»

Sultân-zâde Mehmed Paşa, yüze gülücü olduğu için bu gereksiz sözlere şöyle cevap verdi:

- «Cenâb-ı Hak tevfîk ihsan buyursun, biz sizin hiçbir işinize karışmak istemeyiz.»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hân, GÖzleve'ye vardığında Şehremini Selmân Çelebî'yi öldürdü; Antunak'ı himaye ederek, onu «Çerkeş Beği» olarak tanıdı. Hak-şamak'i îdâma mahkûm etti. Biraderi Kaasım Giray'i kalgay tayin etti ve Gaazî Giray'ı nûreddînlikte bıraktı. İslâm'ı Kırım tahtına oturtmak için İstanbul'da birçok entrikalar çevirmiş olan Sefer Ağa, baş-ağahğa, yâni asker başkumandanlığına geçti. Kalgay az zaman içinde vefat ettiğinden onun mansıbı nûreddîn Gaazî Giray'a, nû-reddînlik de biraderi Âdil Giray'a verildi. Mehmed Giray'ın ve fs.-lâm Giray'ın kardeşi olup hailesi Hanzâde Hanım ile beraber irfanı ve manzum eserleriyle imtiyaz kazanmış olan Bahâdır jGiray zamanında Kırım müftîsi Hâfızeddîn'in vefatına işaret etmeyi unutmuştuk. Bu Hâfızeddîn'dîr ki bir fetvasıyla Mansûr kabîlesinîn imhasının meşru olduğunu beyân etmiş ve bu imha işinde o zaman Bahâdır Giray'm kalgayı bulunan îslâm Giray, en'fazla gayret göstermiştir.[80]

Lehistan, Rusya, Transilvanya İle Diplomatik Münasebetler

Devlet'in Avrupa hududunda Lehistan ve Rusya ile yapılan anlaşma, Kazak ve Tatarlar tarafından yeniden bozulduğu gibi Avusturya ile iyi münâsebetler dahî hakîkaten bir nifak ateşi olan Traıv-

silvanya Prensi Rakoçi'nin entrikalarıyle daha ziyâde bozuldu. Sultân İbrahim'in cülûslmdan sonra, Kırım Hân'ı Kral Vladislas*a bir sefaret göndererek III. Sigismund zamanında mukaveleye bağlanmış ve 2.000 koç postu ile ince kumaşlardan ve 6.000 çift çizmeden tertîb edilmiş bulunan hediyeyi istemişti. Vladislas, Tatar memurlarını Gusdin'de alıkoyarak Hân'ın tahkir edici muamelesinden dolayı Aleksandr Utfinovski vâsıtasıyle Pâdişâh'a şikâyet etti. İbrâhîm cevaben, isteklerinden vazgeçmesi için Hân'a emir verdiğini tebliğ etti. Bununla beraber Rusya aleyhine gidecek bir Türk ordusunun Lehistan toprağından geçmesine müsâade istedi. Lâkin bu teşebbüsten bir netice çıkmadı. Üç sene sonra, Krakovia kalesi kumandanı, Tatarlar'ın akınlarından şikâyet etmek ve Zaborok Kazakları tarafından mukabele-i bi'1-misil ile tehdîd edilmek üzere Şimyeleki nâmında bir zabitini îstanbul'a gönderdi. 1644 senesinde Nikola Bi-yeganovski Ohamtovo'da Tatarlar'ın aleyhine kazanılan galebeyi haber vermek üzere, yine kale kumandanı tarafından İstanbul'a gönderildi. Biyeganovski payitahta, yüzseksen kişilik bir maiyyet ile girdi. Lâkin takdim edecek bir

[80] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/350-351.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hediyesi olmadığı için soğuk kabul edildi.

Kazaklar Azak'ı terkettikleri zaman, Çar Mİşel, sadrâzama gönderdiği mektupta sulhun bekaasını te'mîn ve Tatarlarla Kefe'deki Türk askerinin kendi arazîsi üzerindeki akınlarından şikâyet etti. 1645*te yeni çar Aleksi Mihailoviç, hediyeleri ve cülus haberi ile, İstanbul'a Etiyen Vasili'yi ve bir mâliye memurunu gönderdi. Sefirler ihtiramla kabul olunarak dönüşlerinde, Çar'a Pâdişâh'ın tebriklerini tebliğ ve dostluğun bekaası te'mînâtını yenilemek üzere, bir müteferrika kendilerine refakat etti. Sultân İbrâhîm, mektubunda, Kazakların Karadeniz sahillerindeki faaliyetlerinin kontrol altına alınması ve Moskova Carlan tarafından eskiden beri verile-gelen verginin Kırım Hânı İslâm Giray'a te'diye edilmesi lâzım geleceğini yazıyordu.[81]

Avusturya ile bir i'tilâf daha müşkilâta uğruyordu. Son (şehri) musâlehasını tâkib eden sene Kakoçi ile İsveç ordusu baş-generali Törstenson arasında, Rakoçi'nin kançıları Jan Hanri Bisterfeld ve İsveç memuru Jak Rebinstok vasıtalarıyla, İmparator Ferdinand aleyhine yedi maddelik taarruzî ve tedâfüî bir ittifak[82] akdedilmişti. Rakoçi, kendi maslahatgüzarı ve İsveç ve Fransa sefirleri vâ-sıtasıyle, Avusturya memleketlerinde harb etmesi için Bâb-ı Hümâ-yûn'dan müsâade istemişti. Transilvanya Prensi Kaşav ile Eper'i ve Levençi'yi eline aldığı zaman, 10.000 duka Transilvanya vergisinden mâada bunun iki misli diğer bir vergi ve yedi vezir için senelik hediyeler vaad ederek, Yukarı Macaristan hükümdarlığını almak için İstanbul'da müzâkereye girişmişti. Sultân-zâde Mehmed Paşa, kararlaştırılan 20.000 dukanın ilk defa ödenecek olan kısmı te'diye olunur olunmaz hükümdarlık berâtının gönderileceği cevâbını verdi. Zeamet ve timâr sâhibleri, Macaristan hududuna gönderilmek üzere çağırıldılar.

Rakoçi'nin harîsâne tasavvurlarının husulü, Moravya ve Ostria'-dan geçerek Viyana kapılarına kadar muzafferâne ilerlemiş olan Törstenson'un muvaffakıyetleriyle de kolaylaşmıştı. Lâkin Rakoçi'nin Buşiamb tarafından mağlûb edilmesi İmparatordun Son Muahedesi tasdiknamesini İstanbul'a

---

[81] «Kırım Hftm tsISm Giray Hân dânetO selâmetühüye kad'mden Moskov çar-lan tarafından gönderilen vfrgöleri mu'tfld üzere vakt ü zemâniyle İrsal cy-leyeslz.»

[82] Katona'da (32, s. 211), dercedilrr.iş ve Avusturya Arşivi'nde mevcud bulunın bu ahidnâme Lâtin, Alman, Macar lisanlarında yazılmış ve Veysamburg'da 16 Eylül 1643 tarihli olup TÖrstenson tarafından Moravya'da kâin Tobicao'daki ordugâhında tasdîk oluniruştur. Arşiv'de Rakoçi ve Törstenson arasındaki muhabere evrakının tamâmı ve Rebenstok, Dölahey ile Bisterfeld'in ele geçirilen mektupları vardır. Şu mektuplara bakınız: Rakoçi'den Törstenson'a, Veysamburg. 4 Mayıs 1643; Bisterfeld'den Törstenson'a. 12 Mayıs 1643; Törs-tenson'dan Rakoçi'ye, Tobicao. 8 ve II Temmuz 1643; Rcbenstok'dan Törstcn-son'a Fogaraş. 10 ve 26 Eylül Ifi43; Rakoçi'den Törstemon'a, 16 Kasım; Re-brn«-trtk'f)an Torstenson'a. yine aynı tarihte, vs.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gönderdiği sefaretin, uzun zaman bekledikten sonra şu aralık gelmesi durumu değiştirdi. İmparatordun memurları Avusturya menfaatlerine kazanılan Boğdân Prensi Le-pol tarafından gösterilen muavenet üzerine, Rakoçi'yi bundan böyle tutmaktan vazgeçmeleri için hudûd valilerine ve her türlü taarruzdan beri durması için Rakoçi'ye emir verilmesi başarısına nail oldular. Avusturya ile Rakoçi arasında Viyana'da anlaşma imzalandı. Şu şartla ki, Erdel Prensi'nin istediği ondört komitelik (kaza) yerine Betlen'in mâlik olduğu yedi komîtelik ölünceye kadar kendisine terkolunacak; bunlardan İkisi, yâni Zatmar ve Sabolic komiteleri evlâdı intikali kaabil olup onlar tarafından hayatları boyunca tasarruf olunacak; bunlardan mâada Macaristan'da Tokay, Tarçal, Rekeç, Eçed gibi birçok emlâkin tasarrufu kendisine bırakılacaktı (8 Ağustos 1645). Bâb-ı Hümâyûn da yakında 15.000 dukaya çıkarılan Transilvanya vergisinin 10.000 dukaya indirilmesi hakkında Rakoçi tarafından yapılan teklife muvafakat gösterdi.[83]

Baron Dö Çernin'in Sefareti

Son Muâhedesi'nin yenilenmesini müteâkib, Bâb-ı Hümâyûn Avusturya'dan büyük bir sefaret gönderilmesini istemişti. Ancak Rakoçi'nin hâli ahidnâmesinin bekaasım henüz şüpheli gösterdiğinden İmparator, İstanbul'daki mukîm elçisi Şmid'in yerine Volvatlı Alek-sandr Grayfanklao'yu tâyin etmekle iktifa etti ki, bu elçi bütün karışıklıklara ve diğerleri arasında Valastayn ittifakına dâhil olmuştu. Transilvanya işlerinin düzeltilmesi hususunda râhib Felâvar ve Selepçenili Jorj, Grayfanklao'nun refakatına verildi. Sefire verilen ta'lîmât zabtedilmiş olan kalelerin iadesi ve mütekabilen bir sefaret için müzâkere etmesi hakkında idi. Getirdiği hediyeler, 1.300 ekü kıymetinde gümüş bir sandıktan ibaretti: Elçinin huzura kabulü günü, Hüseyin Paşa'nın başı bîr mızrak üzerinde payitahtta teşhir edildi (10 Haziran 1643). Sultân îbrâhîm, İmparatordun nâmesine cevaben, Osman Ağa vâsıtasıyle mektup gönderdi (2 Ağustos 1643). Selepçenili Viyana'ya döndüğünde palatinin (valinin) elçileri Jan Sem-leki ve Etiyen Hanko ile beraber, Rakoçi'ye yardım etmekten vazgeçirmek için, Budin Vâlîsi Mûsâ Paşa nezdine gitmeye memur oldular (Nîsân 1644).[84] Mûsâ, cevâb olarak, Rakoçi'nin Macaristan'ı zabt etmek için değil,

[83] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/352-355.
[84] Mûsâ Pasa bu sene içinde azl olunmuş ve halefi Osmftn Pasa, Budln'e gel* iriig olduğunu 1644 Ağustosunda İmparator*» bildirmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Homonay'ın kendisine «Arabacı» ve «Arabacı-oğlu», karısına «fahişe» demek suretiyle vâki olan tahkirinden dolayı intikam almak için silâha sarılmış olduğunu, ve bununla beraber împarator'un Devlet'e tâbi prenslerle sulh hâlinde bulunup bulunmamasının Budin valisine bir taallûku olmayıp Pâdiş&h'ın Peş-te'de, Sofya'da, Belgrad'da, Eğri'de bulunan 50.000 askeriyle bütün Roma împaratorluğu'na haddini bildirmeye muktedir bulunduğunu söyledi.

Rakoçi'nin adamları Misel Maurer ve Baltazar Sedesi'nin entrikalarına galebe etmek için müşavere meclisi kâtibi Sanler, fevkalâde sefaretle İstanbul'a gönderildi. Nihayet Baron Dö Çernin -ki 28 sene önce Viyana Muahedesi tasdiknamesini hâmil olarak mızıkası önde, bayraklarını açarak İstanbul'a girmiş olan ilk sefirdir- şimdiye kadar dört defa yenilenen Komorn ahidnâmesinin bekaasına çalışmak ve Budin Vâlîsi Mûsâ Paşa tarafından şiddetle desteklenen Rakoçi'nin teşebbüslerine karşı uğraşmak vazifesiyle, Bâb-ı Hümâ-yûn'a gönderildi. Baron do Çernin'in getirdiği hediyeler arasında suyu bittikçe asma saat gibi anahtarlarla kurulur bir çeşme, 30 gümüş sahan, yine gümüşten leğenler, ibrikler nazar-ı dikkati celbe-diyordu.[85]

Baron Dö Çernin'in kabulü için belirlenen gün yağmurlu idi. Hediyeler saraya gönderilmişti. Çavuş-başı yola çıkması için sefiri sıkıştırdı. Sefir yağmurdan dolayı muhalefet ederek çavuş-başıya:

- «Böyle çamur ve yağmur içinde hediyeler o kadar nazar-ı dikkati celbetmez; benim için değilse kendiniz için bu merasimi te*-hîr etmelisiniz.» dedi.

En eski çavuşlardan pervasız konuşması ile mâruf olan Pîrî Çavuş şöyle cevap verdi:

- «Alay ve hediyelerin güzel bir havada, fena bir havadan ziyâde halkın gözüne daha hoş görüneceğini biz de biliriz; kabul resmi için bu günü tâyin etmiş olan Pâdişâhsın sözü dönmez. Sizin bir mülakat talebinde bulunduğunuz kendisine arz edilince «Sefîr haylî zahmet çekmiştir; onun gibi bahçelerde, kırlarda serbest yaşamaya alışmış bir adam hanenin

[85] «Pİşkeş gümüşden masnû* bir şadırvan idi ki kum saati gibi çevrilerek aşağıdan yukarı su sıçrayup tâ sakafını döğerdi; saat miftâhı gibi miftâhlanyle bunlup mflnflsîb fiskiye velveleleri vaz* olundukda gSh bir, gâh öç, gâh beş, gâh onbeş defadan ziyâde su sıçrayup akardı; temam suyı dökdükde evvel bir canibi döndirilerek yine hemfln ol su san'at İle sıçrayup habbesi zayi' olmazdı, ve kunlurdı, yine bozjlurdı. Burma mıhlar ile saat şeklinde zabıta ve rabıtaları var idi. Bu şadırvandan mâada otuz aded sîm sahan kî tılâ ile endûde idi. Kezâlik bir çînî, bir leğen ve ibrik ki gılâflar içinde evânî-î ficHa idi.» Naîmü, c. 4. s- 99 ve 100-{Mütercim)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

duvarları içinde daha fazla sıkılmamalı-dır; salı günü mülakata gelsin, ondan sonra rahatla seyahatine devam eder.» sözlerini söylemek lûtfunda bulunmuştur. Şimdi Pâdişâh sizi bekliyor; eğer siz bizim ricalarımıza muvafakat göstermiyecek olursanız, ısrarınız sadrâzamın başının düşmesine yol açar.»

Sefîr:

- «İstediğiniz gibi yapalım; lâkin beni böyle sıkıştırmanız gerekmezdi.» dedi.

Pîrî Çavuş, tercümanın yardımiyle söze başladı:

- «Pâdişâh sizi çoktan beri bekliyor; daha fazla gecikmek, sizin hayâtınızı tehlikeye koymak demektir. Sizi sıkıştırdığımız faydanızadtr.»

Baron Çernin, Sultân ibrahim'e Almanca bir nutuk îrâd etti. Pâdişâh, Avusturya sarayının kendisini göndermekte uzun müddet gecikmiş olmasından dolayı şiddetli ta'rîzlerde bulunarak, dedi ki:

- «Bu ne demektir? Niçin daha evvel gelmediniz? İmparatorunuz bilmiyor mu ki beş seneden beri cülus ettim? Bu hâl, dostâne muamele değildir. Bari, müzâkerelere başlamak için tam bir me'zû-niyete mâlik inisiniz?»

Sefire yardıma memur mâbeynciler, hareketlerini Pâdişâh'ın sözüne uydurdular. Yere kapanması için o kadar şiddetle icbar ettiler, o kadar acele hareketler yaptırdılar ki, 4.000 duka kıymetinde bir yüzüğü parmağından düştü.

Ertesi gün, bir saray zabiti gelerek yüzüğü elçiye getirdi. Bir gün evvelki kabulüyle ilk me'mûriyetindeki kabulü arasında bulunan farktan şikâyet göstermekten kendisini alamadı. On gün sonra, Çernin, isteklerini yazılı olarak arzetti. Bu teklifler şunlardı: Karşılıklı olarak mutantan birer sefaret gönderilmesi; İsveç ile ittifakını kesmesi için Rakoçi'ye emir verilmesi; Son*da yenilenmiş olan anlaşmanın tasdiki ve bir hudûd komisyonu tâyini. Bu muhtelif istekler kabul olundu. Lâkin veda kabulünde Beyt-i Mukaddes anahtarları hakkında ileri sürdüğü talebler reddedildi. Bizzat Hazret-i Peygamber'in temellükünü Rumlar'a bırakmış olduğu Mukaddes Ma-haller'in, onlardan alınamıyacağı cevâbı verildi. Rumlar, temellük haklarını Hazret-i PeygamberMn verdiğine inanılan ve yedi sene önce İstanbul'da yenilenen ahidnâmeye bina ediyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1645 baharında Çernin, İbrâhîm Paşa nâmında bir sefîr refakatine verilmiş olduğu halde, Viyana'ya döndü.[86] İmparator bu elçiye kendisinin ve maiyyetinin yiyeceği için 200 florinlik zahire ve çeşitli eşya ve 230 filorin nakid tâyin etti. Bâb-ı Hümâyûn'un Avusturya'ya dostâne nümayişleri ve Rakoçi'nin entrikalarının kesilmesi, Venedik ile bir muharebenin başlamasından kaynaklanmış olmak gerekir ki, bunun sebebini ve nasıl cereyan ettiğini gelecek kitabta nakledeceğiz. [87]

[86] Çernin, 5 Mart 1645 târihiyle İmparatora şunları yanyor : -Dan İch bis hero dreyen R. Kaisem getreulichen zur hechster Regulatur gedient und niemals von dessen lebichsten Erzhaus gewischen, wie auch alhler grossen namen verlassen, und solite ich anjezo in E. M. Dİensten zu Kostantlnopel di Suppen versehötten, das wolle Gott nlt.»
Çernin'in İtimftdnâmesİ cevâbları Şark Encümen-i Dânişi lnşfısı'nda derce-dilmiştir ki, Pâdişâh'ın cevâbı 7 ve sadrâzamın cevâbı 22 numaradadır- Reis Efendinin inşâsında 52 numara İle kayıtlıdır. Mukîm elçi Şmid tarafından yazılan ve bu Mtabta zikredilen çeşitli raporlardan başka yine bu elçinin memuriyetinin sonuna doğru; îtnparator'a takdim ettiği umûmi rapordan bahsetmellyiz ki, «Târih İçin Hazîne-i Evrak» mecmuasının 20. yayın yılında Mart sayısında mevcuttur.

[87] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/355-358.

ELLİNCİ KİTAP
Sultan İbrahim'in Sefihâne Hayâtı
Kızlarağası Sünbül Ağa'nın Esareti
Padro Ottomano
Girit Adası
Aya Todori Ve Hanya'nın Fethi
İstanbul'da Hâdiseler
İngiltere Ve Fransa Elçileri
Elçi Greyfanklau
Kırım Hanı, Lehistan Ve Rusya
Mehmed Paşa'nın Vefatı
Kesmo'nun Zabtı
Kapdan Paşa'nın Şehâdeti
Fazli Paşa'nın Düğünü Ve Cinci Hoca'nın Gözden Düşmesi
Sahte Abaza
Kırım'da, Kıbrıs'ta Ve Anadolu'da Karışıklıklar
Kandiye Muhasarası Hazırlıkları
Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik Mücadeleleri
Sadrâzam Salim Paşa'nın İdamı
İdarî Değişiklikler
Harem Saltanatı Ve Düğünler
Anadolu'da Ve Bağdad'da İsyanlar
Kandiye Muhasarası
Vardar Alî Paşanın İsyanı
Ahmed Paşa'nın Düğünü
Kırım Aleyhine Lehistan Ve Rusya'nın Şikâyetleri
Samur Kürk Ve Anber Vergisi
Valide Sultan'ın Sürülmesi
Uğursuzluk Belirtileri
Yeniçeri Ve Ulemanın Orta Camiinde Toplanmaları
Sadrazam Ahmed Paşa'nın Boğulması
Rumeli Kazaskerinin Öldürülmesi

ELLİNCİ KİTAP

Sultan İbrahim'in Sefihâne Hayâtı

Mütemadiyen yenilik peşinde koşan arzulan her ân yeni bir zevk aramakta olan Sultân İbrahim, muhayyile gücünün îcâd edebildiği ve saltanat kudretinin sağlanmasına müsâid olduğu her türlü sefthâne durumlara gark olup gitmekteydi. Padişahlığının başlangıcında Osmanlı hanedanının yegâne mümessili bulunduğu vakit, bütün vezirler, kadınlara olan temayüllerini teşvik ederek güzel cariyeler takdiminde birbirine rekabet etmeyi vazife saydılar. Kendisi de şehir hâricinde atla bir gezinti yaptığı veyâhud bir eğlenceye gittiği zaman, evlâd ihsan etmesi için Cenâb-ı Hakk'a dua etmek üzere kapıcılara dört-beş kese para verirdi. Altı kadar şehzadenin doğması nesilsîz olarak ölmek hakkındaki korkusunu izâle etmekle beraber, zevklere olan meylini asla azaltmadı; kadınların te'sîri kuvvet buldukça da kendi kuvveti zaaf buldu. 24 yaşına gelmiş olan hararetli ve bünyesi kuvvetli delikanlı, birçok kadına mâlik bulunduğu vakit tabîî gücü i'tidâl haddi bilmeyen arzularına o kadar sadıkane hizmet ederdi ki, yatağım' yirmidört saat içinde birbirini takiben yir-midört câriye ziyaret edebilirdi.[88] Bu türlü ifratların neticesinden bütün bünyesinin müteessir olması gecikmedi. Sefahatin sonucu olarak uğradığı zaaf ve hüzün ve iz tır âba düşkünlük vs. hakkında fikrine müracaat ettiği tabîb Hammâl-zâde Efendi, kendisine i'tidâl ve istirahattan başka bir ilâç tavsiye etmediğinden, gözden düşerek Büyükada'ya sürüldü. Hammâl-zâde'nin mansıbı -şüphesiz ki daha hoşgörülü bir ilme sahip olan- tsâ Efendi'ye verildi.'

Sultân îbrâhîm herşeyden ziyâde kadınları, kokulan, kürkleri severdi. Onun için harem dâiresi tıbbî kokular neşreden güzel ve yumuşak kürklerle müzeyyen bir safa yatağından başka bir şey değildi. Câriye, anber, kürk satın alınacağı vakit hiç para hesabı kaydında bulunmazdı; saltanatında cariyelerin kıymeti o kadar arttı ki, hiçbiri 500 Kuruştan aşağı satılmaz, en güzelleri ise 2.000*e kadar Çıkardı. Kokladığı yâhud asabına kuvvet vermek için kaynar kahve İçinde hallettiği anberin miskaji 15-20 guruşa kadar yüksek fiyata çıktı. Bir gece, geç vakit haremde anber bulunamadı; saray ümerâsından biri Galata'daki bir İngiliz tacirinde piramit şeklinde bir anber

[88] Zübde, .Hattâ İm» geldi..

parçası olup ömründe bundan daha büyüğünü görmemiş olduğunu söyledi. Derhâl Galata'ya gönderilen adamlar, taciri korku ve heyecan içinde uykudan kaldırdılar ve henüz sabaha iki saat varken saray kapısına getirdiler. îngiîiz güneşin doğuşunu beklemeye mecbur oldu. Lâkin ondan sonra huzûr-ı şahaneye kabul olunarak anber parçasını pek İstifadeli bir surette, yâni 13.000 guruşa sattı, îbrâhlm kürk israfını o dereceye götürdü ki, Sibirya sincabı, vaşak, kakûm moda oldu, samurun kıymeti on misline çıktı. Pâdişâh'ın kadınlara, ıtriyyfita. mükeltef rubalara, oyuna ibtilâsı gittikçe arttı. Sultân îbrâhlm -nezâketleri, revnakları, dilcû kokulan ile kadınların misâli olduğu İçin- çiçekleri severdi. Padişahlık imamesinin mu'tfid ziyneti olan mücevher iğneli sorguç yerine saçlarına, kulak-larmm arkasına çiçekler takardı; bu ise Osmanlılarca hoş görünmezdi.

îbrâhfm. zevk zamanlan için, içi dışı samur kürk ile müzeyyen bir libas icâd etti. Yalnız kendisine mahsus olmak üzere diğer bir elbise daha îcâd etti ki, kıymetli taşlarla süslü kopçalarının her biri 8.000 guruş tutardı. Harem kadınlarının elbiselerindeki ihtişam o zamana kadar ve o zamandan beri görülmüş olanlan gölgede bıraktı. En güzel İngiliz çukalan, en yumuşak Fransız ipeklileri, en kıymetli Venedik kadife ve sırmalı çukaları sarayda gözleri kamaştıracak bir bollukta idi. Akdeniz Boğazı'na nefîs kumaşlarla dolu bir gemi geldiği İstanbul'da işitilince, eğer tesadüfen kuzey rüzgârları girmesine mâni olursa, Pâdişâhın cariyeleri beklenilen gemiye mahsûs adamlarını gönderirler ve bunlar emtiayı para vermeden cebren alırlardı. İngiltere elçisi, milletinden birkaç İngiliz tacirin uğradığı bu türlü taarruzlardan dolayı tazminat almak istedi. Şark'ta, memurların yaptığı zulmünü halk nazanna kapalı olan hükümdânn şevketli huzuruna ulaştırmak için, kulun müracaat edebileceği iki vâsıta vardır. Vaktâ ki şâh, yâhud pâdişâh, atına binerek sarayından çıkar, mazlum kâğıddan yapılmış bir kaftan ile ortaya çıkar. Demektir ki, kâğıd kaftanîı şahsın şikâyetleri bunun üzerine yazılacak olsa sığdırmak mümkün değildir. Yâhud baş üzerinde yanar bir fanus ile ortaya çıkılır ki, Şarklıların mecazî lisanlarına göre, intikam istemek üzere göğe yükselen elem feryâdlanm tasvir eder.[89] İngiliz elçisi, hoşnûdsuzluğunu göstermek için bu ikinci yolu seçti.

Limanda bulunan onüç geminin toplannı aldırdı, lombarlannı kapatarak, serenlerine fanuslar yaktırdı. Bu suretle donanmış olan şu küçük

[89] «Dûd-i ahları göklere çıkmakta» (Amasından kinaye olmak Özere, mazlumların başlarına hasır konarak tutuşturdukları «Başıma hasır yakar da şikâyet ederim- tarzında eskiden kalmış bir tâbirden anlaşılır. (Mütercim)

filo, saray önüne demir attı. Dalga dalga etrafa yayılan ışıklan ilk önce görmüş olan gümrük emîni, hemen sadrâzama haber verdi. Sadrâzam, İngiliz tacirlerinin isteklerinin yerine getirileceğine dâir mutantan vaadlerle gemilere memurlar göndermekte sür'at gösterdi. Elçi, vatandaşlanyle görüştükten sonra, ateşleri sön-dürttü. Gemiler saraydan görülmeksizin, yâhud görülmek istenilmek-sizin Galata'ya döndüler.[90]

Sultân İbrâhîm, kadınlarla geçirmediği zamanı kemancı, tram-petci gibi mugannilere ve rakkaslara tahsîs etmişti. Pek neş'eli bir vaktinde Ahmed nâmında bir çingene soytarıyı yeniçeri ağası nasb etmiş ve bir muhasara ile muharebe tasvir eder Kör Musullu-oğlu nâmında bir ateşbaza kapdân-paşa unvanını vermişti. Lâkin Ahmed ve Musullu-oğlu ihsan olunan bu tehlikeli şerefleri -yeniçeriler ve gemiciler tarafından parça parça edileceklerinden haklı olarak korkup- kendilerinin selâmeti için reddettiler. Bununla beraber, IV. MehmedMn cülusunda, tevcih olunmak istenilen makamları kabul et-tikleri için değil, yalnızca Sultân îbrâhîm'in böyle bir niyette bulunmuş olmasından dolayı, hükümet kadırgalarında küreğe vurulmaktan kurtulamadılar. İşte Sultân îbrâhîm, gündüzlerini bu türlü adamların refakatiyle geçirirdi. Geceleri, önünde meş'aleler, Davud Paşa Sarayı'ndan çıkıp şehrin sokaklarını dolaşır ve dâima bir yerden bir yere, bir safadan bir safâya intikal ederek büyük saraya giderdi. Harem kadınlarından yedisi «hasekî» unvanını almış ve son olarak bu unvan, meşhur «Telli»ye verilmiştir.

Bu yedi gözdesinden her birinin husûsî sarayı, kedhudâsı bulunur, her biri «paşmak bahâsı» olmak üzere bir sancağın varidatını alır, kendilerine kıymetli taşlarla ziynetîenmiş sandallar, arabalar tahsîs edilirdi. Pâdişâh nazarında iltifata mazhar olan sultanlardan (kadın) başka, ayrıca gözde cariyeleri vardı ki, bunların en şöhretlileri «Şekerpare» ve «Şeker-bolî» idi. Sultanların paşmak bahâsı olmak üzere sancakları bulunur[91] cariyeler ise

[90] «Yedi pare İngiliz kalyonu Galata önünde derya ortasında ak bayrak diktin etrftf-ı seftnede her İngiliz birer bakraç zift yakup gayr-ı ma'tıûd vaz İle cânib-İ saltanata bes-İ şekva gösterdiler. Meğer elli bin guniş mukaabilesln-de ahld-n&me virilöp yüzde üç gümrük ile iktifa meşrut iken yBzde altı gu-rus istenüp ve takriben beş bin guruşluk roetâ'lan İştira ile akçesi te'hlr olundığundan gayrı harbde aıigarye şeklinde gitmeleri ferman buyuruldığun-dan mfiteezzl olup cümle ingiliz taifesi palyoslanyle sefinelere girerek, H sân-ı hâl ile .üzerimizden bu mezâlim reF buyurulsun, yâlıûd sefinelerimizle umûmen âteşlere vanam» dimek isterlerindş. Ba'de*l-istifsâr ma'lûm-ı hümâyûn oldukda çavuş-başı gönderilüp illetleri İzâle ve irzâ olundılar.» Naî-mâ, c. 4, s. 372-373. (Mütercim)

[91] Zühde, varak : 3. Bu tafsilât hakkında hiçbir vesîka -pederinin vefatından sonra hademe-i sultanî arasına kaydedilerek sarayın husûsi ahvâline şâhid olmuş bulunan- Nasûhpaşa-zâde oğlunun eserinden ziyâde izahlı ve wsîka değerinde değildir. Muttali olduğumuz tafsilâttan başka, daha tafsilât yazmış olması mümkündür, çünkü Dresden KfitiİnhânesiTndeki kendi el yazısından çıkma nüshada üçüncü varakanın ikinci

devletin en büyük makamlarının satışını inhisar altına alırlardı.

Sultân tbrâhîm, zevklerini mütemadiyen değiştirmekle beraber kuvve-i muhayyilesi yine tatminsizlik içinde bulunurdu. Bir gün Üsküdar civarında atla gezerken, zevkin derecesinin şeklin genişliğiy-le mütenâsib olması lâzım geleceğini düşünerek, oldukça büyük cüsseli ve son derece şişman bir kadın araştırılması için derhâl memurlar gönderildi. Gayet iri yapılı bir Ermeni kadın bularak saraya getirdiler. Bu yeni gözde, Pâdişâh'ın gözünde öyle sür'atle itibâr kazandı ki, kısa zamanda bütün rakîblerini geçti. Lâkin Vâlide-Sultan bu kadın Ermeni'nin her gün artan nüfuzunu kıskanarak, bir gün kendisini bir ziyafete davet edip boğdurdu. Pâdişâh ânî bir nüzul inerek öldüğüne kanaat getirmekle beraber, kaybından dolayı asla avunamıyor göründü.

Sultân İbrahim'in cülusunda sarayın en mühim mevkîlerinden bulunan ve safa esîri bir pâdişâh zamanında elbette te'sîri fazla olacak olan kızlar-ağası mevkîi ihtiyar hadım Sünbül*de[92] idi. Sün-bül, hadımlarda en sık görülen isimlerdendir. Çünkü bunlara sün-bül, lâle, nergis gibi çiçeklerin, yâhud anber, misk, kâfur gibi ıtriyatın adları verilmesi mu'tâd olmuştur. Anlaşıldığına göre kadınlarda muhafazalarına memur hadımların çehrelerini görmekten hâsıl olacak te'sîr tamâmiyle isimlerinin hâtıra getireceği hoşlukla karşılanmak istenmiştir. İhtiyar hadım Sünbül'ün bir haremi vardı ki, îzâha hacet olmadığı veçhile, tabîatiyle zevcine bir faydası olamazdı. Ancak hadımların evlenmeleri, pek eski zamanlardan beri Şark'-da yerleşip kalmış düşüncelere göre, bulundukları yüksek mevkie münâsib bir debdebe hükmündedir.

Arab, Acem, Türk rivayetlerine nazaran Firavunun büyük hazinedarı «Potifar» da bir hadım idi ki, bu hâl zevcesi Zeliha'nın güzel Yûsufa aşk-ı sûzânım[93] tamâmiyle îzâh eder. İran'da Şe-heşâh sarayında yalnız saray ve harem kedhudâlıkları değil, baş hazinedarlık ve baş-mâbeyncilik de yalnız hadımlara verilirdi. Çünkü kadîm Şark âdetlerine göre, hazîne odası yatak odasının yanında bulunur ve bu dâirelere girmek için hadımlardan başkasına müsâade edilmezdi. Sarayın en büyük dört mansıbına hadımlardan başkasının tâyîn olunamamasını îcâb ettiren bu kadîm şark

sahffesinin yansı yırtılmıştır.

92 Hammer, bu hadıma «SOnbGllü. nâmını veriyorsa da, bizim târihlerde hep •Sünbül Ağa. diye kayıtlı olduğundan, tercümede doğrusu tercih edildi. (Mütercim)

93 Almanlar'm «aşkı sûzân> dedikleri -Lychnis chalce donica» çiçeği Şark'tâ «Hüsn-i Yûsuf- İsmiyle mâruflar.

usûlü, baş-mâbeyncilik makamı müstesna olmak üzere, Osmanlılarca dahî intikal etmiştir. Zîrâ sarayın büyük idarecisi (kapı-ağası), haremin idarecisi (kızlar-ağası) pâdişâhın hazinedarı (hazinedar) mutlaka hadımdır. Bu büyük memurların pâdişâh nezdinde mahremiyete nail olmak için dûçâr oldukları mahrumiyet, Özellikle âzâ noksanlıklarina rağmen manevî güce mâlik bulunurlarsa, vezirlerin dahilî dâirelere onlar gibi serbest girme hakkına nail olmamalarına mukabil bir teselli konusu addedilebilir. Hadımlarla kadınlar arasında, dâirenin daha da daraltılmasiyle, pâdişâhın gözdesi durumundaki kadınlar ve Valide Sultan arasındaki üstünlük mes'elesi rakîblerin maharet dereceleri veyshud hükümdarın tabîat ve hevesleri ile hallo-lunmuştur.

Pâdişâh üzerinde hükmünü icra eden kadın (valide veyâhud iltifât-gerde) hadımların reîsi ile iyi uyum içerisinde oldukça, haremin rahatı emniyet altındadır. Lâkin Sultân Ibrâhîm gibi zevk müb-telâsı bir hükümdarın zamanında gözdelerin Pâdişâhın fikirlerini tesir altına almak için birbiriyle yâhud Vâlide-Sultân ile uğraşırlarsa, ekseriya hadımlar reîsi (kızlar-ağasi) mağlûb olan tarafla birlikte düşer. Sünbül Ağa da bu hâle uğradı. îbrâhîm'in cülusundan az sonra, 450 guruşa bir güzel câriye almıştı. Bunu kız olmak üzere aldığı halde, erkek çocuk dünyâya getirdi. O cariyeyi, bu sırada doğmuş olan Şehzade Mehmed'in süt-nineliği için tavsiye etti. îb-râhîm genç süt ninenin çocuğu için öyle muhabbet besledi ki, alenen kendi oğluna tercih etti, Pâdişâh'ın bu temayülü, ilk oğlu olan Şehzâde'nin validesini gerek câriye, gerek hâmisi olan Sünbül Ağa hakkında öfkeye düşürdü. Bir gün Sultân îbrâhîm, kadınları ve ço-cuklanyle birlikte -bunları birbirini müteâkib havuza atmalctan ibaret olan- sevdiği eğlence ile meşgul iken, Hasekî Sultân oğlunun süt ninesi hakkında uzun müddetten beri sakladığı kîni tahkîr edici sözlerle açığa vurdu. îbrâhîm, hiddetli bir darbeyle, oğlu Meh-med'i Hasekî Sultân'ın kucağından çekti, küfrederek bir attı ki, derhâl imdadına yetişilmemiş olsa orada mutlaka telef olacaktı. Şeh-zâde'nin düşerken yaralanmış olan alnında -pederinin izâle edilemez bir delîl olmak üzere- yaranın izi kalmıştır. Kızlar-ağası, bu gibi ahvâl içinde, memuriyetinin felâkete yol açabileceğini düşünerek, Hac için Mekke'ye gitmek ve harem yöneticilerinin mu'tâd inzivâgâhı olan Mısır'a çekilmek üzere müsâade istedi. Hadımlar reîsi mevkîi Taşyatar Ağa'ya[94] verildi. Sünbül Ağa, üç pâdişâh zamanında toplamış olduğu hazîneleri, câriye ile oğlunu, Kaahire kadısı tâyin olunmuş olan Bursalı Mehmed Efendi'yi. diğer

[94] Taşyatar Alt Aga. Naîmâ, c, 4. s- 92 RavMtöl Ebrâr, s. 625 (Mütercim).

bir takım hacıları alarak reîs fbrâhîm Çelebî'nin inşâ etmiş olduğu bir gemiye bindi.[95]

Kızlarağası Sünbül Ağa'nın Esareti

Sünbül Ağa o kadar aceleyle gitti ki, geminin tamâmiyle teçhiz edilmesini beklemedi. Bunun içine ancak dört top konulmuş, diğer iki gemi ile yedi kayık beraberinde olduğu halde yola çıkmıştı. Altı Malta kadırgası bunları tâkîb ederek Karpatos açıklarında gemilere taarruz ettiler. îbrâhîm Çelebî ve Sünbül Ağa vuruşarak öldüler. Hadımın hazîneleri, 30 kadın, 350 esir, Kaahire kadısı, süt ninenin çocuğu gaaliblere av oldu.[96] Kadı ile çocuk sonraları muhtelif yollarla şöhret kazanmışlardır.[97]

Padro Ottomano

Kaahire kadısı fidye-i necat ile kurtularak derece derece şeyhülislâmlık makamına kadar çıkmıştır. Maltalılar'ın Osmanlı şehzadesi dedikleri süt nine oğlu, Malta tarikatının ve Pâdişâhın mas-rafıyle[98] büyütülerek Domihiken papası rubasına girdi ve Osmanlı hanedanı saltanatı neslinden olmak üzere «Padro Ottomano»[99] adıyla bütün Avrupa'yı dolaştı. Bu adam, Avrupa tarihçilerinin Osmanlı şehzadesi olmak üzere istihale ettirdikleri üçüncü serseridir, îhtiyaç zamanında Osmanlı tahtına iddiacı çıkarmak üzere bu türlü düzmece işlere revâc vermek, o zaman hükümdarlarının siyâseti bakımından mühim bir şeydi. Otuz sene önce (Hammer'in târihi kaleme aldığı zamana göre) bir Rum kadının Yahya adı verilen oğlu, Sultân I. Ahmed'in biraderi olmak üzere ortaya çıkarak, bu sıfatla Varşova'yı» Prag'ı, Floransa'yıı Napoli'yi ve Roma'yı ziyaret etmişti. XV. asırda dahî Fâtih Sultân

[95] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/359-364.

[96] İbrâhfim Çelebî reisin sefinesi Ağa'nın acelesinden top ve barutunu ve şâir harb gereçlerini tekmil edemeyip yalnız on top koymuştu. Bunu pekçok mallarla tedariksiz çıktığını haber alan altı Malta çekdirrnesi Girit'te saklanarak beklediler. Bunların gemiyi beklemekte oldukları Rodos'ta Sünbül Ağa'ya haber verildi. Rodoslular bir müddet eğleşmelerini istediler, sefine reisi bu Malta gemileriyle başa çıkılamıyacağım hatırlattı. Sünbül Ağa ile kadı efendi ısrar ederek yola çıktılar- Girid'e varıldıkta düşman gemileri zuhur ederek Ağa ve reis şehîd ve kadı ile sefinede bulunan altı yüz kişiden sağ kalan altmış kişi estr oldu. Gemi de zabt edildi. Kadı bu vak'adan dolayı «Esîrt* lakabını almıştır. (Naînft'dan telhis, s. 93). {Mütercim)

[97] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/365.365.

[98] Bu fıkranın bizim târihlerde tatbik edildiği yer yoktur. «Süt ninenin oğlu» mes'elesi esasen sahHı olsa bile, terbiyesi için Pâdişâh tarafından para sar-fedilmesi Avrupalıların bu serseri üzerine kurdukları efsâneden dolayı uydurulmuş olsa gerektir. (Mütercim)

[99] Yâni «Osmanlı Papası.!-. (Mütercim)

Mehmed'in gûyâ oğlu olan bir gahsın Papa III. Kaîikat'in eliyle vaftîz edilmiş, İmparator III. Frederik tarafından gaayet müsâadekâr bir şekilde kabul görmüş, bütün seyahatlerinde ona refakat etmiş, Leyta nehri üzerinde Brük arazîsi varidatına nail olarak Hohenfeld ailesinden bir kız almak üzereyken ölmüş olduğunu görüyoruz. İmparator'un iltifatı, pâdişâh ile sözde akrabalığı, Papa ile mânevi yakınlığı cihetiyle meşhur olan bu serseri, târihte «Kalikstus Ottomanus» ismiyle mâruftur.

Malta donanması, Sünbül'ün gemilerini zabtettikten sonra, peksimet almak ve atları çıkarmak için, o zaman Venedikliler elinde bulunan Girit adasının güney sahilinde Kalismen limanında demirlemişti. Bu hâl, Pâdişâh'ın Venedik'e harb ilânına karar vermesine yol açtı. Venedik'e harb ilân edilmesini silâhdâr ile kapdân-paşa çoktan beri teşvîk ediyorlardı. Doğrudan doğruya Maltahlar aleyhine olmayan bu intikam, Pâdişâhın siyâsî maksadlarına daha uygun geliyordu: Zira Girit'in fethi, Malta'nın fethinden daha kolaydı. Bununla beraber Osmanlı atlarının Kalimsen'e çıkarılması, Pâdişâh'ın Girit toprağı üzerinde muzafferiyete nail olacağına yanılmaz bir işaret sayıldığından, halkı Girit çengine teşvîk için kâffî bir sebepti. Rodos'un ve Kıbrıs'ın fetihlerinden az bir zaman önce, her iki adaya bir Osmanlı gemisi yanaşarak at çıkarmıştı. Osmanlı Devleti ve Venedik arasında husûmetin yenilenmesi sırasında dahî aynı hâl vâki' olduğundan, halk efkârı Osmanlı atlarının çiğnedikleri toprağın İslâm'ın muhafızlarına âit olması gerekeceğine hükmederek, Girit'te Osmanlı ordusunun yakında muzafferiyete nail olacağı neticesini çıkarmıştı. Bu târihte gördük ki, Kıbrıs adasının fethi arzusunu, II. Selîm'e Yahûdî Don Josef Nassi telkîn etmiştir.[100] Girit'in Osmanlı Devleti'ne intikali de, Dalmaçya'da Verane denilen mahal halkından iken Yûsuf nâmıyle kapdânlık makamına kadar yükselen Josef Maskoviç isminde bir ecnebinin teşvîkleriyle olmuştur.

Verana ile Zara ve Sebeniko arasındaki arazîye reâyet olmak üzere mutasarrıf bulunan Alî Ağa'nın kölesi olarak doğmuş bulunan Josef Maskoviç, hayâtının ilk zamanlarında haylî meşakkatler görmüştür. Nadin beği Sinan'ın ahır hizmetkârlığında iken, o kadar zaruret içinde idi ki, bir gün ihtiyar bir kadın, hâline acıyarak bir çift ayakkabı verdi. Bosnasaray'da ikaameti esnasında, çehresindeki güzellik ve zekâ, oradan geçen bir kapıcı-başınm nazar-ı dikkatini celbetti. Onun vâsıtasıyle, günde yedi akçe ile saray

[100] Kıbrıs fethiyle ilgili bu yanlış mülâhazaya dair, bu kitabın o bahsinde gerekli not konulmuştu. Girit fethiyle ilgili olarak, Türk atlarının çiğnediği toprağın fethedileceği şeklindeki halk efkârı da. irdllî vicdanın bu fethi arzuladığı şçk-linde yorumlanabilir. (Hazırlayan)

kapıcısı hizmetine geçerek, daha sonraları baltacı, bostancı oldu. Pâdişâhın lûtfu sayesinde silâhdâr Mustafa'ya halef olarak, sadrâzam Mustafa Paşa'nm idamından sonra vezârete ve kapdân-paşalığa tâyîn edilmekle şöhreti arttı. İlk efendileri olan AH ve Sinan beğler, verdikleri yanlış ma'lûmât ile Venedik hakkındaki husûmetini ziyâdeleştiriyor-lardı. Nadin'de kendisine ayakkabı vermiş olan velinimetine, ihsanının cezası olmak üzere beşyüz guruş gönderdiği gibi, doğum yeri olan Verana'da bir cami inşâsını emretmişti. Caminin üzerine döşenecek kiremitlerin Pulya'dan mı. yoksa Macaristan'dan mı getirileceği sorulması üzerine, gerekli olan kiremitleri vaktinde bizzat getireceğini söyledi. Venedik balyosu bu cevâbı, dîvâna, sulhun bozulacağına delâlet eder bir söz olarak arzetti. Yûsufun Venedik aleyhine kini bir kat daha şiddetlendi ve Sünbül Ağa gemilerinin zabtedilmesi, Venedik hakkındaki kötü niyetinin husulüne bir vesile oldu. Ada'nın fethi hususundaki düşüncesini icraya her zaman hazır bulunan Yûsuf, zahiren Malta üzerine toplanan kara ve deniz kuvvetlerinin serdârlığına getirildi. Pâdişâh da, geçmişteki lütuflanna ilâve olarak, henüz ikibuçuk yaşında olan Fatma nâmındaki kızını nişanladı.

Baharın ilk günlerinde yardımcı kuvvetleriyle birlikte Selanik'te bulunmaları için Rumeli beğlerine emir verildi. Devletin Asya kıt'asında Kastamonu, Saruhan, Hamîd, Teke, Ankara, Aydın, Kır-şehri, Niğde, Aksaray, Sivas, Çorum, Amasya, Bozaduk (Yozgat) sancak-beğleri, Sakız karşısında Çeşme limanında toplanmak için ferman aldılar. İstanbul'da donanmaya 15.000 kantar barut, 50.000 gülle, 50 büyük top, kazma, kürek, her türlü muhasara gereçleri konuldu. Garb Ocakları dayıları (Mahallî askerlerin reisleri) -ki ayrılıkçı fikirleriyle son zamanlarda Bâb-ı Hümâyûn'un hoşnûdsuzlu-ğunu davet etmiş ve kendilerim intizam dâiresine sokmaya memur olan valileri, itaate bedel mahbûs veya rehin olmak üzere alıkoymuş idiler- pâdişâha hizmetlerinde sadâkatlerini arzetmek üzere elçiler gönderdiler. Dayıların son gönderdikleri adamlar, Sultân îbrâhîm tarafından iyi kabul edilmemişlerdi. Pâdişâh onlara:

- «Foça ve Karaburun nahiyelerinde vergi verir köylü olduğunuz halde memleketlerinizi terkederek Mağrib sahillerinde yerleştiniz de şimdi firavunluk ediyorsunuz?» diye hitâb etmişti.

Bu azarlamaya rağmen, Mağrib Ocakları ve Dayılar Bâb-ı Hümâyûna daha ziyâde itaat gösterdiler. Vâlî İbrahim Paşa'nın kedhudâsı Hızır Ağa'yı 50 gün Cezayir'de tevkif ederek, dönmesine müsâade etmemiş idiler; muharebeye hazırlanmak üzere bir çavuş vâ-sıtasıyle emir alır almaz, Hızır

Ağa'yı bıraktılar. Bunların ganimete nail olmak ümidi, Pâdişâh'ın şiddetli sözlerinden daha çok tesir etti. Cezâyirliler'in sekiz kadırgası, istanbul limanında yelken açmak üzere hazırlıklarda bulunan 73 kadırgaya iltihak etti. Bu kuvvete iki mauna ile «Sultâne»[101] isminde büyük bir kalyonu, 10 İskenderiye sefinesini, 2 Tunus gemisini, Felemenkliler ve İngilizler tarafından kiralanmış olan 10 gemiyi, nakliye hizmetlerinde kullanılan 300 karamürsel kayığını ilâve etmek lâzım gelir.[102] îçinde 7.000 yeniçeri, 14.000 sipâhî, 50.000 timâr ve zeamet sahibi, 30.000 piyade bulunan donanma, 30 Nîsân 1645 (4 Rebîülevvel 1055) târihinde istanbul'dan çıktı.[103]

Girit Adası

Mâlikiyeti için. yirmibeş senelik kanlı bir mücâdele başladığını göreceğimiz Girit Adası'nın vaziyeti, ahâlîsi ve târihi hakkında burada bâzı tafsilât vermek faydadan hâli olmayacaktır. Avrupa arazîsinin en güneyinde bulunan Girit'in genişliği 9, uzunluğu 36 mildir. Yunan mitolojisine nazaran, Girit ismi Hesperidler'in[104] birinden yâhud Jüpiter'in «tde» adlı periden hâsıl olan oğlu «Kres»den gelir. Bu adaya, Girit Jüpiterinin medfeni olmak itibariyle, Jüpiter'in süt anası «Makaronezos» yâni «Mes'ûd Ada» denildiği gibi Aeria, Ka-tonia, Dolihe, Idea ve Küretis yâhud Telhinia, Daktiles yâhud Ko-ribantes dahi denilirdi. Girit, madenciliğin mûcidleri olan Ida Dağı Yüz Daktilleri ile meşhurdur. Adanın yüz şehri arasında şunları zikredeceğiz: Knossos, Gortinia, Kidonia ki birincisi okları, ikincisi yayları, üçüncüsü ayvaları ile mâruftur; Prezus, ki Epimenid ve Fisa-gor hakimlerin ziyaret etmiş oldukları meşhur Dikte Dağı Mağara-sı'nda doğmuş olan Dikte Jüpiteri şerefine bu şehirde bir mâbed yaptırılmıştır; Kaeno, kî Jüpiter'le - Minos'un aşkının takibinden kurtulmak için kendini denize atmış ve Diana tarafından balık ağıyla kurtarılmış olduğu için Diana Diktina yâni «Balık ağı atan» nâmına kurtarıcısına izafeten bir mâbed inşâ ettirmiş olan- peri Ka-rina'mn kızı, avcı peri Britumartis'in[105] vatanıdır; Amnizus, ki Lu-sin

[101] Hammer'de böyle yazılı ise de doğrusu «Sultaniye» olacaktır. (Müt)
[102] Sultân İbrâhîm, tedârikât-ı umûr-ı gazada kemfiM i'tinâlan cihetiyle her gün bizzat tersfine-i âmireye giderek donanma sefâininin ve muhasara levazımının ihzarına kendilerini ikdam ve ihtiırâm iderleridi.. Naîmâ'dan. c. s. 4. s. 120 (Mütercim).
[103] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/365-368.
[104] Jüpiter'in ofihı Atlas'ın üç kızının ismidir. (Mütrrcim)
[105] Britomartis yalnız doğumu Kaeno'da değil, Girit'm diğer iki şehrinde yâni Keronezos ile Olus'da dahi tebcil edilirdi. Bu şehirlerde perinin Girit lâbirenti raimân olan Daidake tarafından tahta üzerine işlenmiş heykeli görülürdü.

mağarası ve mabedi ile Minos tersanesi burada bulunurdu. Apet-ra, ki sanatkâr perilerin bir tegannî mücâdelesinde mağlûb ettikleri deniz perileri kanadlarım burada çıkarmışlardır; bir de Festos, ki Knossos ve Kidonia gibi Minos tarafından inşâ edilmiştir ve Laton Fitia[106] (Kesîrü'l-Evlâd) ile Afrodit Skotia'ya (Esrarengiz) burada ibâdet edilirdi; Festos ahâlîsi oldukça şiddetli nükteleriyle tanınmış olup, daha çocukluklarından itibaren istihza ve hicve alıştırıldı.

Girit'in yeni şehirlerinden Osmanlılar tarafından fethedildikle-rini söylediğimiz sırada bahsedeceğiz. Girit'in meşhur dağlan şunlardır: Ida Dağı, ki takriben ortada bulunur ve senenin büyük kısmında karla Örtülüdür; Dikte Dağı, ki doğu kısımda bulunur ve Britomaris'in validesi peri Dikte'ye izafeten böyle isimlendirilmiştir. Daha doğuda bulunan Beyaz Dağlar (bugün Sfakia), ki ahâlîsi hürriyetleriyle övünür ve savaşçı ahlâklarından dolayı Maynotlar'a benzetilebilir. Adanın denize doğru 16 burnu olup, bunlar dört yöne dağılmışlardır: Kuzeyde, Psakon, Kiamon, Drepanon, Ritimna, Dion, Zefirion, Ketion, bugünkü isimleriyle Kapospada, Meleka, Dre-pano, Retimo, Sassoso, Sansuan, Sidero burunları; doğuda, Karpa-tos (Skarpanto) adasından dolayı böyle İsimlendirilmiş olan Karpat Denizi'nde Samoniom, Ampelos ve Eritreum, bugünkü isimleriyle Salomo, Ksakro ve Diagodro burunları; güneyde Afrika'ya karşı Leondi, Matala ve Trivadi burunları; batıda Yunan Denizi'nde ise, burunların en büyüğü olan ve denize karşı geniş ve yassı bir veçhe gösterdiği için Krio Matapon yâni «Teke aln« diye isimlendirilmiş olan burun. Bu münâsebetle şuna da nazar-ı dikkatleri celbedece-ğiz. Boğaziçi'nde Tophane burnuyla Torid burnu dahi buna benzer bir sebeple o isimle isimlendirilmiştir. Ve bu yarımadanın şimdiki ismi olan Kırım'ın Sember isminden ziyâde Kriomatapon isminin birinci kısmından gelmiş olması mümkündür. Kriomatapon burnu karşısında ve dört-beş mil mesafede Klod Adası bulunur, bu ada son-

radan Gozoro ve zamanımızda Gavdos diye isimlendirilmiştir. Ka-pakrio burnundan sonra hemen Keronezos burnu gelir ki, buna zamanımızda Kapokurbo derler. Bundan sonra Kimaros burnu gelir ki, bunun da yeni ismi Kapokaraboza'dır.

Girit adası mahsuldar olması sebebiyle, yağlı, mer'aları bol, bereketli diye vasıflandırılmıştır. Çamlarının, ayva ağaçlarının, bağlarının, incir

[106] Laton mabedinde nikab bayramı kutlanırdı- Çünkü Galate erkek çocuk hâline girdiği vakit nikahını (yüzündeki örtüyü) orada atmıştı.

ağaçlarının ve buğdaylarının bolluğu bu vasfı haklı gösterir. Giritliler, ilk ekinleri ekmiş olmak şerefi için Atinalılar ve ateşi îcâd etmiş olmak şerefi için de Promete ile kendilerini ra-kîb sayarlardı. Onların iddiasına göre, Demetrius, ilk defa olarak adada, toprak içerisinden bol mahsûl çıkarmış ve Daktiller de ilk defa olarak Berekintos Dağı üzerinde çakıl taşları arasından ateş çıkartmışlardı.

Girit'in şarablan ve bilhassa kaynamış şarabları pek makbuldü. 1da Dağı'ndaki anlar, ballarının lezzeti itibariyle Hibla Dağı anlarının rekabetinden hiçbir veçhile korkmazlardı. Ada yüzeyinin hâsıl ettiği kokulu nebatlardan bilhassa -yılan zehirine karşı kuvvetli bir panzehir olduğu sanılan ve hakîkaten örümceklerin husûsî bir cinsinden başka zehirli bütün hayvanları adadan kaçırtmış olan- Girit otu (bakletü'l-gazâl) şâyân-ı dikkat idi. Bilakis keçi ve köpek gibi ehlîleştirilmiş hayvanlar boldu. Yunan hurafelerine nazaran Dikte Dağı mağarasında Jüpiter'in keçiler süt anası, köpekler bekçisi oldukları için bunlar hurâfâttaki an'aneye göre, takdîs edilirdi. Adada ne tilki, ne de kurt vardı (Herkül bunların hepsini bitirmişti); fakat Kidonia'da geyik ve yaban domuzu ile Gortinia'da kırmızı tüylü ve dört boynuzlu koçlar bulunurdu. Girit'in atlan Tos-kana, Sicilya ve Asya atlan ile kıyaslanabilirdi. Adada bir de örümcek ve akreb sokmasına karşı bir tılsım sayılan, altın benekli kıymetli bir taş vardı.

Omiros'un Eteokretler adı altında tanıdığı, Girit'in en eski ahâlîsi, kendilerini adadan (adanın kendisinden) neş'et etmiş sayarlardı. İda'nın Daktîller*i ile onlann torunlan olan Küretler ve Kori-bantlar -Frigya'da dahî bir îda Dağı ve Rea Frigya'nın hizmetinde Daktiller ve Koribantlar bulunduğu için- Frigya'dan hicret etmiş olduklan zannedilir. Bunlar adanın ilk sahiplerine, mızrakla avlamayı, hayvanları terbiye ve toprağı sürmeyi öğrettiler. Traklar, Felajlar, Elinoslar, belki de Fenikeliler adaya çıkarak, herbirinin ayrı ayn mezheblerini müşterek bir hurafeler mezhebi olarak bir-, leştirdiler.

Bilâhare Minos ile Radamante'nin isimleri adanın kanunlarına bağlandı. Fakat bunların akıllıca kurdukları müesseseler, Girit sâkinlerinin, gerek Yunan gerek Roma hâkimiyetleri zamanında yalancılık ve hıyanetle fena bir şöhret kazanmalanna mâni olamamıştır. «Giritlileşmek» yalan söylemenin müteradifi ve «Giritli ahdi» eski Tunus ahâlîsi olan Kartacalılar nazarında ahdinden hiçbir surette dönmez demekti.

Demir, ilk defa olarak tda Dağı üzerinde izabe edilmiş, kılıç ve miğfer ilk defa olarak orada imâl edilmiş, Girit akrebi denilen harb maki naşı orada

îcâd edilmiştir. Girit ahâlîsi vücûtlarını cimnastİk oyunlanyle idman ettirirler, tegannî ve şiir mücadeleleriyle meşgul olurlardı. îlk defa olarak şiirlerini hurma yapraklarına yazanların kendileri olduğunu iddia ederlerdi. Jüpiter'e şu nâmlarla ibâdet ederlerdi: Heteros, yâni ittifaklar hâmîsi, Hekatombeos (Ahâlî kendine her sene -belki de adanın yüz şehri olduğu için- yüz hayvan kurbân ederdi); Arbius, Taleus ve Biennius; Dikte Dağı üzerinde Jüpiter'in kulaksız ve sakalsız heykeli görülürdü. Hermes, Edas yâni bütün mallan tevzi eden nâmıyle; Febos Dromayos yâni koşucu nâ-mıyle tebcîl olunurdu. Hekatomfonia bayramlarında Mars'a, Ellotia bayramlannda Oropa'ya âyîn ile kurbanlar keserlerdi. Mitras ile Kadmos, Epimenid ve Diogene'nin dahî mâbedleri vardı. Bütün bu mezheblere ve adanın idaresi için konulmuş olan akıllıca kanunlara rağmen, ahlâk pek bozuktu. Erkek ve kızkardeşler arasında izdivaca müsâade edildikten başka, erkek çocukların kaçırılmasına bile izin verilmişti. Bu çocuklar iki ay kendilerini kaçıran efendilerinin zevklerine hizmet ettikten sonra ebeveynlerine merasimle ge-ri verilirdi. Ahâlînin muhtelif sınıflan, esirlerle hür adamlar arasında fark kat'î bir şekilde tâyîn edilmişti.

Esîrler ya mîrî mal yâhud husûsî şahıslann mülkü olurdu; birincilere Menuitler, ikincilere Afamiotlar ve ahâlîye kur*a ile da-ğıtıldıklan için Klarotlar denilirdi. îlotlar Sparta'ya nisbetle ne ise, Afamiotlar yâhud Klarotlar da Girit'e nisbetle o idi. Romahlar'da-ki Saturnal bayramlanna rastlayan Merkür bayramlannda esirler emrederler ve efendileri itaat ederler, sofrada hizmet ederlerdi. Hür adamlar, genç delikanlılar, burjuvalar, şövalyeler, ihtiyarlar ve memurlar diye tabakalara ayrılmıştı. Delikanlılar muhtelif sınıflara (Akele) ayrılarak sıkı bir terbiye görürler ve yay ile taş atmaya mahsûs ipi oldukça maharetle kullanırlardı. Burjuva sınıflan He-tair (cemiyetler) diye isimlendirilerek her şehirde -biri Andreİon yâni hemşehriler için erkeklere mahsûs hâne, diğeri Koimetrion yâni yabancılara mahsûs hâne denilen- iki hâne bulunurdu. Şövalyeler ile ihtiyarlar yâhud müşavirler Sparta'daki şövalyelerle müşavirler ayni haklara ve imtiyazlara nail olmuşlardı. Kozmoslar da bu şehirdeki Eforlara mukabil idi, şu kadar, ki, birinciler ikincilerin iki misli yâni on taneydi.

Girit'in muhtelif kısımlarındaki ahâlî hemen dâima aralarında muharebe ederlerdi. Fakat müşterek düşmana karşı müdâfaa gerektiğinde şahsî husûmetleri tamâmiyle unutarak Sinkra Tismos nâ-mıyle bir cemiyet teşkil ederlerdi. Giritliler'in, adada doğmuş olduklarım iddia ettikleri ilâhlardan ve büyük kanun-koyucu olan Minos ile Radamante'den,

Agamemnon'un müttefikleri olan îdomene ile Merio'dan ve Sicilya'da, Dardani'de, Mile'de, Manisa'da, Sakız'da, Peparetos'ta Ksantos'ta müstemlekeler te'sîs etmiş olan reîs Otinos, Tuser, Dardanus, Miletus, Sarpedon, Stafilos'dan mâada, Girit'in târihî isimlerinden şunları zikretmeliyiz: Yedi Âkil'den biri Nilon; Antik çağların en büyük filozoflarından Epimenid; Yunan şehirlerine dâir bir târihin müellifi Heraklid: kendi ismiyle adlandırılan dans ve ahengin icâd edicisi Pirikius; ilk defa olarak ve bayram kıyafetiyle, Febos'a bir payan tegannî etmiş olan Krisotemis; Efes'te Diana mabedinin mîmârı Ktezifon; yüz düşmanı katlettikten sonra, ilk defa olarak, Ares'in şerefine Hekatomfonia bayramını icra etmiş olan Aristomen; îran hükümdarı Keykâvus'un tercih eylediği râkıs (dansçı) Zeno ve Büyük İskender'in postacısı Filonides.

Ada'd'a ahâlînin Sen Pol tarafından Hristiyan edilmesinden sonra piskoposlar ve din uğrunda kendilerini feda etmiş adamlar olup bunların isimleri kilise târihinde Fedaîler defterinde kayıtlıdır.

Truva'nın fethinden itibaren, bütün Yunan hükümetleri gibi, Girit târihi ve hurafelerin bulutlu örtüsü ile daha az kapalıdır. îdo-mene'nin ve Merio'nun vefatından sonra hükümet şekli aristokrasiye dönüştü. Likörg ile Zalokus Sparta ve Lukris'e vermiş oldukları kanunları kısmen kısmen bu aristokrasiden almışlardır. Adanın kanun koyucuları olan Minos île Radamante'nin şanı bu dünyâdan öbür dünyâya geçmiş ve bunlar cehennemde hâkimlik vazîfesini üzerlerine almışlnrdır. Onların kanunları savaşçı ve bundan dolayı Giritlilerin ahlâkına uygun idi. Giritliler cengden evvel, genç çocuklarının en güzelini süslerler ve Eros için kurban ederlerdi. Târih bize Giritliler1! gâh haricî düşmanlara karşı, gâh yekdiğerleriyle muharebe hâlinde göstnrir. Onların savaşçı telâkkileri istirahata razı olamazdı. Altı Hnhili nmhArebp vnrrhr: Birincisinde Knoslar

hemen tekmil adayı zabt ederek Liktos'u, mukavemetinin cezası olarak, tahrîb ettiler. İkincisi Knoslar ile Goritinienler arasında olmuş, fakat Roma'dan gönderilmiş olan Apius'un müdfthelesi umûmî bir sükûn husule getirmiştir. Üçüncüsü yine aynı milletler arasında vuku bularak, konsolos Moisius'un aracılığıyle geçici olarak teskin edilmiş ise de, altı ay sonra yeni bir şiddetle tekrar başlamıştır. Dördüncüsü Spartalı Garamides, beşincisi de Atina sefirleri tarafından itmam edilmiştir. Altıncısında Knoslar ile Goritinienler Ravkos ahâlîsini yok etmek için onlara karşı aralarında ittifak etmişlerdir.

Giritlilerin yekdiğerini müteâkib harb ettikleri ecnebi düşmanlar,

evvelâ, -Truva muhasarasında Yunan kumandanlarından biri olan Androgen'in vefatı intikamını almak isteyen- Atinalılar ile Dedal'ın ihracına mecbur etmek istedikleri Sicilyalılardır. DedaTin Minos'u katletmesi üzerine, Giritliler, Palihni ve Prezus ahâlîsi müstesna olmak üzere, Sicilya'ya akın etmişler ve Kamikos'u beş sene muhasara etmişlerdir. Fakat kıtlık kendilerini ric'ate mecbur ettiğinden, tekrar gemilerine bindiler; bir fırtına donanmayı dağıttı ve sahile atılarak Girit'e dönemeyenler Kaîabra'da Yapisria ve Mesa-pia (zamanımızda Mesania) müstemlekelerini te'sîs ettiler. Prezus ahâlîsi ile diğer Yunanlılar, sekeneden mahrum kalmış olan Girid'i işgal ettiler. Giritliler, Yunanlıların iranlılarda karşı muharebelerine hiç iştirak etmemişlerdir. Çünkü istişare eyledikleri Delf Kâhini, îran altını ile satın alınmış olması muhtemel bulunan şu cevâbı vermişti: «Sersemler, Menelas'ın müdâfaası için Minos*un size gönderdiği musibetleri ancak kendinize atfediniz!»

Giritîiler'in Spartalılar'la yaptıkları bir muharebede Epimenid esîr edilmiş ve öldürülmüştür. Giritliler Rodoslular'a karşı da harp etmişlerdir. Fakat Yunan tarihçilerinin söyledikleri diğer iki akını kime karşı yaptıklarını söylemek müşküldür. Suriye hükümdarı An-tiokus'un iki torunu arasındaki muharebede Giritliler, korkak Alek-sandr'a karşı cesur Demetro'ya taraftar olmuşlardır. Mitridâd'a götürmüş oldukları imdâd, Romalıların kinini celb etmelerine sebep olmuştur. Triumvir*in babası Antuan adada bir akın yapmaya memur olduğu vakit, muzafferiyetten o kadar emîn idi ki, alacağı esirler İçin zincirlerle dolu bir gemiyi birlikte götürmüştü. Fakat Giritliler bu hodpesendâne gururun intikamını aldılar; adalılar Antuan'ın donanmasını batırdılar, muharebe esnasında esîr aldıkları Romalılar*! gemilerin serenlerine astılar ve bu suretle muzafferen döndüler. Bir müddet sonra Metellos bütün adayı demir ve ateşle tahrîbetti; özellikle Knossos'u, Eritre'yi ve beldelerin anası olan Kidonia'yı yağma etti. Zulmü o derecedeydi ki, zafrt edilmiş olan mevkiler ahâlîsinden bir çoğu, uğradıkları işkencelerden kurtulmak için, kendilerini zehirlediler; diğer bâzıları da Pompe'ye itaat ettiler. Bu suretle Metellos gaalibiyetten ancak zafer şerefini ve -zâten Antuan'-ın mağlûbiyetine rağmen ona dahî verilmiş olan- «Giritli» unvanım kazandı.

Romalılar fethettikleri adaya nezâret için, orada bir müstemleke te'sîs ettiler. Knossos Romalı valinin hükümet merkezi oldu. An-tuan, Giritlileri esîr etmek istemiş olan büyük pederinin aksine olarak, onlara serbesti vermek istedi. Brutus ve Kassius, Oktav'm kudretinin artmış olduğunu

gördükleri vakit, Suriye'ye mukabil Girit'i bıraktılar. Antuan, evvelâ Girit'i serbest bırakmak istemiş olduğu halde, Fenike, Filistin. Suriye ve Kıbrıs adası gibi Girit'i dahi Kleo-patra İle münâsebetlerinden doğmuş olan çocuklarına malikâne olarak verdi. Tiber istibdadını emîn olarak te'sîs ettikten sonra, senatoya sözde bir iktidar vererek -ilâhî Ogüst'ün kanununu istihsâl ve bu suretle taarruzdan ma'sûn melce' olmak payesini elde etmek için- İmparatorluk şehirlerinden gelen talebler hakkında karar vermesine müsâade ettiği vakit, Giritliler, kul olmak isteyen herkesin istediği inayeti istirham ettiler. Her mutasarrıfın vefatında, idareyi muvakkaten «kestor» ile muavinleri üzerlerine alırlardı. İhtilâf konusu olan hürriyetin son müdâfîlerinden biri, Petos Trazea, Neron zamanında, pek kudretle ve mütekebbir Klodius Timarkos'u itham etmek cesaretini göstererek, onu adadan sürdürdü. Konstan-tin zamanında Roma İmparatorluğumun taksimi sırasında, Girit Konstantin'e düştü.

Müslüman vekaayin âmel eri Hristiyanlık târihini 653. senesinde, Halîfe Osman'ın generali Muaviye'nin emri altında olarak, Arablar'ın ilk. defa Girit'e çıktıklarından bahsederler. Misel Balbus zamanında, Kurtuba'dan tard edilmiş olan Rabz kabilesi Arablar'ı, bir müddet İskenderiye'de kaldıktan sonra, Girifte teessüs ederek, orada 834 sene futundular. İhraçlarından 5 sene evvel (345/956), Arablar Girit sularında bir Yunan donanmasını mağlûb ettiler; fakat Makedonyalı BazıTin torunu Romanos zamanında general Nikefor Fokas, onları Girit'ten tamamen çıkardı. Kostantiniyye'nin Boduan ve Dan-dplo tarafından zabtından sonra ada, birincisinin hissesine isabet etti.

Daha sonra Cpneviz korsanlarının avı oldu; Monfera dukası Bo-nifas Girit'i korsanlardan alarak bilâhare Venediklilere sattı. Cumhûriyetin (Venedik) senatosu Girit'i iki zeamete ayırdı. Zeametlerden 132'si süvarilere, 48'i piyadelere verilmişti. Venediklilerin hâkimiyeti vakit vakit isyanlarla zedelendi. Bunların en tehlikelisi Aleksis Kaleragos'un isyanı olup hakîkî bir harpti ve ancak Cumhuriyet ile mes'ûd âsî arasında kat'î bir sulh ahidnâmesi ile sona erdi. 50 sene sonra Venedikliler, beş sene zarfında yekdiğerini müteakiben zuhur eden iki isyanı daha bastırdılar. Ada Yunanlılar ve Cenevizliler tarafından yardıma mazhar olmakla beraber, itaate mecbur oldu ve onu müteâkib üç târihî asır, adanın Osmanlılar tarafından fethine kadar, dikkate şâyân hiçbir şey göstermez.[107]

[107] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/368-375.

Aya Todori Ve Hanya'nın Fethi

Sultân İbrâhîm Anadolu ve Rumeli askerini nakledecek gemilerin ilk toplanma yeri olmak üzere Sakız'ı ve ikinci toplanma yeri olarak İnebahtı'nın güneydeki en ur noktası olan Karistos'u[108] tâ-yîn etmişti. Sakız ve Karistos arasında Osmanlı gemileri bir fırtına ile dağılarak bir takımı Mikona'ya ve diğer bir takımı Tine'ye düştüler. Midilli beği Velî Beğ, Donanmayı yemden Mora'da Sikla Bur-nu'nun batısındaki Termis[109] limanında toplamak üzere emir aldı. 98 gemi Rumeli askeriyle Termis'e yanaştılar. Serdâr Yûsuf Paşa, ordunun beğlerine, ağalarına el Öptürdükten sonra ve bir Frenk gemisini yakalayan Karabatak Beğ'e kaftan giydirerek mükâfat verdikten sonra, Girit'e müteveccihen yola çıktr. Monembazia, diğer adıyla Malovazi Napolisi açıklarında poyraz o "kadar şiddetle esti ki, donanma limana sığınmaya mecbur oldu. Bu manevrayı yapamayan gemilerin bir takımı Mayna Burnu'na, bir takımı Çerigo'ya doğruldular. Çerigo[110] önlerine demir atan dokuz kadırga ve bir kalyon Venedik proveditoruna[111] bir memur göndererek, mu'tâd olan kahve ve şeker hediyesini istediler. Talebleri müşkilâtsızca karşılandı. O zamana kadar donanmanın nereye gideceğine dâir bir şey hissedilmemişti. Ancak Venedik'ten mühimmat ile Retmo'ya (Reti-mo; Resmo) gönderilen bir sefinenin [112]zabtı -her ne kadar îtiraz olunmamış ise de- sevkıyatın maksadını sezdiriyordu. Tutulan geminin taifesi esîr edilerek kadırgalara taksim olundu. 28 Mayıs 1645'-de (2 Rebîülâhir 1055) sabık kapdân paşanın oğlu Bekir, Yûsuf Paşa tarafından beğlerbeğilikle Tunus'a gönderildi. Ondan sonra donanma muazzam bir debdebe ile Navarin[113] limanına girdi. Serdâr, şehrin önünde demir atmış olan 17 kalyona, Malta'ya doğru yelken açmaları için emir verdi. Askeri istirahat etmek üzere karaya çıkardı. Tunus ve Trablus beğlerbeğileri 8 kadırga ile vâsıl olunca ordu ümerâsını el öpmek merasimine kabul etti ve hepsine hü'at-ler giydirdi.

Üç hafta ikaametten sonra 20 Haziran'da (25 Rebîülâhir) Yûsuf Paşa

[108] Naîmâ'da .Kızıl Hisar., s. 121 (Mütercim).
[109] «Morada sevâhili âbdâr ve sahrası letafetle meşhur olan Nermiş nâm hisar limanı.» Naîmâ'dan (Mütercim).
[110] Bizim eski târihlerde «Çuka ada sı» dır. (Mütercim)
[111] Venedik mülkiye memuru, vfilî. mutasarrıf. (Mütercim)
[112] Sabâ-reftâr, içi barut, dâne, kurşun, bumbara, tüfek, fitil «e mâlamâl gemi» Natmfl. (Mütercim)
[113] Nafmâ'da .Navftrin.. (MOtercim)

yeniden yelken açtı. Ancak açığa çıkmadan evvel, donanma kapdânlannı toplayarak seferin Girit adasının üzerine olduğuna dâir olup o zamana kadar gizli tutulmuş olan hatt-ı hümâyûnu okudu ve Hanya Burnu üzerine yönelmelerini emretti. Donanma müsâid rü»gâr ile sevk olunarak, Çerigo önünden büyük bir intizamla geçip demir attı (23 Hazîrân - 28 Rebîülâhir). Ertesi günün akşamı ufukta Girit dağlan göründü; gemilerin fenerleri yakıldı. Rüzgâr arzu edilen cihette şiddetle esmekte olduğundan, Yûsuf o gece -Venediklilerin gözetleme noktası yapmış oldukları- Sıkal-ya nâmındaki boş adaya.[114] Sahile çıkarılan bir miktar asker, Venedik karakol neferlerini tutarak gemilere getirdiler.

24 Hazîrân'da Osmanlılar Kapospada Burnu'nu dolaşarak Hanya'nın 18 mil alt tarafında bulunan Goniye Körfezi'ne girdiler. Gece esnasında Hanya üzerine yürüyerek ertesi gün -ânî olduğu kadar büyük bir tehlikenin başladığını gören ahâlîyi muazzam bir dehşet içinde bırakarak- şehrin karşısındaki tepelere çadır kurdular.[115] Hanya'nın kuzeybatısında ve az bir mesafede, çevresi üç-dört milden ibaret küçük bir ada vardır ki, eskiden «Koite» ve şimdi

«Azîz Todero»[116] nâmiyle mâruftur. Bu ada, biri diğerinden bir mil uzak ve her ikisi 12 zira' yüksekliğinde, 6 zira* kalınlığında, içine top konulmuş bir sed ile çevrili iki kule ile müdâfaa edilmekteydi. Osmanlı ordusunun sahile çıkarak Hanya'ya yöneldiği gece Amasya sancak-beği Ahmed Paşa, Tırhala beği Ahmed Beğ, yeniçeriler ve Mağrib Ocakları askerleriyle birlikte Todero'ya ayak basıp Venediklilerin terketmiş oldukları yukarı kaleyi zabt ettiler. Güneş doğarken ikinci kaleyi de aldılar. Mu'tâd olduğu üzere 40 kişi-den ibaret olup proveditor Navaciero'nun imdâd kuvveti olarak kendilerine 25 kişi göndermiş olduğu muhafızlar, miktarları pek fazla olan Osmanlılar'a karşı mukaavemet edemezlerdi. Venedik zabiti Biacio Gioliani teslim olmak istemiyerek bir lâğıma ateş verdi ve bunun üzerine hücum edenlerden 500 kişi telef oldu. Todero'nun zabtından sonra, 80 kadırgadan müteşekkil olan

[114] Girit yakınında Skelya nâm ada. Naîma, s. Î23. (Mütercim)

[115] Nafmfi'nın tayinine göre 25 Rebîülâhir, çarşamba gönü Avârin'den çıkılıp o gece Çuka adasına pelindi; cuma akşamı Girit dağlan seçilip cuma ertesi seheri, GirftVin Kılıç Burnu dolaşılarak, Girit ile Todori arasında liman misâli bir mevzide (Hammer'm Goniye dediği yer olacaktır) karaya çıkıldı. Serdarın gflzel bir tedbiri olmak üzere köylerin ahâlisinden ve özellikle kadın ve çocuklardan tutulanlar fa&d edilmekte ve asker yakıp yıkmaktan men' edilmekte olduğundan memleketin ahftlîsi her taraftan zahire getirmeğe ve adamn blftm eline düşmesini nrzû etmeğe başladılar. Bu durum, Venedİkli-ler'In adada iyi şöhret bırakmadıklarını gösterir. (Mütercim)

[116] Hammer'de «Sen Todero. denilen bu mahal Naîma'nın Aya Todori ve Todori suretlerinde yazdığı mahaldir- (Mütercim)

bütün donanma -Osmanlıların zabt etmiş oldukları müstahkem mevkî ile korunmakta bulunan- Hanya limanına girdi.

27 Hazîrân 1645*de muhasara topları ve bütün mühimmat sahile çıkarılarak, şehre hâkim olan Konstantin Tepesi üzerine metris açılmaya başlandı.

Rumeli beglerbeği Hasan Paşa, Alaca Hisar, Avlonya, tlbasan beğleri ve 7 büvük muhasara topu ile Konstantin Tepesi üzerine yerleşmişti. Yeniçeri kedhudâsı Murad, bu topların muhafazası altında, metrisleri işgal ediyordu. Sağ cenâhda Tırhala, KÖstendil, Is-kenderiyye (îşkodra) beğleri 4 top ile, denizin karşısına düşen sol cenâbda Üsküb, Selanik, Ohri, Vulçetrin beğleri 6 top ile bulunmakta idiler. Haseki Alî Ağa ve samsoncu-başı yeniçerilerle ilk hatlarda idiler. Dukakin sancak-beği Alî Beğ ile sipahileri serdengeçtiler, Tunus askeri, kaleye adam ve mühimmat ile yardım verilmesini önlemek üzere Süde Körfezi'ne konuldular.

Kane (Hanya), yâni kadîm Kidonia -ki Girit adasının üçüncü payitahtıdır- ^ bu ismini İspanya Arablan'nın adaya geldiklerinde vermiş oldukları «Hendek» nâmından almıştır. İspanya Arabları bu hususta Hicret'in beşinci senesi Medîne-i Münevvere'de büyük bir muharebeye mevkî olan Hendek'i açtırmış olan Hazret-i Peygamber*! örnek almışlardır. Rabz ismiyle mâruf olan Endelüs Arabları, zikredilen «hendek» kelimesini sâdece tahkîm etmiş oldukları şehre değil, bütün adaya vermiş ve ada Ortaçağ'da genel olarak Korİpsus ismiyle yâd olunmuştur. Sekiz asır önce îslâm bayrağının dalgalandığı bir noktaya asker çıkarılması, Osmanlılar için bütün adanın fethine delâlet eden bir hayır alâmetiydi. Venediklilerin idaresi altında, Hanya ehemmiyet ve istihkâmlarıyle adanın dördüncü mevkîi ve Kazalia adıyla anılıp Aprikorna, Kisamo, Selino, Aya-nikita, Sfakia (Isfakiye) şehirleriyle 244 köyü ihtiva eden bir kazanın merkezi idi. Kale, paralelkenar şeklinde bir dörtgen teşkil ederek herbirinin üzerinde 20 top bulunan 7 burç ile müdâfaa edilmekteydi. Her istihkâmın arkasında, herbirinde 15 top bulunan 9 tabya vardı. Sedlerin Önünde ve arkasında dolmalar yapılmıştı ki, bunların her biri 20 top ile muhafaza edilirdi. Bodrumlarda pekçok kurşun ve barut bulunurdu. Duvarları, beş süvârî yanyana geçecek kadar penis olduğu gibi, bu duvarlara istinâd eden dolmaların üzerinden 20 süvârî geçebilirdi. Hendek 15 zira* derinliğinde ve 72 zira* genişliğinde idi. Deniz tarafında bulunan tersane kurşun ile örtülü 23 mahzen ve tezgâhı ihtiva ediyordu. Venedikli proveditor, mahir mühendis Voeret'in muâvenetiyle müdhiş bir savunma hazırlığında bulundu. Sabionera ve Retmo kapıları

kapatılarak toprak duvar çekildi. İstihkâmların iyi halde bulunmayan kısımları tamir edildi. Lâkin siperler her tarafta barâb idi. Osmanlılar, Retmo kapısını yıkmak için Kostantin Kilisesi'nin karşısında 6 topluk bir batarya kurdular. Üç gün sonra, diğer üç batarya -ki biri Yahudi mezarlığında, ikincisi Aya-Lazari'de, üçüncüsü yine Kostantin Te-pesi'nde ve fakat şehrin daha yakımndaydı- istihkâmlara karşı ateş açtılar.

Muhasaranın ITntA günü (13 Temmuz 1645 - 19 Cumâdelulâ 1055) Osmanlılar'a yardım getiren 50 Cezayir gemisi ada açıklarında göründü. Osmanlı donanması birçok selâm topları atarak istikbâle çıktı. Cezayir askeri, Süde limanında demirlemek üzere, istihkâmların ateşi altından geçti.

17 Temmuz (23 CumâdelulâVda, ada serdârı Kornaro'nun. Kont Fenarolo kumandasında mahsurların imdadına gönderdiği 500 kişi, Türkler'e mağlûb oldular. Muhasara edenler. Ayadimitri istihkâm-larımn dış hendek duvarına yerleştikten sonra, şehrin proveditor-larr.Morosini, Badero, Kornaro -Osmanlılardın başlıca kuvvetlerinin yönelmiş bulunduğu- Retmo, Sabionera, Ayadimitri istihkâmlarını kahramanca savundular.

Girit adasına asker çıkarılmasından dolayı memnuniyeti beyân için Pâdişnh'ın, samur kürklü ve sırmalı iki kaftan ile birlikte serdara göndermiş olduğu bir hatt-ı hümâyûnun gelişi, Osmanlı askerinin şecaatini artırdı.

27 Temmuz'da, Ayaditnitri istihkâmının altına ustalıkla konulmuş olan bir lâğım ateşlenerek, bir gedik açtı. Türkler şehre girmek için buradan hücum gösterdilerse de, muvaffak olamadılar. Üç gün sonra diğer bir lâğım atıldıysa da, bundan daha fazla bir ne-tîce görülemediği gibi, mahsurlara teslîm ihtarını mutazammın olarak Hanya dâhiline bir okla düşürülen mektuba da cevap alınamadı.

6-17 Ağustos târihleri arasında Osmanlılar iki defa daha şiddetli hücum ettiler. Bunlara da mukaavemet gösterildi. Serdâr, birbirini tâkîb eden zayiat üzerine Şâbân Ağa'nın kumandası altında, yardım istemek için İstanbul'a kadırgalar gönderdi. Lâkin muhafızlar bir üçüncü hücumu bekîemiyerek teslîm bayrağım çektiler. Rehin mübadelesinden sonra, sekenenin serbest çekilip gitmelerini, can ve mallarının mahfuz bulunduğunu belirten bir teslîm mukavelenamesi imzalandı (17 Ağustos - 24 Cumâdelâhire). Yûsuf Paşa, proveditor Navaciero'nun şehir anahtarlarını teslîm etmek üzere bizzat gelmesini istediğinden, serdârı bu talepten vazgeçirmek üzere mâlikâ-neli süvariler kumandanı Antonin Zankorolo Osmanlı ordugâhına gönderildi. Yeniçeri ağası tarafından Osmanlı kumandanına takdim edildi. Çadıra girdiğinde, iki gümüş kupa ile nefis

şarap verildi, 22 Ağustos'ta 3 Türk kadırgası ve 2 Cezayir gemisi mahsurların eşyasını aldı. Ertesi gün, mahsurlar kadınları ve çocukları ile şehirden çıkıp iki saf hâlinde yollarına dizilmiş olan Osmanlı ordusu arasından, asla hakarete uğramaksızm, geçtiler (25 Ağustos 1645 - 3 Re-ceb 1055).

Hanya'nın Santa Nikola Baş-Kilisesi ile diğer iki kilise camie tahvil edildi ve birincisi «Hünkâr Camii» ve diğer ikisi «Yûsuf Paşa Camii» ve «Mûsâ Paşa Camii» (26) diye adlandırıldı. O gün, kapıcılar kedhudâsı Hüseyin Ağa ile yeniçeri ümerâsından Ömer Ağa, kalenin teslîm olduğu müjdesiyle, İstanbul'a gönderildi.

Hanya'nın fethinden dolayı İstanbul'da üç gün üç gece şenlik ve donanma yapıldı. Kapıcılar kedhudâsı, Pâdişâh tarafından samur kürklü bir hil'at ve bir murassa kılıç götürmek üzere, serdârın nezdine dönmekle görevlendirildi, Kırım Hânı'na ve bütün eyâlet valilerine zafer-nâmeler yazıldı. Yûsuf Paşa, Hanya'da asker, silâh ve yiyecek, mühimmat bırakarak şehrin Osmanlılar elinde bekaa-

sini temin etmekle meşgul oldu. Osmanlilar'ın muzafferiyeti münâ-sebetiyle yapılan tevcîhât arasında Pîrî Beğ torunlarından Hanya fethi müverrihi Fahrî Beğ'in Rumeli defterdarlığına tâyîn edildiğini zikretmeliyiz.

Kalenin tesliminden bir ay sonra (26 Eylül - 5 Şâbân) kapıcılar kedhudâsı şeref hediyeleriyle gelerek, bunlar mutantan bir dîvânda tevzî olundu.

Venedik gemileri ancak o zaman görünmeye başladılar. Maren Kapello kumandasında bulunan Girit donanması, uzun müddet Sü-de limanında hareketsiz kaldıktan sonra, nihayet yelken açtı. Amiral Ciorolamo Morosini kumandasında bulunan kuvvetli bir donanma Miîo ile Arkentiera ve înebahtt ile Malovazi arasında dolaştı ise de, tesadüften dâima kaçınan Osmanlı donanmasını bulamadı. İstanbul'dan gönderilen yardım kuvveti, birkaç küçük Öncü çarpışmasından sonra, ciddî bir muharebeye tutuşmadan Hanya'ya vâsıl oldu. 4.000 sipâhî. yeni yazılan 4.000 yeniçeri, topçular, cebeciler, istihkâmları tutmakla görevli 4.000 asker. Hasan Paşa kumandasında Hanya muhafazasına tâyîn olundu. Askerin diğer kısmı gemilere bindirilerek Cezayir, Tunus, Tarablus yardımcı kuvvetleri -başlıca reislerine hiPatler giydirilmesinden sonra- terhîs edildiler.

21 Ekim 1645 (1 Ramazan 1055)'de, serdâr donanmaya yelken açtırarak. Karistos'a gitti ve orada askere ruhsat verdi. Yûsuf Pa-şa'nm, muhalif rüzgârlardan dolayı Karistos'ta kaldığı sırada Ah-med Paşa, pirinç, buğday, peksimed ve diğer levazım ile dolu 2 kadırga ve 8 kalyon'la

Hanya'ya geldi. Mısır gemileri de o kadar yiyecek getirdiler ki. pirincin kilosu 28 akçeye indi. Gemi taifesi ve asker arasında hastalıklar çıkarak bu erzak bolluğu ile bir tezâd teşkil etti. Müteakiben haber alındı ki, sabık Budin beğlerbeği Deli Hüseyin Paşa Hanya Vâlîsi tâyîn olunarak (karadan) Monembazia'-ya gelmiştir. Yûsuf Paşa, Karistos'dan Sakız'a yelken açtı. Hava mü-sâid olmadığı için donanmayı bu adada bırakarak, kendisi iki kadırga ile istanbul'a gitti. Bayram günü İstanbul'a vâsıl olarak Sultân îbrâhîm tarafından iltifatlarla kabul edilip rikâb-ı hümâyûnda bulunmak şerefine nail oldu. Altı gün sonra, Sakız'da kalmış olan donanma, Mûsâ Paşa kumandasıyle İstanbul'a geldi ve zât-ı şâhâne donanmayı ziyaret etti.

Budin valiliğinde. Hanzndo Rultân'm kocası bulunan sabık Di-yârbokir Valisinin yerine geçmiş olan Deli Hüseyin Paşa, çıkan bir fırtınadan dolayı Monembazia'da durmaya mecbur oldu. Denizin şiddetine bakmıyarak çıkmak istemesi üzerine birkaç gemi kaybederek dönmeye mecburiyet gördü. 60'tan ziyâde eşkıya kadırga ve gemilerinin Girit ile muvasalayı tamamen kesmiş bulundukları hakkında alınan haber üzerine, Monembazia'dan Romania Napolisi'ne döndü ve müşkül bir vaziyette bulunduğunu oradan Bâb-ı Hümâ-yûn'a arzetti. Tersane kedhudâsı Ammârzâde 7 kadırga ile imdadına gönderildi. Akdeniz Boğazı'ndan çıktıktan sonra fırtınaya tutulmuş olmakla beraber Ammâr-zâde, 28 Ocak 1646 (11 Zilhicce 1055)*-de Romania Napolisi'ne vardı. Hüseyin Paşa derhâl Girit'e doğru yelken açtı. Beş gün sonra. Hanya muhafızlarının sevinç tezahüratı arasında, adaya vardı. Adada kıtlık o dereceye gelmişti ki, peksimedin okkası 40 akçeye, tuz 90 akçeye çıkmıştı. Lâkin 25.000 kile buğday ile un ve peksimed tevzî olunarak refah hâsıl oldu. Eski vâlî Hasan Paşa İstanbul'a gitmek üzere gemiye bindi. Halefi Hüseyin Paşa ertesi günü Süde tarafına bir akın yaparak, adaya dehşet saldı.[117]

İstanbul'da Hâdiseler

Hanya seferi sırasında İstanbul'da Şeyhülislâm Ebû Saîd Efendi azledilerek yerine kazasker Saîd Ahmed Efendi getirilmişti. Venedik ile muharebenin başlıca tahrikçilerinden olan Cinci Hoca, harbin başlangıcında ordu ve donanmanın yiyecek noksanından ıztırâ-ba düşmesi üzerine, itibârını kaybetmişti. O dereceye kadar ki, yaptığı bâzı tevcîhâtı sadrâzam

[117] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/375-381.

hükümsüz tuttu. Lâkin Hanya'nın fethi yeniden ikbâline sebep oldu. Haremin nüfuzu Pâdişâh'tan, şimdiye kadar yürürlükte bulunan usûlün hepsine aykırı olarak, bir takım terakkiler için müsâade aldı. Yeniçeri ağası, askerin bir isyanından dolayı azledilince Pâdişâh'm gözdelerinden Şekerpâre'nin kedhudâsı Mûsâ Ağa onun yerine geçti. Bundan mâada üç tuğlu vezîr rütbesini alarak eskiden Siyâvuş Paşa'ya verilen hâsslara nail oldu. Evvelce Mûsâ Paşa'ya verilen hâsslar dahî musahibe Hadîce Hâtun'un mâbeyncisi Baltacı Hüseyin'e verildi.[118] Kızlar-ağası Taşyatır (Alî) Ağa'nın yerine, Celâli Îbrâhîm Ağa getirildi. Kadırga beğlerinden Turgud Beğ boğuldu. Nasûhpaşa-zâde'nin Üsküdar üzerine yürümesinin başlıca tahrikçilerinden âsî Galatah Müslim'in başı kesildi.

Bu sırada, 30 saat devam eden şiddetli bir yangın İstanbul'un büyük bir kısmını yaktı. Unsuriar'm bu merhametsizliği bununla

kalmadı; kötü hava şartları, fırtınalar, su baskınları da şehre dehşet verdi.[119] Mekke'de Beyt-i Muazzam'ı su istilâ ederek, üç gün içine girilemedi.

Bu aralık, müftî Ebû Saîd Efendi'nin azlinden sonra, devlet idaresinde vukua gelen en büyük değişiklik, sadrâzam Sultan-zâde Meh-med Paşa'mn düşmesidir. Mehmed Paşa, sadâretinin başlarında, kendisini unutmamakla beraber, zât-ı şahaneye külliyetli paralar tak-dîm ederek hizmet arzetmişti. Önceleri, Silâhdâr Mukbil Yûsuf Paşa ile iyi geçindi. Lâkin müteakiben, onun nüfuzunu kendisi kazanarak, ona zarar vermek için fırsat kollamaya başladı. Silâhdâr Paşa'mn Cinci Hoca ile ittifak edip de, kendisinin düşüncesine aykırı olmak üzere Girit seferini açtırmış olduğundan beri, Yûsuf Paşa'ya husûmeti artmıştı. Muharebenin muvaffakiyete mazhar olması üzerine, yeni bir muzafferi yetin bahşettiği nüfuz ile dönmekte olan Yûsuf Paşa'yı uzaklaştırmayı düşündü. Lâkin valilikle Mısır'a göndermek isterken, buna muvaffak olamadı. Yûsuf Paşa, hediye olmak üzere, Pâdişâh'a ancak birkaç esîr ile Mısır granitinden iki sütün getirmiş olduğu cihetle, sadrâzam, muhafızların bütün hazîneleriy-le birlikte çekilip gitmelerine müsâade için, Venedikliler'den pek çok paralar almış olduğu suçlamasını yaptı ve muhafazası her sene büyük masrafları îcâb ettiren âdî bir kalenin zabtı için devlet hazînesinin tüketilmiş olduğunu ilâve etti. Sultân îbrâhîm, Sultân-zâ-

[118] Bu da -Şekerpare gibi- Pâdişfth'ı geceleri tatlı tatlı masallarla eğlendiren tatlı dilli bir kadındır. Baltacı Hüseyin de. onun mâbeyncisi değil, kocası-dtr. (Mütercim)

[119] Bu aralık. Avrupa'da Tunus Dayısı Âmân (Ahmed) Dnyı'mn büyük oğlu Ma-met'in (Mehmed) Palermo'da Hıristiyan dînini İcabûl ettiğinden bahseden iki kitap neşrolunmuştur.

de'nin telkinlerine kapılarak, gûyâ suçlu olan Yûsuf Paşa'mn hapsini emretmişken, Valide Sultân ile Cinci Hoca, Devlet'e büyük bir ülke ilâve eden bir adamın hapisle mükâfat görmesinin ne kadar haksızlık olacağını arzettiler ve sadrâzamı, Girit seferine muhalefet için, Venedik balyosundan 60.000 duka almış ve Yûsuf Paşa'ya adam ve akçe gönderilmesine muhalefetle başka fütuhatı İmkânsız bırakmış olmakla suçladılar.[120]

Sultân Îbrâhîm, karşılıklı şikâyetlerini dinlemek için, silâhdâr ile sadrâzamı huzuruna çağırdı. Sultân-zâde, makamının kendisine vermekte olduğu tam selâhiyete güvenerek, hasmına, kibirli ve tah-kîr edici sözler söyledi. Ve ezcümle -Pâdişâh ile nedimi arasında cereyan etmiş olan münâsebetlere telmih olmak üzere- «Genç efendi gibi muamele etmekten vaz geç!» mealinde bir söz söyledi.[121] Hâlbuki Sultânzâde Civan Kapıcı-başı lakabını hak etmiş olduğu cihetle, bu söz onun ağzına yakışmazdı. Sadrâzam, ondan sonra dîvâna gitti. Pâdişâh yemeğinin gelmesini beklerken, kapıcılar kedhu-dâsı gelerek mühr-i hümâyûnu istedi. Yûsuf Paşa'mn kabul etmemesi üzerine sadrazamlık, vezirlere henüz yemek verilmeden, defterdar Salih Paşa'ya tevcih olundu (17 Aralık 1645 - 28 Şevval 1055). Bosna'da doğmuş ve Kara Mustafa Paşa'mn himâyesi altında bulunmuş olan Salih Paşa, dâhili idarede sür'atle terakki ederek def-ter-emîni olmuştu. Kanuna mugayir olarak muahharan yeniçeri ağası olmuş ve daha sonra şark usûllerine alenî surette aykırı olmak üzere defterdarlığa geçmişti. Salih Paşa'dan kalan memuriyet, zevcesi Şekerpâre'nin te'sîri sayesinde yeniçeri ağası Mûsâ Paşa'ya verildi. Yine Şekerpâre'nin nüfûzuyla yeniçeri ağalığı Pirinççizâde'ye tevcih olundu. Samsoncu-başı, kedhudâ beğ oldu.

Salih Paşa'mn sadârete yükselmesinden beri, henüz bir ay geçmişti ki, Devlet'in payitahtı, Hanya fâtihi Yûsuf Paşa'mn fecî ölümüyle çalkalandı (21 Ocak 1646 - 4 Zilhicce 1055). Sözünde îtidâl-sizlik ile tanınan Silâhdâr Paşa Pâdişâh ile bir münazaasını hayatiyle Ödedi.

Sueto'nun Tiber hakkında kullandığı «kanla pekleştirilmiş çamur» sözüne tâm mânâsıyle uyuyordu. Bir gün Yûsuf Paşa'yı çağırarak Girit adasının fethini ikmâl için 30 gemi ile gitmesini emretti. Silâhdâr, gemilerin

[120] Bu suçlamayı Valide Sultân'la Cinci Hoca dfgil. bizzat Yûsuf Paşa'mn İleri sttrdüftii Naîmâ'nın ifAflpsinrfen anlaşılmaktadır, s. 175 (Mütercim).

[121] Bu söz, Naîmâ'da aynen dercedildiği üzere, «Çelebiliği taoya»dır. «Koya-, «bırak, bırak ya!, demektir- «Celeb (i) İlk ise, Hammer'in verdiği mânâya göre «çelebiliği* demek gibi görünüyorsa da, maksad «acemiliği, devlet işlerinden anlamazca söz söylemesini» demek olsa gerektir. Hammer'in bulduğu telmih bir zandan ib&rettir. (Mütercim)

tersanede bulunduğunu, ve henüz kış ortasında bulunulduğunu cevaben söyledi. Bu muhalefetten öfkelenen îbrâhîm, eski kızgınlıklarını da hatırlayarak, Hanya'daki kâfirleri, mütemeddîn bir Müslüman'ın vazifesi olduğu veçhile, kamilen îdâm etmeyip de hazîneleriyle birlikte çekilip gitmelerine müsâade etmiş olduğunu şiddetli bir dille ihtar etti. Yûsuf Paşa:

- «Ben elimden geldiği kadar hizmet ettim; bir başka kulunuz da gitsin, benim kadar yapsın!» dedi. Pâdişâh, gazaba gelerek:

-• «Git diyorum, yoksa seni öldürürüm.» sözlerini sarfetti. Lâkin Yûsuf, şimdiki hâlini unutup zât-ı şahaneye bağlılığına, eski münâsebetlerine ve aralannda akrabalık bulunmasına bakarak:

- «Pâdişâhım, siz deniz işini bilmiyorsunuz; kürekçilerimiz yoktur, kürekçisiz ise denize çıkılmaz.» dedi.

Sultân îbrâhîm:

- «Mel'ûn! Deniz işini sen mi bana Öğreteceksin!» deyip bostancıbaşıya dönerek: «Çabuk, başını bana getir!» dedi.

Bostancı-başı, irâde-i şahaneyi derhâl infaz etmedi. Lâkin bedbaht Yûsufu -sürgüne yâhud îdâma mahkûm olan vezirlerin götürüldüğü mu'tâd yer olan Çamlı Köşk'e götürdü. Sadrâzam Salih Paşa ve defterdar Mûsâ Paşa, îbrâhîm'in ayağına kapanarak silâh-dârın affını istirham ettilerse de, te'sîri olmadı. Pâdişâh'ın dâmâdı bulunan Yûsuf Paşa dahî o gece bir çocuğu dünyâya geldiğini bildirmek ve Sultân îbrâhîm'in kızı olan zevcesi ve torunları olan evlâdı nâmına affını[122] ve bir eyâlete gönderilmesini istirham etmek üzere bir arîza yazdı. Bostancı-başı kendi hayâtını tehlikeye koyarak, bu kâğıdı Pâdişâh'a arzetti. Lâkin, kendisine rica ve istirham kâr etmeyen îbrâhîm irâdesini tekrar ettiğinden, Yûsuf boğuldu! Boğulmuş olanın cesedini huzuruna getirterek ve üzerinde henüz terâvet görünmekte olan yanaklarını görerek:

- «Yazık! Ne güzel gül gibi yanakları var imiş! Yazık! Yazık!» diye defalarca âh çekti.[123]

Pâdişâh'ın eski nedimi olan silâhdâr, kapdân paşa, Girit fâtihi, sözü doğru, taassubdan âzâde bir adamdı. Kara Mustafa'nın azlinden ve îdâm

[122] Sultftn îbrAhîm'in Yösuf Paşa ile evlendirdiği kızı, henüz pek küçült olduğundan, bu ifâde Avrupa vesikalarından geçmiş bir yanlışlık olacaktır; yal-ntz YOsuf Paşa bîr istirham arızası yazmış olabilir. (Mütercim)

[123] Pâdişâh. Yûsuf Paşa'yı boğduktan sonra, nadim olup meyyitini huzuruna getirterek nigâh-ı merhamet ile nazar eyledittde «Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları var imiş; yazık oldu ki kıydım» diye girye-i hay hây ile vâfir buna ve sebeb olanlara beddua eyledikleri tevatür mertebesinde şayi' olmış îdi.» Naîrnfl, s. 1R0. (Mütercim)

edilmesinde methaldâr olmaktan başka bir hatâ ile ayiplanamaz olan Yûsuf Paşa, hayâtının son nefesini bu şekilde verdi. Sultân îbrâhîm'in bunu îdâm etmesi, serbest sözlülüğünden dolayı cezalandırmasından ziyâde, hanesinde büyük hazîneler bulmak ümidinden kaynaklanıyordu. Yûsuf Paşa'nın haremdeki hasımları Girit'ten dönüşünde birçok hediyeler getireceğini ümîd ettikleri halde, bir şeye nail olamayınca, Pâdişâh'a iki mermer sütün verip kendisine altın bir sütün saklamış olduğu rivayetini yaydılar. Silâhda-rm idamından sonra bu altın sütunun kırmızı benekli bir san mermer olduğu anlaşılmış ve IV. Murad'ın validesi tarafından yapıl-makta olan Yeni Camiin minberine payanda olmak üzere kullanılmıştır.

Sultân îbrâhîm'in taassubu hacı gemilerinin Maltızlar tarafından ele geçirilmesi sırasında ve Venedik muharebesinin başlarında dahî görülmüştü. Bir Venedik donanmasının sırasıyle Patras'a, Modon'a Koron'a yanaşarak 5.000 esir aldığını haber alınca, ilk hiddet esnasında, Hristiyanlar'm katliâmını emretmişti.[124] Ebussuud Efendi'nin II. Selîm zamanında Kıbrıs muharebesini tecvîz eder fetvasına benzer şekilde, Girit seferi için bir fetva vermiş olan müftî Ebû Saîd Efendi, Devlet'in bütün memleketlerinde Hristiyanlar'ın katlinin meşru olacağını beyânda muhalefet gösterdi. Ve yalnız İstanbul'da, 200.000 Rum ve Ermeni bulunduğunu vergi defterleriyle Pâdişâh'a isbât etti. Cellâdın satırına bırakmak istemiş olduğu bu kurbanlarının miktarından dehşete kapılarak, tebeası olan Hristiyan-lar'ın hayatlarının muhafazasına muvafakat etmekle beraber, Venedik balyosundan başlamak üzere bütün Frenkleri öldürtmeye karar verdi. Bu kanlı irâde, sadrâzam, müftî, bostancı-başı, yeniçeri ağası tarafından vuku bulan ihtarlar üzerine geri alınabildi. Galata ahâlîsi, henüz kendilerinde kalan iki kilisede iki defa muhakkak bir ölüme hazırlanmış idiler.[125] Hristiyanlar*ın ve Frenkler*in katliâmı tasavvurunun verdiği korku ortadan kalktıktan sonra, Sultân îbrâhîm, gemilerinin Maltızlar tarafından zabt olunmasından dolayı, bütün kilise memurlarını habsetmek suretiyle intikam almak fikrindeydi. Çünkü onun ^düşüncesinde, Papa, kilise reisi olmak sıfatıyle, muhtelif Hristiyan tarikatleri şövalyelerinin de reîsi idi.

[124] Greyfanklao'nun raporu. Naîma, Ballobadra'ya (Patras) gelen kuvveti kırk kadırga dört mauna İle otuz firkateyne çıkarır. Fezleke, Greyfanklao' otuz beş kadırga diyor. Hıristiyanlar'm veyâhud İleride görüleceği üzere Frenk-ler'in katliâmı tasvirlerine dâir bizim tarihlerde bir rivayet görülememiştir. (Mütercim)

[125] Sent Antonyo Kilisesi Murad zamanında kapatılarak mühürlenmişti, Sultân İbrahim zamanında, saray kadınlarından biri müfirtt kırıp Ayazrna'da yıkanarak tekrar kapıları mühürledi. O vakit sadrâzam bulunan Kara Mustafa Paşa fermân-ı hümâyunun bu surette İhlâlinden dolayı öfkelenerek bu kiliseyi eflmie çevirttiği gibi, Sen Fransisko Kilisesİ'ni de jefimie çevirtmlşttr.

Mukaddes mahalleri Fransiskenler*in elinden almak isteyen Cizvitler bu karara bigâne değil gibi görünmekteydiler. Fransiskenler'in ekserisi, îspanyol veyâhud Venedikli ve bununla beraber Türkler'in doğuştan düşmanı oldukları için Cizvitler'in bunlar aleyhine entrikalar kurmakta kolaylıkları vardı.[126]

İngiltere Ve Fransa Elçileri

Bu sıradadır ki, Hristiyan hükümetlerinin mukîm elçileriyle sefirlerinin ikaametgâhlan Galata'da ve Beyoğlu'nda olması kararlaştırıldı. O zamana kadar yabancı milletler sefirlerinin işgal ettiği Elçi Hanı[127] vergi veren Boğdân, Eflâk, Transilvanya, Raguza hükümetleri maslahatgüzar!anna hasr ve tahsis olundu. Pâdişâh'ın bu kararı, müftî ve sadrâzamın azledilmiş olmalarından dolayı, bir kat daha mânîdâr idi. Bu iki büyük memur dâima Hristiyanlar'ı müdâfaa etmiş ve bunların haklarında gösterdikleri bîtaraflık sebebiyle defalarca kendi nüfuzlarını tehlikeye koymuş idiler.

Fransa ve İngiltere seyr-İ sefâîn ticâreti büyük darbeler yedi; lâkin İngiliz elçisi Şamvil Krev ile Şark Ticâret Kumpanyası arasında meydana gelmiş olan ihtilâftan müteessir oldu. Her iki taraf Bâb-ı Hümâyûn'a karşılıklı olarak şikâyette bulundular. Ancak Dî-vân'ın müsâadesi en çok para veren taraf için mümkün olabildiğinden, iki hasım müzayedeye çıkıştılar. Eğer sefîr, sekizer akçelik 60.000 sikke teklif ediyorsa, Kumpanya 200.000 arzediyordu. Nihayet, bu müz'ic münâkaşalar Şakvil'in geri çağnlmasıyle sona ererek, yerine I. Şarl'm murahhası Sir T. Bandiş tâyîn olundu ve Şak-vil zevcesi ve çocukları ile beraber İzmir'e müteveccihen hareket etti. Fransa, Avusturya'nın düşmanı olmak sıfatıyle, el altından Türkler'e müsâid bulunmuş olmakla beraber, müteaddid hakaretlere hedef oldu. Mösyö Dö Veren'in (Fransız elçisi) Osmanlı Devleti ve Venedik arasında tavassutu, halisane olmadığı için, muvaffakiyete mazhar olamadı. Fransız sefirinin muvasalatı sırasında, pek çok para getirdiğine dâir bir rivayet yayıldığından, bütün sandıkların içlerinde bulunan 10.000 ekü zabt edilmişti. Bunları ancak sadrâzamın müdâfaası üzerine geriye alabildi.[128]

---

[126] Fransiskenleri Cizvitler'e karşı desteklemek İçin Greyfanklao'ya verilen emir.
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/381-386.

[127] Çenberlitaş karşınında Matbaa-İ Osmaniye'nin bulunduğu yer olacaktır ki. •Verir Hanı. da Cenberlilaş'a yakındır. (Mütercim)

[128] GreyfanklatTnun raporu. Flassan bu fevkalâde sefaret hakkında bir şey söylemez. Pâdişâh'ın ve sadrâzamın Fransa Kralı'na cevâblan Şark Encümen-i Dânişi İnşâsının 10. 14. 15 nu. larındadır.

Elçi Greyfanklau

Don Juan Meneses nâmında bir İspanyol serserisi bu aralık İstanbul'a gelerek, hakikatte ahâlîsi Yahûdİler'den ibaret olan bir Ermeni eyâletini Bâb-ı Hümâyûn'a teklif etti. Bu arz ve teklife rağmen, habsolundu; ancak bir müddet sonra İslâm'ı kabul etmesi sebebiyle salıverilmesi üzerine, hanesinde, İmparatordun mukîm elçisi Greyfanklau tarafından öldürülmüştür.[129] Greyfanklau ve Çernin'-in sefaretinden beri tercümanlık sıfatıyle İmparatordun hizmetinde bulunan Rum Panayoti hapse konuldu. Panayoti, mahareti sayesinde, gerek kendisinin ve gerek felâket arkadaşının serbestisini sağladı.[130] Sadrâzamın şikâyetleri Don Juan'ın katlinden dolayı Viyana sarayından ceza verilmesini sağlamazdan önce, bir tesadüf insanî bir adaletin yerine getirilmesine sebep oldu.[131] Greyfanklau bir gün atla gezerken, öldürücü bir nüzul darbesiyle hayata veda etti.

Venedik seferi Sultân İbrahim'i Avusturya ile anlaşmayı bozacak durumlardan kaçınmaya ve Rakoçi'nin împarator*a Karşı her türlü taarruzdan men'ine karar verdirmişti. Pâdişâh'ın Rakoçi'ye mektuplarını götüren Çavuş Mehmed Beğ-zâde Budin'e gelerek, Bu-din Valisi Deli Hüseyin Paşa, çavuşun refakatine subaylanndan birini koymak suretiyle Eğri valisine gönderdi. Mehmed Beğ-zâde, sİ-pâhîler ağası Muhtar ile buradan hareket etti ve Rakoçi, Sandrof u tahrîb ve Fülek üzerine teveccüh etmiş bulunduğu için sür'atli davrandı. Bâb-ı Hümâyûn ile Budin ve Eğri valilerinin memurları Ri-ma Sombat'ta[132] Transilvanya prensine rastladılar. Prens, İsveç ile İttifakını ortaya sürerek, hareketine hakkaniyetli bir şekil vermeye çalıştı ve tahribatında devam etti. Rakoçi'nin haydutluğu Osmanlı Devleti için elem verici neticelere yol açtı: Neograd, Solnok, Hatvan, Seçeni[133] kalelerine bağlı köyler dağıldılar ve artık vergi vermediler; bundan dolayı Budin ve Eğri mal-sandıkları bir milyon akçeden, tüccar ve zirâat erbabı varidatlarının mühim bir kısmmdan mahrum oldular. Kakoçi, İmparatorun murahhası Jan TÖ-rös vâsıtasıyle Avusturya ile anlaştıktan sonra müşaviri

---

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/386.

[129] Panayoti'nin raporu; Valfero'nun .Kandiye Muharebesi Târihi*, 64.

[130] Sadrâzama onbesbfn guruş hediye vaadiyle.

[131] Argiv'de, VA11 Mustafa Paşa tarafından Çavuş Alt vfisıtasıyle fizel müşavir AnÖMİ Gonzaga'ya gfloderilmİJ} 23 Ağustos 1046 tarihli bir mektup vardır.

[132] Naîmft'da Rime Soynub, s. 181. (Mütercim)

[133] Naîmfl'da Eftri, Hatvan. Novigrad, Solnok. Sincan, kezflllk. (Mütercim)

Sant-Ta-maslı Etiyen Saîanci'yi Transilvanya vergisi ve vezirlerin hediyeleriyle İstanbul'a gönderdi.[134] Salanci'nin saraya huzûr-ı şahaneye kabulünde Pâdişâh, Macaristan'ın yedi komitaîığı (kazası) için anlaşmaya bağlanan 20.000 guruşu getirmemiş olmasından dolayı kızarak, şu acı sözleri söyledi:

-. «Senin efendin, pek çok zaman oluyor ki, yedi Macar ko-mitalığm tefriki için yirmi bin guruş vaad etmişti; kendisine söyle ki, Venedik ile muharebeme mağrur olmasın, ve bu ceng bütün kuvvetimi işgal ediyor sanmasın; bir gün kendisine ansızın hücum edeceğim ve Erdel'i başkasına vereceğim. İmparator kardaşıma karşı da düşmanlıkta devam etmemelidir. İyice anladın mı?»

Sultân İbrahim'in bu sözlerindeki öfke elçiyi o kadar korkuttu ki, hastalandı. Pâdişâh'ın Venedik hizmetinde casus olmakla itham ettiği bir Raguza memuru dahî, korkusundan ondört gün sonra hayâtı terk etti. Sadrâzam Salih Paşa, yedi komitalığm vergisini teşkil eden 20.000 guruşu istemek için RakoçPye birbiri ardınca mektuplar yazdı. Bunlardan birinde diyordu ki:

«Bu 20.000 guruşun te'diyesinde gösterdiğin gecikmeyi gönderdiğin hediyelerle unutturacağını mı zannediyorsun? Sadrâzam Meh-med Paşa zamanında defterdar bulunduğumdan ve devletin mâlî idaresine tamamen vâkıf olduğumdan başka, bu işe dâir akd edilmiş olan ve hukukumuzu açıkça belirtmekte olan ahidnâmelerin hepsi elimdedir.»

Açıkbaş, nâm-ı diğerle İmeret prensi Aleksandr, vergisi olan 4.000 guruş (o zamanın rayicine göre 500.000 akçe)[135] yerine 3.000 guruş gönderdiğinden Salih Paşa, bakıyyesi olan 1.070 guruşu ısrarla talep etti. Buna mukaabil Gûril ve Mingreli (Mekril) beğleri-ne hududa riâyetlerini emretmeyi vaad etti. Vaadini de yerine ge-, tirdi.[136] Lâkin Mingreli prensi îmeret prensinin arazisiyle Osmanlı memleketlerine zarar vermeye devam ettiğinden, o civardaki paşalar, âsî üzerine bir sefer açmışlardır ki, coğrafya mütehassısı Evîi-yâ bu seferde bizzat bulunarak, buna dâir dikkate değer tafsilât yazmıştır. Muharebeye iştirak eden paşalar yediden aşağı değildi. Sadrâzam Salih Paşa'nm oğlu Erzurum Vâlîsi Mehmed Paşa ki, az sonra

[134] «Exp£dientes adfulgidam Portam Ottorranicam cum amıuali rehnipensione et oonsttetis honoaris nostris ftdelem nabis sincere dilectum Generasum Oteb-hanum, ete.»
[135] Ref.tülküttâb Mehnvd Efendi'nin İnşâ'sında 20 numarada dercedüen mektup 4.070 guruş yAni 500.000 akçedir. Şu hâlde o zaman 120 akçe yerine 123 akçeye geçiyordu.
[136] Dadyan'tn mektubu Şark Encümen-! Dftnîs Mecmuası'ndadır.

ondan bahsedeceğiz; sabık Urfa Vâlîsi Ketenci Ömer Paşa, ki güreşçilikte meşhur olup bir gün -şiddetli bîr bedenî sporla nefesini açmadan evvel sofraya oturmamaktan ibaret olan- eski İran âdetine uygun olarak; Evliyâ'nın karşısında Seydî Paşa ile güreşmiş; Seydî Paşa,[137] ki Dağıstan'da bir Çerkeş kabilesi ndendir; Ken-geç (?) Ahmed Paşa ki, Poltkay nâmmdaki Çerkeş aşiretinden olup Suriye'de Hama, Tarablus, Humus sancak-beğliklerinde bulunmuş, çöl Arablannı Oront nehri üzerinde kırıp kemiklerinden tepecikler yaparak, bunlarla nâm yapmıştır; İmeret Gürellerinden Dilâver Paşa ki, IV. Murad zamanında yeniçerilerin bedenî eğitimlerinde bulunmuş ve Tortum sancağında Kengaç Paşa'ya halef olmuştur; Bakî Paşa; Çıldır Vâlîsi Sefer Paşa. Yedi paşanın toplam kuvvetleri Mingreli prensini kısa sürede itaat altına aldı.[138]

Kırım Hanı, Lehistan Ve Rusya

Moldavya voyvodası Leopol, İmparatordun memleketlerinde akınlar yapmaktan ictinâb etmesi için, Bâb-ı Hümâyün'dan Rakoçİ'ye kat'î emir verdirerek, Transilvanya'da âsâyîşi sağladı (1645). Leopol, İstanbul Patrikhane Kilisesi'nin 200 keseye varan borçlarını ödemeyi taahhüd ettiğinden, Aya Paraskü-nün cesedinin Moldavya'ya iadesine müsâade aldı. Bu cesedin Yasi'ye nakli için de başkaca üçyüz kese sarfetmiştir. Cesed bugün orada hürmete mazhar olmaktadır. Sadrâzamın husûsî mektupları Leopol'ü hudûdda faâlâne bir nezâret İcrasına teşvîk etti.[139] Kazakların' bütün hareketlerine dikkat etmesi de Kırım Hanı*na tavsiye olundu.[140] Hân, Rus toprağında bir akın yaparak 100'den fazla Kazak esîr etmiş olduğunu mübeyyin, Bâb-ı Hümâyûn'a bir arîza göndermesi üzerine, Salih Paşa, olan olmuş olduğunu ve fakat Rusya'nın yeni çan Aleksi Mi-hailoviç

[137] Cirid atmalrta pek mahir İdi- Bir gün sarayda ebid oynarken Sultân tbrft-hfnVİn nedimlerinden birini az daha öldürecekti. Bu yüzden Pâdişâh, katlini emretti. Saray hademesi 13 vahşi atı yalnız başına terbiye etmiş; olan b3yfe bir şahsın ma'sOrn olarak katledilmesinin ne kadar teessüfe şayan otecağmı İhtar ettilerse de söz geçiremediler,^ Ancak Pâdişâh, dilsizlere meş'ûm işA reü verdiği zaman Seydî bir atın üzerine atlayarak şehrin bir mahallesinde gizlendi, bir kaç gün sonra affedilerek Sfmonottnmi sancağını aldı ve oradan Kroya. Akruva, Palaton Gölü etrafında endişe vermekte devam etti. Daha sonra Stuhtveysenburg sancağı begllğine tâytn olunup Raab ve RabHniç sft-hiKerine kadar akınlar yaptı. Ve Tata, Papa, Vesprim, Uyvar, Sen-Marton, Raab (Yanık Kale), Kornom taraflarından estr aldı. Ancak Seydt Paşa'nm mütemadiyen suDıfl bozmasından dolayı Bâb-ı Hümâyfin'a şikâyetler geküğin-den, sancak-begUSİyle İran hududunda Tortum'a gönderilmiş ve bu me*mft-riyette iken Mingreli seferinde bulunarak Suşek ve Goniye kaleler] mahto»-ralarmda büyük ün sağlamıştır.

[138] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/387-389.

[139] Rets Mehmed Kfendi'nln inşfi'sında 59 numaraya bakınız-

[140] Salih Pasa'nın Kıran Hanına ıM mektubu Recep 1066 (Ağustps J646) tarihiyledir.

zât-ı şâhâne ile sefîr teâtî ettiğinden, bundan sonra taarruzdan ictinâb etmesi lâzım geleceği hususunu cevaben bildirdi. Bir müddet sonra Kırım Hanı, Rusların Çerkeş Kirman istihkâmlarını tamire başlamış olduklarını bildirerek, silâhlanarak üzerlerine hücum etmek için müsâade istedi. Tuğrây-ı hümâyûn ile süslenmiş bir hat ile me'zûniyet verildi. Hân'ın Çerkes-Kirman muhafızlarına hücumunda muvaffakiyete mazhar olduğuna dâir arızası üzerine, kendisine bir tebrik-nâme-i hümâyûn yazıldı.

Lehistan Kralı Tatarların akınlarından şikâyet ettiğinden, bu türlü katışıklıkların tekerrür etmemesi için münâsib tedbîrlerin alınacağı ve akdedilmiş olan muahedelerin sadâkatle icra olunacağı ve vergileri vaktinde ödedikleri müddetçe hiçbir şeyden korkmaması cevâbı verildi. Çar tarafından şikâyetlerini teblîğe gelen elçiler bu suretle iyi kabul olunmadılar. Sultân îbrâhîm bunların kendi huzurunda başlarını kestirmek istedi; lâkin sadrâzam hapisleriyle iktifa olunmasına muvaffak oldu. Kırım Hanı'ndan gelen mektuplar Pâdişâh'm infialini arttırdı ve elçilerin tutukluluk müddetlerini uzattı.[141] Bu sırada İstanbul'a iki Rus serserisi geldi: Biri Jan Grias Vlödomirskı nâmında idi ki, büyük prens Sinski'nin -III. Sigismund zamanında bir Rum metropolidiyîe beraber hapse atılmış ve ihtimâl ki zincir altında Ölmüş olan oğlu olduğu iddia ediliyordu; ikincisi de Dımitrius'un altı sene Kırım Hânı hizmetinde bulunan torunu olduğu iddiasında idi. İkisi de kendilerine Rus hükümdarlığının verilmesini taîeb ile Ludomirski (?) bilmukabele Kazan ve Ejder-hân'ı Osmanlı Devleti'ne vaad etti.

Bu aralık sadrazamlıktan azl olunduktan sonra, Hasan Paşa'nın yerine Girit seferine serdâr tâyîn olunan Sultân-zâde Mehmed Paşa ile yeni kapdân Mûsâ Paşa Hanya'ya doğru yelken açmaya hazırlanıyorlardı. Mûsâ Paşa kapdânlıkta silâhdâra halef olmuştu. Ancak musâhiblik vezîr Fazlı Paşa'ya verildiği gibi, Fazlî Paşa henüz üç yaşında bulunan Fatma Sultân'a nişanlanarak dâtnâd oldu. İbrâ-hîm Paşa Sarayı denilmekle mâruf olup Yûsuf .P^a'dan kalan saray -ki vaktiyle birbirini müteâkib birkaç sadrâzam, yâni Sultân Süleyman'ın nedimi Îbrâhîm, Kanije fâtihi Îbrâhîm, Rüstem Paşa*-nın dâmâdı Ahmed, IV. Murad'm silâhdâr ve nedîmi Mustafa Paşa'ya ikaametgâh olmuştu- Fazlî Paşa'ya verildi. Sultân-zâde'den evvelki sadrâzam Mustafa Paşa'nın sarayı Receb Paşa'mn zevcesi Gevher-Sultân'a tahsis edildi. Şekerpâre'nin yeniçeri ağalığına yükselttirmiş olduğu Pirinççi-oğlu ağalığa ilâveten musâhib ve üçüncü vezîr oldu. 5 yaşında bulunan

[141] Bu hususlaki mektup 1056 (Mayıs 1646) tarihlidir.

Şehzade Mehmed'e Manisa eyâleti tevcih edildi; velîahd olan şehzadelerin bu eyâleti bizzat idare etmeleri mu'tâd ise de, şehzadenin yerine bir mütesellim gönderildi. En son azledilen sadrâzamın her işte gösterdiği mutlak muvafakatten dolayı pâdişâhın gözdesi olan sultânların (zevcelerin) aldıkları sancaklar için de bu idare usûlü seçildi.

Bütün Osmanlı müverrihleri Sultân-zâde'yi en kınanacak temayüllerini desteklemek suretiyle Sultân İbrahim'in ahlâkının bozulmasına asıl sebep olmuş olmakla itham ederler. Kara Mustafa Paşa sadrâzam iken bazen Sultân İbrahim'in çılgınca heveslerine muhalefete cesaret etmişti. Bundan dolayı Pâdişâh, Kara Mustafa Paşa'nın engellemelerini hatırlayarak, bir gün Sultân-zâde'den, kendisinin iyi kötü bütün hareketlerini nasıl olup da dâima tasvîb ettiğini sordu. Utanmaz köle şu cevâbı verdi:

- «Pâdişâhım, siz Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde gölgesi olan halîfesiniz, hatırınıza her ne gelirse iîhâm-ı Rabbânî'dir; sizin nâ-ma'-kûl görünen emirleriniz bile bir hikmete dayandığı için, kullarınız hikmeti bilmedikleri halde dahî infazına müsâraat etmelidir (koşmalıdır).»

Sürekli olarak tekrarlanan bu Övgüler, Sultân ibrahim'e hatâların da iîhâm-ı âsumânî olduğu İ'timâdını verdi. Harem hal* kından bâzılarının, özellikle Vâlide-Sultân'ın bâzı nasihati an na sadrâzamın sözleriyle cevâp vermeyi âdet edinmişti. Bu türlü kölece davranışların teessüfe şâyân neticeleri olmaması mümkün değildi. Bir gün Sultân-zâde Mehmed Paşa, müverrih Şârihüfl-Menâr-zâde'-nin pederi kazasker Abdıırrahîm Efendi'yi tenhâca davet ederek, gizlice birkaç lüle tütün içmekte bulundukları sırada, kazasker bir hatt-ı hümâyûn gösterdi ki, Sultân ibrahim'in ahlâkî kötülüğüne, bütün müverrihlerin şehâdetinden ziyâde, reddedilmesi kaabil olmayan bir delildir. Osmanlı mektupları arasında yegâne olan bu mektubun tamâmını yazmak mümkün olmayıp, sadrâzama şu kaba hitâbları ihtiva ediyordu:

«Bre mütevelli yapılı..., bre karpuz kıyafetle...» Namusu ilgilendiren birçok şenî lâflardan sonra: «Ecdadım Medine'ye bu kadar cevahir ve emval göndermişler; adam gönderip emval ve cevahiri cümle getirdesin, ve illâ sehün derini soyup saman doldurmam mu-karrerdür, şöyle bilesin.» denilmişti.[142]

Sadrâzam mahremi olan kazaskere:

- «Bak, bir alay Rus, Leh, Macar,- Frenk keferesinin kızları olan akılları

[142] Nafmâ'dan alınmıştır, s. 203: naklini caiz görmediğimiz kelimelerle beraber

eksik cariyelerin şevkiyle ne hâle geldim; bunun neticesinin ne olacağım Allah bilir.»[143] diye şikâyet etti.

Lâkin Pâdişâhın bütün çılgınca hareketlerine uğursuzcasma itaat etmek suretiyle kendisini yine kendisinin düşürmüş olduğu bu ıztırab girdabından, müteakiben vuku bulan azliyle kurtuldu.[144]

Mehmed Paşa'nın Vefatı

Venedikttler'İn Tenedos ve Tnıva sahillerine çıktıkları istanbul'da işitilince kapdân paşa ve Girit seferi serdârı Sultân-zâde derhâl donanma ile gittiler (20 Safer 1056). Sultân-zâde, Boğaz'ın Anadolu sahilindeki Sultaniye kalesine girerek, adam başına 5 guruş vermek üzere kendi marifetiyle 500 tüfekçi toplayıp, bunları Vene-dikliler'i gemilerine geri döndürmek için Tnjva sahrasına gönderdi. Tüfekçiler vazifelerinde muvaffak oldular. Ancak Sultân-zâde, hâlâ sadrâzam imiş gibi tam bir istiklâl ile hüküm sürmek istediği için, Mûsâ Paşa ile aralarında İmtizacsızhk olduğundan, Osmanlı gemileri ile Venedik gemileri arasında birkaç ehemmiyetsiz müsademeden başka ciddî muharebe olmadı. îki donanma kat'î bir cenge girişmekten kaçınarak birbirinin yanından geçip gittiler. -

Osmanlılar 26 May» 1646 - 10 Rebîülâhir 1056 târihinde Girit'e yanaştılar, tki ay sonra serdâr sıtmadan vefat etti.

Sultân-zâde Mehmed Paşa'nın gelmesinden evvel, Girit'te, Kias-mo'nun teslim olmasıyle muharebe başlamıştı. Bu tesîîm, ihtiyarî karşılaştırmak isteyenler olmakla beraber, kadın ve kız olarak 400 esir alınmıştır. Başkaptan Jerom Moresini'nin emri üzerine Kandiye askeri reisi Kornaro Girit donanmasını, Hanya önünde bulunan Osmanlı donanmasıyle muharebe etmek üzere, Süde limanına götürmüştü. Ancak ihtiyattan, yâhud korkudan dolayı her iki taraf cenge girişmedi. Bu hâl ise, o zamanın düşüncesine göre, bir büyü te'sîri olarak yorumlandı. Süde ve Hanya arasında birkaç havuz civarında müstahkem bir manastır[145] vardı ki, öncüler bunun önünde

[143] Nafmfi ve Fetleke'ye bakınız. {Mütercim)

[144] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/389-392.

[145] «SOde'ntn Hanya tarafında olan karsısında düşmanın Esteml nam metin kal'a mesabesinde bir arfm manastın var idi; Süde'ye havale olmagla etrafa metrisler fcunlup İçine öç- dört bin töfenk endftz girmiş İdi.. Natrc&, s. İM. Ham-merln Fransızca'sında «ctoitre foriffâ pres de quekjue ctternes» diye yan-tan ve -birkaç havuz civarında müstahkem manastır* diye tercüme edOen yer, Natma'ran «Esterni. dediği yer olacaktır. Bu muharebelere Girit'te bulunan Hüseyin Paşa kumanda ediyordu. Hüseyin Paşa'nın kahraman tabiatı bGyük yankılar uyandırarak hattâ musavvirler Kıstas nam esb-1 sabft-reftâr ile tasvtrin yanıp Frengistan'a ve etrafı bÜada* gönderdiklerini Naîmâ kaya eder. s. 190. (Mütercim)

defalarca çarpıştılar. Bu küçük muharebelerin birinde Türkler 75 baş keserek 23 esir aldılar. Ve büyük Sen-Mark bayrağıyla sancaktar olan zabiti ele geçirdiler (8 Nisan 1646 - 21 Safer 1056). Üç gün sonra, bir Felemenkli kapdân 70 kişi ile manastırdan çıkarak Türkler tarafına geçti,[146] bu istih-kâmın teslimini vaad etti. Lâkin manastır içinde bırakmış olduğu birkaç Arnavud Venediklilerde sâdık kalarak bu sözün icrasına mâni oldular.

Sen Mark bayrağı, Girit müstahkem mevkileri plânı, Felemenkli kapdân İstanbul'a gönderildiler. Müverrih Naîmâ'mn rivayetine göre, mevkuf bulunan Venedik balyosu mühtedîyi bir ziyafete davet ederek zehirlemiş ve bu cinayetten dolayı hükümet tarafından ceza görmüştür. Aprikorno ve Gladissio civarında birkaç müsademe oldu. Segbân-başı Murâd, Aprikorno muhafızlarının yaptığı bir hücum hareketini geri püskürttü (27 Nîsân 1646 - 11 Rebîülevvel 1056). Hanya'dan güneye doğru 4 fersah mesafede bulunan bir dağ üzerindeki Gladissio civarında Osmanlılar düşmandan beş bayrak ve 3.000 tüfek aldılar. Havuzlar Manastırı Venedikliler tarafından tahliye ve yer ile yeksan edildi. îki taraf, Hanya değirmenlerine sâhîp olmak için kahramanca, fakat büyük zâyiât vermeksizin ceng ettiler (8 Temmuz-5 pumâdeluhrâ). Hanya limanında Osmanlı ve Süde limanında bulunan Venedik donanmalarından her ikisi de yeni gemilerle kuvvetlerini artırarak karşılıklı olarak birbirlerini gözetlediler; birincisi Süde sahillerini, ikincisi Hanya sahilini abluka altına aldı. Aprikorno ile Gladissio'nun teslimlerinden sonra, Türkler Züde mev-kîini muhasara ettiler, fakat çok ilerleyemediler. Mehmed Kedhudâ ile segbân-başı Murâd, Gizano karşısında Karaboza nâmındaki adacığın kalesini zabt ederek içine top ve mühimmat koydular ve Ap-rikorno'yu yeni bir hendek ile çevirdiler (16 Eylül 1646).[147]

Kesmo'nun Zabtı

Serdâr Sultân-zâde Mehmed Paşa'mn vefatından sonra, Hanya vâlîsi ile adadaki Osmanlı askeri baş-kumandanlığma tâyîn olunan Hüseyin Paşa, "Retmo'nun zabtını kararlaştırdılar. Retmo (Retimo; Resmo) -ki îlk Çağ'da Ritimna ismiyle mâruftur- Girit'in kuzey tarafında Hanya ve Süde gibi bir şehir olup, adanın başlıca belde-lerindendir. Kumdan yapılmış dolmalar ve

[146] Nafmfl, bu adatmn İsmini «Kardinal- diye kaydeder. Esternl'de mühim Ur kuvvetin kumandam olduğu anlaşılır, s. 193. Kardinal ismine bakıhna rahîb-ler sınırından elması gerekir. Harnirer'in -Felemenkli kapdân» ifâdesinin me*-han, Avrupa târihleri olacaktır. (Mütercim)

[147] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/392-394.

birkaç kule ile, özellikle bir kaya üzerine yapılmış ve denize n&nr bir kale ile savunulmaktaydı. İçinde 50 kilise, 150 saray vardı. 7 Ekim 1646 (26 Şâbân 1056)'-da Osmanlılar hendek açtılar. Mahâsaramn ondördüncü günü şiddetli bir hücum yaptılar ki, Venedik generali Komaro bu hücumda kahramanca can vermiş olduğu gibi, proveditor Molino da yaralanarak birkaç gün sonra ölmüştür. Ahâlî, mevkiin muhasarasından önce, kıymetli eşyalarını adanın iç kısımlarına göndermiş yâhud gemilere koymuş olduklarından, hücum edenler şehirde alacak bir şey bulamadılar. Lâkin limanda ele geçirdikleri bir gemide 500 kantar barut. 3(10 kantar fitil. 100 kantar kurşun, 2.000'den ziyâde gülle ve şâir mühimmat buldular. Muhasaranın otuzdokuzuncu günü bir lâğım kalenin büyük kulesini havaya uçurdu.

Osmanlılar bundan istifâde ederek derhâl hücum ettilerse de, ric'at ettirildiler. Ertesi sabah istihkâmların üzerinde beyaz bayrak dalgalandığı görüldü. Müzâkereye girişildi. Serdâr, muhafızların bütün mallarıyla serbestçe çekilip gitmelerine müsâade göstermeyi vaad etmekle beraber, esir olmuş olan bir Venedikli zabiti salıverdi.[148] 10'u kapdân, 20'si zabit olmak üzere 110 esîr ile 10 genç kız tstanbul'a gönderilerek, kalenin fethi müjdesi dahî verilip, payitahtta üç gün üç gece şenlik ve donanma yapıldı. Retmo baş-kilisesi Sultân İbrahim Camii nâmıyle îslâm mabedi hâline dönüştürüldü ve 5 karyenin vakfı bu cami için tahsis edildi. O civarda bulunan Milopo-tamo kalesi de Osmanlılar tarafından ele geçirildi. Aprikorno, Gla-dissio, Kisamo mevkilerine muhafızlar konuldu.[149]

Kapdan Paşa'nın Şehâdeti

Altmış kadırga, iki kalyon, onsekiz kayıktan ibaret olan kapdan-paşa donanması Hanya'ya pek çok mühimmat ve 150 at çıkardı. Kapdân Paşa, Hanya'dan Mora'ya döndüğünde Ağrıboz taraflarında bir Venedik gemisine tesadüf etti. Vukua gelen cengde gerek Kapdân Paşa,[150] gerek Venedik kapdâm Tomas Morosini telef oldular. Sultân îbrâhîm, serdâr Hüseyin Paşa'ya sırmalı kaftan ile kıymetli bir kılıç göndermişti. Hüseyin Paşa

[148] «Retmo şehir ve kaKası pek çok âsâr-ı şecaat ibrâziyle teshîr olunmuş ve esnfty-ı muharebede Hüseyin Pasa dahî yaralanmışdur. Şehr-i Ramazânım on üçünde ve ka]*a takriben yiğirmi gün sonra alınmişdur.» Naimâ. s. 205 -210. (Mütercim)

[149] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/394-395.

[150] Sehîd olan kapdftn MÛsâ Paşa'nm yerine sabık yeniçeri ağası ve defterdar olan kapıcı-başı diğer bir MÛsâ tâyin olunmuştur. Naîmâ, s. 217. (Mütercim)

Pâdişâh'a 100 kese akçe, yânî 50.000 guruş ve sadrâzama 5000 guruş göndermiştir ki, Girit'in Osmanlı hükümetine gönderdiği ilk para budur.[151]

Fazli Paşa'nın Düğünü Ve Cinci Hoca'nın Gözden Düşmesi

Musâhib Fazlı Paşa'mn Pâdişâh'ın klzı ile olan mutantan nikâhı münâsebetiyle sadrâzam Salih Paşa sağdıç olarak bu uğurda 50.000 guruş sarfetti. Vezirler hediye takdiminde birbirlerine rekabet ederek, altından, gümüşten nahıllar yaptırdılar (11 Mart 1646 - 22 Muharrem 1056). Bu düğün esnasında, evvelce azl edilmiş olan Pâdişâh'ın süt ninesinin dâmâdı, büyük mirâhor hizmetine İade olundu. Altı hafta sonra, Sultân Ahmed Câmii'nde Mevlid-i Hazret-İ Peygamberi kıraati merasimi icra olundu (28 Nîsân - 12 Rebîülev-vel). Şeyhülislâm mihrâbda bulunarak, sağ tarafı vüzerâya, sol tarafı memuriyet mevkilerine ve hizmette kıdemlerine göre sırasıy-le kazaskerlere tahsis olunmuştu. Rumeli kazaskeri birinci, Kara-çelebî-zâde ikinci, Cinci Hoca üçüncü bulunuyordu. Zât-ı şâhâne, mahfelden, altıncı derecede bulunan Bahâyı Efendi'nin Cinci Hoca ile beraber Karaçelebî-zâde'ye tekaddüm etmesini emretti. Ehemmiyetsiz gibi görünebilecek şu vak'ayı yazışımız, Cinci Hoca'mn hakîkaten gözden düşmüş olduğunun işaret olmasındandır. Vâkıâ hîcâb duymadan yaptığı irtikâblar hakkındaki defalarca edilen şikâyetler, Pâdişâh'm düşüncesini değiştirmeye başlamıştı.

Cinci Hoca kadılıkları 3.000'den 4.000 guruşa kadar satmak îti-yâdında idi. Gelirlerinin menbâım artırmak için, memuriyetlerini para sayarak almış olan kadıları -henüz bir sene sona ermeden- azl eder, şikâyete kalkışacak olurlarsa şiddetli bir değnek cezâsiyle cevap verirdi. Kayseri kadısı îsmâîl, bu memuriyet için 3.000 guruş vermiş, iki ay sonra azledilmişti. Cinci Hoca'ya müracaatı üzerine 1.000 guruşu iade olundu. Azledilmiş kadı ise, iki ay memuriyeti için, verdiği paranın 800 guruş, yâni yüzde 60 olarak tahmin ettiği faizinin kâfî olacağını iddia ederek, geri kalan 2.000 guruşu da is-tiyordu. Bu iş müftî ve sadrâzam huzuruna getirildiğinden, Cinci Hoca 3.000 guruşun tamâmını iade etmeye ve yaptırdığı yeni sarayı da Sultân İbrahim'in kızı Gevher Sultân'a bırakmaya mecbur g&nuştu.[152]

[151] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/395.

[152] Cİncf Hoca. Anadohı kazaskeri olduğu halde. Mevlİd-I Nebevi kıraatinden önce, yâni RebtGlevvel başlarında gözden düşmesinin başlangıcı olmak özere bu memuriyetten azledilerek Bahâyl Efendi tâyin ohınmustu. Bahfiyt Efen-«B'ren CftmM Şerifte ezellikle yukan çıkarılması. Hoca'ntn ikbalini muhafaza eden

Sahte Abaza

îran hududunda Van beldesi şiddetli bir zelzele ile sarsıldı. Erzurum'da ortaya çıkan bir serseri, IV. Murâd zamanında îdâm edilen Abaza Paşa olduğunu ve katline memur olan cellâdların elinden kurtularak, o zamandan beri Afrika'da ve Arabistan'da bulunduğunu iddia ederek, oraların asayişini ihlâl etti. Erzurum valisi, her türlü karışıklığın önünü almak üzere, Abaza olduğunu iddia eden şahsın başını kesip İstanbul'a gönderdi. Serserinin sözleri araştırılmak istenildiğinden. Abaza'nın imâmı Mehmed Sincârî, başı muayene etmek üzere davet edildi. Sincârî. çehre bozulmuş olduğu cihetle efendisini tanıyamadığını beyân etti. Cellâd Kara Alî sorguya çekildiğinde, karanlık bir köşkün köşesinde yüz-üstü yatmış bir adanı gösterilerek kendisine «Abaza'dır» denildiğini söyledi. Nihayet Dîvân-ı Hümâyûn. Abaza'nın îdâmı hakkındaki emrin infazına memur olan ve şimdi başka sancakta mutasarrıf bulunan Duçe'yi getirtti. Duçe, IV. Murad'ın, henüz kendisinde bulunan hatt-ı hümâyûnunu göstererek, bu emre tamâmiyle uygun hareket etmiş olduğuna yemin etti.[153]

Kırım'da, Kıbrıs'ta Ve Anadolu'da Karışıklıklar

Tatarlar'ın Rus toprağına tecâvüz ederek, 3.000 esîr alıp Pre-kop'ta[154] satmış olmaları üzerine, bir Rus ordusu, bu taarruzun intikamını almak için Azak üzerine yürüdü. Defterdar vezîr Mûsâ Paşa Azak'ın müdâfaasına memur oldu. Kırım Hanı bizzat külliyetli asker ile yürüyerek ve birçok muharebede galebe eyleyerek İstanbul'a 800 baş ve 400 esîr gönderdi.

Kıbrıs beğlerbeği Köse Alî Paşa, adada her türlü zulüm ve kötülükleri icra etmekle beraber, sekiz ay ahâlînin hâriçle muhaberesini öylesine kesti ki, Paşa'nın hakkında payitahta hiçbir şikâyet gelemedi. Buna rağmen

---

cinlerin dağılmağa başladıklarına yeni bir alAnoet İdi' (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/395-396.

[153] Duçe'nin cevabı Pâdişâhım, bu hat ile ben anı helak eyledim, bu gelen bas Abaza'nın başı degfildör.» sözlerinden ibarettir. Hatt-ı hümâyûn ise Abaza'nın îdâmına memur edildiğini isbât eder. Yoksa Abaza'nın yerine başkasının öldürülmemiş olduğunu göstermez. Duçe bu cevâbı maharetli ve metanetli bir surette vermiş olmalıdır ki, mes'ûliyeti üzerinden atmıştır. Asıl dikkate değer olan. cellâd Alî'nin «Vallahi - Pâdişâhım, akşam namazından sonra karanlık bir köşede yüz üstüne yatmış bir herifi bana Abaza'dır diye gösterdiler; boğdum, ve şemailini görmedim* sözleridir. (Naİma, s. 223, 224) ki baştan sona şüphe celbedicidir. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/396-397.

[154] «Otuz bin esfr çıkarup Ur boğazında satmakla meşgul oldular- NatmA, s. 225. (Mütercim)

adanın durumu Dîvân'a aksederek, azledildi. Ali Paşa İstanbul'a gelip hayli fedâkârlıklar yaparak gasbettik-lerinin büyük bir kısmını muhafazaya muvaffak oldu.

Bu sıralarda Sultân tbrâhîm valilikleri, vezirlikleri para ile satmaya başladı. Anadolu valiliğine tâyîn edilen Derviş Paşa 10.000 guruş gönderdiği gibi, 20.000 daha taleb olundu. Bunun üzerine Derviş Paşa isyan ederek bütün Germiyan taraflarını tahrîb etti. Nihayet Sultân îbrâhîm 20.000 guruştan vazgeçmekle beraber, Dervîş Paşa'nın memuriyetini değiştirerek Silistre'ye gönderdi.

Gelibolu naibi, Gelibolu kazasından 400 yerine 1.000 guruş avarız akçesi tahsiline kalkışmıştı. Eşrefli köyünün imamı 400'den fazla para alınmaması hususunda aldığı emri ibraz edince, nâib bunu döğdü. Köylüler de toplanarak naibin ve adamlarının üzerine hücum ettiler. Nâib efendi, o taraf ayanının müdâhelesiyle, yakasını güç kurtarabildi.[155]

Kandiye Muhasarası Hazırlıkları

Retmo'nun fethini tâkîb eden sene zarfında Girit'te adanın payitahtı olan Kandiye'nin muhasarası için faydasız teşebbüslerden, ehemmiyetsiz çarpışmalardan, Ziropetra (Prepetre) yakınında Mi-rabeîlo[156] kalesinin zabtından başka mühim bir ceng vukua gelmedi. Defterdar Şâbân Efendi bütün adayı tahrîr etmek istedi. Lâkin serdâr Hüseyin Paşa, sadâkatleri henüz şüpheli olan tebeayı, adanın tamâmiyle fethinden evvel, mâlî tedbirlerle korkutmanın siyâsete muvafık olamıyacağmı söyleyerek muhalefet gösterdi. Yeni asker aîmak üzere Girit'ten Mora'ya gitmiş olan kapdân Mûsâ Paşa, Romania Napolisi limanında, Sen-Marko Preküratoru[157] Grimani kumandasındaki Venedik donanması tarafından abluka altına alın-mıştı. Bu abluka ve Osmanlı kadırgalarının fena halde bulundukları haberleri Alî Beğ vâsıtasıyle İstanbul'a bildirilmesi üzerine, sadrâzam ve şeyhülislâm, Bâb-ı Hümâyûn ile yabancı devletler arasındaki muahedelere ve barışçı münâsebetlere bakılmaksızın, Osmanlı limanlarında bulunan bütün Hristiyan devletleri donanmalarına ambargo koyulmasına (yâni zabtına) karar verdiler. Bu hususta bütün limanlara, bütün konsoloslara fermanlar gönderdiler. İstanbul'da bütün yabancı gemiler, hattâ -Fransa'nın

[155] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/397.
[156] Natırft'da, s. 234, «Mernilo nâm kastel- denilen mahal olacaktır. (Mütercim)
[157] Venedik hükümetinde büyük rütbeyi Iıfii?, memur. (Mütercim)

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında arabuluculuk teşebbüslerine rağmen- Fransız gemileri zapt olundu. Lâkin İzmir'de bulunan ecnebi gemilerinin hepsi kaçıp kurtuldu. Bunun üzerine îzmir limanının, Frenklerin teşebbüslerine engel olıınabilmek üzere, hükümet merkezine yakın olmamasından dolayı, tahrîb ve ibtâli düşünülmüş ve İstanbul'un bütün yabancı memleketler ile olan dış ticâreti için yegâne depo olarak ittihazı teklif edilmiştir.

Ancak bu tasavvur, teveccühe mazhar olmaktan ziyâde müşki-lâta uğradığı cihetle, kendisini Romania Napolisi'nde (Anabolu) muhasara ettirmiş olan kapdân paşanın azliyle yetinilerek, onun mev-kîi dâmâd-ı şehriyârî Fazlî Paşa'ya verildi. Bir taraftan da, donanma, içine 15.000 yeniçeri[158] konulan 30 kadırga ile takviye edildi. Sakız'da, el konulan gemiler kapdân paşaya iltihak ederek Anadolu askerinin naklinde görevlendirildi. Fazlî Paşa, Sakız önlerinde bulunan Venedik, Malta, Roma harb gemileriyle -mühim bir neticesi olmayan- bir cengden sonra, Girit adasına yanaşarak, Anadolu askeri ve sahra toplan Kandiye'nin biraz alt tarafına çıkarıldı (25 Eylül 1647 - 28 Şâbân 1057).

Çatışmanın başlangıcından beri, Venedik orduları, Dalmaçya hududunda dahî Girit'ten ziyâde başarılı olamamışlardı.[159]

Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik Mücadeleleri

Lika sancak-beği Alî Beğ, 20.000 kişi ve 7 top ile -daha önceki muharebelerde Osmanlılar'a kahramanca mukaavemet etmiş olan- Novigrad üzerine yürüdü. Yolu üzerinde Krapano şehrini muhasara altına aldı. Bu mevkî, Kataro'ya doğru yelken açmış olan «La-padovana» adındaki kadırga tarafından vaktinde yardım gördü. Ma-karaska veya Çinice ahâlîsi Venedik'e itaat ettiler. Lâkin Novigrad Osmanlılar'ın eline düştü. Morlaklar'ın arazisi hududunda ve deniz kıyısında bulunan Kazanza şehri Alî Beğ'in kuvvetine mukaavemet etti. Grokke ahâlîsi Osmanlılar*! ric'ate mecbur ettiler. Proveditor Katorta, Ponkura Morlakları'mn Venedik birliklerine iltihakları için müzâkerelere girişti: Bunlar kendilerini Osmanlı tâbiiyyetinde bulunmaya mecbur eden Duare kalesinin yıkılmasından sonra Venedik ile birleşeceklerini vaad ettiler. Proveditor*un bu kaleyi zabt et

[158] Nafrrâ'da (s. 234). binbeşyüz'diir ki. doğrusu da bu olacaktır. (Mütercim)
[159] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/398-399.

mesi üzerine, Makaraska'ya mutantan surette girişini müteâkib Venedik'e sadâkat göstereceklerine yemîn ettiler. Venediklilerdin Vo-diça, Razanza, Toratta, Zara, Vekiya "ahâlîsi Osmanlılar'a itaat ettiler. Venediklilerin Skardona üzerine bir taarruzları akim kaldı; lâkin Türkler Venedik askerleri tarafından muhasara olunan Zeme-tiko önünde mağlûbiyete uğradılar. Zara'dan 7 mil mesafede bulunan Zemetiko Sultân II. Selîm zamanında zabt edilerek o zamandan beri Dalmaçya hududu ahâlîsi bu mevkiin kuvvetiyle âsâyiş hâlin-de bulundurulmuştu. Alî Beğ'in oğlu Duraç Beğ, Zemetiko*nun müdâfaasında şehîd oldu ve şehir Venedikliler'e teslîm olmak zorunda kaldı. Bu mevkiin düşmesi üzerine Polisato, İslâm, Sukovar mevkileri de düştüler. Venedikliler Darlina'da sebat ederek, Novigrad'ı geri aldılar ve -bir tepe üzerinde kâin ve ortasında büyük bir kule bulunan istihkâmlarla çevrili olan- Nadin'i zabt ettiler. Lâkin kuleyi havaya uçurduktan sonra burayı terkettiler. Tampliyeliîer (Hris-tiyanlığın Mâbediyyûn tarîkati) büyük bir duacısının eski ikaamet-gâhı olan Vrano ile Velino ve Rakiniça Türkler tarafından terk edildi.

Venedikliler Skardona ve Saîona'yi zabtetmeye teşebbüs ve KhV-le Knin'i tehdît ettiler. Lâkin yeni Bosna Vâlîsi Tekeli Paşa, Mart'-ta İstanbul'dan hareketle -yolda Çatalca ve Lostraniçe taraflarında yaygaracılık ve kötülük eden eşkıya fırkalarını mahvettikten sonra- 2.000 yeniçeri ve 2.000 sipahi ile geldi. Ağustos içinde bütün, kuvvetiyle Zemetiko önünde görünerek, bu mevkîi üç hafta muhasara etti. Lâkin hiçbir fayda te'mîn etmeyen bir hücumda çok zâ-yiât verdiğinden ric'at etmek zorunda kaldı (8 Eylül 1647).

Venedikliler Klis île Knin arasında bulunan Dernis kasabasını zabt ettiler. Bir kaya üzerinde bulunan ve iki nehirle çevrilmiş olması cihetiyle ele geçirilemez zannedilen Knin kalesi önünde Venedik askerinin görünmesini müteâkib, Osmanlı muhafızları mukaa-vemet göstermeksizin Setina'ya firar ettiler. Biri 1598 senesinde Arşidük Şarl tarafından döktürülmüş olan 800 ateşli silâhla birçok mühimmatı ihtiva eden tersane gaaliblerin ellerine düştü. Bu muharebeye general Sabino ve Fuskolo ve Zara Vâlîsi Baron Dekenfeld ile birlikte iştirak etmiş olan Kont Skotto'nun nasihatlerine rağmen, tersane, şehir istihkâmları yakıldı.[160]

[160] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/399-400.

Sadrâzam Salim Paşa'nın İdamı

Girit ile Dalmaçya'yı tahrib eden muharebeler esnasında, Sultân İbrâhîm Tahtırevan, at yâhud araba ile payitaht sokaklarında gezdiği zamanlarda yük arabaları defalarca yolunu kesmiş olduğundan, İstanbul'a hiçbir arabanın girmesine müsâade edilmemesini sadrâzama tenbîh etmişti. 18 Eylül 1647'de hastalıklar için okur bir imamın Dâvudpaşa'daki hanesine giderken, bir yük arabasına rastladı.[161] Bu suretle emrine muhalif hareket edilmesine gazab ederek derhâl sadrâzam Salih Paşa'yı çağırttırdı, sadrâzamı, hukuk-ı şahanelerine muhalif hareket etmiş olmaktan, hemen îdâma mahkûm etti. Salih Paşa özür beyânına kalkıştı ise de faydası olmadı. Pâdişâh:

- «Boğun! Boğun!» diye bağırdı.

Ne cellâd, ne de kemend bulunamadığı için, Salih Paşa imamın, hanesinde bir kuyu ipiyle boğuldu. îbrâhîm, mühr-i hümâyûnu, bftş-mâbeynci (kapıcılar kedhudâsı) marifetiyle kapdân Mûsâ Paşa'ya gönderdi.[162]

İdarî Değişiklikler

Kara Mustafa Paşa'nın sadâretinde tezkireci ve şimdi defterdar bulunan Ahmed Paşa'yı da kaymakam nasb etti. Ahmed Paşa gayet entrikacı bir adam olduğundan, 300.000 guruş hediye takdîmiyle Pâdişâh'ı Mûsâ Paşa'nın nasbmdan vazgeçirtmeye muvaffak oldu. Dört gün içinde ne yaptı ise yaptı, kendisi sadrâzam oldu. Adamlarından Şahin nâmında birini, baş-mâbeynciyi alıp getirmek üzere, gönderdi. Ancak Şahin, yolculuğu sırasında vebaya tutularak Öldüğünden, baş-mâbeynciye yetişemedi. Mûsâ Paşa, müteakiben mühr-i hümâyûnu hâmil ve yeni me'mûriyetine başlayacağından emin bulunduğu halde istanbul'a geldi. Lâkin ümîdi boşa çıkarak Dîvân'da mührü Ahmed Paşa'ya verdi ve ikinci vezirliğe indirildi. Salih Paşa'nın kardeşi Murtazâ Paşa, Mustafa Paşa'nın yerine Bu-din Vâlîsi

[161] Pâdişâh hazretlerinin mizAc-ı lâtîfi hareket ittihâz idüp gâhî taht-ı revân ve gfthl esb-i sabâ-reftflr ve gâht koçılara süvâr olup şehirde sejr ü sülük âdet' Jeri olmağla bir kaç defa arabalar karşu gelerek sokaklarda müzayaka vir-diğünden «Arabalar şehre gelmesün ve şehirde bîr ferd arabaya süvâr olma-sun, İstanbul içinde bir dahf gûrmeyem* diye yasağ itmişlerdi. Yürek sıkılmasına ve sevdâvt illetlere mübtelâ olduklarından ba'zı meşâyîhden erbâb-ı garâyime (itlizyonistler) kendilerini okutmakla müsterih olurlardı. Mâh-ı Ş a'-bânun on yidinci isneyn güni Dâvûd Paşa semtinde meşhur çınar ağacı yanında sflMn erbflb ı garâyimden bîr imfima giderken kazfiy-ı İlâhî önlerine bir araba geldi-. Naîirâ, s. 241. (Mütercim)

[162] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/400-401.

nasb olundu. O zamana kadar Murtaza Paşa'nın işgal ettiği büyük-mîrâhorluk mansıbı kedhudâsına verildi. Kastamonu Vâlîsi Eğri Torak .Paşa'ya, çavuş-başı memuriyeti verilerek, Torak'm paşalıktan ağalığa indirilmesi düşmanlarının memnuniyetini celbet-ti. Geniş omuzları idare yükünden başka her yükü kaldırmaya mü-sâid görünen Arab hamal-başı mâbeynci tâyin edildi. Hamal bu makama geçer geçmez, Peygamber sülâlesinden olduğunu iddia ederek yeşil sarındı. Yeniçeri ağası, sipahiler ağası, diğer zabitler de aynı izden yürüdüler.[163]

Harem Saltanatı Ve Düğünler

Bu idâri değişikliklere ilâveten, birçok valilikler harem kadınlarının menfaatlerine olmak üzere dağıtıldı. Arpalık nâmıyle Sul-tânzâde'ye tâhsîs olunan Bolu ve Niğbolu sancakları, onun vefatından sonra, paşmak bahâsı nâmıyle üçüncü ve altıncı hasekiye verilmişti. Beşinci haseki Hamid sancağını aldı. En sevgilileri olan yedinci haseki de Şâm eyâletini kendisine ihsan ettirdi. Vaktiyle îran ve Mısır meliklerinin zevceleri de kendilerine «terlik», «yüz örtüsü», «kemer bahâsı» nâmıyle verilen bâzı beldelerin varidatını alırlardı. Sultân İbrahim'in gözdeleri en çok varidat veren mansıblan kendi kedhudâlanna veya eyâletlerinin mütesellimlerine tevcih ettirirlerdi. Saray-ı hümâyûnda kar'a ihtiyaç görülmesi üzerine Keşiş Dağı'ndan getirilmek üzere irâde-i seniyye çıkarılmıştı. Bursa kadısı îdrîs Efendi bu vazifeyi îfâda kusur etmiş olmak töhmetiyle azarlandığından, kar kestirmek için dağa çıktı. Kar altında kalıp vefat ettiği haberi yayılmış ve musâhibelerden çamaşırcı Şam'ı bir mahmîsi için istemekte olduğundan şeyhülislâm, boşaldı zannedilen Bursa'yı ona teklîf etmişti. Daha sonra îdrîs Efendi Keşiş Dağı'ndan dönerek mansıbında bırakılmış ve çamaşırcı kadın zikredilen mahmîsi ile evlenerek, Kara Mustafa Paşa'dan dul kalan sultânın vefatından sonra, onun sarayı Sultân îbrâhîm tarafından bu kadına ihsan edilmiştir.

Pâdişâh'ın en küçük kızına nişanlanmış olan Cafer Paşa'nin vefat etmesi üzerine, sultânın hassa rikâbdârı Ken'ân Paşa'ya nikâh-lanması kararlaştırıldı. Pâdişâh'ın hemşireleri Ayşe, Fatma, Hân-zâ-de sultanlar,

[163] İşbu kapıcılar kedhudâsı, yeniçeri ağası. Mısır paşası, sarı bayrak ağası, kızıl bayrak ağası cümlesi sâdât olup yeşil sarındılar.» Naîmfl, s. 242. (Mütercim).
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/401.

Edirne sarayında ikaamet etmek üzere gönderildiler.[164] Sultân îbrâhîm üçüncü haseki için mücevherlerle süslenmiş bir araba îmâl ettirerek, Dâvudpaşa'da halkın seyretmesi için konuldu.[165]

Nihayet. Haremdeki birçok cariyeleri ve yedi gözdeyi kâfî gor-miyerek çok karılılığı bu derecelerde tecviz etmeyen îslâm şeriatına aykırı olarak, sekizinci bir zevce aldı. Bu şer1! hüküm Hokze-lan'ı izdivaç etmesiyle Sultân Süleyman tarafından ve müftînin kızıyla evlenmesi sebebiyle Sultân II. Osman tarafından ihlâl olunmuştu.[166] Kizlarağasıyle sadrâzam vekil olarak izdivaç mukaavelenâmesini Pâdişâh nâmına imza ettiler.[167] Düğün Dâvydpaşa'-da yapıldı. Vezirlerden her biri bir nahtl ve birer câriye tedârik ederek zevç ve zevceye takdim ettiler.[168]

Anadolu'da Ve Bağdad'da İsyanlar

Pâdişâh/in kadınların ağûşunda hayâtını geçirdiği düşünülürse, Devlet idâresinin bozulması ve hükümetin zaafından dolayı eyâletlerde isyanlar çıkması şaşılacak bir durum olmaz. Haydaroğlu, AH Baba zaviyesinde ansızın tutularak bütün adamlanyle birlikte kılıçtan geçirilmiş olan pederi Mehmed'in intikaammı almak dâvâsıy-le Teke sancağında isyan işaretini verdi. Pâdişâh, Sivas Vâlîsi Var-dar Ali Paşa'dan «Iyd harçlığı» nâmıyle 30.000 guruş istemiş ve 1b-şîr Paşa'nın Sivas'da bulunan nikâhlı karılarından birinin gönderilmesini iş'âr etmişti. Alî Paşa, bir taraftan parası olmadığını ve bir taraftan da bir Müslüman'ın nikâhlı karısını bir başkasına teslim etmek şer'ân men' edilmiş olduğunu söyleyerek bu emirlere itaatte mazeret gösterdi. Bâb-ı Hümâyûn bu işi daha ileri götürmeyerek âsî olan paşayı teskin için, eyâletinde bırakıldığına dâir bir berât gönderdi. Ancak Alî Paşa, doğru ve hür fikirli bir adam olduğundan halkı dayanılmaz bir

[164] «Pâdişâhun hemşireleri olan Ayşe ve Fatma ve Hân-zâde Sultân Edirne'ye nefy olundular.» Naîmâ, s. 242 (Mütercim).

[165] «MSh-i Receb'de üçünci haseki icün mücevher toplu bir araba işletüp Dâvud Pa-sa'ya gidildfîkde alay misâl ol arabayı temâşâ için halk cem' olup seyre çıkdılar.» Naîmâ, s. 246. (Mütercim)

[166] De'b-i kadîmi hânedân-ı Osmânî babında akdi nikâh olmayup teserrî ile zindekânî iken- Sultân îbrâhîm'in cevârîden birini nikâh ettirdiği Naîmâ'da dahî (s- 250), yazılı ise de. sekizinci zevce aldığının aslı olmayıp, hu söz Hammer'in gözdenin duhûke demek olmadığım fark etmemesinden kaynaklanmıştır. Keza, Sultân Süleyman'ın ve Sultân it. Osman'ın dahî zevcelerin miktarını tahdîd eden şer'î hükme muhalif hareketleri mümkün değildir; çünkü beşinci zevceye şer'î akid icrii olunur- (Mütercim)

[167] «DârüssaAde ağası kız tarafından, sadrâzam PAdisâh tarafından vekil olmuşlardı. Bizde izdivaç mukaavelenâmesi yapılması Adet olmayıp, izdivAcm şartları şer'ân bellidir. Yalnız mihrinin miktarları kararlaştırılır. Müverrihin mu-kaavelenAme sözü Avrupa ahlakına nazaran yakıştırılan bir şeydir. (Mütercim)

[168] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/401-403.

dereceye gelen mezâlim boyunduruğundan kurtarmak azmine düştü. Vardar Alî Paşa ile birkaç beğlerbe-ğinin harem kadınlarının tahriklerine ve valilerin sık sık değiştirilmelerinden dolayı Devlet'te zuhur eden fetret hâline daha fazla tahammül etmeye mecalleri kalmayarak mülkîye ve askerîye memurlarının üç seneden evvel değişti rilmemeleri hakkında Sultân İbrâ-hîm'den bir hat istemek üzere birleştiler. Vardar Alî Paşa, Pâdişâh'a takdîm olunan istidâ-nâmeyi te'yîd etmek için bir miktar asker toplamıştı. Bunları bir müddet intizam altında tutarak kasaba ve karyeleri taarruzlarından muhafaza etti. Lâkin askerlerinin yavaş yavaş firar edip gitmekte olduklarını görerek bunlan gasb ve yağma ihtiraslarına terketti. Bu hâlden doğan karışıklıklar ise, valilerin ne kadar fasılasız olursa olsun değiştirilmelerinden doğacak kötülükleri aşmaktaydı. îbşîr Paşa, Vardar Ali üzerine gönderildi.

Bağdâd eyâleti de Anadolu'dan daha sükûnetli bir halde değildi. Eski sadrâzam Salih Paşa, Bağdâd eyâletini hazinedarı İbrahim'e vermişti. İbrahim Paşa, hamisinin vefatından sonra, kendi yerine tâyîn olunan Mûsâ Paşa'ya şehrin kapılarını kapadı. Lâkin daha sonra, Pâdişâh emrine itaat etmek istiyor gibi görünerek, Mûsâ Paşa'yı içeri alıp hapsetti. Bu haber İstanbul'a varınca -daha önce işaret edildiği gibi- Salih Paşa'nm biraderi Murtazâ Paşa Bağdâd Valisi tâyîn olundu. Murtazâ Paşa, âsî tbrâhîm Paşa'nın katli fermanını taşıyan ikinci mîrahorun hareketi sırasında İstanbul'dan çıktı. Murtazâ Paşa'nın yeni memuriyetine tâyîn edilmesinden sonra, onun başını İstanbul'a getirmek üzere, haseki Murad arkasından gönderildi. Murad Diyârbekir'de, ikinci mîrâhor Bağdâd'da vazifelerini îfâ ettiler: Gerek İbrâhîm Paşa'nın, gerek ona halef tâyîn edilen Murtazâ Paşa'nın başlan ikisi birden İstanbul'a gelerek Saray-ı Hümâyûn kapısına asıldı. İbrâhîm Paşa'nm katliyle hapisten kurtulan Mûsâ Paşa, selefinin taraftarlarından birkaç kişiyi îdâm ettirerek vazifesine başladı. Lâkin o birkaç kişinin akıtılan kanları, birçoklarının İran tarafına kaçmalanyla sonuçlandı.

Âsî Haydaroğlu'nun adamlarından oîup Hamîd sancağını ihtilâle boğduktan sonra oranın hükümeti berâtını istemek üzere İstanbul'a gelmiş olan bir şahıs, bu suretle gösterdiği cesurca güvenin cezasını bularak zincire vuruldu. Anadolu ve Karaman valileri Hay-daroğlu üzerine yürümek için emir aldılar. Pâdişâh'ın damadı Fazlî Paşa, -durumun gerektirdiğine nazaran bu vazifede bir deniz adamının bulunması lâzım geldiği için- hizmetinden azledilerek, onun yeri tersane kedhudâsı Himâr-oğlu'na (Ammâr-zâde)

verildi (8 Zil-ka'de 1057). Vaktiyle Kalabrah Ohiali, kapûdânlık makamına terfi olunduktan sonra, «Uluç» lakabına bedel, daha münâsib olan «Kılıç» unvanını almış olduğu gibi, Himâroğlu'nun lakabı da («iyi terbiye görmüş adam evlâdı» demek olan) Ammâr-zâde' olarak değiştirilmişti.[169]

Kandiye Muhasarası

Kapdân Paşa'nm değiştirilmesinden biraz sonra Venediklilerin Akdeniz'deki deniz kuvveti şiddetli bir fırtınaya uğradı: Başkapdan Grimaniyi[170] taşıyan amiral gemisi ile beraber 18 kadırga ve 8 kalyon İpsara'da mahv oldu (9 Mart 1648).[171] Venedik donanmasının mahvı haberi, Girit'te Karaboza (Gerbüze)'yı harâb etmiş olan Habîb Ağa'nın getirdiği 70 başın gelişi sırasında İstanbul'a vâsıl oldu. Girit adasında, serdâr, Kandiye'nin muhasarası için ilk faaliyetlere başlamış ve Venedikliler Mirabello (Mernil)'yu geri almışlardı. Kandiye önünde metris açılması, dokuz aylık tahsisat, birçok yiyecek ve mühimmat getirecek olan Osmanlı donanmasının dâima beklenen gelişine bırakılmıştı. Lâkin Amiral gemisine binmiş olan Alî Ağa, yalnız üç aylık mevâcib ve bir senelik çuka ile yetersiz mühimmat ve yiyecek ile gelince, ümîdlerin beyhû olduğu anlaşıldı. Bununla beraber serdâr, Nîsân nihayetine doğru Lazart karşısındaki tepe üzerine 8 top yerleştirmekten geri kalmadı.

5 Mayıs 1648 (11 Rebîülevvel 1058)*de Türk vekaayinâmelerin-de «Ak tabya» diye zikr edilen büyük Aya Dimitri istihkâmı üzerine doğru metrisler açıldı. Mahsurlar bir gece hücumunda Osmanlılardın inşâatından bir kısmını tahrîb ettiler. Hattâ ölümü gözüne almış beş kişi serdârın çadırına kadar girdiler. Bu cengde telef olanların arasında, Hanya muhasarasında dahî temayüz etmiş olan mühendis Devert de vardı (20 Mayıs 1648 - 26 Rebîülâhir 1058).

Osmanlılardın Azîz Lusiya Tepesi üzerine yerleştirdikleri bataryalara Yesû' ve Meryem istihkâmlarına ateş açtılar. İhata hatlarının solunda Anadolu askeri ve altı büyük top ile Kengırı ve Adana sancak-beğleri mevkî tutmuş; sağ tarafta altı muhasara topuyla Rumeli askeri dizilmişti; serdâr merkezde idi. Dört hafta sonra vuku bulan bir hücumda Hüseyin Paşa*nin alt çene kemiğine iki kurşun isabet ederek, biri bir taraftan Öte tarafa geçti,

[169] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/403-404.
[170] «Patrona kapudâm olan Grmani., Naîmâ. s. 251. Grimani'nin i*si düşmüş olmalıdır. (Mütercim)
[171] Naîrr.a. Muharrem 1056 târihi™ gösterir. (Mütercim)

öteki etinde kaldı. Hüseyin Paşa yaralarına ehemmiyet vermedi. Bir mendil ile çenesini bağladı, düşman ric'ate mecbur oluncaya kadar askerin içinde bulunarak varlığıyla onları teşcî etmeye devam etti.

İstanbul donanmasının 470 lâğımcı getireceği ümîd ediliyordu. Lâkin keşif maksadıyle gönderilen birkaç gemi donanmanın Akdeniz boğazında (Çanakkale Boğazı) Venedikliler tarafından abluka edildiği haberini getirince, muhâsırlann cesaretleri kırılmaya başladı. Serdâr askerin şecaatini yeniden alevlendirmek için her ne yapmak mümkün ise yaptı. Yakında konulan lâğımların açtıkları gedikler, Kont Livio Noris'in Korona-Azîze Marya haricî istihkâmlarını tüfek patla tmaksızın bırakarak hayâsızca geri çekilmesi, Yesû' Kulesi'yle altı top, 500 tüfeği, 100 bombayı, hayli bayrağı Osmanlılardın zabt etmesine yol açtı (3 Temmuz 1648 - 11 Cumâdeluhrâ 1058).

Osmanlılar yeraltı faaliyetlerine devam ettiler. Lâkin -Avru-palılar'ın nazarında Tunus, Tarablus, Cezayir korsanları her ne ise

Türkler'in nazarında da onların aynı olan- Roma, Malta, Floransa dînî hükümetlerinin 17 kadırga ve 8 kalyonu imdada gelince, mahsurlar yeniden cesaretlendiler. Rumeli askerinin bulunduğu taraftan 14, Anadolu askerinin bulunduğu taraftaki metrislerin önünde 16 lâğım patlatılmıştı. Buna rağmen serdârın emrettiği umûmî hücumu Venedikliler kahramanca geri püskürttüler. Aya Dimitri, Gre-vakura, Aya Andria tabyaları etrafındaki arazîde Türk süvarileri sürekli olarak dolaşıyorlardı. Muhâsırlar Martinego tabyasını zab-tettilerse de, daha sonra terk etmeye mecbur kaldılar.

Mil o pota mo kalesi üzerine Venedikliler bir hücumda bulunarak, Osmanlılar'ı muhasarayı kaldırmaya jnecbûr edeceklerini ümîd ettikleri haldo, bu taarruzları akîm kaldı. Kiropetre (Prepetre) üzerine hücumlarında da bir şeye muvaffak olamadılar. Aya Vasili ve Kisamo ahâlîsi Türkler'e itaat arzetmişken, papaslannm teşvikiyle isyan ettiler. Fakat isyan askerî kuvvetlerle bastırıldı, papaslar da boğuldu. Lâkin bu sırada tstanbuî'da ortaya çıkan az sonra nazar-ı dikkatimizi Devlet merkezine davet edecek olan karışıklıklar, adada Osmanlılar aleyhine zuhur edebilen her türlü hâdiselerden daha çok Kandiye muhasarasının devamını müşkilâta düşürdü. Bu sebeplerle Velî Kedhudâ'nın ihmâlleri bu sene zarfında Osmanlılar'm Girit adasının zabtı hususunda ilerlemelerine mâni oldu. Donanmanın henüz ne adam, ne de mühimmat getirmediğine dâir Hüseyin Paşa'mn Bâb-ı Hümâyûn'a takdim ettiği arîza, Kapdân Paşa'nın îdâmından başka bir netice vermedi. Donanma baş-kumandanlığı (kapdân paşalık) Boğaz

kumandanı Voynuk Ahmed Paşa'ya verildi.[172]

Vardar Alî Paşanın İsyanı

Asker tarafından bir muvaffakiyet kazanılıp da İstanbul'a kılıç mahsûlünün hasadı olarak kesilmiş Venedikli başları gönderileme-diyse de, Sultân İbrahim'in birkaç vâlînîn ve birçok âsînin başlarını düşürdü. Donanmaya kâfî surette yardım etmemiş ve idaresi altındaki ahâlîye zulm etmiş olmakla itham edilen Şâbân Pasa, bir bostancı hasekisi marifetiyle îdâm olundu. Anadolu'da asker toplamaya memur olduğu halde, bu iş için tahsîs olunan paralan zimmetine geçirmiş olan vezîr Kavanoz tbrâhîm Paşa. Yediku-le zindanına atıldı ve îdâma mahkûm edildi. Bağdâd valiliği için birbiriyle uğraşmakta olan San Mehmed Ağa ile Çolak Hüseyin Paşa ve kapdân Ammârzâde'nin başları -üçü birden- saray kapısı önüne konuldu.

Körü körüne husûmet nâmına, mücrim ve mâsûm aynlmaksı-zm îdâm cezalan icra ediliyordu. Sadrâzam Ahmed Paşa, kendinden önceki Salih Paşa'nın akrabasını bu suretle mahvetti. Salih Paşa'nın kardeşi Murtazâ Paşa'yı Bağdâd'a giderken yolda öldürttükten sonra, ihtimâl ki evvelce mallarını müsadere etmiş olduğu ikinci kardeşi Zülfekaar Ağa'nın da idamına irâde aldı. Salih Paşa'nın oğlu Erzurum Valisi Mehmed Paşa. düşmanının zorlu pençesini henüz hissetmemişti. Ahmed Paşa, onu da yok etmeye karar vererek, Kars valiliğine tâyin etti. Ve Kars muhafızlarına da, Mehmed Paşa'yı oraya vardığında katletmeleri için emir yazdı. Mehmed Paşa, sadrâzamın tasavvurunu anlayarak Kars'a gitmeyip, hâdiselerin akı-şına bakmak üzere, Aksaray'a iltica etti. Orada son olarak îdâm olunan amcasının babasının eski hizmetkârlarını etrafına toplamakla beraber, levendleri de kendi tarafına çekerek, Ahmed Paşa'nın kendi hakkında tasavvur etmekte olduğu intikama mukabeleye hazırlandı.[173] Mehmed Paşa, vaktiyle Abaza'nın yaptığı gibi, Erzurum'da mukaavemet göstermek istemişse de, yeniçerilerin muvafakat etmemeleri sebebiyle bu tasavvurundan vazgeçmeye mecbur olmuştu.

Erzurum eyâletini yeni vâlî Gürcî Mehmed Paşa nâmına zabta gönderilen mütesellim, me'mûriyetini ilân ettiği takdirde Mehmed Paşa tarafından reddedileceğinden korktuğundan, bir sebzeci kıyafetinde kale

[172] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/404-406.
[173] Hammer. Mehmed Paşa vekaayiini boraya kadar Naîmâ'dan almıştır- Bundan sonra, Vardar AK Paşa'nın İstanbul'a gönderilmesine kadar olan tafsilâtı Evliyfi Seyâhat-nfime'slnden nakletmiştir- (Mütercim)

içerisine girdi, ilk toplanan dîvânda, yeniçeri ağasının huzurunda, Erzurum vilâyetini Gürcî Mehmed Paşa'ya veren hatt-ı hümâyûnu okudu. Mehmed Paşa, yeniçeriler kendisine tarafdâr olmadıkları için, çekilmeye mecbur oldu. Pek şiddetli bir kış içinde -evvelâ Kemah'a, oradan Erzincan'a gitti. Orada Sivas Valisi Vardar Alî Paşa'dan bir ulak geldi. Alî Paşa, tbşîr Paşa'mn nikâhlısı olan, Marok Han'ın kızı Perihan'ı Sultân İbrahim'in sarayına göndermiş olduğu için. sadrâzam Ahmed Paşa'nın husûmetini celbetmiş bulunduğunu; Valide Sultân'ın kendisine yazdığı mektuplarda külliyetli asker ile Üsküdar'a gelerek sadrâzamın, müftînin. Cinci Hoca'nın, kazasker Mülakkab'm, Bektaş Ağa'nın, Çelobî Kedhudâ'nın, Mus-lihiddîn Ağa'nın, Kara Çavuş'un başlarını istemesini bildirdiğini yazıyor ve bayrağı altında üç vezîr ile on beğ toplandığını söylüyor; İstanbul'a gitmek ve Ahmed Paşa'dan intikam almak üzere, Mehmed Paşa'mn Tokad'a gelerek kendisine katılmasını teklîf ediyordu.

Mehmed Paşa bu mektuptan ağalara ve levendlere malûmat verince, hepsi birden:

- «Muvaffakiyet rehberin olsun. Allah deyip yürüyelim. Şahin gibi cenge girişelim; ya öldürelim, ya ölelim.» dediler.

Mehmed Paşa teşebbüste muvaffakiyet elde edilmesi için derhâl Sûre-i Fâtiha'yı okutarak, Vardar Alî Paşa'nın dâvetine uygun olarak, Çoban Köprüsü, Şebînkarahisan, Lâdik (kadîm Laodiçea) yoluyla Merzifon üzerine yürüdü. Merzifon, eski Fazemonitis şehridir ki, Sultân I. Mehmed ile oğlu Sultân Tl. Murad burada camiler, medreseler, hamamlar, bir de han yaptırmışlardır. Mehmed Paşa Merzifon'da iken Murtazâ Paşa'nın îdâmına memur olup maktulün başıyle istanbul'a dönmekte olan hasekî Murad ile Horozcu (?) Çavuş'a rastladı. Etrafında muhafızları bulunduğu halde bunları yanına getirterek, evvelce yol esnasında üzerleri araştırıldığı zaman, Murtazâ Paşa'nın kapdân-paşalığa tâyinine dâir olan berâttan başka bir §ey çıkmamış olduğu cihetle, amcasının îdâmına dâir olan hatt-ı hümâyûnu nereye saklamış olduklarını sordu. Bu meş'ûm irâdeyi bir kurşun şişesi içine koyarak hayvanın terkisine asmış olduklarını ve kendilerinin o pâdişâh emrini infaz etmeye me'mûr ve mecbur bulunduklarından bahisle i'tizâr beyân ettiler. Mehmed Paşa, pederinin bedbaht biraderi için birkaç damla yaş dökerek Hasekî çavuşla Horozcu çavuş yollarına devam etmelerine izin verdi. Amcasının idamından kendisinin de ne hâle uğratılmak istenildiğini an-îayarak, mümkün olduğu kadar çok segbân ve sanca (gayrımunta-zam süvârî) yazmakta acele etti. Bununla beraber ne şekilde hareket edileceğini

müzâkere etmek üzere, çaşnigîrini Vardar Alî Paşa*-ya ve imâmı Evliya Mehmed'i birinci hâsekînin sancağını idare etmekte olan Köprülü Paşa'ya gönderdi.

Köprülü, Vardar Alî Paşa üzerine yürümek üzere Bâb-ı Hümâ-yfm'dan emir almıştı. Evliya, memuriyetinde tamâmiyle muvaffak olamadı. Bununla beraber birkaç yüz segbân ve sanca yazarak, efendisi Mehmed Paşa'nın bulunduğu Merzifon'a götürdü. Mehmed Paşa Direkli Beli, Gümüş Dağlan, Bardaklı Baba köyü yoluyla Çorum ve Tokad'a doğru yoluna devam etti. Çorum'da 40 kapıcı ile bir ka-pıcı-başı Mehmed Paşa'ya Diyârbekir eyâleti emrini getirdi. Bâb-ı Hümâyun. Murtazâ Paşa'yı Bağdâd valiliğine tâyîn etmekle nasıl şüphesini izâle etmiş ise, yeğeni Mehmed'i de bu tedbîr ile kandıracağını ümîd etmişti. Lâkin Mehmed Paşa kapıcı-başıyı kabul et-meden önce etrafına segbân, sanca, gönüllü kendi adamları olmak üzere 300 kişi yerleştirmişti. JÇapıcı-başt bu kalabalığı görünce, Pa*şa'nın huzurunda titremeye başladı. Mehmed Paşa kapıcı-başıyı ve maiyyetini döğdürmek istediği halde, Çorum ahâlîsi eşrafının ricaları üzerine, bundan vazgeçti. Mehmed Paşa karla kaplı olan yollardan Ankara'ya doğru giderken Evliya yolunu şaşırmış ve o taraflarda dolaştığı sırada Haydarzâde ve Katırcızâde nâmlanyle mâruf olan eşkıya ile karşılaşmıştır.[174]

Engürü'de. Bâb-ı Hümâyûri'dan gönderilen bir kapıcı Salih Pa-şa-zâde'ye Kars eyâleti emrini getirdi. Mehmed Paşa'nın o aralık Vardar Alî Paşa'dan aldığı mektupta Tokad'a gitmekte acele etmesi işaret edildiğinden ve Ibşîr Paşa'nın birçok askerle kendisine katılacağı haber verilmekte olduğundan, Kars tevcihi de Diyârbekir tevcihinden ziyâde emniyet verici olmadı. Pederinin Sultân IV. Mu-rad'a defterdarlığı zamanından beri mektuplar inşâ'sında zarif us-lûbuyle meşhur olan Mehmed Paşa, tstanbuî üzerine yürümenin tehlikelerini ve îbşîr Paşa'ya güvenmemesini hatırlatmak üzere, Var-dar'a mektup yazdı. îbşîr, diyordu, alçak ve korkak olan Abaza hal-kmdandır. Revan'da Sultân IV. Murad'ın büyük mirâhoru iken üç-yüz kişi ile yetmiş Acem'in önünden kaçmıştır. Mektubunun sonunda Engürü ahâlîsini kendi tarafına celb edememiş ve müttefiki olan üs paşa ile birlikte ordugâhım Astenozi köyünde ve Murtat-ova vâ-dîsinde kurmuş olduğunu bildiriyordu. Evliya, Körkezâr'da bulunmakta olan Alî Paşa'ya, bu mektubun ulaştınlmasına m em uç oldu. Tirkeşini ve kılıcını dışanda bırakarak

[174] Evliya bu eevelâmnda, bir eşkıya yatağının hanesine misfifir olarak, herifin yağmalamasından gerek kendisi, gerek maiyyetinin hissedar olduğunu yazar-Seyyah da zamanın iktlzâsınca eşkıyalık ediyordu demek olur. (Mütercim)

Vardar'ın huzuruna girdiğinde, yer öperek efendisinin mektubunu takdim etti.[175] Alî Paşa:

- «Hoş geldin, sen o Evliya değil misin ki, sekiz saatde Kur*ân'ı ezber okudun da Sultân Murâd seni hâssa silkine aldı. Şimdi Mehmed Paşa oğlumun yanında ne hizmettesin?» dedi.

Evliya:

- «Mehmed Paşa Erzurum valiliğine tâyîn olunduğu zaman müezzini olarak kendisine refakat ettim; Erzurum'da bana gümrük kâtibliğini verdi ve üç defa beni İran'a gönderdi. Şimdi imamıyım, çocukluktan beri beni bildiği için esrânna en ziyâde mahrem olan benim.» cevâbını verdi.

Vardar mektubu okudu ve Engürü'yü zabt edememiş olmasına teessüf etti. Evliyâ'ya 100 altın, bir mercan teşbih, bir samur kürk, bir mücevherli saat verdi.

O gün haber alındı kî. Köprülü Mehmed Paşa, yedi beğ refa-katıyle, Sarmaşıklı Bogazı'nı ve Amasya Valisi Hüseyin Paşa da Direkli Beli'ni zabt etmiştir. Bu haber üzerine Vardar Alî Paşa Kızılırmak (Halis) geçidine doğru gidip, ne bir adam, ne de bir yük hayvanı zâyî etmeksizin, nehirden geçti.[176] Irmağın sol tarafını tâkîb ederek, Ayrak, Durdak köylerinden ve Kum Baba Tekkesinden geçti. Zaolide Bâb-ı Hümâyûn'dan gönderilen üç paşanın, yâni başkumandan Köprülü Paşa'nın, Amasya Valisi Kör Hüseyin Paşa'nm, Divriği beğlerboği Kara Sefer Paşa'nın öncüleri göründü. îki ordu Kengırı'mn yedi saat güneyinde çarpıştılar. Üç paşa mağlûb ve esîr edilerek başlarından kavukları ve arkalarından hil'atleri alınıp boğazlarından gaalibin çadırının kazıklarına zincirle bağlandılar. Evliya, bunların eyâletleri halkını hayvan sürüsü gibi idare ettikleri için. kendilerinin de âdî hayvan muamelesi gördüklerini ve segbân ve sarıcaların, her dakika ölümü beklemekte olan paşaların başları etrafında devamlı olarak kılıç sallamakta bulunduklarını nakleder. Seyyah. Kengırı'ya yakın Bozoğlan köyünde Vardar Alî Paşa'ya tebriklerini arzetti. Vardar. nâiî olduğu galebeye mağrur olarak «oğul» dediği îbşîr Paşa. Küçük Çavuş, Şehsûvâr Gaazî Paşa askerinin iltihakından sonra, vukuunu muhakkak bildiği muzafferiyetler hakkında harîsâne hülyalarla meşgul oldu. Evliyanın mağlûblar hakkında af ile muamele etmesi hakkındaki temennilerine, Mehmed Paşa'nın ihtiyatlı davranması hakkındaki ihtarlarına hiç ehemmiyet vermedi.

[175] Vardar Al! Paşa'fim otağı bir serâperde-i Süleyman! idi. dört tarafını binlerce segbân ve sanca neferfitı kat kat ihata etmiş oldukları halde, pür silâh dururlardı.. Evliyfi'dan, c. 2, s. 444. (Mütercim)

[176] Pasa. nehri geçebilmek için Evliyâ'ya bir güzel Arab atı ihsan etmişdi. (Mütercim)

Evliyâ'ya. para dolu bir kese. Köprülü ordusundan yağmalanmış olanlardan bir küheylân at ve bir Gürcî köle ihsan ederek, ruhsat verdi.[177] O da üç gün zarfında Murtat-ova'da bulunan efendisinin yantna döndü. Mehmed Paşa, kendisiyle emellerini birleştirmiş olduğu Alî Paşa'nm gaafilâne muamelesini anlayınca kendi kendine esef etti. Mehmed Paşa'ya da bir hatt-ı hümâyûn gelmiştiki, Paşa bunun ihtiva ettiği mâhirâne iğfal fikrine göre, Sâdedil Alî Paşa'nın mutlaka aldatılacağına hükmetmişti. Evliyâ'ya, Siyâvuş Paşa'nın kedhudâsmın hazinedarı tarafından ulaştırılmış olan bu mektubu gösterdi. Mektup şu mealde idî:[178]

«Eğer başını kurtarmak istersen, Ibşîr Paşa, Çavuş Paşa, Bakî Paşa. Ketgaç Paşa, Şeydi Ahmed Paşa, Şehsûvâr Gaazî Paşa kardeşlerinde birlikte âsî-i mel'ûn Vardar Alî Paşa üzerine yürüyüp bütün emvalini zabt et ve başını Bâb-ı Hümâyûn'a gönder. Seni Mısır Vâlîsi nasb ettim; şimdiden ve bana hiçbir hediye göndermeksizin yeni mansıbını en çok güvendiğin ağalarından biri vâsıtasıyle idare edebilirsin.»

Mehmed Paşa bu hatt-ı hümâyûnu Evliya ile Alî Paşa'ya gönderdi. Vardar'ın fikr-i selim sahibi olan kedhudâsı Halil, kendi efendisine de buradan şu mealde bir hatt-ı hümâyûn geldiğini haber verdi:[179]

«Vezirim, lala Vardar Paşa. senin kusurun affolunmuştur; Def-terdâr-zâde isyan bayrağım kaldırmakla evvelâ Erzurum'da ve sonra Ankara'da yerleşmek istedi; onun takibine git; nerede bulursan öldür ve başını bana gönder. Buna mükâfâten, sana Mısır eyâletini tevcih ediyorum; bundan dolayı bana hediye de gönderecek değilsin.»

Bâb-ı Hümâyûnun siyâseti bu suretle her ikisine de itaatlerine mükâfat olmak üzere Mısır valiliğini vaad ederek, birbiri aleyhine sevk etmekte ve ihtimâl ki, hükümet merkezi, müttefiki üzerine galebe edecek ve böylece zaafa uğrayacak tarafa da kendisi hücuma hazırlanmaktaydı. Kedhudâ Halîl, Mehmed Paşa'nın adamım efendisinin huzuruna gönderdi. Vardar Alî Paşa,

---

[177] AH Pnsa'nın bu rr,uznffpriyptindrn pvvelce EvîiyÂ'nın avdete ruhsat istediği zaman Rnışnak olan Vnrrinr'ın kendine maMus bîr edâ ile : -Beniim ofcltim, katlana bir kaç run (birkaç Sün sahr et)» dediğini ve sonra «Görelöm âyi-"ne-İ devrfln ne suret gösterir- mısraını terennüm ettiğini Evliya nakl eder, s. 447. (Mütercim)

[178] Buraları bizdeki basılmış Evliya Seyahatnamelerinde yoktur. İstanbul nÜ3hası eksik olmalıdır. (Mütercim)

[179] Bu hattı hümâyûn dahi EvHyâ'nm İstanbul baskısında yoktur. Mamafih o zamanların bilumum hatt-ı hümâyunları için okuyucunun hatırında olmalıdır ki. bir ferman-i hümâyûnun pâdişâh imzası demek olan tuğrası, pâdişâh tarafından yazılmadığı gibi, büyük tevcîhât ve îdâm gibi mücâzat için varlığı o zaman Devlet'in usûlü iktizâsından olan ve bununla beraber pekçok emsali bulunan hattı hümâyûnlar pâdişâhın kendi yazısı değildir. Ekseriya sadrâzamların arzı ve hattâ onların gönderdikleri müsvedde üzerine bu işle görevli kâtibler tarafından yazılırdı. (Mütercim)

yalntz Pâdişâhın hatt-ı hümâyûnunu değil. Valide Sult&n'ın, Cinci Hoca'nın, kazasker Mü-lakkab Muslihiddîn'in, müftînin, Bektaş Ağa ile diğer ağaların mektuplarını da gösterdi ki, bu mektuplar payitahtta hükmünü yürütmekte olan irtikâblara, karışıklıklara, nihayet vermek için, Vardar'ı İstanbul üzerine yürümeye teşvik ediyordu.

Vardar Paşa, seyahat masraflarına tazminat olmak üzere, Evliyâ'ya 300 altın, bir saat, bir mercan teşbih, bir samur kürklü kaftan, bir kılıç, bir tirkeş, eğerleriyle üç Arab atı, dört yük hayvanı verdi. Evliya gitmek üzere iken, îbşîr Paşa askerinin öncüleri göründü. Gözü açılmak mümkün olmayan Vardar, Evliyâ'ya:

- «Biraz daha bekle; Ibşîr Paşa ile mülakatımızdan sonra daha çok yazacak şeyler olur; Ibşîr Paşa'dan da mektup alırsın.» dedi.

Aldığı hediyeleri Çerkeş kadısına emânet bırakmış olan Evliya, bir tepe üzerine çıkarak îbşîr'in gelişini bekledi.[180] îbşîr'in kabulü için her türlü hazırlıklar yapılmış, sâdedilliğine nihayet olmayan Alî Paşa da istikbâline çıkmıştı. Bütün Çerkeş ovası atlarla dolu idi. tbşîr'in ordusu küçük Çerkeş ırmağını geçtikten sonra, «Allah Allah!» sadâlanyle Vardar'ın ordugâhı üzerine yürüdüler. Yûsuf nâmında bir nefer, bir değnek darbesiyle Vardar'ı atından aşağı düşürerek bağladı. Yedi saat cengden sonra galebe îbşîr tarafında kaldı.[181] Vardar'ın galebe edip de çadırının kazığına bağlamış olduğu üç paşa kurtarılarak, kendilerine hil'atler giydirildi. Vardar, onlar hazır oldukları halde, ibşîrMn önüne götürüldüğünde, îbşîr Paşa'ya ta'rîzlere başlayıp:

- «Zevcenin ırzını sıyânet ettiğim için bana böyle mi mükâfat ediyorsun? Ben onu Pâdişâh'ın emirlerine rağmen muhafaza ettiğim içindir ki, bu alçaklar, Köprülü Mehmed Paşa, Kara Sefer Paşa, Hüseyin Paşa benim üzerime yürüdüler. Eğer senin sözlerine îtimâd etmemiş olsaydım, onların başlarını çoktan kestirirdim. Senin hıyanetine karşı bana ihtiyat tavsiye eden Mehmed Paşa'ya niçin inanmadım? Şimdi başımı kes ve istediğin yere koy.» dedi.

Köprülü Mehmed Paşa, Vardar ile îbşîr Paşa'nın, bunları birbiri aleyhine sevk eden hiddetlerini teskîn için beyhude uğraştı. Vardar, ordusunun başlıca zâbitleriyle birlikte boğuldu, başları değneklere geçirilerek İstanbul'a gönderildi. Evliya, zaferini tebrikle berâber mektup ve emir almak için

[180] Evliya. Vardar Mî Paşa ta kimiyle hayli gittikten sonra güya kalbine bir ilham vâki' olarak «Ben bu kalabalığın içinde ne yapacağım?» diyerek, üç kölesiyle dönmüş ve sonra o tepeye çıkmıştı. (Mütercim)
[181] Evliya, bu mağlûbiyet Üzerine hayli zahmette mahkemeye kapağı atmıştı. (Mütercim)

Îbşîr'in huzuruna çıktı. îbşîr, Vardar'ın cesedini göstererek:

-• «Sen de cesedinin bunun yanına konulmasını istemezsen git!» demekle iktifa etti.

Evliya cevâb olarak dedi ki:

- «Ben ne âsîyim, ne de sancak beği! Kılıç kullanmasını bilmem, isyan bayrağı altında da gitmem.»

Bu cevap îbşîr'in dudaklarında bir tebessüme yol açtı; dedi ki:

- «Defterdâr-oğlu'nun yanında ne yapıyordun? Niçin hala-zâden Melek Ahmed Paşa'nın yanında bulunmazsın?»

Evliya şöyle cevâb verdi:

- «Sultanım ben, vesîle-i seyahat olduğu için vüzerâ hizmetinde bulunuyorum. Defterdâr-zâde ile Erzurum'a gidişimden maksad budur. Bu hizmet sayesinde İran'a da bir seyahat ettim. Madem ki siz şimdi Şâm valisi oldunuz, sizin de hizmetinizde bulunmak ve beraber Suriye'ye gidip, oradan da Arabistan'a kadar seyahat etmek arzusundayım.»

- «Seni ben beraber götürmem; Melek Ahmed Paşa'nın yanına git!»

- «Sultânım, ben üçünüzün de bir derecede akrabamzdanım. Efendim Mehmed Paşa'nın validesi gerek sizin, gerek Melek Ahmed Paşa'nın yakın akrabasındandır; benim validem de Melek Ahmed Paşa'nın validesinin hemşîresidir; ikisi de sizin gibi Abaza'dırlar.»

- «Bak beni defterdarın oğluyla barıştırmak için ona akraba yapıyor.»

Gayet hasîs olan Ibşîr Paşa, Evliyâ'ya hediye olarak ancak bir at, bir çadır, 70 altın vererek, bu cimriliğiyle mensub olduğu menfur Abaza kabilesine liyâkatini isbât etti. Evliyâ'ya bir mektup verdi ki, bununla Defterdâr-zâde'ye, dostâne, İstanbul'a gitmesini nasihat ediyordu.

Evliya, efendisi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa nezdine dönerek, o da Ayaş, Beğpazarı, Torbalı, Taraklı, Geyve, Ağa Denizi denilen orman tarikiyle İstanbul'a doğru gitmekte fazla gecikmedi. Vardar'ın başının gönderilmesi, İstanbul'da çeşitli yorumlara sebep olmuştu. Bir takım halk, kendi fikirlerine göre, her türlü teline lâyık olan bir âsînin ortadan kalkmasından dolayı memnun olmuşlardı; bir takımı da Devlet'te intizâmın yeniden sağlanmasına muktedir olabilecek yegâne adamın Ibşîr tarafından yok

edilmesine teessüf ettiler.[182]

Ahmed Paşa'nın Düğünü

Harem'in istibdadı, Pâdişâh'ın çılgınca israfı ve sefîhâne vaziyeti, sadrâzamın zulmü günden güne artıyordu. Bir Rum papasının oğlu olan Mustafa Çavuş sülâlesinden bulunan sadrâzam Ahmed Paşa, evvelâ reîsülküttâb Nûrî Efendi'nin maiyyetinde bulunarak, sonra Kara Mustafa Paşa'ya tezkireci olmuştu. Onun idamından sonra Harem kâhyası oldu. Emvalini idare ettiği Hasekî Sultânın nüfuzu sayesinde birbirini müteâkib sipâhî ağası, yeniçeri ağası, defterdar, nihayet sadrâzam oldu. Dâmâd-ı şehriyârî olmak şerefini arzu ederek eski hâmisi Handan-zâde Ağa'nın kerîmesi olan zevcesini boşa-mış ve vâlidesiyle beraber payitahttan uzaklaştırarak, fakat daha sonra dönmelerine müsâade etmiştir. Pâdişâh, Ahmed Paşa'nın boşadi-ğı zevcesini Harem'e aldırmış ve Ahmed Paşa'ya en küçük kızı olan Bîbî Sultân'ı nikahlamıştır. Bu münâsebetle yapılan düğün pek parlak oldu. Ziyafetler Saray-i Hümâyûn'da onsekiz gün devam etti. Sultân îbrâhîm, düğün nahıllannda emsali işitilmemiş bir israf gösterdi. Bunlardan minare kadar yüksek ve baştan aşağı altın ve gümüş kaplanmış olan iki tanesi, revnak ve letafette Atene'nin bize söylediği Mısır fallosforilerinin hepsinden üstündü. Pâdişâh, Atmeydanı'n-daki îbrâhîm Paşa Sarayının içini yegâne nikâhlı zevcesi olan sekizinci hasekî Telli için kürkle tefriş etmek garîb fikrine düştü. Sadrâzam ve defterdar Halıcı-zâde, kâfî miktarda kürk bulmak için her türlü mâlî tedbirleri kullandılar ve her türlü zulümleri icra ettiler. Lâkin bununla da istenildiği kadar kürk bulunamadığı için, sarayın yalnız bir köşkünün samur ve vaşakla tefrişine karar verildi. Pâdişâh köşkü ziyaret ettiği zaman gördü ki, bir yerde birbirine dikilmiş olan iki derinin renkleri, dikiş yerini göstermeyecek kadar münâsib düşmemiştir; bu kusur, bütün mefruşatı gözünden düşürerek kendisini öfkelendirip mâliye nazırını azl ve haps ettirdi.

Harem kadınları Sultân îbrâhîm'i o kadar büyülemişlerdir ki, bunlardan biri kendisini sakalını mücevheratla süsleyerek halkın karşısına bu şekilde çıkmaya ikna etti. Bu ise pek fena te'sîr etti.

Çünkü Şark rivayetlerine göre, bu şekilde süslenmiş olan ancak firavundur, îbrâhîm, güzel cariyelerinin heveslerini uygulamak için dükkânların

[182] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/406-413.

bütün gece açık kalarak, meş'aleler yakılmasını emretti. Bu suretle zâten malları parasız alınan tacirler, yağma sırasında dükkânlarını aydınlatmaya mecbur oldular. Bir gün Eski Saray'dan bir sü-vârî çıkarak bütün Çarşı'yı dolaşıp «Dükkânları kapatınız!» diye bağırdığı görüldü. Yalnız dükkânlar değil, İstanbul'un kapıları da kapandı. Lâkin müteakiben dellâllar dükkânların açılması için bağırdılar. Pâdişâh'ın yâhud bir gözdenin arzusu gereği olduğu muhtemel olan bu hâdisenin sebebi anlaşılamadı.

Sadrâzamın kardeşi îbrâhîm Ağa, bu yakınlarda musahibe Hûb-yâr Kadın ile evlenmiş ve dahilîye nezâreti demek olan sadâret ked-hudâhğına tâyîn edilmişti. Ahmed Paşa'nın kardeşlik muhabbetine ve memuriyetinin verdiği itibâra tamâmiyle mağrur olarak, nefsini müskirat tiryakiliğine terketti. Bir gün sarhoş iken, kendisine gönderilmiş olan bostancının başına bir tabak vurarak kırdı. Sadrâzam bunu haber alarak, bostancının bir kese altınla gönlünü almakla beraber, îbrâhîm Ağa'yı huzuruna getirterek ve kardeşi olduğuna bakmayarak tabanlarına ikiyüz değnek vurulmasını emretti. Bu değnekler vurulduktan sonra, cezasını bu derecesini de kâfî görmeyen Ahmed Paşa, İbrahim'in arka üstü çevrilerek daha vurulması için emir verdiyse de, baş mâbeynci (kapıcılar kedhudâsı), yan âlü hâline gelen zavallı kedhudânın üzerine kapanarak, ilâve edilen cezaya kendisini arz etti. Ahmed Paşa, bu kadarla iktifa edilmesine pek güç muvafakat etti ve bununla birlikte kardeşini memuriyetten azl etti, îbrâhîm Ağa bir ay kadar mehcûr kaldıktan sonra, bezirgânbaşı Yahudî Harun'un ısrarı üzerine sadrâzam kendisiyle barışarak, Mû-sâ Paşa'nın azliyle boşalan Bağdâd valiliğini ona verdi.

Bu aralık Valide Sultan ile musahibe Şekerbolî arasında münâkaşa zuhur etti. Şekerbolî'nin bütün malları müsadere olunarak, ekseriya görüştüğü ebe kızı Hamide ile birlikte Habeşistan'a sürüldü. Ancak Hâmide'yi sâdık bir câriye sürgünden kurtardı: Sürgün emrini icraya memur mübaşirler geldiğinde bu câriye, kendisini Hamide olarak gösterdi, bu hiyle ile Hamide İstanbul'da kaldı. Şekerboli'-nin iki mahremi olan Süîeymân Dede ve İbrâhîm Çelebî tevkif olunarak, Şekerbolî'nin hazînelerinin nerede bulunduğunu söyletmek için tazyîk olundular. 250 kese akçe, birçok kıymetli elbise, 200 yor-

gan ortaya çıkarıldı. Süleyman Dede boğuldu, İbrahim Çelebî'nin boynu vuruldu.[183]

[183] Şekerpare (Şekerbolî) hakkında Naimâ'nm ifâdesi daha ziyâde malûmatı İhtiva etmekte ve okunmağa

Fazlı Paşa, sadrâzamın şâhâne denilecek kadar geniş olan iktidarına karşı uğraşmak tecrübesinde bulundu. Dîvân-ı hümâyûnda ikinci vezirlik memuriyetinde devam etmek üzere Rumeli'nden döndüğü zaman Bosna hududunun sıkıntılı durumu ve Venediklilerin Dalmaçya'da ilerlemeleri hakkında Pâdişâh'a hakikati söylemek cür'-etinde bulundu. Gerçekten, Tekeli Paşa'mn Sebeniko muhasarasını kaldırmasından sonra Kerka sancağından birkaç kale, hattâ Devlet'in Dalmaçya hududunda mühim bir hisarı olan Klis, düşman eline düşmüştü. Pâdişâh Fazlî Paşa'mn sözlerinden hayrete düşerek dedi ki:

- «Bu nasıl şey? Sadrâzam lalam bana kat'iyyen söyledi ki, kâfirler yalnız bir kilise ile birkaç palanga almışlar; bunlar da zâten onların imiş. Sen o söylediğin sözleri lalamın karşısında söyleyebilir misin?»

Osmanlı müverrihinin tâbirince «Vezîr düşmanın olursa Pâdişâhın dostluğu fayda vermez» darbımeselini unutmuş bulunan Fazlî

«Musâhibelerden Şekerpare, birçok devlet işlerine karışarak adamları ve adamlarının adamları eliyle rüşvetler abp haddini tecâvüz etmişti. Şâir mo-sahibelerle zıddiyet peyda ederek. Valide Sultân ile de muhavere ve münâkaşaya girişmiş, hattâ Vâlide'nin Şekerpâre'yi kırbaçla doğdurduğu şâyî olmuştu. Nihayet durumu Pâdişâh tarafından işitilerek, cumâdelâhirenin üçünde hanesinde tutularak bir kayığa konuldu; Sakız'a sürüldü. Haleb'den azl edilmiş olan Hasan Paşa'mn hanımı ile kızı Hamide Hâtûn, ekseriya Şekerpare ile görüştüğünden, o da Şekerpâre'nin sarayında bulunarak, birlikte sürülmesi ferman olundu. Lâkin Hâmide'nin fedakâr bir cariyesi Hamide Hâtûn benim» dediğinden, onu Hamide sanarak. Şekerpare ile beraber kayığa koydular. Şekerpâre'nin bağlılarından olup, onun kuvvetiyle Kaarun gibi mala sahip olmuş bulunan sebzeci ve Süleyman Dede'den Şekerpâre'nin emvali suâl olunarak, Valide Sultan'ın yaptırdığı handa bir odada bulunan onaltı sandığın anahtarlarını, sebzeci teslim etti. Şekerpâre'nin mührüyle mühürlü olan bu sandıklar pâdişâhın huzurunda açıldı, lebâleb mücevher, inci, altın, riyal, kıymetli taraklar, Hind yadigârları, şâir kıymetli eşya ortaya çıkınca. Pâdişâh : «Hay kâfir! Bana akşama ekmek alacak akçem yoktur diye yemin ederdi. Bak, neler çıktı, hep benim mahmdır.ı buyurmuşlar. Hanesinde dahî kürkler, biri incili, ikisi zerdûz olmak üzere 200 yorgan ile 250 kese parası çıktığı söylenmiştir. Sebzecinin boynun vuruldu; Süleyman Dede boğuldu. Şekerpare sürgüne giderken,

değer bulunmuştur. Burada onun ifâdesini özetleyeceğiz :

meğer yanına harçlık alamamış olduğundan, mübaşire ihtiyâcını söylemiş, o da fiOO akçe vermiş; beraber ağlaşmışlar, İbrim'e (Yukarı Mısır'da, Saîd mıntıkasında) kadar götürmüş.» s. 283 -285. (Mütercim)

Paşa Pâdişâh'm teklifini kabul ederek, Sultân İbrahim'in ve sadrâzamın huzurunda Bosna ve Rumeli'nin durumunu tafsilatlı olarak anlattı. Sadrâzam hepsini inkâr etti. Aralarında şiddetli bir münâkaşa oldu. Fazlî Paşa, Ahmed Paşa'yı irtikâb ile, devletin mansıbla-nni satmakla suçladı; Ahmed Paşa da Fazlî Paşa için «Yalancı ve müfteridir» dedi. Kendisini tekzîb eden şahsın Pâdişâh'dan hakikati nasıl sakladığını ortaya koydu. Sadrâzam Pâdişâh'ın kulağını elem verici haberlerle doldurmanın doğru olmadığını söyledi. Sultân 1b-râhîm, sadrâzam'ın tercih ettiği akıllıca sükût yolunu pek takdîr etti. Dışarı çıkılacağı zaman Ahmed Paşa'yı gayet müteveccihâne il-tifatlara garketti. Müteakiben Fazlî Paşa bir hatt-ı hümâyûn aldı ki, Girit'e gönderilen orduda bir kumandanlık almasını emrediyordu. Bu memuriyeti kabul etmemesi üzerine, beş gün cellâdın îdâm mahkûmu olan vüzerânın başını kesdiğî ve ecnebî sefirlerinin Dî-vân'a kabul edilmeyi bekledikleri yerde, yânî sarayın birinci ve ikinci sofaları kapı aralığında hapsedildi. Azak valiliğine muvafakat etmedikçe oradan çıkamadığı gibi, çıkar çıkmaz dört kadırga ile harekete mecbur oldu.[184]

Kırım Aleyhine Lehistan Ve Rusya'nın Şikâyetleri

Lehistan ve Rusya hükümetleri, Tatarlar*ı o taraflara akın ederek her iki devletin tebeasından 40.000 kişiyi esir etmiş olmalarından dolayı şikâyet etmişlerdi. Bir kapıcı-başı ile Hân'ın elçisi (kapı ked-hudâsı) Cemşîd Çavuş, anlaşmalara aykırı olarak alınan esirlerin memleketlerine iade olunmak üzere İstanbul'a gönderilmelerini emreden bir pâdişâh emri İle Kırım Hânı'na gönderildi. Kırım Hânı İslâm Giray, bu azarlayın mâhiyetteki irâdeyi okuduğu zaman hiç bozuntu emaresi göstermeyerek:

- «Biz pâdişâhın bendeleriyiz; Ruslar ancak zahiren ve bizim muzaffer silâhımız altında kaldıkça anlaşma isterler; fakat biz nefes almalarına meydan verince Anadolu sahillerini kayıklarıyle tahrîb ederler. Burada metruk iki kale olduğunu ve bunlan işgal etmek maslahata muvafık olacağını defalarca arz eyledik; şimdi ise onları Ruslar istilâ ettiler, yirmi palanga yaptılar. Eğer bu sene de hareketsiz kalırsak Akkirman'ı ve bütün

[184] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/414-417.

Moldavya'yı (Boğdân) zabt edeceklerdir.» dedi.

İki memur bu cevabla İstanbul'a döndüler.

Sadrâzam İstanbul'da harb vekaayünden bahsedilmesini şiddetle yasaklamıştı. Venedikliler'in Akdeniz Boğazını (Çanakkale Boğazı) yasaklamıştı. Venedikliler'in Akdeniz Boğazını (Çanakkale Boğazı) abluka ettiklerini Pâdişâhtan saklamak istediğinden, Venedik donanmasının Venedik'e dönmek üzere yelken açtığına dâir te'mî-nât vermişti. îbşîr Paşa da -Haydar-oğlu ormanlık olan Sb'ğüd taraflarında Osmanlı askerlerinin her türlü mesâisine mukaavemet etmekte iken- Anadolu'nun ahvâli* hakkında sadrâzam paşanın ifâdeleri kadar hakikate yakın bir arıza göndermişti. İddiasını isbât için âsî nâmıyle tevkif ettiği reayadan yüz kişiyi gönderdi; bunlardan yirmisi İstanbul sokaklarında asılıp, sekseni kadırgalara konuldu. Gü-zelhisarlı Alî Çelebî Haydar-oğlu'nun isyan bayrağı altına mecburiyetin şevkiyle gitmiş ve ilk fırsatta îbşîr'in ordugâhına gelmiş olduğu halde, sadâkatine mukabil ceza gördü. îbşîr. kendisini İstanbul'a gönderdi ve İstanbul'da başı kesildi. Gerek Alî Çelebî'nin, gerek onu müteâkib diğer bir takım şahısların îdâmı. kanun hükümlerine muvafık sayıldı. I,âkin Vezîr Kavanoz İbrahim Paşa'nın na'şı hakkında reva görülen muamele halkın nefretini celbetti. Pâdişâh'ın husûsî emri üzerine İbrahim Paşa'nın cesedi bir atın kuyruğuna bağlana-rnk. Yedikule'den saraya kndar sürüklendi ve Cellâd Çeşmesi önüne atılarak 10 gün oradn durdu.[185]

Samur Kürk Ve Anber Vergisi

Sadrâzam, mansıbların satılması yoluyla, Devlet idaresinde bir haydutluk te'sîs etmiş, zât-ı şahanenin sonu gelmez kürk sevdası en zalimane kötülüklere vesile olmuştu. Kedhudâsı Arnavud Ahmed, tezkirecisi Şâmî-zâde Mehmed, çavuş-başı (Kejgerd: Eğriboyunlu) Torak, selâm çavuşu Mustafa, Ahmed Paşa'nın cinayet şerikleriydiler. Paşa'nın bina inşâsına merakını. Pâdişâh'ın kürk toplama hastalığı bir dereceye kadar ma'zûr gösteriyordu. Boğaziçi'nin Anadolu Hisan'nda, Incirli'de, İstanbul'un birçok yerlerinde, Çekmece'de mükellef köşkler yaptırmıştı. Bu muazzam masrafları kapatmak için devlet memuriyetlerini alabildiğine satıyordu.

Girit serdârı Hüseyin Paşa boşalmış olan sipâhî timar ve zeametlerini,

[185] Oseri on günden ziyâde FAb-ı Hümâyûn'da kalup râyiha i kerîhasi halkı mü)ec*7zî itmiş idi.» Npima, s. 285 (Mütercim).
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/417-418.

en fazla fedâkârlık gösterenlere vermekteyken, sadrâzam paşa da en çnk para verene satıyordu. Bu kabilden olmak üzere, Erzurum valiliğini 65 kese mukabilinde Hamamcı Paşa'ya verdi; Küçük Paşmakçı-zâde'den 18 kese alarak Edime pâyesiyle Selânik'i vaad etti. Pâdişâh, «Kürk ve anber vergisi» nâmıyle yeni bir vergi koydu. Sultân İbrahim'in kürk merakı akıl almaz bir dereceyi bulmuş olmakla beraber, harem kadınlarına masal söylemekle gecelerini geçiren Eyüplü bir falcı karı, zamanında kürk meraklısı büyük bir pâdişâhın bütün elbiselerini, sarayının mefruşatını, yastıklarını, kali-çelerini hep samur kürkten yaptırmış olduğunu Sultân İbrahim'e hikâye edince, bu merak bir kat daha arttı. O zamandan itibaren İbrahim'deki bu fikr-i sabit, hakîkî bir cinnet hâlini alarak, kürk göndermeleri için bütün eyâlet valilerine umûmî emirnameler çıkardı. Ne ulemâ, ne ağalar bu mâlî tekliften (vergiden) âzâde kaldılar. Yalnız birkaçı bu verginin herkes nezdinde doğuracağı hoşnûd-suzluğu ortaya koymak cesaretinde bulundular. Galata kadısı Mehmed Çelebî, dervişane kıyafetiyle sadrâzamın huzuruna giderek, birçok taVızâttan sonra, Pâdişâh'ın huzuruna kabulünü ısrarla taleb ederek dedi ki:

- «Ben ancak üç halden birine uğrayabilirim: Ya beni öldürürsünüz; ben de şehâdeti minnet sayarım. Ya beni İstanbul'dan sürersiniz; buna da müteşekkir olurum, çünkü burada iki aydır hareket-i arz oluyor. Yâhud beni azl edersiniz; hâlbuki bu zahmete hacet yok, ben bugün Galata'ya nâib gönderdim ve kadı libâs ve imamesini bu dervişane kisveye, bu dervişane serpuşa tebdil eyledim.»

Sadrâzam, kadı'nın bu cesaret ve serbestisinden daha elem verici neticeler doğabileceğini düşünerek, öfkesini hazmedip sustu. Yeniçeri miralaylarından (yeniçeri ağalarından) Kara Murad'a -ki 500 yeniçeri kendisine körü körüne bağlı idiler- hazîne tahsil memuru demek olan baş-bâkî kulu vâsıtasıyle, Dîvân'ın bir kararına uygun olarak, samur kürk, anber, bir miktar para vermesi ihtar olundu. Kara Murad, böyle bir talebde bulunulmasına hiddetlenerek, dedi ki:

- «Ben Girit'ten ancak barut ve kurşun ile geldim; samur kürkü, anberi yalnız işitmişimdir; parayı ise, borçla alıp sarf ediyorum.»[186]

Valide Sultan'ın Sürülmesi

[186] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/418-419.

Pâdişâh, bu kadar varidatını artırdığına kanâat etmiyerek, birçok muhaliflerinin mallarını müsadere etti. Dâima israf pençesinde zebûn olarak, mücevherle müzeyyen bir sandal inşâsı için 40.000 guruş sarf etti. Hasekilerden ikisi için ağır kıymetli tâclar yaptırdı. Sultân İbrâhîm ve sadrâzam, Devlet'in sânını öylesine unut-

tular ki, iki fil, beşyüz parça altınlı kumaş, kürk istemek üzere îran Şâhı'na, elçi unvanlı bir adam yerine, bir bostancı gönderdiler. Oğluna, umûmun nefretini celbetmekten kaçınmasını tavsiye eden Vâ-lide Sultân, saraydan İskender Çelebi bahçesine sürgün edildi.[187]

Uğursuzluk Belirtileri

16 Receb 1058 - 6 Ağustos 1648 târihinde, sadrâzam Ahmed Paşa, küçük oğlu Bakî Beğ'in müteveffa Kara Mustafa Paşa'nm sekiz yaşındaki kızıyla düğününü icraya başladı. Düğün Ahmed Paşa'nm Topkapı'da Kara Kedhudâ'dan cebren aldığı bahçede yapılıyordu. Yeniçerinin en nüfuzlu kumandanlarından olan Kara Murad, Mus-lihiddîn, Bektaş, Kara Çavuş davetlilerden idi. Ahmed Paşa, bu düğün vesilesiyle onları îdâm etmek istiyordu. Lâkin ziyafet odasında haklarında plânlanmış olan tuzaktan haberdâr olarak, cellâdın kılıcından hemen kaçmak suretiyle kurtuldular. Bütün bu karışıklıklar, o sırada vukua gelen ve halk telâkkîsînce uğursuzluk sayılan kırân-ı kevâkib (yıldızların birleşmesi), küsûf (güneş tutulması), hareket-i arz (zelzele) gibi durumlardan daha fazla, hakîkî bir ihtilâlin belir-tileriydi.[188]

Yeniçeri Ve Ulemanın Orta Camiinde Toplanmaları

Kara Murad, Muslihiddîn, Bektaş, Kara Çavuş sadrâzamın kurduğu tuzaktan kurtulur kurtulmaz, yeniçerilerin toplanma mahalli olan Orta Câmi'e gittiler. O akşam askerin zabitleri ve eskilerini toplayıp Ahmed Paşa'nın azlini kararlaştırdılar. Sultân Mehmed Câmü vaizini müftîye göndererek, Ocak'ın ittifakını haber vermiş ve müf-tînin de ulemâ ile sözbirliği edip hazırlanmasını ihtar etmiş idiler. Ertesi cuma günü ağalar müretteb ve müsellâh Orta Câmi'de toplandılar ve ulemâya davet

[187] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/419-420.
[188] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/420.

tezkireleri gönderdiler. Daha sonra Fâtih Câmii'ne gidildi. Ocak ağaları Câmi'in iç kapısı yanındaki safalara oturup, neferler karşılarında eî bağladı. Müftî mihrâbda oturmuş, kazaskerler ve mollalar, müderrisler mihrâbdan kapıya kadar müf-tînin sağ ve sol tarafında iki saf olmak üzere rütbeleri itibariyle yerleşmiş idiler. Kara Murad söze başlayarak, sipahilerin muvafakatlerini istemeye lüzum kalmaksızın bir karar verileceği düşüncesini ileri sürdü. Lâkin ağalardan bâzıları bu işin âmme maslahatına müteallik olduğunu ihtar etmeleri üzerine, onların da çağırılmasına karar verildi. Sipâhî zabitleri do gelince, ibadullahın ahvâli söylesjlmek üzere Câmi'e gelmesi için Ahmed Paşa'ya haber gönderildi. Sadrâzamın yerine çavuş-başmm geldiği görülünce:

- «Vezire git, mührü iste!» diye bağırıştılar.

Çavuş-başı bunları intizama girmek üzere davette bulunmaya cesaret edemeyerek kaçtı ve bir daha görünmedi.

Pâdişâh tarafından müftîye bir haseki gelerek toplantının sebebi soruldu. Müftî:

- «Pâdişâh bize sadrâzamı teslim etsin; başka suretle dağılmayız» cevâbıyla iktifa etti.

Hasekînin cevap vermeye kalkışması üzerine, parça parça edilmek muhatarasına düşerek çenesi yaralandı ve güçlükle kurtuldu. Kara Çavuş cem'iyyetin Orta Câmi'e gitmesini teklif ederek, bu teklifi kabul edildi. Halkın en çok nefret ettiği kazasker Muslihiddîn camie gelmek işemedi. Müftî:

- «Gelmesin, sonra kendisi bilir» diye haber gönderdi.

Orta Câmi'de sadrâzam Ahmed Paga'nın azliyle ihtiyar Mehmed Paşa'nm tâyînî kararlaştırıldı. Bu Mehmed Paşa aslen sipâhî olduğu halde, defterdar Bakî Paşa*nın kedhudâlığında bulunarak yirmi sene önce yeniçeri ağası olmuş, birkaç eyâlet valiliğinde ve Kara Mustafa Paşa zamanında defterdarlıkta istihdam edilmişti. O zamandan beri Yenikapi yakınındaki bahçesine çekilerek Mevlevi dervîş-leriyle birlikte vakit geçiriyordu. Bundan dolayıdır ki «Dervîş» ve «Sofu» Mehmed Paşa unvânıyle yâd olunur. Mehmed Paşa, Câmi'e gelince, halk «sadrâzam» diye alkışlayarak el öptüler, Mehmed Paşa'nm sadârete geçtiğini haber vermek üzere, Sultân İbrahim'e de adam gönderildi. Sultân İbrâhîm mahremlerinden Tavukçu Mustafa Paşa'yı göndererek cenViyyetin dağılmasından sonra isteklerinin karşılanacağını tebliğ ile müftî ve yeni sadrâzamı saraya davet etti. Topluluk müftînin gitmesine izin vermeyerek, yalnız Mehmed Paşa'yı gönderdiler.

Mehmed Paşa huzûr-ı hümâyûna cebren getirildiğini beyân ederek mazeret arzetti. Sultân îbrâhîm, mühr-i hümâyûnu kendisine vererek:

- «Ahmed Paşa'yi azl ettim! Lâkin dâmâdımdır, nasıl teslîm edeyim? Onun kurtarılmasını senden beklerim» dedi.

Mehmed Paşa, cevâb veremeyerek Sultân İbrahim'in eteğini öpmekle iktifa etti. Arkasına bir hîî'at giydirildi; Pâdişâh dönmesine izin verdiği zaman, kapı-ağasıyle hazinedar, koltuğuna girdiler. Câmi'e döndüğünde Pâdişâh'ın sözlerini topluluğa bildirdi; hepsi birden:

- «Hayır, devletli (vezirlere verilen resmî lâkab), bu olacak iş değildir» diye cevap verdiler.

Mehmed Paşa Pâdişâh'ın yanına dönmeye mecbur oldu; halkın arzusunu, titreyerek ve gözlerinden yaş akıtarak, beyân etti. Sultân İbrahim gazaba gelerek:

- «İhtiyar kopekî Vezir olmak için askeri kıyam ettirdin; sonra sırası gelir, sen de görürsün!»[189] diye bağırdı.

Ondan sonra üzerine yürüyerek, bizzat yumrukla döğdü. Mehmed Paşa, büyük bir korku ve heyecan ile hanesine döndü, mührü ve kaftanı müftîye göndererek, istifasının kabulünü rica etti.

Yeniçerilerin ayaklanmasına en ziyâde sebep olmuş olan Bektaş ve Muslihiddîn ağalar. Mehmed Paşa'ya koşarak, bu işi üzerlerine almış olduklarını söylemek suretiyle, Paşa'yı Câmi'e getirdiler.

İsyancılar, şehir kapılarını kapatarak, şehzadelerin hayatlarının muhafazası için Valide Sultân'a tezkire yazdıkları gibi, kapt-ağasiy-le bostancı-başıya da adam göndererek Ahmed Paşa'nm îdâimna. Sultân îbrfthfm'i indirerek şehzadeyi tahta oturtmaya karar vermiş olduklarını tebliğ ettiler. Büyük mîrâhor Mustafa Paşa, cem'iyyete gelerek, Pâdişâh tarafından olmak üzere:

- «Bu cem'İyyetin aslı nedir, niçin dağılmazlar? Benimle on bine yakın kul vardır; dağılmazlarsa hepsini kırarım, vezirim kan-dedir (nerededir), ne bileyim, bulsunlar»[190] sözlerini tebliğ etti.

Bir Arnavud[191] ilerliyerek:

- «Biz veziri kendisinden isteriz, eğer pâdişâh ise çıksın, ayak dîvânı yapsın! murâdlarımızı arz edelim. Evvelâ böyle gaflet ile saltanat olmaz.

[189] Bre kftpek koca; Ve7İr-i Aram olmak içün kulı tahrik Udun: bu cem'iyyet bertaraf oldukdan sonra. göre. seniin hakkundan jtelirem.» Kâb'b Çe'ebî Ve NaîmA. (Mütercim)
[190] Hammer'den tercüme yerine. NnîmVrian alınmıştır (Mütercim).
[191] Naîmft'da .Koca Arnavud. yâni «İhtiyar Arnavud» der ki. Bektaş Afta olaçaktır. Mrrm>

Elbette veziri verir, Vardar Alî Paşa bir yarar ve sâlih ve dindar adam idi; onun başı ve îbrâhîm Paşa'nm cesedi Bâb-ı Hü-mâyûn'da nâ-hak yere yirmi gün yatmak hangi kitâbda vardır?»[192] dedi.

Ondan sonra ihtiyar Muslihiddîn mîrahora hitâb ederek:

- «Baka. nga. Pâdişâh bir zâlimi âleme taslît edip cem-i mâl ve irtişa ve terk-i şeriat ile dünyâ bu hâle geldi. Kadınlar mesâlih-i devlete musallat; hazîne yalnız israfâta yetişmez; reâyâ perişan; küf-

fâr Bosna serhaddinden kırk pare hisar aldı; hâlâ bu kadar küffâr kalyonu boğazda yatıyor; define tekayyüd yok; İstanbul mahsur kaldı; bu ahvâli niçin görmez? Evvelâ istikşâf-ı ahvâl için Boğaz'a giden sen değil mi idin?»[193] sözlerini söyledi.

Mustafa Paşa:

- «Pâdişâh bu ahvâli bilmez ve bildirmediğim için ben suçluyum. Vezirin rızâsı olmadığı için, başımdan korkup söylemedim. Şimdi muradınız ne ise söyleyiniz, Pâdişâh'a tebliğ ederim» dedi.[194]

Muslihiddîn Ağa, cem'iyyet nâmına, dört teklif ileri sürdü: Evvelâ, rüşvetin ortadan kaldırılması; ikinci olarak kadıların uzaklaştırılması; üçüncü olarak, sadrâzamın îdârm.[195] Mîrâhor, bu cevâb ile saraya gitti. Sarayda bostancılar silâhlandırılmış, toplar yerlerine (saray barularına. duvarlarına) yerleştirilmişti. Akşam olunca, ulemâ hanelerine gitmek istediler. Lâkin ağalar:

- «Eğer bu gece cemMyyet dağılırsa, yarın sabah toplanmak muhal olur; Sultân îbrâhîm cümlemizi kırar. Ya hepimiz telef olalım, yâhud âlemin hâlini ıslâh edelim de öyle dağılalım. Bu geceyi sizinle birlikte camide geçiririz.» dediler.

Ulemâ bu fikre uydular. O gün cuma olduğu halde, cuma namazı kılınmadı; ulemâ yeniçeri odalarına dağıldı ve onlar tarafından kendilerine ziyafet verildi.[196]

Sadrazam Ahmed Paşa'nın Boğulması

Sadrâzam Ahmed Paşa, idamlarım düşündüğü ağaların gitmesinden

[192] Nftünâ'dan nlmir.tşlır. (Mütercim)
[193] Keza.
[194] Keza.
[195] Teklif dört ise de. Naîmâ dördüncüsünü .filân îtsün» diye mübhem bırakmıştır; galiba teedîd-i îmân olacaktır. (Mütercim)
[196] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/420-423.

sonra Topkapısı'ndaki bahçesinde kalamamıştı. Bunların intikam alacaklarından korkarak, mühürdarı, hazinedarı, telhîsçisi (pâdişâha yazılan arızaların kâtibi) ile birlikte sarayına çekilmişti. Gece yarısına, doğru, yeniçerilerin 81. bölüğü zabitlerinden biri -ki Ahmed Paşa'nın mahremlerindendi- ağaların Orta Câmi'de toplandıkları haberini vermeye geldi. Ahmed Paşa derhâl kalkıp namaz kıldıktan sonra (mu'tâdı üzere teheccüd namazı kıldıktan sonra) mühürdar ve hazinedarını çağırdı; hazinedara, hazînesinde bulunan 6.000 altını bir ata yükletmesini emretti. 10.000 guruş kıymetinde iki yüzükle diğer bir büyük yakut yüzüğü ve bir Mushaf-ı Şerifi[197] beraber alarak, hademesinden en ziyâde güvendiği Abdı ve Halil ile birlikte ata bindi; muhiblerinden Deli Birader nâmında bir ada-mm hanesine gitti. Mühürdar ile hazinedar, paşalarının nereye gittiklerini sadrâzamın sarayı muhafızlarından olup arkasından merak sâikıyle gitmiş olan bir muhzırdan öğrenebildiler. Bunlar Deli Bi-râder'in hanesine gelerek efendilerini sordular. Deli Birader, serse-riyâne dolaşmakta bulunan dostunu saklamış olduğunu inkâr etmekle beraber, artık Ahmed Paşa'yı hanesinde daha fazla bulundurmayı ihtiyata muvafık görmedi. Zavallı sadrâzam. Uzun Ahmed nâmında birinin hanesine gitti; orada dahî kendisini emniyette göremediği için Hacı Behrâm isminde birinin evine iltica etti. Hacı Behrâm, hıyanet ederek Ahmed Paşa'yı; Sofu Mehmed Paşa'ya teslim etti. Ahmed Paşa, kırk adam vâsıtasıyle inzivâgâhından çıkarılarak (adamları ve altınları ile birlikte) yeni sadrâzamın huzuruna götürüldü. Mehmed Paşa ayakta karşılayarak kucakladı. Ahmed Paşa, hayâtının muhafazasını ve Mekke'ye gitmesine müsâade verilmesini rica etti. Sofu Mehmed Paşa. askerin para kuvvetiyle yatıştınlabileceği-ni söyleyerek teslliyyeye çalıştı. Bununla beraber bir taraftan da, mahbûsun hakkında ne muamele yapılabileceğine dâir müftîden bir fetva verilmesini istemişti. Ahmed Paşa, yalnız ve büyük korku ve heyecan içinde kalarak birkaç bardak buzlu su içti. Çok geçmeden Mehmed Paşa'mn kedhudâsı Bergamalı Hüseyin-ağa-zâde Mehmed Ağa gelerek eteğini öptü ve hayâtı kurtanlabilmek üzere, hazînelerinin defterini istedi. Ahmed Paşa, bir kalem alarak kendi eliyle bir hesap yaptı ki. bütün servetini 300 keseye çıkarıyordu.[198] Mehmed Kethüda, büyük bir soğukkanlılıkla dedi ki;

- «Benim sultânım, üçyüz kese bu yakında topladığınızdır; bununla

[197] Şeyh hattıyle. Naîmâ. (Mütercim)

[198] «Ahmed Paşa. arkasındaki samur kaplı kırmızı havrânîsinin sag canibini yire serpüp kâftıd ve divit istedi; kendi eliyle üç yüz kise defter idüp .budur* didi.. Naîma. s. 312. <Mütercim)

olmaz; bütün malınızı askere vermedikçe kurtulamazsınız; malınızı canınıza siper etmelisiniz.»

Ahmed Paşa, yekûna bir sıfır ilâve etti. Lâkin kedhudâ, bunun da pek az olduğunu söylemekte olduğundan, kendi koynundan 1.000 altm çıkardığı gibi, iki adamı üzerlerindeki 3.000'er altım vermeye mecbur oldular.

Ahmed :

- «Bunları al. sâhib-i devlet babamıza bizden hediye olsun, başka bir nkçe nakdim yokdur» diyerek, yemîn etmeye başladı.

Mehmed Kedhudâ:

- «Yok, sultânım, paşa babanız sizden kendisi için bir habbe istemez; onun muradı asker gailesini def etmektir» deyip, o paraları da deftere yazdırdı.

Hüseyinağa-zâde çıkınca, Ahmed kavuğunu Abdi'ye vererek ve iki hizmetkârını ayak ucuna oturtarak, kendisi de yere yattı. Ancak henüz uyur uyumaz bir haberci gelerek, uyandırdı[199] ve askerin kendisini istemekte olduğunu, sadrâzamın kurtarmaya çalıştığını haber verdi (8 Ağustos 1648 - 18 Receb 1058).

Merdivenden indiğinde bir adamın, kendisinin koltuğu altına girdiğini hissetti. Derhâl döndü, elbette titremeksizin değil, pek çok defalar istihdam etmiş olduğu Kara Alî'yi gördü:

- «Hay kâfir kahbe oğlu!» dedi.

Kara Alî, istihza ile gülerek, sadrâzam paşanın göğsünden öperek:

- «Hay benim devletli efendim» hitâbıyle karşılık verdi.

O sırada cellâdın muavini Hammal Alî sol koltuğuna girdi, ikisi birlikte ahır kapısına götürdüler.[200] Orada cellâd, Ahmed Paşa'mn sarığını başından aldı, bir yumruk ile yere yatırdı, boynuna uğursuz kemendi geçirdi.[201]

---

[199] «Ahmed Pasa defter ve altımı gonderdikde yine v&fir karlı buzlu su içdikden sonra başından haraavt sangını çıkarup Abdi Çelebt'ye virdi, «kendi sangın gibi kafes sar- didi. Sarık bozulup sankhkdan sonra Abdi ve Halil'e «Sİz yorgunsunuz, istirahat idiniz- diye izin vererek, onlar da ayağı Ocuna baslarım koydriar. Kendisi esner, gâh belinleyflp gözini açar, gâh yumardı. O zaman ba'zı zurefâ şu kıt'ayı söylemişlerdür. Uğradı çfîn sıtalcama (?) düstûr Tuttlup zıyk-ı sadrdan nefesi Kafes İçinde kuş gibi kalıcak Bozdi destânn. eyledi kafes!.
Saat yediye gelmişdi (Hesaba göre sabaha iki üç saat kadar kalmıştı). K8-tib Potur Alt Veztr-İ hab-filûdun dizine yapışdı. Got açdukda zanûsnu öpüp «Buyurun sultânına» didi; Nereye?» diye havl-i can İle sıçradı.» Nalmâ. s. 313 ve 314. (Mütercim)

[200] Sadrâzam Mehmed Paşa'mn hanesinin ahır kapısıdır; Hamrner. istanbul kapılarından birine «Ahur-kapu» denildiği İçin, Ahmed Paşa'yı şehrin bu kapısına götürüldü sanmıştır. (Mütercim)

[201] «Vezîrün ahun kapusına teveccüh itdüklerinde Ahmed Paşa bir kerre ge-rilüp turdı; o zaman Kara AK kemendi başındaki kırmızı fes takiyeyl beline sokup veztrûn destânnı kendi başına geçirdi. Zor ile kapudan İçeri sokup ka fasına bir yumruk urarak yire çökertdi. Müheyya olan kemendi belinden çıkardı, veztriin gerdanına takdi. uçlarım kendisi ve şakirdi sıkdılar.» Naîmâ'-dan, s. 314. (Mütercim)

Sadrâzamın emriyle maktulün na'şı bir al üzerine konularak, Atmeydânı'na atıldı. Güneş doğarken ulemâ ile asker ağalan Atmeydanı'ndan geçerek Ahmed Paşa'nın ruhsuz cesedini gördüler ve Sultân Ahmed Câmii'nde sadrâzam Sofu Mehmed Paşa'nm yanına gittiler.[202]

Rumeli Kazaskerinin Öldürülmesi

Rumeli kazaskeri[203] -ki gerek sefîhâne ahlâkından, gerek irtikâblarından dolayı kendisinden nefret edilirdi- resmî elbisesi sırtında olduğu ve üstüvane şeklinde kavuk giymiş muhzırları yanında bulunduğu halde, ulemâ silsilesi içindeki yerine katılmak üzere yola çıkmıştı. Anadolu kazaskeri Memik-zâde'nin yanına gitmek isterken, Memik-zâde atını mahmuzlayarak uzaklaştı; diğer ulemâ da öyle yaptılar, Rumeli kazaskeri yalnız kaldı (Ulemâdan Gejdehâ dâ-mâdı) Abdullah Efendi halk ortasına çıkmamasını tıasîhat ettiyse de te'sîr ettiremedi. Rumeli kazaskerinin en şiddetli hasımlarından birkaçı miiftînin yanına giderek:

- «Sultânım, bu mel'ûn burada ne arar? Niçin geldi?» dediler. Müftî Efendi:

- «Biz dönsün, bu gün gelmesin diye haber gönderdik; gelmiş; kendi bilir!» diye cevap vermesi üzerine, ulemâ, bu sözü kazaskerin mahvına işaret sayarak, lanet ve tahkire hedef ettiler.

O sırada, kazasker Mes'ıid Efendi'yi tâkîben, Câmi'in merdivenleri yanında atından indi. Müderrislerden Muslî Çelebî nâmında cesur bir genç kavuğunu başından aldı, Mes'iid Efendi, kazaskerin açık başına bir yumruk indirdi. Kudsî-zâde nâmında bir üçüncüsü de, kazaskeri, atını yanaştırmış olduğu taştan aşağı düşürdü.

Muslî Çelebî askere hitaben:

- «Ne duruyorsunuz? Urun şu mel'ûnu!» deyince, asker hücum ederek, bunlardan biri başına bir bıçak, biri de tüfek kundağı vurdu. Kazasker, başı iki yerinden yarılmış, kan içinde kalmış olduğu halde o aralık çıkagelen müftinin üzengisine sarıldı ve başından akan kan müftî efendinin câme-i beyzâsım la'l-i gûn eyledi (beyaz elbisesini kızıla boyadı). Müftî Abdurrahîm

[202] Bu Ahmed Paşa'nın parça parça edilmesinden dolayı ismi târihte «Hezâr-pflre Ahmed Paşa» kalmıştır. Muflsır olan Evliya1 Çelpbî cümle asker Ahmed Paşa'nm İaşesine kılıç urup pare pflre iderek yajhnı sızıya ilâç olmflk üzere yafcma itdüklerini yazar. c. 1. s. 274.
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/423-426.

[203] Bu kazaskerin ismi Muslin iddin'dir- KitSba nakti caiz olmayan bir lâkabı olduftu için Naîma ondan bahsettikçe «Mülakkab k.-ızasker> der. (Mütercim)

Efendi, onu bir işaret ile, bir söz ile kurtarabilirken, üzengîsiyle yüzüne vurarak atını ileri sürünce, bedbaht, asker tarafından parça parça edildi. Başı kesildikten sonra, cübbesi çıkarılarak yüzükoyun yere yatırıldı. Arkasından şalvarı yırtılarak kana boyanmış olan başı oraya konuldu ki, bu tahkir edici muamele, ancak îdâm olunan Hristiyanlar'a müstehak görülür ve onlar için cevaz verilirdi.[204]

Ondan sonra na'şı Atmeydam'nda sadrâzamın na'şı yanına götürüldü.

Cinci Hoca, daha az menfur olmamakla beraber, kayınpederi marifetiyle askerin pençesinden kurtuldu. Câmfin bir tarafında resmî imame ve cübbesini daha küçük bir sarık ve bir ferace ile değiştirerek Çavuş Mustafa Ağa delaletiyle kedhudâsıyle birlikte Câmi'in arka tarafındaki bir kapısından kaçtı.

Müftî, kazaskerin kanıyle lekelenen beyaz sofu çıkararak menekşe renginde bir sof giydi. Ağalar, kazaskerin katli hatâsını ulemânın üzerine, haklı olarak atarak:

- «Efendiler, bu şey bizden olmadı; yine sizden oldu» dediler.

Murad Ağa, Câmi'den dışan çıkarak askeri sükûta davet etti ve her kim bir taarruza kalkışacak olursa şiddetle ceza göreceğini ihtar etti. Bu müessir tedbîr sayesinde, Fâtih Câmii'nin Semâniye Medresesi müderrislerinden olup da maktul sadrâzamın himâyesi altında bulunan Köse Alî -düşmanları kendisini görür görmez «Bre Köse mel'ûn, sen neye geldin? Seni de tepelemeli» diye bağırmış olmalarına rağmen- hayâtına dokunulmadı.

Mekke'de kadılık etmiş olan Beyâzî Hasan Efendi, askerin kendisini görmek istediğini söylemek üzere Pâdişâh'a gönderildi. Fakat memuriyetinde muvaffak olamadı. Mısır'dan ma'zûl Es'âd Efendi ve müderris Uşşakî-zâde Fasîhî Çelebî, şehzadelerin büyüğü Sultân Mehmed ile birlikte Câmi'e gelmesini teblîğ için Valide Sultân'a gönderildi. Sultân îbrâhînVin hal'ine ve Sultân Mehmed'in iclâsına karar verilmiş ve bu iki kararın meşrûiyyeti hakkında fetva alınmış olduğunu da bildirmekle görevliydiler.

Valide Sultân:

- «Şimdiye kadar camide cülus vuku bulmamıştır ve ağalar, ulemâ saraya gelsinler» dîye cevab gönderdi.

Sabık Medine kadısı Seyrek-zâde Abdurrahmân Efendi, mukaa-vemetin

[204] «Husemfisından çukadarian ve şâir erâzil serâvîlinün ardını çâk idüp yüzi koyı mekşûTü'1-evre bırakdılar; ba'dehu sürüp vezir Ahmed Paşa'nun cüssesi yanına götürdiler.» Naîm&'dan, c. 3, s. 318 (Mütercim).

faydasız olduğunu ve böyle bir hâl vukuunda maiyyetinde-ki bostancıların tamâmiyle kılıçtan geçirileceğini bildirmek üzere, bostancı-başıya gönderildi, Bostancı-başı bostancılara sükûn üzere bulunmalarını ihtar ettikten sonra camie giderek, saraya dağdağasız girebileceklerini ağalara te'mîn eyledi.

Sultân İbrahim hademeleri, bostancıları toplayarak silâh tevzî' ettirmiş ve sarayı muhafaza teşcî eylemişti. Lâkin teşvik edici alkışlar yerine «Pâdişâhımızın emridir» şeklinde âcizane bir tâbirden başka söz edilmemişti. Müftî, kazaskerler, Muslihiddîn, Bektaş, Mu-rad Ağa'lar saraya gittiler. Valide Sultân siyah ibrişim örtü örtünmüş, bir Zencî hadım yelpaze sallıyordu. Ulemâ ve ağalar kendisini hürmetle selâmladılar. Valide Sultân ağalara hitaben şöyle söze başladı: .

«- Böyle fitne çıkarmak olur mu? Siz bu hanedanın perverdesi değil misiniz?»

İhtiyar Muslihiddîn teessür içinde ağlayarak[205] dedi ki: - «Benim devletli sultânım, gerçeksiniz, cümlemiz bu devletin pek çok ni'metine mazhar olduk. Husûsîyle kulunuz kızıl abâ ile geldim, seksen yaşına geliyorum, bu kadar lutûflar gördüm. İşte bu ni'metlerin şükrünü edâ etmek üzerimize vâcîb olduğu içindir ki, efendimizin hanedanının karîn-i ihtilâl olmasına takat getiremiyoruz. Keski bu günleri görmeseydim! Böyle işlere ön ayak olmayı ben ister miyim? Neye tamâım, kime ihtiyâcım var? Artık rütbe ve man-sıb talibi değilim; hepsinden el çektim, devlete hayır dua hizmetin-deyim. Lâkin, benim devletli sultânım, elhamdülillah Müslüman'ız. Pâdişâhımızın tavır ve mesleği şer1 ve akıldan hâriç olduğu cihetle âleme karışıklık geldi; yaramaz adamların mukaarenetiyle şu hâle çâre bulunamayacak dereceye varıldı. Her taraftan kâfirler baş kaldırdılar; serhadlere düşman istilâ etti. Boğaz'da yetmiş seksen parça kale gibi harb gemileri yatıyor; Akdeniz'in yolunu kapatmış, gece gündüz ceng ediyorlar. Pâdişâh bu hallerin cümlesinden gaafil, eğlenceyle, sefahat ile. mal toplamak, israf ve irtişa ile meşgul. Şeriat terkedilmiş; âlem harâb! Hazîne israflara gidiyor. ŞerM Şerifin hükmü her ne ise onun icrası için ulemâmız fetva verdi; onun üzerine geldik. Şehzade tahta lâyıktır; cülus olmadıkça cem'iyyet dağılmaz ve pek çok kanlar da dökülür. Lutûf buyurunuz da fesada bâis olacak bir muhalefet göstermeyimz! Hüküm ŞerM Şerifindir!»

Valide Sultân, Pâdişâh'a gücenmiş olmakla beraber, analık mu-

[205] «Gfirg-i bârftn-dfde, pfr-İ köhne koca MusHhİddîn giryân giryftn söze geldi.. Natmfl, s. 322. (Mütercim)

habbetiyle teessür içindeydi. Sultân İbrahim'e verdiği nasihatler, hoşnûdsuzluğunu mûcib olmuş, haseki sultânların entrikalanyle -yukarıda yazıldığı gibi- İskender Çelebî bahçesine sürülmüştü. Hattâ Rodos'a sürülmek tehlikesi de vardı. İbrahim, kızkardeşleri Ayşe, Fatma, Hân-zâde ile birâder-zâdesi Kaya Sultân'a fena muameleler etmiş, onları hasekilere câriye gibi hizmet etmeye ve leğen tutmaya kadar icbar eylemişti.[206] Valide Sultân için bu türlü tahkirleri unutmak mümkün değildi. Bununla beraber Sultân İbrahim'in ulemâ ve vüzerâ vesayeti altında olmak üzere saltanatta bırakılmasını teklif etti.[207]

Müftî ve Abdülazîz Efendi, Valide Sultân'ın bu teklifine mu-kaabil uzun uzadıya mütalâalar serd ettiler. Nihayet Anadolu kazaskeri Hanefî Efendi dedi ki:

- «Benim sultânım, biz sizin lûtf unuza ve ibadullaha merhamet ve şefkatinize i'timâden buraya geldik. Ümmü'l-mü'minînsiniz (Müslümanların atlasısınız); bütün Müslümanlara acıyarak, bu işin bir ân evvel bitmesine himmet buyurunuz! Zîrâ hâl müşkil oldu; düşman etrafa hücum etti; müsadere ve rüşvetle devlet nizâmı elden gitti. Pâdişâh hevây-ı nefs ile meşgul olmaktadır; saltanat işleriyle ilgili tedbîrde âtıldır; Şer'i âdaba merâî (ayna) değildir. Davul, zurna, çeng, şeştâr (altı telli)sesi Ayasofya minarelerinde müezzinlere ezanı yanıltıyor. Kimse nasihat edemez; herkes can korkusundadır; hattâ sultânımı bile defalarca gücendirdiler. İnsaf hâricinde salgınlar, bedestânı basıp tüccar malını gasben almalar, nâ-hak katiler, kadınların tasallut ve ricâsıyle müstehak olmayanların âleme yayılması bunun zamanında haddi geçmiştir, hiçbir şekilde ıslâhı kaabil değildir.»

Valide Sultân tekrar cevâp vererek:

- «Efendi, doğru söylüyorsunuz; lâkin kötü etrafın şerrine uğradı; yaramaz sözüne uydu. Bundan böyle musâhibleri atılsın, akıllı nasîhatcılann sözünü tutsun.» dedi.

Hanefî Efendi:

- «Ya sultanım, mukaarın olan (kendine yakın olan) iyileri niçin öldürdü; Kara Mustafa Paşa gibi bir veziri heveslerine tâbi olmadığı için

[206] «(isimleri geçen) sultânlara kahr ile muamele idüp emlâk ve mücevheratlarını almış idi, taht-ı nikâhındaki Hümâşâh Sultân tesmiye itdükleri Telli Hasekî'ye o sultânları câriye makamında koşup meselâ hasekî yemek ye-dftkde sultânlar ayakda durur, elini yıkayacağı zaman Kaya Sultân sabun vi-rüp diğerleri leğen ve ibrik getirirlerdi.- Nafmfi'dan, s. 323-324.

[207] Bu konugmalar, Hammer'İn tercümesinden tercüme yerine, Nafmâ'dan nakledilmektedir. (Mütercim)

îdâm edildi. Hanya fâtihi Yûsuf Paşa'yı «Sen bana Girit'ten mal getirmedin» diye haksız yere öldürttü. Bunları gören, bundan sonra, nasıl emîn olur ve nasıl ona yaklaşmaya ve nasîhata cür'et eder?» cevâbını verdi.

Valide Sultân :

- «Amma yedi yaşındaki ma'sûmun saltanatı nasıl olur?» mülâhazasını İleri sürmesi üzerine, Hanefî Efendi cevaben:

- «Mezhebimizin imamları olan Hanefî âlimleri «Kebîrü muh-teli'l-aklın saltanatı caiz değildir; sabî-i âkilin caizdir» (Aklı bozuk olan büyük evlâdın saltanatı caiz değildir; akıllı olan çocuğun saltanatı caizdir) buyurdukları kitaplarımızda yazılıdır; buna göre fetvalar verilerek iş bitmiştir. Ma'sûm cülus eder; veziri işleri yürütür; amma meslûbü*l-akl (aklı alınmış, aklı bozuk) otururşa kan dökülür, ıi*za tecâvüz olunur, müsadere, zulüm ve tasallut, ibtâl-i şeriat sebebiyle âlem fenaya gider, düşman girer, saltanat ecnebilere intikal eder. Muhalefet buyurmayınız, hemân şehzade hazretlerini getiriniz.» sözlerini söyledi.

Karaçelebî-zâde dahî Valide Sultân'a birkaç söz söylemişse de, pek münasebetsiz olduğu için Devlet tarihçisi Naîmâ onları nakle cesaret edememiştir. Azîz Efendi bile bu sözlerden utanmış gibi görünmektedir; çünkü o kadar faal bir rol oynamış olduğu bu sahneye dâir târihinde hiçbir şey yazmamıştır. Valide Sultânın nihayet:

- «Gideyim şehzadenin sancağını sardırayım, çıkarayım.» dedi. Bu sözü ulemâ, ağalar teşvik edercesine alkışladılar. Dârüssaâde önünde bir taht hazırlandı, henüz yedi yaşında bulunan Şehzade Sultân Mehmed, saray ağalan etrafını çevirmiş oldukları halde, içeriden çıktı[208] (8 Ağustos 1648 - 18 Receb 1058). Güneşin batmasından üç saat evvel yeni pâdişâha vezirler ve ulemâ dest-bûsî merasimini îfâ ettiler. Lâkin çocuk kalabalıktan korkar diye, bütün devlet büyükleri bu merasime kabul olunamadılar.

Pâdişâh'in muhafazası Valide Sultân ile bostancı-başıya sıkıca tenbîh olunduktan sonra, vezirler ve âlimler -silâhdâr, çukadar, bos-tancı-başı önlerinde bulunduğu hâlde- hal'ini tebliğ için Sultân tb-râhîm'in yanına gittiler. İhtiramla:

- «Pâdişâhım, ulemâ ve âyânm re'yleri mucibince içeri buyurunuz!» dediler.

Sultân İbrâhîm:

[208] Başında münftsib mücevveze, arz «galan etrafım almış. Kuşhane Kapusı semtinden zuhur idüp muntaartne arz-i didâr eyledi.» Nalmfl, s- 326. (Mütercim)

- «Bre hâinler! Ben sizin pâdişâhınız değil miyim? Bu nasıl iştir?» diye feryada başladı:

Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi cesurlanarak söze başlayarak:

- «Hayır, sen Pâdişâh değilsin; umûr-ı şer'iyye ve dîniyyeye tekayyüd etmeyerek, cihanı harâb ettin. Vakitlerini eğlence ve gaflet ile geçirip rüşveti ta'mîm, zâlimleri âleme musallat, beytü'1-mâli telef ve israf ettin.» dedi.

İbrâhîm, müftî ile, Azîz Efendi ile, Muslihiddin ve Bektaş Ağalar ile uzun uzadıya mücâdele etti; dâima:

- «Ben sizin pâdişâhınız değil miyim? Bu ne demektir?» sözlerini tekrar ederdi.

Enderun ağaları:

- «Evet pâdişâhsınız; birkaç vakit istirahat ediniz» dediler.

Sultân ibrâhîm:

-• «Lâkin niçin tahttan ineceğim!» dedi.

Yine Azîz Efendi cevap verdi:

- «Çünkü ecdadının mesleğine sülük etmediğin için tahta lâyık değilsin.»

îbrâhîm, Azîz Efendiye, müftîye, diğer hazır bulunanlara: «Hâin» diye hitâb ederek, hepsini azarladı. Ondan sonra elini yere doğru indirerek dedi ki:

- «Şu kadar çocuğu mu pâdişâh edeceksiniz? Öyle bir çocuğun padişahlığı nasıl caiz olur? Demek ki (Sofu Mehmed Paşa'yı işaret ederek) bu ihtiyarı pâdişâh edeceksiniz? Hiç vezir pâdişâh olur mu? Bu çocuk benim oğlum değil mi?»

Abdülazîz Efendi, Pâdişâh'a Önce söylediği elem verici sözleri tekrar etti; başka sözler de söylemiştir ki. Devlet tarihçisi, padişahlık şevketine saygısından dolayı nakline cesaret edememiştir. Azîz Efendi de bunlardan utandığı için târihinde yazmamıştır. Sultân İbrâhîm o zaman kendi yetiştirmesi olan yeniçeri ağasıyle müftîye hi-

tâb ederek, gördükleri iyiliklere mukabil hıyanet ve küfrân-ı ni'met etmiş olduklarını söyleyerek, özellikle müftîye, o makama getirenin kendisi olduğunu ihtar etti. Müftî:

- «Beni müftî yapan sen değilsin; Allah'dır» deyince, Sultân îbrâhîm, ellerini göğe kaldırarak büyük bir hüzün ve inkisar ile beddua etti.

Silâhdâr ve çukadar koltuğuna girerek birkaç adım ileri götürdüler; lâkin yine durdu ve söze devam etmeye başladı. Kendisi çekenleri tâkîbe

mecbur olarak, hazır bulunanlara daha birkaç söz söyledi. Nihayet, mukavemetin faydası olmadığını anlayınca, bir elini diğerine sürerek:

- «Alnımın yazısı bu imiş; emir Allah'ın!» deyip gitti. Kuşhane mahbesine götürülerek, yalnız küçük bir pencereden aydınlık alan iki odaya kapandı.

Nefsinin iştah duyduğu şeylere kendini teslim etmiş olan Sultân Îbrâhîm, daha dün sarayında herkesin müfrit ta'zîmâtı ile kuşatılmış iken, bugün hakarete uğramış ve nefret edilen biri olarak saltanatı müddetinin uzun sefahatinin cezası olmak üzere, utanç duyulacak bir hal*e ve ağır bir mahbûsiyete dûçâr oldu.

Sultân İbrahim'in hapsinden on gün sonra, sipahiler, babasının tahtından cebren indirilmiş ve saltanat makamına küçük bir çocuk getirilmiş olmasından şikâyet ederek, halledilmiş hükümdarın lehine seslerini yükselttiler. Müftî Abdurrahîm, sadrâzam Sofu Meh-med, kazaskerler, yeniçeri ağası, Murad Ağa, Kara Çavuş, eski hâlin iadesi devletin ve kendilerinin selâmeti için felâkete yol açacağından korkarak, İbrahim'in hemen idamına karar verdiler. Tasavvur edilen katle meşru bir şekil vermek için müftîye şöyle bir suâl soruldu:

«îlmiyye ve seyfiyye mansıblarını ehline vermeyip, rüşvet ile ehil olmayanlara tevcih etmekle nizâm-ı âleme halel veren pâdişâhın hal' ve izâlesi caiz olur mu?»

Fetva «Olur» muhtasar cevâbını verdi. Müftî kararını şu şer'î hükme bina etmişti: «îki halîfe içtimâ ederse, birisini öldürünüz.» islâm hukukunun müdhiş kaidesi, ki indirilmiş olan bütün hükümdarların değil, hattâ saltanat tahtında bulunan hükümdar için tehlikeli görünen bütün prenslerin idamına cevaz verir.

Vaktâ ki müftî. sadrâzam, kazaskerler, ağalar Sultân îbrâhîm'i Öldürmek için saraya gittiler, saray hademesinden hiçbiri, işlenecek cinayete karışmak istemeyip hepsi kaçtılar (28 Receb 1058 - 18 Ağustos 1648). Sadrâzam ve müftînin adamları mahbes kapılarını kırdılar. Cellâd Kara AH bile kendisine düşen vazifeden dehşete düşerek gizlendi. Sofu Mehmed bizzat:

- «Cellâd nerede, şu mel'ûn nerede?» diye araştırıyordu.

Kara Alî ağlayarak Sofu'nun ayaklarına kapandı; bu işi yapamayacağını ve elinin ve dizlerinin titremekte olduğunu söyleyerek, kendisinin Öldürülmesini istirham etti.

Sadrâzam:

- «Gel mel'ûn!» diye başına bir değnek vurdu ve müftî ile Kara Alî'yi ve

yardımcısı Hammal Alî'yi arkasına alarak mahbese girdi. Kazaskerlerle ağalar Sultân İbrahim'in odasına açılmış olan pencereden îdâmını seyrettiler. Bir atlas entari giymiş, kırmızı çakşırının sırmalı uçkurları dışarıda kalmış, başında bir takye, sol elinde Mushaf-ı Şerif bulunduğu halde, sadrâzam ve müftînin -defalarca hizmetine müracaat ettiği cellâd ile birlikte- içeri girdiklerini görünce:

- «Ekmeğimi yiyenlerden kimse yok mudur ki, bana merhamet etsin de muhafaza etsin! Bu zâlimler beni Öldürecekler! Aman, Aman!» diye bağırdı. Ondan sonra müftîye dönerek: «Bak Abdurrahîm, Yûsuf Paşa senin fitneci ve hâin olduğunu söyleyerek öldürmemi tavsiye etmişti. Ben seni öldürmedim. Meğer sen beni öldürecek imişsin. îşte Kitâbullâh! Beni ne hüküm ile öldürüyorsunuz, zâlimler!» diye feryâd etti.

O zaman cellâdın elini omuzuna koyması üzerine, birçok lâ'n ve nefrin ederek, pâdişâhlarına sadakatsizliklerinden dolayı Türk milletinin intikaam-ı îlâhi'ye uğramasını istedi.[209] Nihayet uğursuz kemend, sözlerine ve hayâtına son verdi. Na'şı Hasoda Önündeki avluya çıkarıldı. Muallim ve imâm-ı sultanî Şâmî Hüseyin Efendi gasl ettikten sonra, Ayasofya Kapısı yanında Sultân Mustafa'nın türbesi yanında defn olundu. Küçük ve büyük oda zabitleri Türbesinde Kur'ân okuyarak, od ve anber yaktılar, tâ ki -Şarklıların tasavvurları veçhile- iyi ruhların teşkil ettiği bulut ve duâ dalgaları içinde titreşen ruhu nûr-ı ebedî ve râhat-ı ebediyyeye doğru aheste aheste yükselebilsin.[210]

ELLİBİRİNCİ KİTAP .....
Yeni Pâdişâhın Eyüp Câmii'nde Kılıç Kuşanması .....
Sofu Mehmed Paşa Sadrazam .....
İhtiyar Ve Genç Valide-Sultânlar.....
Cinci Hoca'nın İdamı .....
Cülus Bahşişi .....
Hademe-i Hassa Odalarının Tanzîmi.....
Hademe İsyanı .....
Sipahilerin İsyanı.....
Sipahileri Yeniçerilerin Mahvetmesi.....
Eşkıya Reisi Haydaroğlunun Îdâmı.....

[209] Sultân İbrfthlm'in. mensup olduğu Türk milleti hakkında böyle bir söz söylediğine bizim târihlerde tesadüf edilmedi. Onun lanet okuması ve nefret ifâdeleri, kendi eliyle yetiştirdiği adamlara idi. (Mütercim)
[210] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/426-433.

Sadrazamın Müzakereleri
Sofu Mehmed Paşa'nın Azli Ve İdamı
Asya Ve Avrupa Hükümetleri Elçileri
Gürcî Nebi'nin Üsküdar'da İsyanı
Girit'te Askerin Kıyamı
Kandiye Muhasarası
İlmîyye'deki Gelişmeler
Katırcıoğlu'nun Affedilmesi
Kara Murad Paşa'nın Sadaretten Azledilmesi
Yeni Tayinler Ve Aziller
Girit'te Ve Akdeniz Boğazında Deniz Vakaları
Bosna Vekaayii
Melek Ahmed Paşa'nın Sadâreti
Zarar Verici Mâlî Tedbirler
Van'da, Ayıntab'da, Suriye'de Karışıklıklar
İzmir Ve Selanik Kadılarının Azli
Sadrazam'la Ağalar Arasında İhtilaflar
Sofra İsrafları
Kadızâdeliler'le Tarikat Ehli Arasındaki Çekişme
Şeyhülislâmın Değişmesi
Melek Ahmed Paşanın Azli
Esnaf Kıyamının Bastırılması
İhtiyar Valide Sultanın Öldürülmesi

ELLİBİRİNCİ KİTAP

Yeni Pâdişâhın Eyüp Câmii'nde Kılıç Kuşanması

Sultân Mehmed tahta çıktığı zaman[211] Öyle bir yaşta idi ki, gerek Müslüman ve gerek Hristiyan takvimleri hesaplarına nazaran her türlü kehânete ve fala sermâye olabilirdi.[212] Cülûsundan sekiz gün sonra Pâdişâh, kılıç kuşanmak üzere Eyüp Câ-mii'ne gitti (16 Ağustos 1648 - 26 Receb 1058).[213] Büyük mîrâhor Pâdişâh'ın bindiği atın dizginini tutuyordu. Sultân Mehmed, içeriden sarı renkte bir libâs giymiş olup, onun üzerinde altın işlemeli kırmızı bir cübbe vardı. Sultân Selîm usûlü îmâl edilmiş destânnda bir mücevher iğne parlamakta ve onun üzerinde bir sorguç bulun-maktaydı.[214]

Sofu Mehmed Paşa Sadrazam

Ulemânın ve ağaların Sultân Mehmed'i tahta oturttukları günün ertesinde, sadrâzam Ahmed Paşa'nın ve kazasker Muslihiddîn'in na'şları Atmeydam'ndan kaldırılmıştı. Bir yeniçeri Ahmed Paşa'nın etlerini sızıya gayet faydalı bir deva olmak üzere parçası 10 guruşa satmaya kalkıştığından, halk bıçaklanyle koşarak gerek sadrâzamın, gerek kazaskerin na'şlarım parça parça ettiler.[215] Bundan dolayıdır ki, bütün Osmanlı müverrihleri Ahmed Paşa'ya «Hezâr-pâre» lâkabını verirler ki, «Bin parça edilmiş» demektir. Hayâtında da bu lâkabı almıştı; fakat başka mânâda, yâni Sultân İbrahim'in ve etrâ-fındakilerin her an yeni bir surette görülen mânâsız heveslerini icra etmek üzere parça parça (bin parça) olduğu için. Haremin ihtiyaçlarına ve zevklerine gerekli olacak her türlü eşya için evini

---

[211] «fiilûs-ı Hânı Mehmed eyledi âs\1de dünyâyı. Cevrî. (Mütercim).

[212] Müslüman takvimleri hesabına göre IV. Mehmed yedi yaşından 71 gün eksikti. Hirİstİyanlar'a göre G sene. 7 ay. 7 günlük idi. Naîmâ. cülusunu 28 Receb ve Hacı Kalfa 8 gösterir, doğrusu İH Receb'dir. (Baskı yanlışlıkları bir yana Sultân IV. Mehmed'in 18 Receb I05R cumaertesi günü ikindi vakti (saat 9) cülus ettiği bizim târihlerde ittifakla belirtilir. Mütercim.)

[213] Pazar günü idi, şeyhülislâm kılıç kuşatmış idi.. Nalmâ, c. 4, s. 335. (Mütr..)

[214] İçeri libâstan kibriti zer-beft (altınlı kumaş) İdi; üzerine bentü (benekli) erguvan! zer-beft giyüp başlarına selim! mücevveze, üzerine iki arûze (?) sorguç vaz' olunup tepe sorgucunda nîm beyza-İ deccâce (yanm tavuk yumurtası) kadar bir zümrüd var idi. Sinn-i şerifleri yedi, gözleri mükemmel, cebin-i mübîninde bir elif resm olunup halkdan dufiy-ı «aleyhe avn'uûâh» feleke çıkmış idi.» Nalmâ, s. 335. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/434-435.

[215] Naîmâ'nın bu fıkraya me'haz olan ifâdesi biraz sonra nakledilecek. (Müt).

âdeta bir mahzen hâline koymuştu: Anberle dolu atlas torbalar, kırk elli livrelik birçok od parçaları, inci ile dopdolu keseler. Hasekilerden biri 1.000 miskal kılâbdân isteyecek olursa, birkaç bohçe gönderirdi; bir diğeri gülyağı isterse 200-300 miskallik bir şişe verirdi.[216] Ahmed Paşa 30-40'dan ziyâde câriye, muganniye, rakkaase.

tedârik etmişti ki, Pâdişâh şâyed isterse diye hanesinde hâzır bulundururdu. Bunlar vefatından sonra Sofu Mehmed Paşa tarafından âzâd edildi.

Eyüp'te kılıç kuşanma merasiminin yapıldığı gün, sadrâzam Sofu Mehmed Paşa resmî hil'at ve vüzerâya mahsûs altın telli kumaştan küllî kavuk giyecek yerde -Devleti idare eden bir derviş olduğunu açıktan açığa göstermek maksadıyle- kasden, mevlevî dervişlerine mahsûs hırka ve külah giyinmişti. Ancak dervişlik elbise ile değil, nefsânî temayüllere tahakküm ile olurken, Sofu Mehmed Paşa tarîkatin yalnız hârici şeklini iltizâm ederek, manevî esâslarına hiç riâyet etmezdi.[217]

İhtiyar Ve Genç Valide-Sultânlar

Sultân İbrahim'in haseki ve cariyeleri eski usûller gereğince Eski Saray'a nakl olundu. Sultân Ahmed'in zevcesi, IV. Murâd validesi Kösem Möhpeyker Sultân'ın da saraydan çıkması lâzım gelirdi. Lâkin torunu Sultân Mehmed'i tahta çıkarmış olduğu için, onun nâmına saltanat etmek üzere sarayda kaldı. Aslı Rus olan genç valide sultân Turhan da sarayda bulunuyordu.

---

[216] «(Sadrflzamın sarayında) her nevi libâs ve tuhaf ve egyâ hâzır bogça bogça tururdı: her gün her gice hünkârdan bir kaç defa adam gelüp eşyfly-ı muhtelife ve mütenevvi'a isterdi. Meselâ hasekiler İçûn biri gelüp bin miskal kılâbdftn isterdi; bir iki bogça kangal kılabd&n gönderirdi- Biri gelir, ırt-ı Ş&hf ister; revgan-ı zeyt gişesi kadar raemlû züccflceler İle yüzer İkişer yüzer miskal gönderirdi. KezAlik anber-i şemftta atlas kiseler İle od yiğirmi şer otuzar okka ve lü'lü' kezâlik kiseler ile hemân gönderirdi. Bilcümle ha-ttra gelmez nevâdir eşyayı cem ve ihzar ve istenildikçe lâyenkati' tesyâr iderdi.» Naim, s. 310. (Mütercim)

[217] «Cülus gönünün ertesi pazar günü vezîr Ahmed Paşa'nın ve Mülakkab'ın cüsseleri çınar altından kaldırıldı; fakat yalnız kemikleri kalmıştı. Bu esnada iki garîb hâl müşahede olundu: Evvelâ müftî-zâdenin vezîr sarayına hırka ve mevlevî külahı getirmesi ve vezîr-i âzamlığın mevlevî Mehmed Paşa'ya intikal etmiş obnasına berâet-i istihlâl sayıldı. İkinci olarak, Ahmed Paşa mansıblan ve nâssm erzakını akçe ile satardı. Kendisi ten-perver, müfrit derecede yağlı ve şişman olduğu için «İnsan yağı mafsal ağrılarına faydalıdır- sözü avâmm arasında meşhur olduğundan yeniçeri kıyafetinde bir şakî vezîrin bütün yağlarını ve etlerini bıçakla kesip halka beşer onar akçeye parça parça sattı. Bundan dolayı maktul, .hezâr-pâre» denmekle meşhur oldu.. Naîmâ'dan teHıîs, s. 335. (Sofu Mehmed Paşa'nın taklîd-i seyf (kılıç kuşanma) alayında resmî elbise yerine hırka ve külah giyinmesi fıkrası. Naîmfi'nın sözlerinin birinci parçasından galat olacaktır. Halk Miiftî-zade'nin vezîr sarayına hırka ve külah götürmesini, vezâretin bir mev-leviye İntikal ettiğine alâmet bilmiş İken, Hammer, sadrâzamı dervîş kıyafetiyle İle alaya çıktı sanmıştır. Bir kimsenin iki lisâna bihakkın vâkıf olması mümkün değildir; bizim tercümelerimizde görülecek hatâlara büyük ma'zrrettir, (Mütercim.). Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/435-436.

Fakat devlet işleri üzerinde hiçbir te'sîri yoktu. İbrahim'in zamanında Kösem Sultân'ın nüfûzu hasekilerin nüfuzlarına tabî olduğundan, sultânların (yânî pâdişâh kızlarının) izdivaç usûlleri bakımından bâzı değişikliklere gerek duyulmuştu. Kanun iktizâsınca, paşalara nikahlanan sultânlar derhâl saraydan çıkardı; ondan sonra iâşeleriyle ilgili masraflarını kocaları olan paşalar ifâ ederdi. Kösem Valide, ekseriya iki-üç yaşında nikâhlanmakta olan sultanların bulûğ çağına varışlarına kadar sarayda ikamet ederek lâzım gelen masrafların «yaşmak», «paş-mak» yâhud «kemer bahâsı» nâmıyle Devlet hazinesinden karşılanması usûlünü koydurdu. Müverrih Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi -ki İbrahim'in tahttan indirilmesinde o kadar tahkir edici sözler söylemiş ve TV. Mehmed'in cülusunda Rumeli kazaskeri olmuş-tur- büyük-vâlide tahsisatının Osmanlı târihinde görülmemiş yüksek bir miktara varması hakkında ihtarlarda bulunmuş ve Harem'in israflarını şiddetle takbih etmiş olmasından dolayı düşmanlığı cel-bettiğini bize haber veriyor. Onun ifâdesine göre, şeyhülislâmın ve-fâtıyle açılan fetva makaamına kendisinin tâyîn olunmaması, bundan "kaynaklanmıştır.[218]

Cinci Hoca'nın İdamı

Harem'in çılgınca israflarından dolayı hazine boşalmıştı. Hâlbuki askere cülus bahşişi dağıtılması gittikçe müstaceliyet kesb ediyordu. Bu sıkışık durum içinde Cinci Hoca'nın mallarının müsaderesi tam zamanında imdada yetişti. Sadrâzam, cülus bahşişine yardımcı olmak üzere Cinci'den 200 kese istemiş, kayın pederi Mahmûd Efendi vâsıtasıyle Cinci'ye ma'zûl kazaskere verilmesi mu'tad olan tahsisatı vaad etmişti. Cinci ise Sofu Mehmed Paşa'nın arzusuna uygun şekilde hareket etmekten imtina eyledi: Lâkin bîr gün hanesine, istenilen akçeye mukabil vermek üzere, birkaç kese ayan bozuk para aramakla meşgul 200 keseyi taleb etmek üzere, çavuş-başı Abdülfettâh'ın içeri girdiğini gördü. Cinci Hoca arka kapıdan kaçtı; on arşın yüksekliğinde bir duvardan atladığı halde, Devlet müverrihinin ifâdesine göre «âzası şikest olmadı; kaviyül-bünye ne garîb Türk-i sütürg idî», Dursun Çavuş'un hanesine sığınarak bir hasır altına gizlendi. Çavuş-başı Cinci'yi aramaya başlayarak, saklandığı yerde bulunca, gülerek hasın kaldınp:

- «Efendi hazretleri evvel ervâh-ı ulviyye davet ederdi; şimdi ecinne-i

[218] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/436-437.

süfliyye daveti için hasır altına girmiş»[219] dedi.

Cinci:

- «Bre asılacaklar, ben kazasker ve ulemâdan değil iniyim? Çekiniz elinizi bre habisler!» diye bağırıyordu.

Lâkin çavuş-başı, adamlarına:

- «Şunun ağzını kapatın!» dedi.

Cinci, çavuşlardan hakaret görerek, sadrâzamın huzuruna götürüldü. 200 keseyi rızâsıyle vermesini sadrâzam tekrar teklif etti. Cinci ısrarla karşı koymaya devam ettiğinden, kedhudâsıyle beraber hapse atıldı, mallarının listesi çıkarıldı ve müsadere edilmek üzere hanesi arandı. Cinci'nun sattığı mansıbları kaydettiği deftere nazaran, serveti 3.000 keseyi geçtiği anlaşıldı.

Sofu Mehmed. Kara Alî'ye, korkunç işkence âletlerini Cinci'nin önüne koymasını ve bu hazinelerin nerede saklanmış olduğunu söyletmek üzere, gerekirse işkenceye başvurmasını emretti. Cinci, göz-yaşlan dökerek yeni akçelerle dolu oniki güğüm olduğunu ve yeni ve eski paralardan 70.000 guruşu bulunduğunu -her i'tirâfı ağzından birer birer çıkmak üzere- haber verdi ki, bunlar cülus bahşişi olarak askere dağıtılmış ve hazîne bunları toplayıp da kendi men-faatına yeniden darbettirinceye kadar «Cinci parası» nâmıyle tedavül etmiştir.

Cinci'nin evinde nakit olarak 3.000 keseden ziyâde bulunduğu gibi, 200 kese kıymetinde altın ve gümüş evânî ele geçti. Mefruşatı müsadere edilmedi. Cinci, Süleymâniye Evkaafı'ndan kanuna aykırı olarak günde 500 akçe. kedhudâsı da 200 akçe almışlardı. îlk verildiği günden beri 15.000 guruşu bulan bu para, Süleymâniye Vakfı'na iade olundu.

Sadrâzam. Cinci'nin kayın pederinden, kızının mihr-i müeccelinin ne kadar olduğunu sorarak, 1.000 altın olduğu haber verilmekle, bunu gönderdi.

Bir aylık bir hapislikten sonra Cinci, sancak-beği nâmıyle Habeş eyâletinde îbrim'e gitmek üzere emir aldı. Mihalıç'ta nikrîse tutularak birkaç gün orada kalmak için müsâade aldı. Bu duraklama, kendisi için uğursuzluğa yol açtı: Kendisinin kabahatsizliğinden bahsederek ağzına geleni söylediği gibi, İstanbul'da dahî bâzı taraftarları hakkındaki muamelenin haksız olduğunu yaymaya başladılar. Rıı düşüncesizce sözler ve hâmîsi olan Kırım Hanı'nın, istanbul'a dönmesi için müsâade alabileceğinden korkulması, idamının kararlaştırılmasına sebep oldu. Bunun için Lîmnili Hüseyin Çavuş

[219] Nakledilen söz Hammer'in tercümesinden tercüme yerine. Naîmâ'dan aıln-rmştır. a. 341 (Mütercim).

Mihalıç/a "ardıgı zaman. Cinci, çavuşu, davet haberi getirmiştir diye sevinerek kabul etti.[220] Osmanlı müverrihi, vâkıâ bunun bir davet haberi olduğunu, fakat İstanbul'a değil, Kur'ân-ı Kerîm'in «înnallâhe ve innâ ileyhe râic'ün» kelâmı gereğince toprağın toprağa, ruhun ruha davet edildiğini söylüyor.[221]

Cülus Bahşişi

Cinci Hoca'nın 3.000 kesesini almış olan Devlet hazînesi cülus bahşişi için 3.80 kese, hazîne-i hâssa (iç-hazîne) yalnız 1.000 kese verdi: Her kese 500 guruş itibariyle, bunun yekûnu 2 milyon 40 bin guruşu buluyordu ki, her guruş 120 akçe itibariyle 244.800.000 akçe; 125 akçe 1 duka itibariyle 1.958.400 duka tutardı. Paradan 50.000 yeniçerinin herbiri 3.000 akçe aldığı gibi, ayrıca (günlük) 5 akçeye kadar tahsisatlarına terakki de aldılar. Büyük ve odalar 24 zabiti iç-hazîneden 1.000 ve dış hazîneden 1.000 akçe aldılar.

Bir ay sonra ulemâya, II. Selim zamanından beri verilmesi mu-tâd olan atıyyeler (bahşişler, hediyeler) verildi. Lâkin kırklılar, yâni aşağı derecedeki müderrisler âtıfet-i şahaneden hissedar olamadılar.

Her cülusta Galata Sarayı ile îbrâhîm Paşa Sarayı'ndan ve Sa-ray-ı Hümâyûn'dan muayyen bir miktar iç-oğlanlarının[222] sipâhî kayd olunması veyâhud diğer hizmetlere yükseltilmesi mu'tâd idi. Mu'tâd olan bu terakkiler yapılmadığından Galata Sarayı iç-oğlan-ları gizli entrikalar çevirdiler. Ancak bunların ve akıbetlerinin naklinden evvel, Saray-ı Hümâyûn hademesinin nasıl tanzim edildiklerini tamâmiyle tarif etmemiz gerekir.[223]

Hademe-i Hassa Odalarının Tanzîmi

Üç saray vardı: Biri Edirne'de, biri Galata'da, biri de İstanbul'da, îstanbul Sarayı Sultân Kanunî Süleyman'ın musahibi İbrâhîm Paşa

[220] Nakledilen sözler, Hammer*în tercümesinden tercüme yerine, Naîmâ'dan alınmıştır, s. 341 (Mütercton).
[221] Naîmâ'nın buna dâir makaalesi pek güzel yazılmıştır. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/437-439.
[222] «oğlan» tâbirinin şimdiki mânâsıyle değil, delikanlı mânâsına alınması lâzım geleceği, tekrar tzâh olunur. (Mütercim)
[223] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/439.

zamanında te'sîs edilmiş ve en çok Bosna ve Arnavudluk'ta ebeveynlerinin ellerinden alınan Hristiyan çocuklarına tahsis edilmişti. Hademe-i hâssa, bu üç saraydan çıkarak sîpâhî sınıfına girerler. Yâhud sarayın altı odasından en aşağı derecede itibâr olunan ve «Büyük Oda, Küçük oda» denilen iki odaya dâhil olurlardı. Dâhil

hiyerarşisinin bu ilk iki derecesini kat ettikten sonra Pâdişâh'm şahsına bağlı olan, yâhud Enderun'da diğer hizmetleri îfâ eden zabitlere mahsûs dört odaya kabul olunurlardı.[224] Herbirinde 300 hademe olan Edirne, Galata, İstanbul saraylarının, hakikatte, askerî ve idarî meslekler için talebe yetiştirilen birer mektep olduğu, bu malûmattan anlaşılır. Büyük ve küçük odalar henüz kaydolunmuş hademeye tahsis edilerek, birincisinde 200, ikincisinde 100 hademe vardı. Daha yukarı olan odalarda zât-ı şahanenin şahsına bağlı olan zabitler taksim olunmuştu. Bu dört odanın en aşağı derecesinde «Se-ferliler» yâni süvariler[225] bulunuyordu ki, başlarına «kedhudâ» adı verilerek, pâdişâhın çamaşırına bakarlardı.

Sarayın mugannileri, rakkasları, berberleri, ütücüleri, yıkayıcıları bu odada idiler. Baş kullukçu haftada iki defa gümüş leğen içinde destâr-ı şâhâne dülbendlerini yıkar ve esnada seferliler hep birden tegannî ederlerdi. Üçüncü oda (yânı seferli odasından bir derece yukarı) kiler idi ki, erzak, daha doğrusu tatlı yiyecekler orada bulunuyordu. Çünkü şekerlemeler, şerbetler, her türlü tatlılar bu odada hazırlanırdı. Bu odanın hademesi pâdişâh dâiresi ile saray camii için balmumlan îmâl eder, pâdişâha duâ etmeleri için yaralardan muztarip olan bedbahtlara yarım arşın boyunda yakılar hazırlar ve dağıtırlardı; birde anber ve misk şekerleri (hurze) yoğu-rurlar ve misk ve anberden muskalar yaparlardı ki, bunlar tılsıma karşı koruyucu sayılmıştır. Üçüncü odanın başı yânı kilerci-başı, yâ-hud (vazifesi itibariyle) tatlıcı-başı matbah-ı şâhâne adamlarına nezâret ederdi. Matbah adamları tavukçu, aşçı, tatlıcı, ekmekçi, sütçü, dondurmacı vesaire gibi on iki sınıfa ayrılırlar.

Sultân Süleyman'ın bir kanunu mucibince bu muhtelif matbah adamları 1.350'den aşağı olamazdı. Bu oda hademesi (üçüncü) Sü^ leymân zamanında 4O'ı aşmazken, İbrâhîm ve IV. Mehmed zamanlarında 70'e kadar çıkmıştır. Yine Kanunî asrında 40 olmak üzere tâyin edilmiş bulunan

[224] Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesinde Naalhat^ıâme, nu: 96. He-zâıTenn'fn ftnâlyvât'ı. Devleti Ofttn&nlyyenin IMM Teskfl&t ve tdAresi, c. 2, s. 13-30. M. D'Ohsson, Devleti Osmaniyye Tablosu, 7. s. 34. 44.

[225] SeftTİUye Hnmmer sflvflrt mânâsım vermiş fse de, sefer zamanı pâdişâhla birlikle gitmeğe memur demek olacaktır. (Mütercim).

hazîne hademesi sonraları 140'a varmıştır. Hazîne odasının[226] başlıca memurları hazinedar, onun yardımcısı demek olan hazîne kedhudâsi; pâdişâh her gezmeye çıktıkça bir gügüm buzlu su ile tâkîb eden gügüm-başı; hâfız-ı miftâh demek olan anahtar oğlanı; hazîne kâtibi; altın ve gümüş para dolu bir meşin çanta ile zât-ı şahanenin arkasından giden çantacı; elmaslı sorguçları muhafaza eden sorguççu-başı; pâdişâha ancak od ile ıtırlanmış olarak hademenin şarkılarıyle taksim edilen siyah tilki ve samur kürk kaplı hü'atlerin muhafazasına memur kapaniçeci-başı; fağfurlar muhafızı tabak eski başı; bülbül ve tûtî (papağan) muhafızı bül-bülcü ve tûtîci-başi; nihayet, teferrüc sırasında zât-ı şahaneye takdim olunmak üzere tüfek hazır bulunduran iki tüfekçi idi. Çavuşlar (Devlet emirlerinin ulaştırılmasına memur olanlar), müteferrikalar, çaş-nigirler bu üç odadan seçilirlerdi. Dördüncü, üçüncü, ikinci odaların başları 40 kişiden mürekkeb olan birinci odaya (Has-oda) geçerek, bunlar yalnız sarayda ve devlet İdaresinde en büyük mevkilere nasb olunmak üzere çıkarlardı.

Birinci odayı teşkil eden 40 kişiden diğerlerine tekaddüm eden memuriyetlerine göre birer unvan alarak, şöyle isimlendirilirlerdi: Silâhdâr, çukadâr (pâdişâhın üst libâsını götüren), rikâbdâr (üzengi tutan), dülbend ağası (destâr muhafızı), anahtar oğlanı, pîşkir ağa (havlular baş-muhâfızı), biniş[227] pîşkir ağa (İkinci havlu muhafızı), ibrıkdâr (ibrik götürenlerin başı), göze-başı (birinci ve ikinci müfettiş),[228] baş müezzin, sır kâtibi (pâdişâhın kâtibi), baş-çu-kadâr (birinci oda hizmetkârı) sarıkçı-başı (destâr-ı hümâyûnu sarmaya memur), kahveci-başı tüfekçi-başı (avda pâdişâha tüfek tak-dîm eden), berber-başı. Bu memuriyetlerin son yedisiyle üç hademenin ilk beşine Harem ile Saray'ın haricî dâireleri arasında bulunup «mâbeyn» denilen dâiresinde hizmet ettikleri için, «mâbeynci» denilir. Dördüncü oda hademesinin dâiresinde çamaşırlar; üçüncüde tatlılar; ikincide hazîne bulunur. Birinci odadakiler zât-ı şahanenin nefsine hizmet edip Hırka-i Şerif Odası'na bitişik olan hâbgâh-t sultanînin (pâdişâhların uyumasına mahsus yerin) muhafazasına memurdurlar. Hırka-i Şerîf odasında Bürde-i Hazret-i Peygamberi, Hazret-i Peygamber'in mukaddes sancağı, kılıcı ve ilk üç halîfenin ve ashâb-ı kiramdan pek çoklarının kılıçları vardır.

Birinci oda hademesi ilk zamanlarda yevmi yirmibeş, ikinciler on, diğer

[226] İltincİ oda, yâni kilerden daha yüksek olması lâzım gelfyor. (Mütercim)
[227] Yâni pâdişâhın ata binip çıktığı zaman yapılan vazifeye memur. (Müter.)
[228] «Müfettiş* sözünde yanlişhk vardır; «göze-başı > pâdişâha bardakla su ve şerbet takdimine memur olsa gerektir. (Mütercim)

dört oda hademesi yalnız sekiz akçe alırlardı. IV. Murad birincilerin günlük tahsisatlarını 30 akçeye, ikincilerin 12'ye, diğer

dördünün 10'a çıkardı. Altı odanın her birinde 12 eski vardı ki, kemer, kaftan, külah, astar bahâsı nâmıyle birçok paralar alırlardı.

Bütün bu odaların reisi «kapı-ağası» (saray baş-nâzırı) ve beyaz hadımların reisi olup saray idarecisi demek olan saray ağası, onun maiyyetinde bulunurdu. Edirne ve Galata sarayları iç-oğlanlarıyle, îstanbul sarayının büyük ve küçük oda iç-oğlanları, daha yukarı derecede olan dört oda hademesinden başka tarzda elbise giyerlerdi: Birinci takım çukadan urba giyerek kaftan giymezlerdi; ikinci takım ipekli elbise ve kaftan kullanırlardı. Her iki takım Şark'ın itiyadı na muhalif olarak başlarını tıraş etmeyip, fakat tepelerinde bıraktıkları bir tutam saç kulaklarının üzerine inerdi. Bunlar bu âdette, Yûsuf un Firavun'a köle iken saçlarını bu halde bulundurmuş olduklarına dâir olan kadîm rivayete bağlı kalıyorlardı. İşte Sultân îb-râhîm zamanı saray hademesinin teşkilât usûlü bu şekildeydi.[229]

Hademe İsyanı

Galata Sarayı hademesi isyana ilk misâl oldular. Cülus günü bunlardan bîr takımı terakkiye nail olmak için sadrâzam, müftî, asker abaları nezdinde usûle aykırı teşebbüslerde bulundular. îstanbul Sa-rayı'nın büyük ve küçük oda hademesi bundan haberdâr olunca, öteki saraylardaki arkadaşlarının mesâisine iştirak etmek isteyerek kapı-ağasma müracaat ettilerse de, bir cevap alamadılar. Bir haseki vâ-sıtasıyle müftîye gönderdikleri istidâ-nâme saray müdürünün (saray ağası) eline geçerek, onun tarafından kapı-ağasma gösterildi. Kapı-ağası bu intizamsızlığı bastırmak üzere müdüre emir verdi. Kapı-ağası RO zülüflü baltacı (beyaz hadımlar), 40-50 saray kapıcısı ve yeniçeri acemî oğlanları ile büyük odaya giderek, hademeye şöyle çıkıştı:

- «Mel'ûnlar! Bu gürültü ne demektir? Tabanlarınıza değnek vurarak sizi cezalandırırım.»

Bu sözler o vakte kadar korkudan sükût hâlinde bulunan isyâm zincirden çıkardı. Hademe «Mel'ûn» sözünden dolayı bağinşarak, ka-pı-ağasıyle çekiştiler. Ağa. çekilmemiş olsaydı hançerle vuracaklardı. Ondan sonra kapıları kapatarak aralarında meşveret kurdular. Kapı-ağası tekrar geldi; lâkin içeri giremiyerek, kapı aralığından şu şekilde bağırmaya mecbur

[229] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/439-442.

oldu:

.- «Evi adları m, ben size mâni* olmak, ayaklarınızın altına değnek vurmak istemem; yalnız, bırakınız da zahirî te'dîbât yapayım,

tâ ki nizâm yerini bulsun. Olmadığı halde Pâdişâh'a haber veririm, hepinizi öldürür.»

Bu sözlerin cevâbı olmak üzere hepsi birden:

- «Git oradan!» diye bağırdılar, kapı-ağası da itaate mecbur oldu.

Hademe, odalar camiinde toplanarak asker ağalarına mektup yazıp gönderdiler. Ertesi gün, baltacıların başı ve kedhudâsı, bu karışıklıkları çıkaranları intizâm dâiresine davet etmek üzere, kapı-ağası nâmına geldiler. Bu suretle dört defa haber gönderildiyse de te'sîri olmadı. Sadrâzam, kendisinin müdâhalesi lâzım geldiğini görerek, mâbeyncilcr vâsıtasıyle hademeye bir kâğıt gönderdi ki, istedikleri terakkilerin bayramda verileceği vaadinde bulunuyordu. Gürültü kesildi; lâkin hademeden biri:

- «Dikkat ediniz, arkadaşlar! îşte kapı-ağası bostancılarla geliyor!» diye bağırdığından güçlükle yatıştırılabilmiş olan kapıcılar, derhâl kılıç, tüfek, yay, sapan, topuz, çekiç, değnekle silâhlanarak sofaya doğru koştular. Odaların yeni ağası olmak üzere önlerine çıkan birini taşlarla kaçırdılar. Bununla beraber kapı-ağası yatıştırıcı sözlerle intizâmı sağlamaya muvaffak oldu. Üçüncü odanın başı (ki-lerci-başı) ve seksenden fazla hademe saraydan çıkarıldı. Diğerlerine bayramda hizmetler verileceği vaad edildi. Valide Sultân, sadrâzam, ağalar bütün hademe için birden terâkkiler yapmanın ihtiyata muvafık olamayacağını düşündüler. Bayramın dördüncü günü, içlerinden 200'ünü sipâhî sınıfına kaydetmekle beraber, Şâm Vâlîsi Murtaza Paşa ile birlikte Suriye'ye gitmek üzere hazırlanmalarını emrettiler.

Aslı Bosna'dan olan Murtaza Paşa IV. Murad zamanında Gürcî prensi Marul tarafından Mehmed Paşa'ya köle olarak verilmişti; saraya kabul olunarak-23 sene zarfında birinci odanın en büyük memuriyetine, yâni silâhdârlığa terfi etmişti.[230] Seyyah Evliya, Suriye'de ona refakat etmiştir. Evliya ile Murtaza Paşa'nın gençliklerinde tanışıklıkları vardı; daha sonraları bu şekilde münâsebetlerini yenilediler: Cinci'nin düşmesinden az evvel Evliya, İstanbul'da yeni yapılmış bir sarayı dışardan seyrederken adıyla çağırıldığım işitti; ve sarayın sahibi olan Murtaza Paşa'nın vaktiyle

[230] Murtaza Paşa bu defa sflâhdârlıkdan Şfim valiliğine tâ'yîn ohmmuşdur ki, saraydan birçok adamların vakti muayyende hep birden çıkmalarına «büyük çıkma» ve çıkanların en büyük rütbelisine -büyük çıkma başı. denildiği cihetle, Murtaza Paşa da bu unvanı almışdır.» Evliya, c. 2, s- 468.

Safranbolu'daki

(Zağferanbolu) mektep arkadaşı olduğunu gördü. Murtaza Paşa kendisini büyük bir sevgiyle kabul etti.[231]

Evliyâ'nın eski efendisi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa, Sultân tb-râhîm'in tahttan indirildiğini İzmit'te haber alarak, derhâl İstanbul'a gidip Sofu Mehmed Paşa'mn huzurun* çıkmıştı. Sofu, sabık sadrâzamın, valiliğine tâyîn ettiği Kars'a niçin gitmemiş olduğunu hiddetle sordu. Mehmed Paşa, bu azarlamanın, kendisi için kurulmuş bir tuzaktan ibaret olduğunu söyledi. Sofu Mehmed :

- «Git, yoksa seni Öldürürüm.» dedi.

Mehmed Paşa hiddetine galebe edemeyerek elini hançerine götürüp:

- «Allah senin belâm versin, ihtiyar mel'ûn!» sözlerini mırıl-danmasıyle sadrâzam bir müddet teessür duymaksızın ve sükûnet içinde kaldıktan sonra, şu cevâbı verdi;

- «Paşa, eğer sadıkane hizmet etmek istersen senin için bir şey yaparım. Pâdişâh, Malatya sancağını sana arpalık olmak üzere veriyor.»

Mehmed Paşa :

- «Cenâb-ı Hakk mükâfatını ihsan buyursun, paşa hazretleri; şahsî vergü (harâc), fevkalâde vergü (avarız) ile muhassiİlığını da veriniz; bu suretle bana lûtf etmiş olursunuz.» dedi.

Sadrâzam da:

- «Peki, Öyle olsun!» diyerek mukabele etti. Defterdâr-zâde Mehmed Paşa, bunun üzerine sadrâzamın elini

öperek veda etti.[232]

---

[231] Galiba müverrih Şark menbâlarından aldığı malûmatı evvelâ «not» hâlinde kayıd ve sonra onları tafsil eylediğinden, bu tarzda yazı yazılmasında birçok yanlışlıklar yapmıştır- Bu fıkrada dahî yanlışlık vardır: Evliyâ'nın münâsebetlerin yenilendiği Murtaza Paşa değil. Cinci Hoca'dır: Evliya Güvân Kupıcı başı Sarayt'na nazır güzel ve yeni bir saray görerek hayranlıkla seyrederken saray sahibinin huzuruna davet olunmuş, ve bunun sahibinin kim olduğunu sorduğunda «Hünkâr hocası, olduğunu anlamıştır. Yukarıda yetmiş seksen kadar samur kürklü hademeler arasında küçük bir ulemâ destânyle kara sakallı çelebiyi görüp bunun *yâr-ı kadîmi, şeriki Şeyh-zâde» olduğunu bilmiştir. Cinci. Safranbolu'da değil. İstanbul'da HâtnİdEfendi Medrese-si'nde Evliya ile birlikte ders arkadaşı imiş. Cinci, Evliya'ya pek çok iltifat ve bizim tasavvurumuza sığamiyacak kadar İhsanlarda bulunmuştur. Cinci, ders arkadaşına gösterdiği bu güzel muflmeleye nazaran zannedildiği kadar mayası bozuk bir adam değilmiş. Evliya, c. 2, s. 467. (Mütercim)

[232] Evliyâ'nın bu mülakatı ve mükâlemeyi bildiren fıkraları aşağıya özetlenerek alınmıştır, s. 470: .Mehmed Pasa, ben kendisinden ayrıldıktan sonra Istanbul'dan aldığı mektuplar üzerine Çinî-lznik'de (İznik'le) bulunan çiftliğine gelerek, orada cülus haberini alınca, Yalova'dan kayıkla İstanbul'a geldi. Doğru Şehzade Camia yanında İhtiyar vezirin hanesine giderek el öptü. Ben de hâzır idim. - Sadrâzam hemen azarlamaya başladı. Aralarında şöyle bir konuşma geçti: Sadrâzam: «Çelebi Paşa, destursuz neye geldin? Yoksa mühre mi geldin?» -- «Hâşâ, ben mühre lâyık değilem; babamın eski dostu ve benim pederim makaamında bulunan ve beni Sultân Murâd-ı Râbi* devrinde nâil-i merâtib eden bir zâtın sadrâzam olduğunu haber alarak hâk-i pâyine yüz sürmeğe geldim.» - .tbrâhim Hân sana Kars mansıbım verdi; neye gitmedin?» ~- »Yâ sultânım, Kars emriyle beraber katlime ferman da var idi.» Sadrâzam «tavşancıl gibi

Sipahilerin İsyanı

îsyânın yayılma sahası, sâdece hademeye münhasır kalmadı. Sipahiler de isyan edip Mehmed Paşa'dan memnun olmadıklarını, eski taleblerini tekrarlayarak çocukları için terakki verilmesini, gulâ-miyelerinin ödenmesini, IV. Murad zamanında olduğu gibi Bâb-ı Hü-mâyûn'da istihdam edilmelerini istediler. Sipâhî ocağından yetişmiş bulunan sadrâzam, gelecek senenin başlamasıyle yeni terakkiler verileceğini vaad etmişti; fakat bu müsâade âsîleri 25 Eylül (7 Ramazan 1058) târihinde Üsküdar'da toplanmaktan men edemedi. Bu yeni isyanın sebepleri sipahilerin teşkilât biçimlerindeki noksan ile beraber, Sofu Mehmed Paşa'nın münasebetsiz hareketleridir. Yeniçeriler sipahilerden iyi tanzim edilmişti: Yeniçeriler'de ağa, kul ked-hudâsı, segbân-başı, zağarcı-başı, samsoncu-başı, turnacı-başı ile er-kân-ı harb hey'eti teşkil eden diğer zabitlerden başka, her alayda (orta) o alaya mahsûs reisler vardı: Miralay (çorbacı), aşçıbaşı, sakn-başı, vekîl-harc, yüzbaşı (oda-başı), bayrakdâr, en kıdemli yeniçeri (baş-eski), bnş-karakollukçu. İlk zamanlarda sipahilerde idare işleri böyle şube şube ayrılmamıştı. Yalnız bir ağaları, bir kedhu-dâları ve bir çavuşları bulunuyor ve binâenaleyh on-onbeşbin kişi için onbeş kadar zabitle idare olunurdu. Sadrâzam da gururu ve hükümet idaresinde tabî olacağını vaad ettiği kaaidelerden sapması ile sipahilerin hoşnûdsuzluğunu celbetti. Ulemâdan bâzı düşüncesiz kimseler çocuk bir hükümdarın zamanında sadrâzamın hakîkî hükümdar demek olduğuna kendisini ikna ettiler. Tamâmiyle bu fikre tabî olarak dîvânla ilgili işleri ihmâl etti ve kendisini saltanat kudretine mâlik saydı.[233] Mansıbların satılmasına son vermeyi vaad etmiş olduğunu

---

bağırarak* - «Bre git, yoksa seni şimdi katlederim-» -- «Allah ve Resule, hâlime merhamet et» Evlâd ü ayal sâhibiyem; bir yıldır kî onsekiz sancak yerde bu kadar sebgân ve sanca haserâtıyle ibadullah üzere konup hâne-berdûş oldum.» («Sorsalar mağdurun gaddar kendin gösterir.- Râgıb Paşa. Sofu'nun -müteakiben görüleceği veçhile- kızmakta hakkı vardı. Mütercim). Sadrâzam, (daha ziyâde kızarak) - -Bre çık diyorum.* Defter-zâde «Bre canın çıksın!» diye hançere el ettikte sadrâzam asla söz söylemeyip hayli düşündü. Sonra dedi ki - «Paşa, eğer istikaamet edersen seni bir hizmette kullanırız; hele şimdiki halde kapu halkını dağıt. Saâdetli pâdişâh sana arpalık olmak üzere Malatya sancağını ihsan eyledi.» - «Teşekkür ederim, kabul ettim. Avarızını, haracını, muhassıUığını dahî ihsan buyurursanız minnetdâr olurum.» - «öyle olsun! Sabah emirlerini al.» Defterzâde Mehmed Paşa bunun üzerine duâ ederek el öpüp çıkdı. Süleymâniye'deki sarayına giderek ailesini Hisar'daki yalıya nakletti. Bütün adamlan kendisine gözcülük ediyorlardı. Ben hacca gideceğimi söyleyerek güçlükle ruhsat alıp hacc-ı şerife gitmek üzere Murtaza Paşa'ya müezzin-baş.ı oldum; sadrâzam da Mahmel-1 Şerif imametini yüz altın İle birlikte ihsan etti.» (Mütercim).
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/442-444.

[233] Bu büyük fitneye birkaç madde sebep oldu: Biri budur ki, bâzı ulemâ-zinde eşhas. Sofu Mehmed Paşa'yı

unutarak, kendinden Öncekiler gibi davrandı ve Sultân Mehmed'in cülusu münâsebetiyle bir şey alınmaksızın vâlî tâyîn edilmiş olanlardan para istedi.

Hâriçte görevler vermek suretiyle hademelikten çıkarılanların adedinin 200'e hasr edilmesi, üç sarayda intizâmın iadesine kifayet edebilmekten uzaktı. 24 Ekim 1648 (6 Şevval 1058)'de, Galata Sarayı hademesi -ki şehremini kendilerine kâfi miktarda yiyecek vermiyordu-[234] muhafızlarının ellerinden kurtularak îbrâhîm Paşa Sa-rayı'nın önüne geldiler. Bu sarayın hademesi de onlarla birleştiler. Yeniçeri ağası, şehirde kol gezen askerle gelerek kendilerini itaate davet etti; lâkin düşmanca nümayişleri üzerine çekilmeye mecbur oldu. Galata Saraylılar'm, kendileriyle birlikte harekete davet için kâğıd yazmış oldukları Saray-ı Hümâyûn Küçük ve Büyük Oda hademesi bu vak'ayı işitince arkadaşlarına katıldılar. Hepsi birden, vaktiyle sefirlerin ikaametgâhı olan Elçi Hanı'nı işgal ettiler. Bu vak'alar sırasında, hizmetlerinden çıkarılmış ve Girit'e gitmek üzere sadrâzam tarafından kaydedilmiş olan 1.000 sipahi, içlerinden Bıyıklı Mahmûd nâmında birinin tahrikleri üzerine isyan ederek Silivri'den İstanbul'a döndüler. Durum, acele hareket edilmesini icâb ettirdiğinden, ulemâ Dîvân'a çağırıldı. Kışlalarında silâhlanmaları ve kavgaya hazır bulunmaları için yeniçerilere emir verildi. 24 Ekim'de öğleden sonra kazaskerle diğer ulemâ iki defa Sofu Mehmed'in yanına gittiler. O gün iki hatt-ı hümâyûn çıkmış, bir haseki beş defa gelerek sadrâzamı nezd-i şahaneye, daha doğrusu Valide Sultân'ın nezdine çağırmıştı.

Ertesi gün sadrâzam ile müftî yeniden dîvâna davet edildiler. Bunlar, karışıklık basılmadıkça çıkamayacaklarını bildirerek, Valide Sultân'm arzusuna uygun hareket etmek hususunda mazeret ileri sürdüler. Sabık Bursa kadısı Mûsâ Efendi elçi olarak sipahilere gönderildi. Lâkin sipâhîler, Saray ve Dîvân'ın kendilerinin karşısında titremekte bulunduğunu görerek cür'etlerini bir kat daha artırdılar ve Pâdişâh'ın bir ayak dîvânı yapmak suretiyle suçlamakta oldukları sadrazam ve müftî ile münazaalarını halletmesini taleb ettiler. Sipahilerin ileri gelenlerinden birkaçı, ihtiyar Muslihiddin Ağa'ya giderek, Sultân İbrahim'in katlinde hiç medhalleri

---

acele düşürüp husûsâ Câmi'n'I-Füsâl'ünde -Ka-çan sultân sagîr olsa reâyâ bir vâlî-i azîmü'ş-şâna bîat iderler; ol sagîrden vekâlet ile hükm ider; lâikn hakîkatde sultân ol vâlî i azîmdür» diye yazılmış olan mes'eleyi nakl etmekle tblîs gibi derd-mend paşayı ızlâl itdi-ler. pâşay-ı sâdedil bu devletin askeri ancak şeref-i nesebe i'tibâr itdükleri-ni anlaroayup ve İstiklâl i mücerrede halkın tahammülü olmadığını bilme-yüp nice zaman o sevda ile dîvânı terle eyledi; kendisini velîahd-i müebbed makaamtna koyup ittibâ'ı bu söz ile iftihar itmek mertebesine vardı.. Naî-mâ'dan telhis, s. 354.

[234] «Sultân İbrâhîm zamanında şehremini, maişetlerini te'mîn edemediği için Galata Sarayı'ndan her gün «Allah. Allah!» sesleri gelir, fukarası kun ekmek ile geçinirdi.» Naîmâ'dan, s. 356. (Mütercim)

olmadığına dâir hüccet istediler ve kendilerinin yeniçerilerle bir nizâ'ları olmadığını söylediler. Muslihiddin:

- «Vallâh, bizim de o hususta rızâmız yok İdi; gidiniz, müftî 'ile vezirden sorunuz!» dedi.

Ertesi gün (26 Ekim 1648 - 8 Şevval 1058) hademelerle, sipahiler Atmeydanı'nda, ulemâ ve büyük devlet memurları sadrâzamın ikametgâhında toplandılar. Âsîler Sofu Mehmedin yanında müzâkereler yapıldığından haberdâr olarak, Sultân İbrahim'in katlinde med-hâli olanların hepsinin idamını istediler. Sadrâzam ve müftî o zaman yeniçeri kışlalarına gidip isyanın bastırılmasını en müessir vâsıtalarla ihtar ettiler: Toplanan meclise, dünkü gün âsiler hakkında sâdır olan bir fetva gösterildi ki, dostça nasihatten sonra itaat etmemelerine ve serkeş takımı itaat dâiresine avdet edinceye kadar kendilerinin katline cevaz veren Kur'ân hükmüne bina edilmişti. Bu fetva müftî ile beş kazasker, İstanbul kadısı ve selefi, büyük molla ve müderrisler tarafından imza edilmiş idi. Ulemânın bu kararı, si-pâhî ve hademenin teskin edilmesinde te'sîrsiz kalmadı. Diğer taraftan, yâ sipâhî kaydeden veyâhud diğer saraylardan Saray-ı Hü-mâyûn'daki Büyük ve Küçük Odalar'a nakleden Galata Sarayı hademesi arasında bir Abdurrahmân, yâhud Abdî vardır ki, pâdişâhın lutfu ile daha sonraları nişancı vezîr derecesine yükselmiş ve PâdİŞâh'ın emri üzerine zamanının târihini yazmıştır. Vak'alan bu zâttan birkaç defa naklettik. Lâkin bundan sonraki 36 sene zarfında bize bilhassa rehber olacaktır.[235]

Sipahileri Yeniçerilerin Mahvetmesi

Sipahilerin sebep oldukları karışıklık, eğer sadrâzam ve müftî, âsîlerin Üsküdar'a dönmeleriyle iktifa edip de, ertesi günü (27 Ekim 1648 - 9 Şevval 1058) reisleri Mahmûd'un teslimini istememiş ve son ayaklanmada haklarında şübhe hâsıl olan birkaç ulemâya sürgün emriyle çavuş göndermemiş olsa idiler, bastırılıp bitecekti. Zikredilen ulemâ vaktiyle haberdâr edilerek, hanelerinden kaçtıklarından, çavuşların araştırmaları faydasız kaldı.

Bu iki hâdisenin tekrar alevlenmesine yettiği ihtilâl ateşi, üçüncü bir sebeple de şiddetlendi: Sadrâzam kedhudâsı (efendisinin emriyle) şehirde kol gezerken, Atmeydanı'nda bulduğu üç sipahinin (Şehzade Camii yanında

[235] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/445-448.

herkesin gözü Önündc> başlarım keserek, kesik başlarını çarşı ortasına atmak ve kendi mızraklarını ayaklarına sokmak gibi çılgınca bir harekette bulundu. Bu vahşet, sipahileri, kendilerini birer birer tutup Öldürmek istiyorlar düşüncesine sevketmekle beraber bedbaht maktullerin cesedlerine reva görülen tahkirler de kendilerini az kızdırmadı. Çünkü kanun îcâbınca yeniçeri ve sipahi na'şları Çarşı ortasına değil, denize atılmak ve îdâm emrinin icrası payitahtta ve Boğaziçi'nin iki tarafına bir top ile haber verilmek lâzım gelirdi.[236] Kanuna muhalif hareket edilmesinin sipahilere kötü te'sîr ettiği görülünce, hemen üç sipahinin na'şı kaldırıldı ve kanla lekelenmiş olan kaldırımlar (yollar) temizlendi; lâkin bunun vakti geçmişti.

Sadrâzam, ihtiyaten İstanbul'un kapılarını kapattı. Lâkin sipahiler Üsküdar'dan beri tarafa geçerek Ahır Kapısı denilen kapıyı kırdılar ve isyan bayrağını Atmeydamna diktiler,[237] Geceyi birçok meş'alelerin aydınlığında orada geçirdiler. Şiddetli, bir rüzgâr estiğinden îstanbul ahâlîsi bir yangın çıkmasından korktular. Sipahilerin reisleri, yeniçerilerin kesinlikle tarafsız kalacaklarından emîn idiler. Ümîdlerinin gerçekleşmediğini görünce kendilerini takviye ve efkâr-ı umûmiyeyi celbetmek için ulemâdan bâzılarını davete karar verdiler. Has-ahır'daki at hizmetçilerinden bayrakları altına yazdıkları gibi, sabık müftî Ebû Saîd Efendi'yi ve Atmeydam'nda cami karşısındaki hanesinde ikamet eden Hanefî Efendi'yi husûsî hey'etler gönderip davet ettiler. Dört defa Ebû Saîd Efendi'yi hanesinden cebren çıkarıp müftî yapmak istediler. Ebû Saîd Efendi bu hizmeti kabul etmeyeceğini söyledi. Nihayet, yarın sabah Saray-ı Hümâyûnca giderek, sipahilerin şikâyetlerini pâdişâha arz edeceğini vaad etmekle ellerinden kurtuldu. Hanefî Efendi zorla getirilmişti. Onların fikirlerine tabî gibi görünerek, o gece sükûnet üzere kalmalarını ve ertesi gün sabahla beraber döneceğine dâir yumuşak sözlerle döndü.

Bu suretle âsîler kendilerini emniyet içinde zannetmek hatâsına düştüler ve ertesi gün mansıblar ve para dağıtılacağını hayâl ederek, beklediler.

Sadrâzam ve müftî ise Orta Câmi'e gitmiş olduklarından, geceyi orada

---

[236] Bu vak'alara meTıaz olan Naîmâ'da aşağıdaki fıkra yoktur; ihtimâl ki, birkaç satır sonra zikr olunacak Panayoti'nîn eserinden alınmıştır. Bu son fıkranın hakikate uygun olduğu şüphelidir. Yalnız şurası malûmdur ki, İstanbul'a gelen sipShîlere delâlet eden ve ekseriyetle Panayoti'nin hemcinslerinden bulunan tercümanlar, İstanbul'da pekçok olağanüstü durumu görmek ve madamlnra tabiî bu ahvâl içinde kendilerinin kahramanlık gösterdiklerine delil olabilecek birçok kelimelerle tatlı tatlı nakletmek sevdasında bulunan seyyahlara her yangın topu atıldıkça «İşte Türkler bir adam daha astılar; bu top ona alâmettir» derler imiş. Bu tercümanların me'hazlan Panayoti olsa gerektir. (Mütercim)

[237] Nafmfl; Panayoti'nin Vtkayf-nimesİ.

geçirdiler. Yeniçerileri vazifelerini îfâya teşvik için müftî kendi civarında kol dolaşmakta olan Ellinci Orta neferlerine 10.000 guruş verdi. Ve mensup bulundukları ortaya 500 akçe vakfetmeyi vaad etti.

Güneş doğunca sipahiler eskilerinden Kara Abdullah nâmında birini şikâyetlerini Valide Sultân'a arz etmek üzere Harem-i Hümâ-yûn'a gönderdiler. Bir gün evvel de bu müracaatta bulunmaları üzerine şöyle bir hatt-ı hümâyûn verilmişti:

«Yeniçeri ve sipâhî kullarımın birbiriyle ceng etmelerine nzây-ı hümâyûnum yoktur. Siz cenViyyeti dağıtınız, sonra ben ikisini de azl ederim.»

Bu defa Kara Abdullah şu hatt-ı hümâyûnu getirdi:

«Ben kullarımın birbiriyle niza' ettiklerine ve birbirlerine kılıç

çekdiklerine razı değilim, ma'kûl ve münâsib kim ise onu vezir eylesinler.»

Sipahiler bu hatt-ı hümâyûnu hamilen bir temsilciler hey'etini Orta Câmi'e gönderdiler. Pâdişâh'm, daha doğrusu Valide Sultân'ın kendisini terkettiğini gören Sofu Mehmed, şu cevâbı verdi:

- «Emir pâdişâhındır; eğer ağalar münâsib görürler ise ben mühr-i hümâyûnu iade ederim »

Lâkin ağalar öfkelenerek:

- «Biz vezir ve müftînin idamlarına değil, azillerine bile razı değiliz; sipahiler dağılımlar ve illâ haklarında sâdır olan fetva mucibince cümlesini Öldürürüz.»

Yeniçeriler Beşinci Deveciler Alayı miralayını (orta çorbacısı) bu cevâbı âsîlere tebliğ etmeye gönderdiler: Lâkin bu miralay At-meydanı'na varmadan sipahiler üzerine hücum ettiler ve öldürdüler. Bu katli, sadrâzam tarafından verilen emre dayanarak sipahi kılığına girmiş adamların yapmış olmaları muhtemeldir. Çünkü sipahiler kan dökmedikçe yeniçerileri silâh kullanmaya ikna etmek müşkil olduğundan, bu saldırganca hareketin istenilen neticeyi ta'cîl için hesâb ve icra edilmiş olması lâzım gelir.

Yeniçeriler, bu kati haberini alınca, artık intikamdan başka bir şey düşünmediler. Ağalar, yeniçerileri ve acem î-oğlan lan m Önlerine katıp, ulemâyı ve sadrâzamı arkalarına takarak, yürüdüler. Şeyhülislâmın oğlu olan Galata kadısı ahâlînin teveccühünü kazanmış bir gençti; mükemmel silâhlı 20 kişi ile yeniçerilere iltihak etti. Konstantin Sütunu (Forum'da kadîm, kırmızı somakiden sütun) (Çemberlitaş) karşısındaki Elçi Hanı yanında yeniçeriler iki takıma ayrılarak, paralel iki sokaktan sipahilerin

toplanmış bulundukları At-meydanı'na doğru yürüdüler. Kavgaya başlamadan önce Fâtih Camii vaizi Velî Efendi ile Ken'ân Paşa'yı sipahilere nasîhat ve itaate davet için gönderdiler. Bunlar Sultân Ahmed Camii haremine vardıklarında lâzım gelen ihtarda bulundularsa da:

- «Öldürünüz şunları!» gürültüsünden başka cevâp alamadılar. Velî Efendi kaçmaya muvaffak oldu. Lâkin Ken'ân Paşa'nın

önünde koşan adamı (şatır) ve mataracısı ile sabık Kefe Valisi îs-mâîl Paşa'nın tesadüfen orada bulunan oğlu parça parça edildi. Bunun üzerine yeniçeriler Ayasofya'dan Atmeydam'na yürüdüler, si-pâhîlerin şiddetli bir taarruza uğramaları üzerine eğer ihtiyar Mus-lihiddîn, yeniçeri ağasını gösterdiği' korkaklıktan dolayı ayıplayıp azarlayarak yeniçerilerin zaafa uğramış olan cesaretlerini tahrik ve tekrar Atmeydam'na sevk etmemiş olsaydı, bunlar mağlûb olacaklardı. Muslinidîn'in bu hareketi neticesi olarak, yeniçerileri sipâhîlere karşı koyulamaz bir surette saldırdılar; darbeleri altında vücûd-lar parça parça olmakta, yorulmak bilmeyen kılıçlan hem sipahilerin ak saçlı başlarım, hem de genç hademenin kara turreli başlarını düşürmekteydi. Câmi'in hareminde siper almış sipahiler içinde birkaç maharetli ok atıcısı vardt. Bunlardan Maksûd nâmında biri yedi yeniçeriyi birbirini müteâkib öldürmüş, sonra kendisi de öldürülmüştür. İsyancıların başlan olan Hüseyjn Kâhya ile Kara Ağa camide namaz kılmak bahanesiyle kaçmaya çalıştılar.

Bıyıklı Mahmûd kolayca kaçmak için şehrin kapılanndan birini birkaç sipahi ile tutturmuştu. Üsküdar'a geçmek üzere adamlanyle birlikte iki kayığa girdiler. Lâkin kayıkların biri fazla yüklü olduğu için yolda battı. Bununla beraber âsîlerin cami avlusunda ve içinde öldürülmeleri devam ediyordu. Mihrâb üzerinde ve minber altında bile'sipâhî ve hademe kati olundu.[238] Pencere ve kapılar kurşunlarla delindi. Sipahilerin ileri gelenlerinden Dalaklı Ahmed, Oruç Beğ, Bengi Mehmed Efendi, 300 arkadaşıyle beraber öldürülmüştür ki, bunlardan 50(si henüz sipâhî yazılmış at uşaklanydı. Mağlûbla-nn bir takımı minarelere sığındılar; şerefelerden «Allahu Ekber» sadâlan yerine «Âmân! Âmân!» sesleri, işitildi. Muslihiddîn, âmân dileyenlerin hayâtına ilişilmeyeceğim söyleyerek, sipâhî ve hademe

[238] Câmi'de kalan derdznendler taşra hânimde ve iç haremde ve şadırvan tarafında kapu pencere içinde, minber ve mihrâb önlerinde katl-i rert' İle kı-lıcdân geçdiler. Cftmi'-i Şerifin ol nazentn ve musanna* kapulan ve camlan tüfenk fındıkıyle delik delik oldı. Öâ-elân ba'zı yirlerinde raüşfihiddür.* Naîmâ, s. 371. (Mütercim)

katline son verildi.[239] ölülerin akrabası, son hizmeti edâ için ceng sahasına geldiler. Lâkin 200'den fazla kimseye sahip çıkan olmayıp, namazlan kılmmaksızın denize atıldı. Bu hâl ulemâ arasında şiddetli bir mübâhaseye sebep oldu. Bunlardan birçoğu -ki müverrih Hacı Kalfa da bunlar arasındaydı- Kahistânı tarafından ileri sürülen kaideyi destekliyorlardı ki, bu kaideye göre, «Ceng tuğyanı mahv edeceğinden silâh bedest olanlar âsî addolunmak lâzım gelmez».[240] Ancak sadrâzamın taraftarları ve özellikle kazasker müverrih Karaçelebî-zâde Azîz Efendi muhalif re'yde bulunarak, bunların fikri üstün geldi.

Yeniçerilerin âsîlere sağladığı galebe sayesinde hayâtlarını kurtarmış olan sadrâzam ve müftî, bundan sonra sipahi kardeşleriyle iyi geçinmelerini yeniçerilere nasihat ettiler.[241] Sâdece ağaların müdahalesiyle sadârete gelmiş ve onların yardımıyle makamında kalabilmiş olan Sofu Mehmed, tabiatiyle yeniçerilerin vesayetine katlanmaya ve ne arzu ederlerse yerine getirmeye mecbur idi. Sipahilerden büyük bir kısmının isimleri defterden çıkarıldı ve maişetleri kesildi. Diğerleri «veledeş»lerinden[242] veyâhud çocuklarının tahsisatlarının terakkisinden vazgeçmek zorunda kaldılar ve bunlara bir yeni kedhudâ nasb olundu. Firar etmiş bulunan Kara Kedhudâ ve Randur Çolebî dostlarının te'sîriyle îdâma mahkûm edilmekten kurtuldular; ancak azledilerek, çavuş ve müteferrika hizmetlerinde istihdam edildiler. Fesadın tahrikçisi olan Bıyıklı Mahmîd, takibine gönderilmiş olan Osmanpaşa-zâde Hüseyin Beğ tarafından Bursa yolunda yakalanıp îdâm edildi. Hüseyin Beğ mükâfâten Karaman valiliğine tâyin olundu. İsyanı bastırmak şerefi kendisine isnâd olunan sadrâzama Pâdişâh'ın huzurunda bir hil'at giydirildi.[243]

---

[239] Katma, bir yeniçerinin merdçe hareketini nakleder ki, iki hademeyi Nümden kurtarmış ve bunların vermiş olduğu parayı yalnızca saklamak için aldığını beyan ile kurtulmalarından sonra iade etmiştir.

[240] «Bu husıısda ulemâ beyninde vâffr kil G kaal oldı; taakkub-ı cerigde yfl'nt oknaz diyünce fuzala taraf-ı hilflfa z&hib olup Kahfetânt'de mestur olan nakl ile İstidlal itdiler; Fezleke sahibi KâÜb Celebi dahi ol sÖiÜ söylemiş İmiş.» NalmA, s. 371. (Mütercim)

[241] Naîmâ'mn bu mütalâası duruma uygun ve dikkate şayandır, s. 771: »Hâsılı gerek dhân-dîde iki piri dilîr (sadrâzam ve şeyhülislâm) cenâh-ı devlet olan iki kul arasında desîse-i mükerrer ve hîle-i şikaak ve husûmet ilka idüp kendiüer bâdire-i beliyyeden emîn ve masun oldılar.. Sultân İbrâhîm, hal'ine yel açan fesadı Sofu Mehme^ Paşa'nın tertiplemiş olduğunu söylemekte haklı ve Abmırrahîm Efendi'yi şeyhülislâm tâyîn etmekte pek hatâJı idi gibi görünüyor. (Mütercim)

[242] Velw!e$: Askerî bîr tâbir olup yeniçeri ocağı ileri gelenlerinin ocağa yazdırdıkları evlâd ve akrabaları hakkında kullanılır. (Hazırlayan E.K.)

[243] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/448-452.

Eşkıya Reisi Haydaroğlunun Îdâmı

Payitahtı bu askerî ihtilâller hercümerc etmekte iken, Anadolu'da dahî isyan yayılıyordu. Haydaroğlu ve onun muavini durumunda bulunan Katırcıoğlu Ilgın ve Akşehir arasındaki mıntıkayı harâb ettiler. Haydaroğlu, katledilen sadrâzam Ahmed Paşa'nın bir sancak için kendisinden 30.000 guruş aldığını iddia ederek, bunu isyanına vesîle ittihaz etmişti. Anadolu Valisi Ahmed Paşa, bunun üzerine gönderildi. Karahisâr'a yakın vukua gelen bir cengde eşkıya mağlûb oldu. Lâkin Ahmed Paşa Sandıklı ovasında hiçbir ihtiyat tedbîrinde bulunmaksızın çadır kurmuş bulunmakla, Haydaroğlu an-sızın basıp kendisini esîr etti. Lâkin:

- «Bayır aşmazlara (korkaklara) îtimâd idüp de başından geçmiş bir adamun Önüne çıkdığun içün seni acemîliğüne hurmeten bi-rakdum; haydi git, bir daha kullanamadığım askerle gaalib geleme-yeceğün hasım önüne çıkma.» diyerek soydu, başında yalnız bir külah bırakarak atına binip gitmesini emretti.

Ahmed Paşa ordugâhdan çıkar çıkmaz Katırcıoğlu geldi; münâ-sebetsizcesine göstermiş olduğu merhametten dolayı eşkıya reisini azarlayarak Paşa'nın takibine çıktı; yetişip Öldürdü; bütün levendle-rini kendi sancağı altına aldı (1648-1058).

Ahmed Paşa'nın felâketle neticelenen macerası İstanbul'a aks edince, sabık Bosna Valisi Ketenci Ömerpaşa-zâde Mehmed Paşa'ya Anadolu valiliği verildi ve Haydaroğlu'nu her kim öldürürse kendisine bir sancak verileceğine dâir etrafa emirler yazıldı. Eşkıya Anadolu boğazlarında kervanlar soymaktan geri durmuyordu. Haydaroğlu birkaç şehri yağma ettikten sonra, Karahisar sancağının merkezi olan aynı isimdeki şehir üzerine yürüdü. Eskiden yeniçeri ocağında tâlimhâneci-başı ve şimdi zeamet erbabından olup Karahisâr'a yakın Çay köyünde ikamet etmekte olan îsâ Ağa, İstanbul'a gönderdiği bir arîzada Haydaroğlu'na bir mansıb verilmesini sadrâzama ve ağalara tavsiye etmiş ve bir memleketi eşkıyaya harâb ettirmek-tense, şakiye mansıb vermek iki şerrin hafifi olduğunu, arızayı getiren bir kadı îzâh etmişti. İhtiyar Muslihiddîn:

- «Eşkıyaya tuğ ve sancak vermek iki şerrin hafifi değil, ağırıdır!» diye, bağırarak cevap verdi.

Haydaroğlu Karahisar'ı talan etti. Bunun üzerine, Dîvân, IV. Mü-rad'ın silâhdân Sinân-zâde'nin kardeşi olup Haydaroğlu'nun kökünü kurutmakla görevlendirilmiş olan Mehmed Paşa'ya, bütün kuvvetiyle eşkıyanın üzerine

yürümesini emretti. Abaza Hasan, Mehmed Paşa tarafından müteseîlimlikle Hamîd sancağı merkezi olan İsparta'ya gönderilmişti. Karahisar*m yağmasından sonra, Haydaroğlu İsparta üzerine yürüdü. Ahâlîden 3.000 guruş vergi istedi. Is-partalılar, Haydaroğlu'nu kendisini emniyette zannettirerek kandırmak için emrine itaat edeceklerini vaad ettiler. Eşkıya reîsi İsparta'ya yakın bir ovada gaflet içinde paraları beklerken, Abaza Hasan ansızın bastırdı, Haydaroğlu'nu kavga esnasında yaraladı, esîr etti. Haydaroğlu galib tarafından İstanbul'a gönderildi. Evliya Çelebi -ki Erzurum'dan döndüğünde Engürü yakınında Balİnhisan köyünde Haydaroğlu takımı tarafından tutulup, bir zarara uğramaksızın bırakılmıştı- Abaza Hasan'ın; esiriyle birlikte Üsküdar'dan geçtiği sırada orada bulunuyordu. Evliya nakleder ki, Haydaroğlu iki kat koşulmuş bir tahtırevan içinde götürülüyor imiş; başına bîr sarı ipek mendil sarılmış, henüz genç ve kuvvetli olmakla beraber yaralarından muztarip görünmekte imiş.[244] Validesi Abaza olan Evliya, evvelâ Abaza Hasan ile görüşüp sonra Haydaroğlu'nu da görmüştür. Hayda roğlu'na, galib tarafından, Girit'te Deli Hüseyin Paşa maiyye-tİne gitmek üzere hayâtına ilişilmeyeceğim vaad etmiş; Haydaroğlu da eğer yaralarından ifakat bulursa bu teklifi memnuniyetle kabul edeceği cevâbını vermiş; lâkin getirilen cerrah yaralarının kapanmasının kabil olmadığını bildirmiş. Haydaroğlu, sadrâzamın huzuruna götürüldü; Sofu Mehmed Paşa, Haydaroğlu'nun niçin eşkıyalık ettiğini sordu. Haydarnğlu sadrâzamı Mevlevi külâhıyle görünce:

- «Dede efendi! Kurd oğlu kurd idim, kişi aldığına göre satar. Babasından anasından gördüğünü işler. El-hükmilillâh!» dedi.

Sadrâzam, hazînelerini nerede saklamış olduğunu sordu. Haydaroğlu şu cevâbı verdi:

- «Bu mahşerde olacak suâldir. Bu kadar kan döktüğüm, bu kadar şehirler yaktığım, bütün menhûbatımı (yağmaladıklarım) birer birer itiraf etmek için midir? Koca (yâni ihtiyar) vezir! Gün akşamlıdır; dün doğdum bugün ölürem. Hemân sen işini gör!» dedi.[245]

---

[244] Haydaroğlu'nun uyluğunda ağır yarası olduğunu Evliya tafsil eder, s- 477. (Mütercim)

[245] Haydaroğlu'nun sözleri, rengi bozulmamak için, Hammer'în melıazı olan Evüyâ'dan alındı. Mürfi! sadrâzama «Dede Efendi» diye hîtâb eden Hay-daroğlu'mm sözlerindeki belagat dikkate şfiyfin ve «Gün akşamlı* olduğunu genç Haydaroğlu'nun ihtiyar Sofu'ya ihtfir etmesi bilhassa ibrete şayandır. Sofu Mehmed Paşa, göründüğü gibi değildi; Haydaroğlu ise olduğu gibi görünüyordu. Haydraoğlu asıldığı zaman «Sakalsız, henüz san bıyıklan gelmiş bir tfize yiğit olduğunu* Natmâ söylüyor. Evliya Çelebi de (asılmak özere) ParmakkapTya götürülürken İki yanma arslan gibi göz gezdirdiğini naklederek, nihayet Haydaroğlu'nun birçok İyiliklerini gördüğünü beyan edip rahmetle anıyor. Haydaroğlu'nun babası Kara Haydar, yirmi sene önce Ev-lîyft CeİPbl'den bir saat gasbetmis. saat Kaya SultAn'ın yftdigân imiş: EV-liyft

Sadrâzam:

- «Baş üstüne!» cevâbını verdi, cellâda Haydaroğlu'nun idamını emretti.

Haydaroğlu bir at üzerine konularak Parmakkapı'ya götürüldü, orada asıldı. Abaza Hasan'a hil'at giydirildi; arzusuna uygun olarak

iki yıl için[246] Türkmen ağalığına, yânî Anadolu Türkmen aşiretleri ağalığına tâyîn olundu. Ocak ağalan bu mansıbın Abaza Hasan gibi âdi bir sipahiye verilmiş olmasından dolayı şikâyet etmiş iseler

de Sofu Mehmed Paşa:

-«Bu adam bize büyük bir hizmet etti; tevcihi bozmam; muhalefet olunursa mühr~i hümâyûn başkasına verilsin.» diye karşılık vermiştir.[247]

Sadrazamın Müzakereleri

Sadrâzam, Valide Sultân ve yeniçeri ağalarının nüfuzundan korkmakla beraber, makamının kendisine verdiği mutlak iktidardan kolayca el çekmek istemedi. Kapdân Voynuk Ahmed Paşa bir fırtınalı günde îstanbul limanına girmişti; Dolmabahçe önünde bir kadırga kaybederek yalnız taifesini kurtarabildi. Payitaht Önünde ve Pâdişâh ile Valide Sultân'ın gözleri Önünde bir kadırganın kaybedilmesi, vü-kelây-ı devlet için uzak denizlerde birkaç gemi kaybedilmesinden daha tehlikeli idi. Çünkü Öyle bir hâli saklamak yâhud mazeret sebepleri bulmak mümkün olurdu. Diğer taraftan Ayşe Sultân'ın zevci bulunan Kapdân Paşa -pâdişâh hanedanına hiçbir akrabalık bağıyla bağlı bulunmayan- sadrâzam kadar Harem-i Hümâyûn'un öf-kesinden sakınacak bir durumda değildi. Sofu Mehmed Paşa korkusundan birkaç gün sarayından çıkmadı. Lâkin bu inziva, Fazlî Pa-şa'nm sadrâzam olacağına dâir bir rivayete meydan verdiğinden, ef-kâr-ı umûmîyenin çıkarmış olduğu bu rakibi, Tamışvar valiliğine gönderdi. Bununla beraber Harem-i Hümâyûn ile aralarında uyuşma sağlamak arzusunda bulunduğu için, Cinci Hoca'mn sarayım Fazlî Paşa'nm zevcesine hediye etti.

Sadrâzam, şehremînliğinden azledilmiş olan Bolulu Mecdî Mehmed Efendi'yi huzuruna getirterek azli emrini aldığı zaman kendisinin Yemen

saati bu defa oftlundn görünce -Bre beftim! Bu saat benim idi* demiş-Haydaroftlu «Gerçektir; babam senin malından bana vermiş idi. Hasan Ağa'-dan rot: Yolda gelirken Ahmed Paşali Evliya Çelebt'nİndir, der idim* ce-vftbım vererek, saati Evliyfi'ya iade etmiştir. (Mütercim)

[246] «Yeni îl. Türkmen ağalığı tevcih olunmuş idi. Hatnmer «Yeni-iM «İki yıl» anlamıştır. (Mütercim)

[247] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/452-455.

akîkinden olan mührünü göndermeyip de, altın bir mühür göndermiş olmasının sebebini sordu. Mehmed Efendi:

- «Akîk mührü, meşhur hakkak Ahmed Beğ hâkk ettirmiş olduğu için göndermedim; bununla beraber benden mühür istenilmesi garaz sebebiyledir; benden evvelkilerin hiçbirinden istenilmemiştir.»

cevâbını verdi.

Bolulu doğru söylüyordu; şehir ve tersane eminlerinin ve diğer eminlerin azillerinde mühürleri alınmak ve hesap görülmesi de iktizâ ederse jcullanılmak kanun icâbından iken, bir zamandan beri emînler sık sık değiştirildiğinden mühür istenilmez olmuştu. Sadrâzam, Bolulu'ya öfkeyle:

- «Devlet hizmetinde saç sakal ağartmış olduğum halde, beni yalancı mı çıkarmak istiyorsun?» dedi; mukabele defterim getirterek azledilmiş eminin kayıtlı bulunduğu «Kırmızı bayrak» takımından ismini çizdi ve haps ettirdi. Nihayet ağalar ve müftînin şefaatiyle bir milyon sekizyüzbin akçe (180 yük) aldığı gibi, gaddarca görülen muhasebesi için de otuz sekiz gün hapisle bir milyon akçe alındı.

Müteveffa sadrâzamın kardeşi İbrahim Kedhudâ'dan da 100 kese istemiş ve yalnız 80 kese verdiğinden kusuru İçin hapsettirmiş-tir. Kardeşi Oruç Atmeydanı'nda îdâm edilmiş olan (Bosnevî San Ahmed Ağa), Melek Ahmed Paşa yerine Diyârbekir Vâlîsi tâyîn edildi ve müteakiben Mısır valiliğine gönderildi. Son karışıklıkların tahrikçilerinden sipâhî San Mehmed denize atıldı. Sadrâzam isyana iştirakinden dolayı Hüseyin Kedhudâ'yı da îdâm etmek istiyordu; lâkin yeniçeri ağası Kara Mıırad'ın şefaati üzerine, istemeyerek hayâtını bağışladı. Hüseyin, affedilmesi üzerine. Sofu Mehmed'in yanına gitti. Sadrâzam memuriyetinin hesaplarım sordu. Hüseyin Ağa, sadrâzamın huzurundan çıktığı zaman, Sofu Mehmed Paşa'mn ked-hudâsı Ağa-zâde, Hüseyin'i yakalamak istedi. Hüseyin, azim sahibi bir adam olduğundan hançerini çıkarıp:

- «Bre sefih oğlan! Sen mi kaldın benim yakama el uracak?» diyerek Ağa-zâde'ye yardım etmek isteyen adamlarından birini yaraladı. Lâkin birçok kimseler birden hücum ederek Hüseyin'i boğdular. Cesedini denize attılar. Bu îdâm, yeniçeri ağasının sadrâzama karşı hoşnûdsuzluğuna yol açtı. Sofu Mehmed'in o zamandan itibaren askerin dâima artmakta olan nüfuzuna karşı, te'sîri azalmaya başladı.

Sadrâzam, müftî île ittifak ederek Ya'kûb Efendi'ye Anadolu payesi vermek istemediği halde, yeniçeri ağası Murad'ın ısrarı üzerine tevcihine mecbur oldu. Haydarağa-zâde, Murad Ağa'nın te'sîriyle İstanbul'a gelmeye

müsâade almışken, sadrâzam, hanesinden çıkmasını ve kimseyi kabul etmesini yasak etti. Lâkin Haydarağa-zâde'nin dostları tarafından vâki olan şefaat üzerine bu yasaklamadan vaz-

geçti.

Bosna Vâlîsi Derviş Mehmed Paşa, İstanbul'a geldiğinde sadrâzam tarafından iyi kabul edilmedi. Kapıcı-başi Boyacı Hasan, Tabam-yassı Mehmed Paşa arkadaşlarından Cündî Halîl Paşa'nın yanına dostça

girerek:

- «Bir iş rica edecek» diye bir cellâd soktu ve Cündî Halil'i boğdurdu. Bu îdâm ise, yalnızca sadrâzamın garazından olmak üzere telâkki edildi. Bu durumların hepsi, ağalarla Sofu Mehmed arasında uyuşma olmadığına delâlet ederdi. Vâkıâ sadrâzam da şeyhülislâmla ulemâyı kendi tarafına çekerek ağaları, hattâ bizzat Valide. Sultânı göze aldırmayı düşündü. Sadrazamlık hayâlleri kuran yeniçeri ağası Murad, ve onun yerine geçmek arzusunda bulunan Kara Çavuş, Valide Sultân ile sadrâzamın azli için bir tertîb kurdular. Beş pâdişâh zamanında hizmet etmiş ve 20 sadrâzamın nasbim ve azlini görmüş olan ihtiyar Muslihiddîn'in yardımını da sağladılar. Muslihiddîn rüzgâr gelen taraftan dönüvermek hususunda mahir bir eski tilki idi. Tasavvurları uygulamak için müsMd bir vesile çıkmasını beklemekte oldukları halde, donanmaya dâir bir hâdise zuhur etti:

Girit'ten Deli Hüseyin Paşa, adam ve mühimmat olmadığı için muhasarayı kaldırmaya mecbur olduğunu bildirdiğinden, Sofu Mehmed Paşa fevkalâde bir meclis akdetti. Bu mecliste hazır bulunanlardan bâzıları, 100 gemi ile kapdân paşa'mn imâdada gönderilmesini istediler. Lâkin sadrâzam bu teklîfe muhalefet ederek:

- «Seksenden ziyâde gemi donatamadım» dedi.

Kapdân Paşa:

- «Ben de yüzden aşağı gemi ile denize çıkamam» cevâbını verdi.

Sadrâzamın sarayında bu şekilde çekişilirken, yeniçeriler Ağa-kapısı'nda silâhlı vaziyette bulunuyorlardı, ki bu hâl, Sofu Mehmed ile yeniçeri ağası arasında ihtilâf doğmuş olduğunda, halkça şüphe götürmez bîr delîl idi.

1 Mayıs 1649 (18 Rebîülâhir 1059)'da donanma -yalnız 6 mauna ile 65 kadırgadan mürekkep olarak- İstanbul limanından çıktı, Gelibolu'ya yöneldi. Venedik donanması da Gelibolu yakınlarındaki Eceâbâd yakınında Kerte karyesindeydi. Silistre beğlerbeğiliğine tâyîn olunan sabık Bosna Valisi Derviş Paşa, istanbul'dan Gelibolu'ya gitmiş ve bir batarya kurarak Venedik donanmasını demir alıp Anadolu tarafında Eski İstanbul'un

(Aleksandriatraus) alt tarafına çekilmeye mecbur etmişti (7 Mayıs 1649- - 24 Rebîülâhir 1059). Kap-dan paşa, Venediklileri def ederek Finike gemileriyle birleşti ve Sakız'a uğradıktan sonra Eski Foça karşısında durmakta olan düşman donanmasıyle muharebeye gitti. Kapdân paşa, bilhassa yeniçerilerin binmiş bulundukları gemilere istinâd ederek, zafer kazanmak ümîdindeyken, deniz çengine pek alışık olmayan bu asker, daha çarpışmanın başlangıcında ve kumandanları bulunan zağarcı-başıya karşı isyan ettiler ve gemileri demirde tutmakta olan halatları kesip kaçtılar. Kapdân paşa, Midilli limanında demir atmış bulunan en büyük gemilerinin yardımından mahrum olduğu hâlde, yeniçerilerin bu hareketi üzerine birçok adam ve kadırga kaybederek Rodos'a çekildi. Oradan, 18 Mısır gemisinin ve 10 kadırga ve 10 kalyondan mürekkep Cezayir Garb Ocakları donanmasının iltihakından sonra, Gi-rit'e yelken açtı.[248]

Sofu Mehmed Paşa'nın Azli Ve İdamı

Yeniçeri ağasıyle silâhdâr. Valide Sultân'a telkin ettiler ki, donanmanın başına gelen felâket, bu sefer için gerekli görünen 100 gemiyi techîz etmemiş ve kapdân paşaya gönderilecek 100 kese akçeyi cebe indirmiş olan sadrâzamın hatâsından kaynaklanmıştır. Sofu Mehmed Paşa, aleyhinde tertiblenen entrikalardan habersiz, ağaları ve ulemâyı saraya davet etti ki, Pâdişâh'ın ve Valide Sultân'ın huzurunda kendileriyle birlikte donanmanın mağlûbiyetini tâmîr etmenin yolları hususunda müzâkere olunsun. Henüz yedi yaşında bulunan Pâdişâh, tahta oturduğu ve büyük validesi sağ tarafında bulunduğu halde, onun öğrettiği birkaç söz ile meclisi açtı ve donanma zayiatından dolayı Sofu Mehmed Paşa'y1 payladı. Sofu özür be-yânına kalkıştı; lâkin Pâdişâh kaşlarını çatarak:

- «Sen sadrazamlık edecek adam değilsin; ver mührü!» dedi.

Sadrâzam hayret ve dehşet içinde, bir zaman başı Önünde suskun kaldıktan sonra, mühr-i hümâyûnu Pâdişâh'ın eline teslîm etti. Sultân Mehmed, mührü bir müddet elinde sakladı; hazır bulunanlar içinde birini seçmek İstiyor gibi gözüyle meclisi süzdükten sonra, yeniçeri ağa«îi Kara Murad'ı çağırdı:

- «Gel, ağa'.» dedi. «Al mührü! Seni vezîr ettim; bakayım nasıl hizmet edersin?»

[248] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/455-458.

Kara Murad mührü alınca Pâdişâh'ın elini öperek sadrâzam makamına oturdu. Valide Sultân şöyle bir konuşma yaptı:

- «Bu kadar hazîneler sarf olunmuş iken nihayet şu hâl görüldü. Beni öldürmek sevdasına düşüldü; ben dört saltanat gördüm ve elhamdülillah, bunca zamandır devlet sürdüm; ben Ölmekle dünyâ ne ma'mûr olur, ne de harâb olur. Bâzan beni öldürmek isterler, bâzan pâdişâhım bir husus ferman ettikçe, «bunu sana kim öğretti, canım» derler. Pâdişâhlarla böyle istihza olur mu? Ya öğretilmiş olsa

ne lâzım gelir?»

Bu son söz, sadrâzamın bir keşidesi ve dayanağı olan kazasker Karaçelebî-zâde Aziz Efendi'ye aitti. Çünkü Pâdişâh'ın bir gün Aziz

Efendi'ye:

- «Niçin rüşvet alıyorsun?» diye hitabına mukabil:
- «Canım, bunu sana kim öğretti?» demişti.

Meclisten sonra, Kara Murad, yeni mansıbının verdiği gururla kasrın dışında, selefini azarlayarak:

- «Donanmaya gönderilen o 50.000 guruşu niçin geri getirttin?» diye sordu ve hapsedilmek üzere bostancı-başıya verdi. Sarayı mühür altına alındı; birçok vüzerâdan, büyük devlet memurlarından, gasbedilmiş olmak üzere, 20 milyon akçeye varan emvali müsadere edildi. Müftînin tevkifi için emir çıkarıldığına dâir bir rivayet yayıldığından, adamları kaçıştılar; öyle ki, şeyhülislâm efendi dışarı çıktığı zaman seyisiyle birkaç kişiden başka kimseyi bulamadı. Kazaskerler saraydaki demir kapıdan geçerlerken, yeni tâyin edilen yeniçeri ağası Kara Çavuş:
- «Efendiler, gözlerinizi açınız! Geçen geçti, artık donanma için kürekçi tedârikiyle meşgul olunuz!» diye bağırdı.

Sofu Mehmed Paşa, hapsinden altı gün sonra, pâdişâh iradesiyle Malkara'ya sürülmüştür ki. müneccimine göre, bir gün evvel Yay burcunda vukua gelen bir tutulma buna delîl idi. Sofu'nun kedhu-dâsı Ağa-zâde Mehmed, defterdarı Şâmî-zâde Murad Efendi -efendilerinin hazînesi işkence ile söyletildikten sonra- boğulup denize atıldılar. Kapıcı-başı Telhîsî Mehmed Ağa. sürgündeki Sofu Meh-med'e refakat etmeye me'mûr oldu. Tâlîmâtı îcftbınca, Dîvân-ı Hümâyûndan emir gönderilir gönderilmez sabık sadrâzamı îdâm edecekti. Sofu, evvelâ bunun gönderilmesinden korkuya kapıldı, fakat Telhisci Mehmed. kendisini, paşanın muhafazasına memur kapıcıla-nn tâyînâtlannı ahâlîden tahsil etmekle görevli gösterdiğinden. Sofu Mehmed Paşa korkuyu bir tarafa bırakarak, kapıcı-başıya emniyet

etmeye başladı. Hattâ bir defa mahremâne bir sohbet esnasında:

- «Ağa-zâde Mehmed dedikleri mecnûnu kedhudâ yapmakta hatâ ettim: İnşaallah yakında sadrâzam olduğumda bu mansıbı ehline tevdi edeceğim.» demişti.

Kısa bir müddet sonra Frenk Ahmed Telhisri Mehmed'e sabık sadrâzamın îdâmi emrini getirdi. Bedbaht Sofu Mehmed hemen boğuldu.[249]

Çağdaşı olan Osmanlı müverrihleri Sofu Mehmed Paşa hakkında birbirine zıt yorumlar bırakmışlardır. Karaçelebî-zâde Aziz ile Vecîhî takdîr etmek hususunda Kâtib Çelebi ve Şârihü'1-Menâr-zâ-de'ye nisbetle ileri giderler. Ancak Sofu'nun 15 milyon akçelik bir serveti ne şekilde sağladığı düşünülürse, Hacı Kalfa ile Şârihü'l-Menârzâde'nin düşünceleri daha bîtarafâne görünür. Bu sadrâzam, umumiyetle, sert ve merhametsiz bir adam olarak telâkki olunmuştur. Kara Mustafa Paşa zamanında defterdar iken gemleri sıkı tutulmuş olan tamahkârlığı, bir müddet dervişlik kisvesi altında örtülü kaldıktan sonra, sadrâzam olunca alabildiğine meydan bulmuştur. Her ne zaman Dîvân'a şikâyetle bir adam getirilse, haksız mı yoksa haklı mı anlamaksızın değnek vurdurur ve malını müsadere ederdi. Bu İnsaniyetsizce hükümden sonra da, kimse şefaat edeme-sin diye, namaza durup, bu şekilde insafsızlığını mürâîce bir takva ile gizlerdi.[250]

Asya Ve Avrupa Hükümetleri Elçileri

IV. Mehmed'in saltanatının ikinci senesinde. Avrupa ve Asya hükümetlerinden birkaçının elçileri, yalnız genç pâdişâhın cülusunu tebrik için değil, sulh ahidnâmeîerinin yenilenmesini de müzâkere etmek için Dîvân-ı Hümâyûn huzuruna çıktılar. Özbek elçisi Seyyid Abdül-Mennân Pâdişâh'a, mutantan bir kabul resminde 5 kâse, murassa bir kılıç ve hançer, 27 top zerdûz kumaş. 10 asîl at, bir sırmalı sofra örtüsü, 5 sırmalı gaşiye takdim eyledi. Takriben 10 sene önce îmam Bahadır Kulı Hân'ın vefatından sonra tahta çıkmış ve oğlu Abdülazîz Hân'a saltanatını terketmek zorunda kalmış olan Özbek Pâdişâhı Nezir Hân, saltanata tekrar geçmek için gerekli yardımı stemek üzere bu Seyyid Abdü'l-Mennân'ı göndermişti. Nezir Hân,

[249] «(Yakında sadrâzam olup da iyi bir kedhüda intihâb etmek gibi) mâli hülyalarla mesRûliken ÂsitAne'den Frenk Ahmed Afta hatt-ı şerif Üe geîöp içe-ri hanefe girdiikde vezîr-I pîr yirlnden sıçrayup başı üzerinde oîan gaddâ-reye (küçOk tabanca) yapışayım dir İken kemend atılup işini temam itdi-ler.> Nafmfl, s. 408- Sofu Mphmed Paşa, bir elinde Kitâbullah olan Sultân İbrahim'e cellâd Ali kadar merhamet etmemişti. (Mütercim)

[250] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/458-460.

oğlundan intikam almak emeliyle, evvelce Hind Pâdişâhı Dâniş Hân'dan yardım isteyerek, yardımına karşılık olmak üzere Tûrân'ın bir kısmını vaad etmişti. Lâkin Dâniş Hân'ın oğlu Mîr Mâhâl yirmi-otuz bin kişi ile Buhara hududuna yaklaşınca, Nezir Hân Hindliler'e arz-ı minnet etmiş olduğuna pişman olarak, müttefikleri aleyhine İran Şâhı'ndan meded diledi. Ancak Nezîr Hân'ın oğlu Abdülazîz Hân, dokuz gün muharebeden sonra Hind ordusunu çıkardı. Babasına, Ceyhun ötesine Acemler1! çağırmanın Hindliler*i çağırmak kadar tehlikeli olduğunu yazdı. Nezîr Hân, bu nasîhata kulak vererek trân Şâhı'na olan müracaatından vazgeçerek Osmanlılar tarafına teveccüh etti.

Özbek elçisiyle İstanbul'a İran Şâhı'nın elçisi Mahmûd Hân da gelerek mutantan bir surette kabul edildi ve Pâdişâh'a iki fil tak-dîm etti (2 Haziran 1649 - 21 Cumâdelulâ 1059).

Dîvân, Sultân Mehmed'in cülusunu Rusya ve Lehistan'a bildirdi. Bu münâsebetle, üç seneden beri İstanbul'da tutuklu bulunan Rusya elçilerinin hürriyetleri geri verildi. Lâkin ne Lehistan, ne Rusya tebrik için sefaret gönderdiler. Bununla beraber Osmanlı Devleti bu iki devletle harb hâlinde değildi. Hattâ Sultân İbrahim'in hal'İn-den az evvel kapıcılar kedhudâsı, bir Lehistan elçisinin talebi üzerine, Tatarların Kersun'da aldıkları esirlerin salıverilmesini tebliğ için Kırım Hânı nezdine gitmişti.

Bâb-ı Hümâyûn ile alenî muhâsama hâlinde bulunan Venedik hükümeti -Cumhuriyeti Monster Kongresi'nde temsil eden ve on sene Önce Cezayir Garb Ocakları gemilerinin Avlonya'da ele geçirildiği zaman İstanbul'da balyosluk vazifesini îfâ eden- Kontari-ni'yi, fevkalâde sefîr sıfatıyle Dîvân-ı Hümâyun nezdine göndermek istediyse de, bu tasavvur gerçekleşemedi. Kâtib Çelebî Ballarino'-nun, Tine ve Parga'nın terkiyle mukabilinde Girit'in alınması hakkında yapılan teklifinin, Osmanlılarca kabul olunmayıp, bir ağa, Kandiye'nin boşaltılmasını Senato'ya teklîf etmek için Venedik'e gönderildi. Lâkin onun yaptığı müzâkereler bir netîce sağlamadı. Balyos tarafından yine bu maksatla Venedik'e gönderilen bir ulak; Hanya ve Retmo'mm yıkılması teklifiyle döndü.

Bu faydasız teşebbüsler sadrâzamı o kadar öfkelendirdi ki, balyosu Hisar'daki Kara Kuîe'ye hapis ve -Bâb-ı Hümâyûn nezdinde uzun müddet süren hizmetleri ve Moldavya prensi Leopol ile akrabalığı kurtuluşuna vesîle olamayan- Venedik baş-tercümâmnı astırdı.

Jorj Rakoçi'nin oğlunun murahhasıyle prensliğinin ihtiva ettiği üç millet (Saksonlar, Ulahlar, Macarlar) temsilcilerinden mürekkeb Transilvanya

sefareti için 15.000 ve Kaşo için 20.000 duka senelik vergi te'diye etti. Yapılan bir muahede mucibince zât-ı şahane Ra-koçi'yi hükümdarlığında tasdik ediyor ve Transiîvanya'yı Tatarların, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının ve hudud paşalarının taarruzlarına karşı müdâfaa etmeyi taahhüd ediyordu. Gyula, Yenoe, Solnok, Levenç (Lewenz/Lwencz/Tr. Leve) ve Tamışvar kazalarında kâin olup Batori'nin isyanına kadar Osmanlı Devleti'ne vergi veren köylerin yine vergi ödemeleri ve Jorj Rakoçi'nin Barakat ve Helmas işlerine asla karışmaması hususları, karar altına alınan maddelerdendi.[251]

Müddeti sona ermek üzere olan Avusturya musâlehanâmesi son iki sene zarfında. îlisitria (?) hududunda akınlar yapılması,[252] Gyarmat'ın hücumla zabt edilmesi, Raab (Yanık) kalesine taarruz olunması süretleriyle dokuz defa bozulmuş olup împaratorluk müşavere hey'eti reisi ile Budin vâlîsİ arasında oldukça sık bir yazışmaya sebep olmuştu.

Sabık Avusturya mukîm elçisi Şvarzhornlu Şmid, Sultân Meh-med'in cülusunu Viyana sarayına tebliğe memur kapıcı-başı Hasan Ağa ile Viyana'dan hareket etti. Şmid'in talimatı, ancak üç sene müddeti kalan Zitvatorok muahedesinin 20 sene için yenilenmesini ve yalnız bir defalık olmak üzere 100.000 ekü (guruş)'den başka bir şey verilmemesini ve bu akçenin senelik olmadığının ve vergi nâmını almayacağının tasrîhini mutazammındi. 40 sene önce Zitvatorok anlaşmasının «yalnız bir defalık» sözlerini unutmakla tahrif etmiş olan Macar dönmesi ihtiyar Zülfekaar, yeni ahidnâmenin yazılmasına ve îslâmî âdetlere ve saray âdetlerine dâir bâzı mu'teber eserlerin sahibi olan Lehistan mühtedîsi Bobovski, Zülfekaar'a yardımcılıkla görevlendirildi. Dîvân-ı Hümâyûn tercümanı Panayoti (Morozi) çiçek hastalığına tutulmuş olduğundan, müzâkerelere iştirak edemedi. Sadrâzam Kara Murad, sulh ve harb arasında kararsız ve müterediddid iken, Venedik muharebesi ve dâhili ihtilâli fikrini te'yîden ortaya süren kazasker Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi'nin re'yi mûcibince tmparator'un tekliflerini kabule karar verdi. Şmid'in îtimâdnâ-meleri arasında Rum Patriki Partenius'a hitaben, dînî işlere müdâhalesinden dolayı teşekkür beyânını bildiren bir mektup vardı.[253] Sulh 1 Haziran 1649 târihinde, 22 sene için

[251] Transilvanya voyvodasının tasdikiyle prensliğin hududuna Civardan riâyet edilmesini emreden ve yukarıda yazıb bir takım köylerin Devlet'e bırakılmasını bildiren bir emri pâdişâh! verilmiş olmak şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa Osmanlı Devleti, kendisinin bir prensliği olan Erdel ile muahede akdetmezdi. (Mütercim)

[252] J, Nikola Viyerzeri'nin 20 Mayıs tarihlî raporu.

[253] Patrik efendiye olan mektubun itimâdnâmeler arasına karıştırılmasında elbette münâsebet olamaz- Şark HırİsUyanlanna sahip çıkmak şeklinde öteden beri yürütülen siyâsetten olmak üzere, Hammer buna ehemmiyet vermez-lik edememiştir, fakat Avusturya'nın şimdiki siyâseti bu değildir (Mütercim).

tecdîd olundu. İhtiyar Zülfekaar'ın dâmâdı kapıcı-başı Hasan, Pâdişâh'ın tasdîknâmesiyle gitti ve Viyâna'ya kadar kendisine arkadaşlık eden Şmid, İmpara-tor'un tasdîknâmesiyle döndü. Panayoti'nin Pâdişâh'ın mektubundaki «sen»leri «siz» şeklinde değiştirilmesi hakkındaki bütün mesâisi faydasız kaldı. Divân-ı Hümâyûn kâtibleri, zât-ı şahanenin teklik bildiren zamirlerini kullanarak, tekil olarak «ben» diye yazarken, tmparator'a çoğul sigasıyle hitâb edemeyeceğini ileri sürdü. Panayoti bu mektupta Macaristan Kralı unvanım bile kullandıramadı. Şmid, Osmanlı Devleti ile İspanya arasında dostâne münâsebetler tesisi hususunda daha başarılı oldu. Fransız elçisinin muhalefetine rağmen -Doktor Alva nâmıyle ma'rûf Portekizli Yahûdî iken ihtida etmiş olan- Ahmed Çavuş, yeni pâdişâhın cülusunu tebliğ vazifesiyle Madrid sarayı nezdine elçi gönderildi. Madrid'de husûsi ve ihtiramkârâne bir törenle kabul olunarak, dönüşünde İstanbul'a bir sefaret gönderileceği vaad edildi.[254]

Gürcî Nebi'nin Üsküdar'da İsyanı

Gürcî Nebî, yâni Gürcî Peygamber[255] -ki iki kardeş olan ve-zîr Gürcî Mehmed Paşa ile Adana Vâlîsi Ca'fer Paşa'nın akrabâsın-dandır- Anadolu'da isyan bayrağını açıp payitaht üzerine yürüyerek heyecana yol açtı. IV. Murad zamanında âsî iken affedilerek, o zamana kadar para kuvvetiyle eyâletlerde hüküm sürmüş; sadrâzam

Ahmed Paşamdan 30.000 guruşa Safed voyvodalığım almıştı. Sultân Mehmed'in cülusunda bu parayı bir defa daha ödemesi ihtar edildi. Bundan imtina ederek Niğde taraflarına çekilip kendisini mazlum sipahilerin hâmisi îlân etti. Karahisar-ı Sâhib'de Çay köyünü yakmış ve Akşehir'e[256] vergi tarh etmiş olan âsî Katıreıoğlu, kendi kuvvetiyle Gürcî Nebîfnin kuvvetini birleştirdi. Kara Murad, yeniçerileri ve sipahileri topladı. Gürcî Nebî'nin, sipahilerle saray hademesinin öldürülmelerinden ve bu münâsebetle

(Mütercimin bu mütalâası 1914-1919 I. Cihan Harbi'nin neticelerinden çok önce yazılmıştı).

254 Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/460-463.

255 Hammer burada kelimeye aidanrmştır. Vâkıâ .nebi» peygamber demek İse de, burada kasdedilen şey «Güre! Peygamber* değildir. Müslüman isimlerinde «Nebî» kelimesi «Nebîl-, yâhud Naîmâ'nın yaptığı gibi AbdÜnnebİ mânâ-siyle te'vil olunur. Bununla beraber ikinci te'vîl pek doğru sayılamaz, çünkü tslâm ttjkaadınca ubudiyet mânâsıyle kulluk yalnız Allah'a olur,. Fakat daha doğrusu, âmme *neb!> kelimesinin yalnız güzel bir şey olduğunu görerek, mânâsına dikkat etmeksizin, çocuklarım bununla isimlendirirler. .Gürcî Nebt>nİn isi bu suretle verilmiş bir şeydir. Yoksa nübüvvet iddiasında bulunmuş değildir. (Mütercim)

256 Fransızca nüshadaki «Akhisar, yanlıştır; tercümede doğrusu yazıMı. (Miitr.)

verilen fetvadan dolayı hesap sorulmasını mutazammın olup, sadrâzam ile müftînin şeriat nâmına te'dîblerini taleb eden mektubunu[257] okudu. Meclis bunu sükûtla dinledi. Lâkin yeniçeri ağası Kara Çavuş, sipahilere hitâb ederek, âsîlerle müttefik oldukları suçlamasında "bulundu. Sipahiler, rûznâmeci ve sadrâzam Salih Paşa biraderi Zülfekaar Ağa'-yı tebliğ vâsıtası ittihaz ederek, bu suçlamayı reddettiler ve:

- «Allah'ın keskin kılıcı olan Kelâmullah üzerine yemîn ederiz» dediler.

Ağalan da emirleri altında bulunan sipahilerden dolayı mes'ûli-yeti kabul edeceklerini, fakat mezarda bulunanlar hakkında bir şey diyemiyeceklerini söylediler. Yeniçeri ağası:

- «öyle ise bizimle beraber âsîler üzerine gider misiniz?» dedi.
- «Sizinle beraber gideriz» diye cevâp verdiler. Kara Çavuş:
- «Haydi, İzmit'e gidiniz, biz de arkanızdan geliriz» teklifinde bulundu.

Sipahiler hep birden:

- «Hayır, bu olamaz. Eğer Gürcî Nebî bize itaat etmezse, siz bize onunla müttefiksiniz diye iftira edersiniz; biz ancak yeniçerilerle birlikte gidebiliriz» diye bağırıştılar.

Yeniçerilere:

- «Siz gider misiniz?» diye sorulması üzerine:
- «Ağamız nereye giderse biz de gideriz» sözleriyle mukabele ettiler.

Derhâl yeniçerilerle sipahilere birleşmeyi tavsiye eden bir hatt-ı hümâyûn çıkarılarak, Nebî ile arkadaşlarının öldürülmelerinin vâ-cib olduğuna dâir bir fetva -imza olunmak üzere- ulemâ arasında dolaştırılmaya başlandı. İki Karaçelebî-zâde, Adbülazîz ve Mah-mûd Efendiler, evvelemirde Gürcî'nin taraftan olan şahısların duyması lâzım geleceğini ve silâhlarını bırakmaya barışçı yollarla davetten önce kendilerini mahkûm etmenin meşru' olamayacağını ileri sürerek, imzadan imtina ettiler. Lâkin ulemânın ekserisi imza ettiler. Tavukçu Paşa, sipâhî ve yeniçerilerle beraber âsîlerin, Katıreıoğlu kumandasında bulundukları halde, öncülerini yerleştirmiş oldukları İzmit'e gönderildi. Katıreıoğlu sahile ilk çıkan yeniçerilere dostça hitâb ederek, silâha sarılmalarının onlara karşı olmadığını söyledi.

[257] -Evvelfi Gürel Nebî tarafından gelen muhdtr kıraat oîundı. Mazmununda «Elhamdülillah biz de müselmânlarız, ve padişahtın harem-i hâssından çık-mışız. Ol zalim ve kaatil Mehmed Paşa, nahak yire biri kırup hususa bunca zaman harem-i hâssda hıdmet itmiş celb yigitlerinün, kaanûn üzre etmeklerin istedükJeriyçön, kanlarına girüp kati eyledi ve hakkımızda kâfirler gibi vâcibö'l katUerdür diyfi fetvalar virildi. Kangı kitâbdan ve ne makûle cürme bina İdüp, ne mes'ele ile virilmişdür? Hâlâ bize beyân itsün; ve ne sebeb ile katilerim Özün üzerlerine namaz kıldırmayup kâfirden tırti-lan diller Ribl kati dhnup İaşelerini arabalar ile deryaya dökdiler. Ve küfr ve katlimöze ne mes'ele ile hükm itdi? Şer"uUah! ger'ullah (Allah'ın gerîati) diyfl yazmışlar. Natmâ, s. 4!4- (Mütercim)

Yeniçeriler âsîlerle kardeş oldular, birlikte kahve içtiler. Tavukçu Paşa geri dönmeye mecbur oldu.

Bu haber İstanbul'a gelince Haydarağa-zâde, Gürcî Nebî üzerine gönderilecek askerin serdârlığına tâyîn olundu. Sadrâzam da 6.000 yeniçeri ve 4.000 sipâhî ile bizzat Üsküdar'a geçti, Bulgurlu Tepelerinde istihkâmlar yaptırdı (2 Temmuz 1649 - 21 Cumâdeluhrâ 1059). Bu sırada kendilerine henüz görev verilmemiş olan acemî-oğlanları bile istihdam edildi. İstanbul'da oturak koruculardan, yânî mütekaaid ve eskilerden başka yeniçeri kalmadı. Köylerden gelenlerin istanbul'da silâhla gezmesi yasaklandı. Her gün payitahttan Üsküdar'a 10.000 ekmek götürülüyordu.

Gürcî Nebî Tuzla ve Maltepe'den yeniçeri ve sipahilerin ordugâhları karşısına kadar ilerlemişti; yeniçeri ağası mutlaka ceng edilmesini istiyordu (6 Temmuz 1649 - 12 Cumâdeluhrâ 1059). Kızıl bayrak ve sarı bayrak sipahilerine şu mealde bir hatt-ı hümâyûn okundu:

«Siz ki sipâh kullanırısınız, lalama (sadrâzama) itaat ile muhalifler ile ceng edesiniz; âdî bir adam sipâhî yazarak memleketime asker çekmiş; benim mülkümde ne alâkası vardır? Elbette hakkından gelesiniz.»

Hakîkaten Gürcî'nin sipâhî bölükleri teşkil etmek istediğine dâir bir söz işitilmişti. Yeniçerilerin düşmana karşı yürümekte pek de sür'atli davranmadıkları, asılsız olmaması muhtemel olan bâzı rivayet ve şübhelerden kaynaklanıyordu. Valice Sultân ile kızlar-ağası, yeniçeri ağasının nakîb vâsıtasıyle istemiş olduğu Alem-i Şerifi[258] vermekten imtina ederek, bu mukaddes yadigârın Müslümanlar aleyhine değil, ancak kâfirler aleyhine kullanılabileceğini söylemiş idiler. Birçok kimseler, saray hasekilerinden ikisinin gece âsîlerin ordugâhına gittiğini görmüş bulunduklarını iddia ederler ve sadrâzam ile Gürcî Nebî arasındaki eski münâsebetlerden de kapalı bir şekilde bahsedilirdi. Haydarağa-zâde, Kara Murad Paşa'ya âsîlerin tekliflerini getirdi: Gürcî Nebî, artık evvelki gibi müftînin idamını değil, yalnız azlini istemekte ve dostça niyetlerle geldiğini te'mîn etmekteydi. Hakkında yapılan suçlamaların hepsini reddederek, tehlikeli bir eşkıya reisi olan ÎCatırcıoğlu'nu kendi yanma çekip de, bu suretle verdiği zararı hafifletmiş olmasını bir hizmet saymaktaydı. Nihayet yanındaki adamların başhcaları için sancak-beğliği, kendisi için de Türkmen ağalığını taleb etmekteydi.

[258] Naîmâ'da (s. 421), Aiem-i Şerifin kendisi değil, resmi istenildiğinden bahsedilmiştir. Hammer-in Fransızca nüshasında Alem'in istenilmesine tasavvut eden için «nâib» denilmesi hatâdır, doğrusu «nakîb.dir. (Mütercim)

Sadrâzam, bu tekliflerin kabulüne haylî müsâid idi; lâkin Gürcî Nebî ile sadrâzam arasında anlaşma hâsıl olmak üzereyken, Bursa beğlerinden birinin bütün adamlarıyle kaçıp düşman tarafına geçmesi, âsîlerle hiçbir surette uyuşmayı kabul etmeyerek, sadrâzamı cenge mecbur etmek isteyen muhalif tarafın üstünlüğüne sebep oldu. 7 Temmuz 1649 (26 Cumâdeluhrâ 1059)'da iki ordu, muharebe etmek üzere, saf kurdular. Kara Murad, sol cenahı teşkil eden kendi kapısı halkıyla Bulgurlu Tepeleri'ni tutmuştu; Haydarağa-zâde merkezde idi; sipâhî ve yeniçeriler sağ cenahı işgal ediyorlardı ve bu cenahın sonu denize uzanmaktaydı. Tavukçu Paşa, akıncılarla Ka-yışpınarı tarafından pişdârlık ediyordu. Gürcî Nebî, kendi kaymakamını İzmit'te bırakmış ve Katırcıoğlu'nu 400 kişi ile ileri gönder-mişti, Katırcıoğlu bir orman içinde Tavukçu Paşa ile tutuştu. Osmanlı ordusundan birkaç paşa ve beğ teleiToldu. Eğer galibler, kaçanları kovalamış olsalardı, sadrâzamın bütün öncü fırkası mahv olacaktı. Lâkin Katırcıoğlu ve Gürcî Nebî, Tavukçu Paşa'nın arkasından yeniçeriler imdada yetişecek diye korktukları için, gece Geg-büze (kadîm Libissa; bugün Gebze)'ye çekildiler. Bu yanlış hareket, Osmanlı öncü fırkasına kendisini toplamak için vakit kazandırdı. Askerler, ber-mutâd mükâfat, almak için ordugâha birçok baş getirdi-

ler. Fakat sadrâzam, bunların içinde kendi adamlarından Kasım nâmında birinin başını tanıdığından[259] artık başka baş getirilmesini yasakladı.

Bu müsademe üzerine Gürcî Nebî Niğde'ye, Katırcıoğlu Söğüd Dağlarına, Kazaz Ahmed Akşehir'e, sadrâzam da İstanbul'a gitti. Âsîlerle cenge yalnız paşaların askeri girişmişti; yeniçeriler yerlerinden hareket etmediler. Bundan dolayı sipahilerin tamamen ortadan kaldırılarak yerlerine yeniçeri konulmasını isteyenler susmaya mecbur oldular, sipahiler efkâr-ı umûmîyeyi kendi taraflarına celb ettiler.

Gürcî Nebî'yi, Katırcıoğlu'nu, Kazaz Ahmed'i öldüreceklere mükâfat vâad eden yeni fermanlar çıkarıldı. Âsîler arasında tefrika çıktı. Katırcıoğlu Gürcî Nebî'ye: «Muhârebesiz çekildik» diye çıkışıyordu. Mudurnu civarında Ada kasabasını Katırcıoğlu takımı basarak, dağlara çekilmiş olan ahâlînin kasabada bırakmış oldukları 200 kadın hakkında türlü şenaatlerde

[259] Sadr&zam paça, bas getirenlere bahsis veriyordu. Bağlara dikkat edince bir tanesinin kendi levendlerinden Kaasım'ın bağı olduğunu anladı. «Bre kah-be oğullan! Bu bizim Kaaam'un bapdur. diye bağırdı. Getirilen basların ekserisi beri taraftan olduğu anlaşılıp artık bahşff verilmedi. NalmA'dan, s. 428. (MOterdm)

bulundular ve gayet güzel iki kızı, saçlarını keserek erkek kıyafetine sokup Söğüd taraflarına kaçırdılar. Gürcî Nebî de bu kavgalarda beraberdi. Kazaz Ahmed Akşehir'de ele geçirilerek, İstanbul'a gönderildi ve Parmakkapı'da asıldı. Kırşehri beği tshâk, Gürcî'yi ansızın basarak başını İstanbul'a gönderdi; mükâfâten Karaman beğlerbeği oldu.[260]

Girit'te Askerin Kıyamı

Girit'te kapdân paşanın vefatı ve askerin bir isyanı Osmanlı zaferlerini sekteye uğratmıştı. Serdâr Hüseyin Paşa'nın şiddetli ısrarlarına rağmen, muharebeye girişmekten çekinmiş 'olan kapdân Ke-zargradlı Voynuk Ahmed Paşa'ya Sude limanında bir top güllesi isabet etti. Kapdânlığa Bıyıklı Mustafa Paşa'nın tâyin olunduğu haberi, Dîvân-ı Hümâyûn'âan gönderilen bir memur vâsıtasıyle adaya ulaştırıldığında, asker gürültü çıkararak İstanbul'dan istenilen lâğımcı ve cebeciler gelmedikçe Kandiye muhasarasına başlamayacaklarını bildirdiler. Bu isyan, muharebe müddetince boşalmış olan sipâhî timâr ve zeametlerinin tevcîhâtını kendisine hasretmek isteyen serdârla muarız bulunan segbân-başı Mahmûd ile, Rumeli Vâ-lîsi Sûrnâzen Mustafa Paşa tarafından tahrik edilmişti.

îsyân eden asker Hüseyin Paşa'nın çadırını yıktılar, hademesini oklarla öldürdüler, bütün eşyasını yağma ettiler. Hüseyin Paşa, elinde kılıç âsîlerin içine girerek, bir yeniçeriyi bir kılıç darbesiyle ikiye biçti.[261] Rumeli valisiyle segbân-başı, alevlendirdikleri fitnenin kendilerini de tehlikeye koyduğunu görerek, durumu yatıştırmaya çalıştılar. Askerden vâki taleblerine İstanbul'dan cevap verilinceye kadar sabretmek vaadini vermeye güçlükle ikna edebildiler.

Donanma kapdânlarının muhasaraya başlamak üzere piyadeler, gemiciler, levendlerle Cezayir Ocaklan'nın kendi emirleri altına verilmesi teklifinde bulunmaları üzerine serdâr, müzayakadan kurtulmuş oldu ve askeri toplayarak şöyle hitâb etti:

- «Siz bana düşmanla birlik oldu diyorsunuz. Meramınız kaleyi feth

[260] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/463-467.

[261] ileride Köprülü vezîrin nüfuz ve tecrübesine feda ettiğini göreceğimiz Hüseyin Paşa, bir kahraman idi- Bu defaki kahramanca darbesini Naîmâ şöyle tarif eder : «Bizzat kasd iden yeniçerilerden birini serdâr orauzundan kiline ile şöyle muharref (eğriliğine) çaldı ki bir omuzundan geçüp cânib-i âhara uyluğma inînce(ye kadar) ayrılup iki pare eyledi.» Hüseyin Paşa muharebede zırh giymezdi; sarığını da başından çıkarıp atardı. Düşman kumandanlarından Marko nâmında iri cüsseli birini de kılıç ve topuz kullanmaksızın bağına bir yumruk vurarak atandan düşürmüştü. Naîmâ, s- 440. Benzer revişin haydare bir şanlı fetâsın» Nâcî. (Mütercim)

etmekdir de piyade noksandır iddiasında bulunuyorsunuz? işte top, işte piyade, işte asker, işte kale, işte metrisler! Vazifenizi icra ediniz!»

Ağalar karşı durmaya cesaret edemediler. 2.000 yeniçeri, 4.000 levend -mevsim haylî ilerlemiş olmakla beraber- Kandiye muhasarasına başladılar (20 Ağustos 1649 - 11 Şâbân 1059).[262]

Kandiye Muhasarası

İki ay süren bu ikinci Kandiye muhasarasında, yetmiş lâğım ateşlendi. Muhâsırlar en iyi askerlerinden 1.000 kişiden ziyâdesini kaybettiler ve mahsurlar -kelimenin en necîb mânâsıyle- hakîkî bir Hristiyan bahadırı olan[263] vâlî Kont Kolorode'nin vefâtiyle esef duydular. Hücum, başlıca, Beytüllahm ve Panigra istihkâmla-nyle, bunların arasında ve yarım ay şeklindeki Moçenigo istihkâmı

üzerine vuku bulmuştu. Askerî isyanın gizli tahrikçileri olan segbân-başı Mahmûd ile Rumeli valisinden birincisinin ayağım bir gülle götürmüş ve bu yaradan ifâkat bulamamış, ikincisinin de patlayan bir bombadan eli parçalanmıştır.

Bu vak'alardan sonra, Kör Hüseyin bir hatt-ı hümâyûn ile adaya geldi: 1.500 yeniçerinin dönmesine müsâade ediliyordu. Sefer ordusunda bu tedbîr ile yüz gösterecek boşluğu doldurmak için, payitahtta 3.000 yeniçeri ve 1.000 sipahi yazılmıştı. Kör Hüseyin'in geldiği duyulunca, ondördüncü, onaltıncı, ondokuzuncu, ©tuzsekizinci, ellibirinci, elliüçüncü yeniçeri alayları (ortalan) metrislerden çıkarak zabitleri yalnız kaldı. Serdâr Hüseyin Paşa hatt-ı hümâyûnun belirttiği zararlı tedbîre karşı bütün gücüyle mukaavemet etmek istediyse de muvaffak olamadı. 1.500 yeniçerinin gitmesi, geri kalanlarının mutlaka dönmelerine yol açacağını tamâmiyle tahmin etmişti. Hatt-ı hümâyûn ise, Hüseyin Paşa'nın askerî şerefini kıskanan ağaların ısrarıyla alınmıştı. Serdâr, ordunun zabitlerini, eskilerini toplayarak, kendisinin hareketleri hakkında onların şehâdeti-ne müracaat etti. Hepsi birden serdârın akıllıca tedbîrlerini, kahramanlıklarını ve sebatını; fakat askerin daha fazla durmak istemediğini beyân ettiler. Bu tasdîk, bütün zabitlerin imzasına açılarak İstanbul bakımından serdârın muhasarayı kaldırmakta mâzûr olduğu tahakkuk etti ve düşmanlarını

[262] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/467-468.
[263] Hammer Hıristiyanlık cihetiyle Venedikli'yi göklere çıkarmak ister. Asıl bahâdır olan, Yûsuf ve Hüseyin Paşa'lar idi. (Mütercim)

sükûta mecbur etti.

KÖr Hüseyin segbân-başılıkla Girit'e gönderildi ve Hüseyin Paşa'nın kendisiyle imtizaç edemediği Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yerine Haydarağa-zâde kapdân-paşalığa getirildi. Sadrâzam, Haydarağa-zâde'yi sadrazamlığa arzulu olduğundan şübhe ettiği için İstanbul'dan uzak bulundurmak istemişti. Adadaki askerin temsilci olarak İstanbul'a göndermiş oldukları Prizrin alay-beği, döndüğünde, yakında 4.000 asker gönderileceğine ve tersane beğlerinin gemileriyle Cezayir Garb Ocaklan'nm da yakında asker taşımaya başlayacaklarına dâir Dîvân-ı Hümâyûn'dan bir kâğıd getirdi. Lâkin orduyu uzun müddet metrislerde tutmak mümkün olmayıp, serdâr muha-sarayı kaldırarak kışlasına çekilmeye mecbur oldu. Rumeli askeri, geçen seneki gibi Köprü yanında yerleştiler; Hasan Paşa Anadolu askeriyle Karantinehâne (?) karşısında ordu kurup zaman zaman Karantinehâne'yi topa tutmaya ve bir kale inşâ etmek üzere ordugâhına levazım celbine başladı. Hüseyin Paşa, yazdığımız sebeplerden dolayı muhasarayı kaldırmaya mecbur olduğuna dâir payitahta bir ariza gönderdiği gibi, Kandiye'ye dâir malûmat da verdi. Kandiye'nin büyük bir askerî mevkî olduğunu tasvir ederek, kuzeyde denizle, diğer üç cihetten de derin hendekler ve ileriye doğru yapılmış oniki istihkâm ile savunulmakta bulunduğunu* bunlardan yaran ay şeklindeki Moçenigo'nun Osmanlılar tarafından zabt edildiği halde, tekrar kaledeküerin eline geçtiğini ifâde ediyordu.[264]

İlmîyye'deki Gelişmeler

Gürcî Nebî ile âsîlerin Dîvân'dan şeyhülislâmın azlini istediklerini, yukarıda söylemiştik. Sadrâzam bu tedbîre nâ-müsâid değildi. Lâkin asker ağalarının, Muslihiddîn ve Bektaş Ağalardın ihtarları üzerine bundan vazgeçmesi lâzım geldi: Muslihiddîn ve Bektaş, haklı olarak düşünüyorlardı ki, eğer müftî âsîlere feda edilecek olsa, âsîler bu neticeden gururlanarak başka taleblerde bulunmaya cesaret edip, ağaların ve hattâ sadrâzamın azlini de istemekte gecikmeyeceklerdir. Bununla beraber Gürcî Nebî Üsküdar taraflarından uzaklaşınca, Kara Murad müftî Abdurrahîm'i azletti (18 Temmuz 1649 - 8 Receb 1059); evvelâ bir çiftliğine gönderdi; lâkin daha sonra oğlu genç Galata kadısıyle birlikte Hacc için Mekke'ye müteveccihen

[264] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/468-470.

gemiye binmeye mecbur edildi. Abdurrahîm ile oğlu, birincisi kaba tavırlarıyle, ikincisi tafra-furuşluğu ve tamahkâr-lığıyle çok düşman kazanmışlardı. Galata kadısının hükümlerini para ile satın alanlardan çoğu îstanbul kadısı Sun'î-zâde'nin huzurunda dâva açarak, alınan akçelerin geri verilmesini taleb ettiler. Mü-râfaa günü genç kadı, kendisini müdâfaa edecek yerde Sun'î-zâde'yi tahkirlere boğdu;

- «Bu nasıl hükümdar?» dedi. îstanbul kadısı:

- «Behey çelebî, bu senin bildiğin mes'ele değildir; ver şu Müslümanlar'ın hakkını!» deyince, müftî-zâde:

- «Okuduğum bana yetişir; hele ... sıfat, rezîlesiyle[265] mev-sûf değiliz.» cevâbını verdi.

Sun'î-zâde:

- «Çelebî! öyleleri kendi müstehak oldukları sıfatı başkalarına isnâd ederler; yirmi otuz güzel delikanlı istihdam ettiğin halde, sen de böyle yapıyorsun!» mukabelesinde bulundu.

Mağrur kazasker Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi'nin ümîd ettiği fetva makamı, henüz İstanbul kadısı ve bundan dolayı ulemâ silsilesinde rakibinden sonra sekizinci olmakla beraber, Bahâyı Efendi'-ye verildi. Karaçelebî-zâde'ye inanmak lâzım gelirse, Bahâyı Efendi'nin intihabı, ziyâde afyon kullanmakla mecalsiz düşmüş olduğundan sadrâzam ile Valide Sultanın kendisinin istedikleri gibi istihdam edebileceklerini ümîd etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu suçlama, mağlûb bir rakibin lisânında şüphe edilmeye şâyân iken, vak'alarla da tekzîb olunmuştur.

Bahâyî Efendi'nin nasbmdan az sonra mühim mansıbları, sadrâzam, arkadaşları olan saray müneccimi ve Valide Sultân ile kız-larağasının himayesindeki «Eşek Hüseyin» lakabıyle mâruf bostancılar hocası gibi ehliyetsiz adamlara vermek istediği için, sadrâzamla yakınları arasında hoşnudsuzluk doğdu. Abdülazîz Efendi, müf-tîyi düşürmek için bunu fırsat ittihaz etmek istemişse de, sadrâzam iki ay içinde iki defa şeyhülislâm değiştirilmesini münâsib görmemiştir. Lâkin Bahâyî Efendi'ye husûmet için, Karaçelebî-zâde'nin, kendisine şeyhülislâmlık ^payesi verilmesi hakkındaki garîb istidasını destekledi ki, şeyhülislâmlıktan azledilmiş olanlar bile bu itibâra nail değillerdi. Sadrâzam kendisi bu hususu telhis ile arz etmeyeceğini Azız Efendi'ye ifâde edip, ancak kazasker efendi Pâdişâh*-tan bir

[265] Hamtner bu cümleyi «Ben 'sined değilim» diye zartfâne tercüme etmiştir. Sined, Roma târihinde meşhur bir şahıstır. Nalmfl, müftî-zâdenin sözünü aynen dere etmekte beis görmemiş ise de, biz buna cevaz vermiyoruz. (Mütercim).

paye isterse buna mâni olmamasını kızlarağasma bildirdi. Karaçelebî-zâde, fıkıhtan bir eserini takdim için huzûr-ı şahaneye kabul olununca, Valide Sultân ve kızlarağası vâsıtasıyle Pâdişâh'tan müftî payesini aldı ki, bilfiil şeyhülislâmdan başka bütün ulemâya tekaddüm hakkım veriyordu (14 Eylül 1649 - 7 Ramazan 1059).

Sekiz gün sonra, vezirler ve kazaskerler mu'tâd üzere Dîvân-ı Hümâyûn'a geldiklerinde Karaçelebî-zâde vüzerâya tekaddüm etmek istedi; ikinci vezîr Ken'ân Paşa:

- «Efendi, kazasker isen aşağıda Anadolu kazaskerinin yanma git, müftî isen vezirlerin arasında ne işin vardır? Biz bu rütbeye nail oluncaya kadar kaç defa başımızı tehlikeye koyduk!» diyerek omuzuyla geri sürdü.

öteki vezirler de aynı harekette bulunduklarından, nev-zuhûr şeyhülislâm pâyesiyle yüceltilen Karaçelebî-zâde Anadolu kazaskerinin yanında Rumeli kazaskeri mevkiine kadar atıldı.[266]

Ondört gün sonra bayram için el öpmek üzere huzûr-ı şahaneye girildiği vakit de bu hâdise tekrarlandı. Yine bu kabîl ahvâlden olmak üzere, bayram merasiminde Bursa kadısı Beyânî Efendi -kanunen Mekke kadıları Bursa kadılarına tekaddüm eder oldukları halde- sabık Mekke Kadısı tsmâîl-zâde'ye tekaddüm için çekişmiş-tir. Müftî ile kazaskerler Beyânî Efendi'nin tekaddüm dâvasında bulunacaklarını bildikleri için onu davet etmemeye karar vermişlerdi. Lâkin Beyânî Efendi davetsiz olarak geldiğinden îsnıâil-zâde ile aralarında çekişme ve küfürleşme oldu. Şeyhülislâm müdâhale ederek, kanun mucibince Beyânî Efendi'nin Mekke kadısından sonra gelmesi lâzım geleceğini söyledi. Mahzun olarak:

- «Öyle ise biz gidelim mi?» diye sordu.
- «Cehenneme!» cevâbı çıktı.

15 Ekim 1649 (8 Şevval 1059) *da Azîz Efendi (fetva payesi verildiği sırada müddeti uzatılmış olan) Rumeli kazaskerliğinden -ihtimâl ki hâmisi bulunan kızlarağasınm hayâtı sona erdiği için- azledilerek, yerine Anadolu kazaskeri Memik-zâde, ondan boşalan makama da Kabakulak-zâde tâyîn olundu. Bu münâsebetle de yine tekaddüm çekişmesi çıktı. Kabakulak-zâde, Rumeli kazaskeri Memik-zâde'nin tekaddümüne razı olmayıp, Dîvân'a

[266] «Aziz Efendi cüssesiz bir adam idi; Ken'-ân Paşa omuz uranca mütezelzil olarak öteki vezirlerin de ileri geçmeleriyle cüssesiz kazasker hareketi kas-riyye ile tâ aşağıya dÜşdi.» Nalmâ, s. 452. Karaçelebİ-zâde ağalara yaranıp da şeyhülislam olabilmek için Sultân ibrahim huzurunda gösterdiği cür'eti bu defa gösterememiştir- (Mütercim)

gelmediğinden, Kabakulak-zâde nasbinin onuncu günü ayrıldı ve o makama Tulumcu-zâde Abdurrahmân Efendi getirildi.

Bu esnada sipahiler ulufelerinin tevzîinde gecikme gösterilmesinden dolayı, ağaları aleyhine ayaklandılar. İsteklerini bildirebilmek için büyük bir sür*atle avarız akçesi (fevkalâde vergi) toplandı ve şimdiye kadar cereyan eden ahvâl hilâfında yeni defterdar tbrâ-»Mm, mevâcib tevziine memur oldu[267] İbrahim'in selefi tsmâîl Paşa kubbealtı vezîri olmuş, sonra muhafaza nâmıyle Tenedos adasına (Bozcaada) sürülmüştür.

Bu sırada Sultân Murad'ın kızı Kaya Sultân'ın Haydarağa-zâde Mehmed Paşa'yla izdivacı vuku bulmuş ve defterdar îbrâhîm Paşa sağdıç olmuştur. Bir ay sonra da, Sultân IV. Mehmed ile üç biraderinin sünnet düğünü yapıldı. Sünnet düğününü rnüteâkib, kız-larağası Îbrâhîm Ağa, Pâdişâhı' kucağında tutarken kanı dindirmek üzere mevzû-ı hitana konulan şeyler oynadığından, yeniden kan akarak, Sultân IV. Mehmed bayılma derecesine varmış olduğu için, bu hâdise ağanın kusuruna hami edilerek azledildi.,- Onun yerine Eski Saray ağası Mahmûd Ağa nasb olundu. Valide Turhan Sultân'ın baş-ağası kapı-oğlanlığma getirilerek, selefi Eski Saray ağalığına gönderildi.

Sadrâzamı düşürüp yerine geçmek emeliyle İstanbul'a gelmiş olan Bağdâd Valisi Mûsâ Paşa, Yedikule'de hapis ve îdâm olundu. Eski Anadolu vâlîsi olup isyan bayrağı kaldırarak sürülmüş olan Boynu-yarah Mehmed Paşa, takibine memur edilen ihtiyar Köprülü Paşa'nın merhamet-i şahaneye dehalet etmesi hakkında vuku bulan ihtarı üzerine, payitahta gelip affa uğradı.[268]

Katırcıoğlu'nun Affedilmesi

[267] Müverrih Şârihü'1-Menar-zâde Galata kadısı bulunduğu cihette, etrafıyla 1.500 haneye varan Galata avarızını beş gün tahsil ve teslim etmiştir. Vergilerin tahsilindeki sür'at, mutedil olmasına ve tahammül hâricinde bulunmamasına delâlet eder.

[268] Köprülü Pasa Boynu yaralıya gayet müdebbirine ve hakimane nasihat vermişti: «Paşa, Üzerinize me'mûr olduk. Asker toplamanız beyhudedir. Bu devlete isyan edenlerin hangisi felah buldu. Bunun çâresi kendi kendinize gidip İstanbul'da Valide SuKftn'a üticfl etmektir.» mealinde bir kâğıd yazmıştı ki, en hayırlısı olduğunda şüphe yoktur. Boynu-yaralı da hemen İstanbul'a koşup boynunu eğerek: «Beni Pâdişâha celâlî oldu diye anlatmışlar; isidince geldim, iste boynum kıldan ince!, demiş, ve Büyük-Vâtide Sul-tftn'a mücevherat, ocak ağalarına da biraz hediyeler vermiştir. Vâfaâ bu son muamele takdir olunacak bir şey değilse de, şjhfib olunca vehhâb da olmak zaruridir, o kadarım zamana bağışlamalıdır. Hâsılı hem Boynu-yaralı boynunu kurtardı; hem ortada kan dökülmedi; Boynu-yarah'nın kusurundan dolayı özür dilemesine bakılmayıp hemen tdftm ohmsaym, bu da onun İÇİo dahi birçok adamm kanı döküldükten sonra öldürülmekten daha iyi bir netice olurdu. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/470-473.

Katırcı oğlu, Hamîd sancak-beği Topal Mehmed Paşa'ya mağlûb olarak Karahisar yakınında Çay kasabasında Isâ-oğlu'nun çiftliğine konmuş:

- «Ya beni affettirirsin, yâhud hânümânını yakar, Acem Ş&hı'-na kaçarım!» diye ağaya haber göndermişti.

İstanbul'da dahî îtibâr sahibi olan îsâ, sadrâzam nezdinde şefaatçilik etti. Kara Murad Paşa:

- «Ben Katırcıoğlu'na kâğıd yazmam; lâkin devlet erkânı yazsınlar.» dedi.

Onun tarafından itaate teşvik etmesi hususunda mektup yazıldı. Katırcioğlu İstanbul'a geldi. Kara Murad, Katırcioğlu'nu Pâdişâh'a takdim ederek:

- «Hünkârım, işte Katırcıoğlu dedikleri domuz budur; af istir-hâimyle Bâb-ı Hümâyûnunuza yüz sürmeye gelmiştir.» dedi.

Pâdişâh Katırcıoğlu'na Beğşehri sancağını, adamlarından onse-kizine sipahilik verdi. Katırcıoğlu Beğşehri'ne mütesellim gönderdi; kendisi İstanbul'da kalarak cirid oyunundaki maharetine sadrâzamı, ağaları hayran bıraktı.[269] Müftî'yi, kazaskerleri de ziyaret ederek, Pâdişâh'ın heybetli bakışlarının kendisini korkutmuş olduğunu ve sadrâzam yere kapanmasını emretmemiş olsa, kendisi ayakta duramayıp düşeceğini hikâye etti.[270] Bir

[269] «Her kime hamle itse elbette cirid ururdi, değme adam ona cirid uramaz-dı.. Naîmâ. s. 450

[270] Naîmâ, burada Kaürcıoğlu'nun taklidini yapar. Anadolu şîvesiyle: «Saadetti hunkârımun garaca garaca (karaca) gözlerini gördiğûm gibi o dem hine yazdı; paşa «düş> didi, yüz Gstine düşdüm; enime düş dimese hemen yıkı-lırdum; Allah hunkârımun yaşuu uzun eylesin deye yir öpdüm» der İmiş. Kabrcıoğlu, Pâdişâh'ın gözlerinden nasıl korkmaz ki. sadrâzam, iki hayvan adıyla takdîm etmişti: Katır kullanılırsa da domuz öldürülür; İhtimâl ki bostancı-başının gölgesi de oralarda görülüyodru. Pâdişâh sekiz yaşında ise de ceddi Fâtih'in, Yavuz'un, amcası XV. Murad'ın kanı damarlarında dolaşıyordu. Binaenaleyh Hammer, Naîmâ'mn ifâdesini anlayamayıp hüsn-i zanda bulunmuştur. Fâzıl Ahmed Paşa, Girit'in kabartma haritasını değil, Girit femine vardukda oğlıyle bir gün bir mahalden geçerken Ahmed Gi-ridün serbend dağlarını- gösteriyordu- O vakft bizde Girit'in dağlarını, bayırlarını gösterecek kabartma haritalar bulunduğuna inanmak şöyle dursun Katırcıoglu'nun böyle ince işlerden anlayacağını farz etmek kendisine tahammülünden çok fazla irfan yüklemektir. Hammer fukaranın alt tarafını da zlrü zeber etmiştir: Fâzıl Paşa «Ne güzel bekleyecek dağlardır!» demiş. Katırcıoğlu bu sözün eski haramiliğine imâ olduğunu anlamış, «Efendim, iyi- dağlardır; amma kârbâm işlemez» cevâbım vermişti. Böyle ince kinayelerin ve onlara verilen cevâbların biri de sudur: Şimdi darülfünun olan konağın eski sahibi Yûsuf Kâmil Paşa sergi açılması münâsebetiyle 1280 (Hicrî) târihinde İstanbul'a gelmiş olan Ayıntâblı Hasırcı-zâde Mehmed Ağa'ya «Ağa, sizin tarafların sebzesi çok mudur?» diye sormuştu. .Mehmed Alt Paşa zamanı uzun müddet Mısır'da bulunarak Zeyneb Hanımla evlenmiş ve Mehmed Alî'ye dâmâd olarak «Mısırlı* lâkabını almış olan Yûsuf Kâmil Paşa gaayet ince fikirli ve müstehzi idi; fakat tereciye tere satılmaz. Mehmed Ağa, Kâmil Paşa'nın hakikî fikrine intikal ederek; «Çokdur efendim, lâkin teresi azdır» demiştir. Keçeci-zâde Fuâd Paşa da, Mehmed Ağa'ya «Sizinle münâsebetimiz kadîmdir* 'demiş, Kasırca-zâde «Evet, efendi, lâkin siz sudan kurtuldunuz; biz ayak altındayız» cevâbım vermiştir. Şu kadar kâ, Katırcıoğlu nihayet fincan naklettiği zaman hayvanlarını ürküt-miyecek kadar dirayete mâlik bilgiden nasibsiz biri olduğu halde, Hasırci-zfide irticalen şiir söyleyebilen nâdir şâirlerdendi. Ayıntâb hanedanından-* biri için söylediği bir bahar kasidesinin matlaı bilenlerin, s mutlaka her mart ta hatırlarına gelir ki, şudur: «Deli mart' fasl-ı bahardan sayılır / Mir Rastın de kibardan sayılır.. Dîvânının basılmaması AyıntfibUlar için ayıp' ve utanılacak bir

gün Fâzıl Ahmed Paşa Girit adasının kabartma bir plânını gösteriyordu ki, dağlar, tepeler pek güzel resmedilmişti. Katırcıoğlu eski hayâtını hatırından geçirerek:

- «Tuzak kurmak için ne güzel dağlar, ne güzel bayırlar!» dedi.

Fâzıl:

- «Evet, lâkin kervanı yok!» cevâbını verdi.[271]

Kara Murad Paşa'nın Sadaretten Azledilmesi

Âsîlerin îdâmı, affı ile karışıklık sükûn bulduğundan, İstanbul serbest nemes almaya başladı. Lâkin vezirler, özellikle aslı Arnavud ve yeniçeri neferliğinden yetişme olup zevklerinde ve arkadaşlarının seçiminde pek dikkat etmeyen Kara Murad, eğlencelere, sefahatlere dadandılar. Yeniçerilerin kışlaları yanında olan Sofular mahallesi müezzini her ziyafette ve her defa atla gezmelerde hazırdı.[272] Kara Murad'ın ve kendisine lâyık olan arkadaşının birlikte yaptıkları eğlenceler o kadar ileri gitti ki, bir gün Valide Sultân sadrâzama şöyle bir hatt-ı hümâyûn gönderdi:

«Ben seni bağlarda, bahçelerde ıyş-ü işret etmek için mi vezîr ettim? Memleket işleriyle güzelce tekayyüd et, bir daha ayyaşlığını işitmiyeyim; yoksa senin başım keserim.»

Sadrâzam bu hitâbdan infial ederek reîsülküttâb Sıddıkî Efen-di'ye:

- «Ben ne vakit vazifemde kusur ettim? Bu, düşmanlarımın; rakîblerimin iftîrâsıdır.» dedi.

Kısa zaman önce Medine'den gelip Pâdişâh'a yazı hocası olan Beşîr Ağa'yı çağırtarak:

- «Böyle şeyler yazmayı Pâdişâh nereden bilecek? Sen öğret-mişsindir» diye azarladı.

Beşîr Ağa, hatt-ı hümâyûnlarda pek çok kullamlagelen «başını keserem» sözünün nasıl yazıldığını Pâdişâh'm kendisinden sormuş, o da öğretmiş olduğunu îtirâf etmekle beraber, bu hatt-ı hümâyûnun gönderildiğinden ve ne olduğundan malûmatı olmadığına yemîn etmişse de, Kara Murad'ın hiddeti zail olmadı. Dargınlığını Harem-i Hümâyûn'a

şeydir. (Mütercim)

[271] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/473-475.

[272] «Sadrâzam paşa, ocak ağalarından nice meşâhlr ile kadîmden münâsebeti olan âdi eşhas üe hem-söhbet olurdı. Hattâ Sofılar mahallesinün müezzini Mehmed Çelebî nânundaki zarif eski bildiği oldığundan, oradan geçdükce debdebe-i ve-zâret ile evine uğrar, orada şerbet ve kahve içer, müezzini bir ata bindirüp gitdigi ziyafetlere beraber götürördi.» Naîmâ, s. 46. (Mütercim)

hissettirmek için Beşîr Ağa'yı yazı hocalığı etmekten, hattâ sarayda durmaktan men' ederek, o hizmete başka bir hadım ağası tâyin olundu.

Hüsn-i hat (güzel yazı yazma sanatı), pâdişâhların kazanmaları lâzım gelen san'atkârca vasıfların başlıcalanndan sayılırdı. IV. Meh-med zamanında hüsn-i hat olgunluğunun zirvesine ulaştı. O zamanın en meşhur hattatı Kadızâde'dir ki, Bursa kadısı olmuştur. Mûsikîde dahî birkaç mümtaz san'atkâr yetişmiştir; en mârufları Hayalî Hafız, Solak-zâde, Vâkıf Halhâlî unvânıyle mâruf Nasrullah idi.[273] Mi'mârî san'atı da bu terakkiden nasibini almıştır: İstanbul, o vakitki kadar çok köşk yapıldığını görmemiştir. Kara Murad, Siyâvuş Paşa-zâde Mustafa Paşa'nın sarayını satın aldı; vakf olduğuna bakmaksızın baştan aşağı yeniden yaptırdı; kendi sarayını da lsapdân paşaya terketti.

Sadrâzam, ile yeniçerilerin başkumandan muavini demek olan kedhudâ arasında, zıtlık hâsıl oldu. Bu hâl, Harem-i Hümâyûn'da imtizâcsızlığa yol açtı. îhtiyâr Büyük-Valide Sultân sadrâzamın, genç Valide Sultân kedhudânın tarafını tuttular. Kul kedhudâsi, Kara Mü-radln re'yi hilâfına defterdar İbrâhîm Paşa'yı azlettirmişti. Kedhudâ ile defterdar arasındaki çekişme, îbrâhîm Paşa'nın yanından birkaç delikanlıyı kendi hizmetine aldırmasından çıkmış, îbrâhîm Paşa bundan dolayı vezire şikâyet ederek:

- «Ben Pâdişâhın mal vekiliyim; vezâret payem de var. Yeniçeri kedhudâsınm benim hizmetkârımı ayartıp alması ne demektir? Makamın nâmûsu yok mudur?» demişti.

Kedhudâ bunu haber alarak îbrâhîm Paşa'nın yerine Surnazen Mustafa Paşa'yı nasbettirdi. Azledilmiş olan defterdar ile halefi arasında dahî sadrâzamın ikametgâhında akdedilmiş olan dîvânda mücâdele çıktı: Yeni mâliye nâzın:

- «Bre serhoş! Kendi keyfünle sarf itdiğün yüz milyon[274] akçe nerede?» demiş, eski nazır da:

- «Defterdarlık zurna çalmaya benzemez!» diye mukabele etmiştir.

Çavuş-başı bu mücâdeleye güçlükle son verebildi. Müteakiben Pâdişâh Surnazen Mustafa Paşa'ya şu mealde bir hat gönderdi:

---

[273] Musikişinasların en şöhretlisi ve en âlimi Mevlânâ Vâkıf Halhâlî'dir -ki adı Nasrullah'dır- «Dertene der nâ dil leyli» diyerek vefat etti. Naîmâ, sene 106, c 5, s. 7. Edebİyât-ı Cedîde'nin tarz-j nevlncüeri şimdi «Dertene.... yerine «re-mi-fa-sol-lâ-si-do» dediririerdi. Fakat son nefesinde böyle bir söz söylenirse gâvurca bir duft zannedilerek, ne Yftsîn okurlar, ne zemzem verirler. (Mütercim)

[274] Nalmâ'da cOn bin yük akçe» denilmiştir; bu ise bir milyar akçedir. Anlaşıldığına göre Hammer, bunun hesaba sıgnnyacagmı görerek yüz milyona indirmiştir; bundan da hayli miktar inecektir : İbarenin doğrusu «on bin kese akçe. olmalıdır ki. beş milyon akçe demektir. (Mütercim)

«Selefinin hesabını gör, mâl-i mîrî lalamda (sadrâzamda) olsa dahî tahsil et!»

Kara Murad bu hatt-ı hümâyûnun çıkarılmasını kedhudâdan bilerek, onun uhdesine vezâret ile Budin valiliğini tevcih etti. Kul kedhudâsı:

- «Budin'de benim ne işim var? Vezâret benim haddim mi?»

diyerek bu me'mûriyeti kabul etmedi.

Sadrâzam kul kedhudâsını böyle şerefli bir sürgünle uzaklaştıramayınca, ilk cirid oyununda ağaları vâsıtasıyle öldürmeyi kararlaştırdı. Kedhudâ^ Kara Murad'in dâiresinde bulundurduğu casuslarından biri vâsıtasıyle haber alarak, cirid oyununa çıkmadı, kendi taraftan olan 300 sipahi vâsıtasıyle sadrâzamı ilk dîvân günü öldürmeye karar verdi. Sipahilere, Kara Murad'ın Bağdâd'dan getirip de dâmâd edinmiş ve bu suretle kul kedhudâlığma hazırlamış olduğu Tophaneli Mustafa Ağa'mn kanlı bir adam olup vaktiyle birkaç bin arkadaşlarını îdâm ettiğini söyleyerek, onları ayartmıştı. Kara Murad kul kedhudâsınm tasavvurunu Öğrenerek, tersanede görülecek işi olduğunu söyleyip dîvâna gitmedi.

O gün sipahiler:

-«Ulufemiz var!» diyerek, şeyhülislâma müracaat ettiler.

Şeyhülislâm'ın ihtarı üzerine Kara Murad Paşa, birkaç kese akçe dağıtmak suretiyle sipahileri susturdu. Kul kedhudâsınm kabul etmemiş olduğu Budin valiliği IV. Murad'ın kızı Kaya Sultân'ın kocası Melek Ahmed Paşa'ya tevcih olundu. Kul kedhudâsı, yeniçeri ağasıyle Bektaş ve Muslihiddîn Ağalar*ı bahçesine davet ederek, sadrâzamın azil ve îdâmı hakkında onlarla bir meşveret kurdu. Bektaş Ağa, Kara Murad'ın katline-muhalefet ederek:

- «Bilirsiniz ki bu adam benim düşmanımdır; lâkin, rica ederim, canına ilişmeyiniz. Siz istediniz de sadrâzam oldu; istemediğiniz halde çekilmezse, o zaman bildiğinizi yapınız.» deyip, sadrâzama da: «Artık senin sadâretinde revnak kalmadı; mührü Pâdişâh'a teslim et de, kurtul» diye haber gönderdi.

Sadrâzam, kul kedhudâsmın hâmisi olan genç Valide Sultân'ın düşmanca nüfuzuna artık mukavemet edemeyeceğini idrâk ederek, Bektaş Alî Ağa'nın nasihatini yerinde kabul edip huzûr-ı şahaneye çıktı:

- «Şevketli hünkârım, bir devlette dört sadrâzam olamaz. İşte mühr-i hüiriâyûnunuz. Fakat yeniçeri ocağından birine vermeyiniz, zîrâ devletinizin zevaline sebeb olur.» dedi.

Pâdişâh, sadrazamlığı Melek Ahmed Paşa'ya teklif etti. Ahmed Paşa

evvelâ kabul etmemek istediyse de, nihayet yeniçeri ağalarından hiçbirinin hükümet işlerine müdâhale etmemeleri şartıyle kabul etti.[275]

Yeni Tayinler Ve Aziller

Kara Murad Budin valiliğine gönderildi. Onun sadâretten ayrılması, himaye ettiği kişilerin de azline yol açtı. Osmanlılar arasında en çok yayılmış olan fıkıh kitâblanndan Mülteka mütercimi olup ilim erbabından ve devlet işleri bakımından maharet sahihlerinden olan ve Sultân İbrahim tarafından Mısır Vâlîsi ihtiyar Eyyûb Pa-şa'mn refakatine verilerek, gerek Eyyûb Paşa ve gerek Haydarağa-zâde zamanında Mısır'ı idare etmiş bulunan reîsülküttâb Sıdkî Efen-di'nin yerine Mevkufâtçı Mehmed Efendi getirildi. Mahrem-i esrarı bulunduğu Kara Murâd Paşa tarafından kapdânlığa tâyin olunmuş olan Budak-zâde azl ve hapsedildi. Saray müneccimi Hüseyin sürüldü. Osmanlı müverrihleri, saray müneccimleri içinde devlet iş-, leri bakımından en ziyâde nüfuz sahibi olan bu Hüseyin Efendi hakkında bâzı tafsilât verirler. Ondan evvelki müneccim Mehmed Çe-lebî'nin talebesi bulunan Hüseyin Efendi'nin takviminde dercedil-miş olan bâzı keşifler halkın ve IV. Murad'ın teveccühünü celb ederek, Sultân Murad tarafından arpalık nâmıyle muazzam bir varidat tahsis edilmişti .IV. Murad'ın vefatı senesi, takviminde (Hz.) Hüseyin'in şehâdeti gününü «Hüseyn-i nâ-murâd» diye işaret etmiş olduğundan, IV, Murad'ın yakında vefat edeceğine alâmet sayılmıştı. Müneccim Hüseyin Efendi Sultân İbrahim'in de vefatını keşf etmiş olduğunu iddia etti, çünkü takviminde bâzı harflerin yerleri değiştirilerek «vefât-ı İbrahim» terkibi çıkabilirdi. İstikbâl husûsunda bu derece kesin malûmata sahip bulunması, sarayda kendisine büyük bir nüfuz verdi.

Eskiden beri arkadaşlığı bulunan baltacılar vâsıtasıyle Kara Murad'ın yeniçeri ağalığına ve daha sonra sadârete tâyini için Büyük-Vâlide Sultânı ikna ettiği gibi, daha sonra sadrâzama, müfti Ab-dürrahîm Efendi'yi azledip yerine Bahâyı Efendi'yi tâyin ettirdi. Il-miyye mansıblannı istediğine tevzi ettirdiğinden, yeniçeri ocağından bulunduğu halde kendisine de Medine payesi tevcih ettirip, bütün ulemânın husûmetini davet etti. Devletin dahilî işlerinde olduğu gibi yabancı devletlerle olan münâsebetlerine de müdâhale ederdi. îm-parator'un elçisi Şvarzenhornlu Şmid'den, kendi nüfuzunun vezirlerin nüfuzundan aşağı olmadığını iddia ederek, onlar

[275] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/475-478.

derecesinde hediye istedi. Talebinin reddedilmesi üzerine, îtimâdnâraenin cevâbını Öyle yazdırdı ki, Pâdişâh împarator'a hitaben tekil hitâb sigası kullanıyordu. Birincisi parlamentoyu, ikincisi kralı temsil eden ve her ikisi de asıl sefirin kendisi olduğunu iddia eden İngiliz elçileri Sir Tomas Bendiş ve Sir Sakvil Kruv arasına girdi. Teraziyi Sir Tomas Bendiş lehine ağdırarak İngiltere hükümetinin sefiri olmak üzere telâkki ve huzûr-ı şahaneye kabul ettirdi. Lehistan, Transil-vanya, Boğdân, Eflâk işlerini o halletti. Bu muhtelif hükümetler de hepsi müneccim-başınm güzel tavassutuna minnettârâne mukabele ettiler. Lâkin âlim müneccimin kırk sene sadâret edecek demiş olduğu sadrâzamın[276] azlini keşfedemediği gibi, kendi gözden düşmesini de keşfedemedi.

Evvelâ Mekke'ye, sonra Ankara'ya sürülmesi kararlaştırıldığı halde, îstinye'de kalmasına müsâade edilerek, orada silâhdârlar kâtibi bulunan şakirdi İsmail Efendi'nin hanesinde bulunmaktaydı. îs-tinye'den, pâdişâh hareminin kadınlarına, özellikle ihtiyar Valide Sultân'a müracaat ederek, dönmesi için müsâade almaya çalışıyordu. Bj^na. dâir mj^rtuplgrından biri ^asımlarının eline geçerek, kendi aleyhine bir silâh olduğu gibi, o senenin takviminde dahî bâzı harflerin yerlerinin değiştirilmesiyle «vefât-ı Mehmed» terkibi bulunarak, bunun da Sultân IV, Mehmed'in irtihâline işaret ve bizzat Pâdişâh'a karşı bir cinayet olduğu kabul edildi.[277] JJüfti Bahâyî

Efendi Hüseyin Efendi'nin himmetiyle şeyhülislâm olmuş olduğu halde, vâki olan taleb üzerine eski hamisinin katline fetva verdi; cellâd bu felâketli kararın icrasına memur oldu. Cellâdın geleceği günün gecesi takvimine başvurarak, ertesi günün felâketli bir gün olduğunu anlayıp, sabah için bir

[276] Sâdedil Kara Murad Paşa, bu keşfe o kadar kanmıştı ki, kapıcı vezîr Mûsâ Paga'mn İdamına emir verdiği zaman «Bu dünyâdır, bir vezirin katli müna-sib değildir- diye şefaat etmek isteyenlere «Ben tam kırk sene sadrazamlık edeceğim» dîye bağırmıştı. Ferieke'ya bakınız (Mütercim).

[277] Hammer bu keşifleri iyi anlatamamıştır. Kâtib Çelebi güzel tarif eder. Sultân Murad, bâzı vekayf'de Hüseyin Efendi'yi imtihan ederek istihracı düriist gelmekle Edremid arpalığını vermişti. Müneccim, IV. Murad'ın vefatını o senenin takviminde «Hüseyin-i nâ-mûrâd. lâfzı ile istihraç etmişti. Sultân IV. Mehmed'in cülusu yılının takviminde ilk aylara âit bükümlerinde pâdişâh lâkablan olan lâfızlarda birer harf tâmiyesi tarîki üzere «takvîm-i sâl-i cülus vefât-ı îbrâhîm* lâfzını dere edip, bu gerçekleştikten sonra «siz nasıl oldu da bunu bilemediniz idi?» dediklerinde takvimi getirip, tâmiye tarzım göstererek, gehre tantana vermişti. 1060 senesi takviminde dahî evvelki üslûbtaki gibi «Vefât-ı Mehmed» lâfzını dere etmiş olduğundan, tâmiye tarzını kendisinden öğrenenler, bunu halka yaydılar. Fezleke. Meşhur bir tablb fıkrası vardır : Hekimbaşı tedâv! ettiği hastaların mutlaka iyi olacağım söyler, fakat kapının arkasına tebeşirle -İflah bulmaz, yazar imiş- Hasta elbette iki rahmetin birine vâsıl olacağından ifâkat bulmuş (tedâvî olmuş) ise «Ben söylemedim mi?» diye iftihar eder, vefat vuku bulursa «Biz onun muktezây-ı fenn ile anlamış idik. Lâkin sizi kederlendirmek istemedik. İşte kapının arkasına bakınız., diye tafra satarmış. Müneccim Hüseyin Efendi Sultân îbrâhîm'in vefatında taf-rafurûşluk edebilmiş ise de, ikinci defada kapının arkasındaki yazı başkaları tarafından okunuvermiş, bu defa ise pâdişâh kemâli afiyette kalmıştı. (Mütercim)

sandal hazırlatmış ve Boğaziçi'nin Anadolu tarafında at hazır bulundurulmasını emretmişti.[278] Ancak müneccim çıkar çıkmaz ev cellâd ile ağalar tarafından istilâ edilerek, Anadoluhisan'na varmadan evvel yakalandı; hemen boğuldu, denize atıldı (24 Temmuz 1650 - 28 Ramazan 1060).

Ertesi gün defterdarlar, müneccimin metrukatıyla meşgul olmakla vazifeli olanlar, mallarının müsaderesine giriştiler; 150 kese-lik kadar malı alınarak 200 keseden fazlası da yağmaya uğradı. Yedi-sekiz yüz kese kadar serveti olacağı hakkında yapılan ihtar üzerine sadrâzam, -müteveffanın hanesinde misafir bulunduğu- şakirdi İsmail'i tevkif ettirdi; ondan 30 kese alıp bıraktı.[279]

Girit'te Ve Akdeniz Boğazında Deniz Vakaları

Ahmed Paşa'nm sadâreti zamanındaki hâdiseleri anlatmaya başlamadan önce, Venediklilerin Girit'te ve Dalmaçya'da Osmanlı Devleti aleyhine devam ettirmekte oldukları muharebelerle, Osmanlı donanmasının seferlerine bir göz atmak gerekir. Dîvân-ı Hümâyûn Girit'te Kandiye'nin karşısında -biri Lazaret önünde, ikincisi Kastro Kulesi civarında, üçüncüsü askerin sahile çıkarıldığı yerde- üç kale inşâsını emretti. İnşâat için gerekli olduğu anlaşılan 250.000 guruş, adanın varidatından alınacaktı. Adanın cizyeden 30.000 guruş varidatı olup, varidatın bundan gayrisinin yeniçeri maaşlarına ancak yetebildiği serdâr tarafından arz olunduysa da, faydası olmadı. Bununla beraber askerin karaya çıkarıldığı yerdeki kalenin yapılmasına başlanmaktan geri duruldu. Hanya ve Retmo'dan 200 taş kesici usta 150 kireççi toplandı (27 Nisan 1560 - 25 Rebîülâhir 1060). Serdâr bir hamam ve hisar içinde dokuz kubbeli bir cami yaptırdı. îkinci kale de birincisinden 4000 adım mesafede inşâ edildi. Bu inşâatın haberi İstanbul'a, Venedik generali Moçenigo'nun zabt edip de muhafazasını Kont Pompeo Strasveldo'ya bırakmış olduğu Sen-Todero Kalesi'nin kaybı haberiyle birlikte geldi. Başlanılan inşâatın bitmesinden sonra, serdâr, Kandiye'nin doğu tarafında bulunan ve eskiden İstinia (ihtimâl ki kadim Setia) kalesinin zabtını tasavvur etti. îstinia tarafları evvelce Habîb Ağa marifetiyle ele geçirilmişti:

[278] «Kati olunacağı günden mukaddem akşamda dahî zâyicesin eline alup teem-mÜl-İ tâm itdükden sonra didi ki: «Tâli'sİzün ta'bîri yarın bir nass-i kaaü'a gelmek üzeredür; kalbümde dahi bum müeyyed vehm ve haşyet İstilâsı (hiss kablelvuku) vardur>- Kezalik.

[279] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/478-480.

125 süvari ve 800 Dalmaçyalı ile takviye edilmiş olan Kandiye muhafızları dışarıya bir hücum yaparak, bu hücumda Habîb Ağa Ziropetra (Prepetre) istihkâmı önünde düşmüş ve bundan dolayı İstinia üzerine olan teşebbüs gecikmeye uğramışsa da, Ağustos nihayetlerine doğru îstinia duvarları altında cenge girişildi: Osmanlılar Venediklilerden 20 zabit ve bir general öldürüp 500 esîr aldılar (29 Ağustos 1650 - 2 Ramazan 1060).

Birkaç ay önce Bıyıklı Mustafa'nın yerine kapdân-paşa olan Haydarağa-zâde, Mayıs ayında İstanbul limanından çıkmışsa da, Akdeniz Boğazı Venedik donanmasıyla kapalı olduğu Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale)'de durmaya mecbur oldu.

Girit'ten İstanbul'a gelen sipahiler birikmiş maaşlarını büyük bir şiddetle istediler; Dîvân adanın malları üzerine ödemenin havale edilmesi teklifinde bulundu. Lâkin yalnız 150'si buna muvafakat ederek diğerleri vezirleri sıkıştırmakta devam ettiler. Bu usanmaz istek sahipleri, Hadım Abdurrahman kumandasıyle Boğaz müdâfaasına gönderildi. O sırada zeâmetii ve timarlı sipahileri toplamak üzere Anadolu'ya çavuşlar çıkarıldı. Toplanacak olan bu asker, diğer kol-orduların Venedikliler üzerine vuku bulacak hareketlerinde müzaherete memur idi. Kapdân Paşa ile Abdurrahmân, Boğaz sahillerini yağma etmekte olan donanma yeniçerilerini itaat altında tutmanın mümkün olmadığını bildirdiler; bundan başka 32 kalyon, 7 kadırga ve maunadan mürekkeb olan düşman donanması tarafından mahsur bulunduklarını bildirdiler.

Bu haberler geldiğinde Dîvân, Akdeniz Boğazı'nı biri Yenişehir burnunda ve diğeri öteki sahilde Baba Yûsuf burnunda inşâ olunmak üzere, yeni kalelerle müdâfaa etmek lâzım gelip gelmeyeceği mes'elesini ortaya çıkardı. Valide Sultân, Feridun Ağa'yı oraların muayenesine memur etti. Ancak Feridun Ağa, iki burunun birbirine uzaklığı cihetiyle, oralarda yapılacak kalelerden açılacak ateşlerin, boğazdan içeri girilmesine engel teşkîl edemeyeceği kanaatinde bulunduğundan, kara askerinin harekâtını muhafaza etmek üzere Soğan Deresi'nde batarya konulmakla iktifa edildi ve sadrâzam, 29 kalyon inşâsı için bütün Karadeniz tersanelerine emir gönderdi. Yeni kesilmiş ağaçlardan yapılan gemilerin açıldığı tecrübeyle anlaşıldığından, kuru kereste kullanılmasını tavsiye etti. Bu teçhizatın masrafı Trabzon, Sinop, Gönye'den verilecekti. «Çadır vergisi» tâbir olunan resmin bu sene için iki misli olmak üzere artırılması ve tevzî edilmesi için umûmî tahrîrât yazıldı. Sonbahara doğru, Girifte üç sene hizmet etmek üzere 1.000 sipâhî yazılarak bunlara 60'ar akçe bahşiş verildi. Kapdân-

paşalığa tâyîn olunan Rodos Paşası Hüsâm-zâde Alî Paşa, gemilere 1.000 sipâhî, dört alay yeniçeri, sağ ve sol cenah ulûfecüerinden 4.000 kişi aldıktan sonra, Venedik gemilerini ric'ate mecbur eden bir fırtınalı havada Akdeniz Boğazı'ndan çıkarak Sakız yoluyla Girit üzerine yürüyüp bir hafta gittikten sonra Girit'te Ayakasra limanına yanaştı. Adaya imdâd kuvvetlerini ulaştırmada gösterdiği maharete mükâfat olmak üzere üç tuğlu paşa, başka bir deyişle «vezîr» unvanı verilmek istenilmişse de, bunun mukabilinde verilmesi icâb eden 400.000 guruşu te'diyeye kudreti yâ-hud arzusu olmadığı için, bu rütbeyi kabulden imtina gösterdi.

Sipâhî kedhudâsı Allahverdi, Girit muharebelerinde kendi eliyle 60'tan ziyâde düşman Öldürmüş veya esîr tutmuş, altında 15 at telef olmuş ve aldığı yaralardan elleri sakat kalmıştı; serdâr, bu adamın yaptığı hizmetleri sayarak 30 akçe tekâüd vazifesi tahsisini yazmıştı. Cesur kedhudâ ancak 5 akçe terakkiye nail olabildi. Hâlbuki mütekaid yeniçeriler yevmi 40-50 akçe alırlardı.[280]

Bosna Vekaayii

Bosna ve Hersek Vâlîsi Hasan Paşa ile Hacı Memik-zâde, Ve-nedikliler'e karşı başarılı müdâfaalarda bulundular. Hasan Paşa, aslen Tekeli olan Deli Mahmûd nâmında bir âsîyi -ki Çelebipazan kazasında Galasicye yakınında Konih köyünü zabt etmiş ve bütün o tarafları dehşete vermişti- kendi safları arasına almak maharetini göstererek, Deli Mahmud'u düşman toprağında akınlar yapmak ve esîr getirmek hususunda istihdam edip istifâde etmişti. Hasan Paşa azledildi ve Preveze defterdarı Mehmed Paşa onun yerine tâyîn olundu. Bunun üzerine Bosna'nın payitahtı olan, Saray'da bir isyan çıktı. Mehmed Paşa bir miktar tüfekçi silahlandırılmasını emrettiği halde, aralarında salma yaparak 5000 akçe toplayıp, bununla birkaç segbân tedârik ettiler. Paşa segbânlarla kanâat etmedi, para istedi. Lâkin sarıcalar, bu ihtilâftan istifâde ettiler, karışıklık vukuunda istifâde etmeleri muhakkak olduğu için ahâlî üzerine silâh attılar. Mehmed Paşa ile beldenin kadısı, bu isyana sebep olmak hatâsını birbirine attılar. Mehmed Paşa'nın idaresi altında nail olamadıkları derecede hürriyet arzusunda bulunan birkaç beğt bu gürültü fırsatından istifâde ederek Mehmed Paşa hakkında Bâb-ı Hümâyûnca şikâyet ettiler ve adamları vâsıtası ile uğraşarak, nihayet paşayı

[280] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/480-482.

azlettirdiler.[281]

Melek Ahmed Paşa'nın Sadâreti

Melek Ahmed Paşa Abaza kabilelerinden olup daha üç yaşındayken süt kızkardeşiyle beraber IV. Murad'ın haremine girmişti. Kız-kardeşi daha sonraları İstanbul kuyumcu esnafı kedhudâsıyla evlendirilerek Evliya Çelebî'yi dünyâya getirmiştir. Güzelliğinden dolayı «Melek» adı verilen Ahmed, hademeliğinden silâhdârhğa kadar yükselerek sırasıyle Haleb, Diyârbekir, Bağdâd Valisi olmuştu. İstanbul'a döndüğünde yine Bağdâd valiliğine tâyîn olunarak gitmek üzereyken, ihtiyar Valide Sultân ile halîlesi (hanımı) Kaya Sultân'ın nüfuzları, kendisini Devlet'in en büyük mansıbı olan sadrazamlığa yükseltti. Melek Ahmed Paşa, cömert güzel ahlâk sahibi, doğru bir adamdı. Lâkin öyle bir siyâset fırtınası zamanında devlet gemisinin dümenini idare etmeye muktedir değildi. Hazînede" para yokluğuna çâre olmak üzere aldığı tedbîrler hem doğruluğunun, hem de ehliyetsizliğinin parlak delilidir. Bu tedbîrler Devlet'e faydadan ziyâde zarar verdi. Mûcidlerine payitahtın ve eyâletlerin emniyet ve teveccühünü ve nihayet mevkilerini kaybettirdi. Bu tedbîrlerden birin-

cisi «bedel-i timâr» nâmıyle bütün timâr sahiplerine konulan fevkalâde vergidir ki, her timârın senelik varidatının yarısı derecesinde olması kararlaştırılmış ve tahsili Anadolu'daki karışıklıkların ve Girit'teki timâr sahipleri isyanının ilk sebebini teşkil etmiştir.[282]

Zarar Verici Mâlî Tedbirler

Melek Ahmed Paşa mansıblann satışı sû-i istimalini ortadan kaldırmak mümkün olmadığını görerek, alınan paralan hazîneye îrâd kaydettirmek istemesi üzerine de doğruluğunu ve ehliyetsizliğini göstermiştir. Memuriyetlerin hazîne menfaatına satılmasını emrederek, bu alış verişten hâsıl olan meblâğların kaydedilmesi için husûsî bir kalem teşkil edildi. Bu sûremle o satışın hükümetçe meşruiyeti tas-dîk olunmuş oldu, fakat hazîneye ümîd olunanın onda biri derecesinde varidat getirmedi. Sadrâzam, gelecek iki senenin varidatım alıp sarfetmiş olan hazîneden asker

[281] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/483.
[282] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/483-484.

maaşlarının te'diyesini kolaylaş-tırabilmek üzere vezirlerin hâsslarından almakta oldukları ve Dev-let'in iki seneliğinden vazgeçmelerini teklif ettiği zaman dahî, Dî-vân'da az heyecana yol açmadı. Vezirler, doğrudan doğruya kendi keselerine dokunacak bir tedbîr karşısında kaldılar: Gürcî Paşa, Melek Ahmed Paşa'ya dedi ki:

- «Bu ekmek parası bizim hizmetimize nisbetle çok mu sayılıyor? Siz sadrâzamsınız, sizin için böyle söylemek kolaydır; siz bir memuriyeti elli keseye satarsanız yirmi kesesi size gelir; hâslardan vazgeçmenin sizce bir ehemmiyeti olamaz. Lâkin düşününüz ki, bizim gibi diğer vezirleri geçindiren, ancak bu varidattır.»

Yûsuf Paşa da şöyle söyledi:

- «Benim on yük akçe hâssım var; bayram tekaddümesine ve Sultânın masrafına yetişmez; hâslar kaldırılırsa, zahir, bu masraflar da kaldırılacaktır.»

Ken'ân Paşa, söz sırası kendisine geldiği hâlde susuyordu. Melek Ahmed Paşa onun da re'yini sordu. Ken'ân Paşa, yeniçeri ağalarının en nüfuzlusu olan Bektaş Ağa'ya dönüp sağ elini kaldırıp avucunu yumarak dedi ki:

- «Cihan büsbütün avucunuzdadır; istediğinizi yapınız. Yeniçeri mevâcibi üçyüzbin guruş ile kapanırken sekizyüzbin guruş oluyor; üçyüzbinden mâadası sizin yanınıza kalır. Bu türlü para alanların ulufeye yardım etmeleri lâzımdır; yoksa bu kadar ayal ve etbâ' sahibi olan vezirlerin yirmişer, otuzar keselik hâslarını almakla ne fayda olur?»

Ağalara, kendi aldıkları paralardan bahsedilmesinden dehşet geldi, muhâtab olan Bektaş Ağa:

__ «Benim yevmî dörtyüz akçe ulufem vardır; başka işlerde medhalim yokdur» diyebildi.

Sadrâzamın teklifinden bir netice hâsıl olmadı. Vezirlerin sırtlamak istemedikleri yük, devletten «mevâsât maaşı»[283] alan ulemâya, şeyhlere, dul ve yetimlere yüklendi. Defterdar Emîr Paşa, mevâsât tahsisatlarının baliğ olduğu 70 milyon akçenin tevkîfiyle, hazîne açığına karşılık satılmasını teklif etti. Zevci Sultân Ahmed zamanında siyâsî zekâsını takdir ettiğimiz Valide Sultân vezirlere:

__ «Siz otuz bin kişiyi ekmeklerinden mahrum etmek istiyorsunuz;

[283] Mûtekaidlere, dul ve yetimlere, muhtaçlara verilen maaşların hepsine şâmil olmak üzere «pension. mukabili olarak kullanılmıştır. Ücretten sayılmayan bu makule tahsisatlar için böyle bir ıstılahın kabulüne lüzum vardır (Mütercim).

bunların tel'înleri kimin üzerine olacaktır?» diye haber gönderdi.[284]

Müneccim-başının vefatından beri Devlet'in umûmî müsteşarı olan ve buna benzer tedbîrleri îcâd eden San Kâtib ise, bu ihtara şu yolda cevap vermekten çekinmedi:

- «Filân mollanın, filân dervişin duâsıyle kale fethedildiği işitilmiş şey değildir; bu muharebeyi kim kazandı, şu kaleyi kim aldı diye sorarsanız ya sarhoş İbrahim Paşa, yâhud filân zâlim paşadır. Fakir dervişlerin lanetleri de duâlan gibi te'sîrsizdir. O lanetleri ben üzerime alınm.»

Hâsılı devlet hazînesinden verilen bütün mevâsât maaşlannın bir seneliğinin kesilmesi kararlaştırıldı. Lâkin bu tedbîr de kâfi gelmediğinden Melek Ahmed Paşa, sikke ayannın düşürülmesi gibi zararlı bir tedbîre başvurarak, mâliye işlerinde ehliyetsiz olduğunu is-bât etti. Belgrad'da, hakîkî değerleri îtibârî değerlerinin ancak üçte biri derecesinde olmak üzere, ayan düşük akçe darbettirdi; o surette ki, bir Macar altını almak için 50 akçe yerine 160 akçe vermek lâzım gelirdi. Şimdi böyle teessüfe şâyân bir idare usûlünün doğurduğu neticelerden bahsedeceğiz.[285]

Van'da, Ayıntab'da, Suriye'de Karışıklıklar

Anadolu vilâyetlerinde «bedel-i timâr» tahsiline memur olan Na-sûh-paşazâde kapıcı-başı Ömer, vazifesinin bir kısmını Kastamonu

alaybeğine yükleyerek, bu alay-beği de -Rumeli bedellerinin tahsiline memur edilen Uzun Yûsuf derecesinde- hoşnûdsuzluk îcâd etme san'atında muvaffakiyet gösterdi: Bunların sayılamayacak derecedeki zulümleri, zulüm gören memleketlerde şikâyet üzerine şikâyet gelmesine yolaçtı. Yine o sıralarda Devlet'in doğu hududlarm-dan elem verici haberler geldi: Huveyza yakınında Kûçe nâmında-ki küçük bir ırmak kenarına ordu kurmuş olan 12.000 Acem Bağ-dâd ile her türlü bağlantıyı kesiyorlardı. Van şehrinde dahî kale muhafazasına memur yeniçerilerin ağası Sinan -hayli parası alı-narak Van beğlerbeğiliğine getirildiği halde, bu defa azl olunması üzerine-kaleyi yeni vâlî İbrahim Paşa'ya teslimden istinkâf eden Mehmed Emin Paşa'ya itaatten yüz çevirmişti. Yerli muhafızların başı olan Hüseyin Ağa ise Mehmed Emin Paşa ile birleşerek İbrâ-hîm Paşa'ya, muhalefet gösterdi. îki fırka, o civardaki kuvvetli Kürd aşiretlerinin iltihakıyle kuvvetlerini artırdılar:

[284] «Bunlarım beddualarını hangimiz cilave-i mâfi'l-a'nâk. idersinüz?. Natmft, o. 5, s. 71 (Mütercim).
[285] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/484-485.

Hüseyin Ağa Van kazasına bağlı Hakkâri aşiretini, Sinan Ağa da birçok Iran kervanlarını yağma ve Avnik, Erciş, Ahlat, Âdilcevaz köylerinden 15.000 hayvan gasb etmiş olan Hoşap Kürdleri beğini kendi tarafına celbet-mişti.

Emîn Paşa, taraftarlanyle kaleye kapanarak şehri topa tuttu, istanbul'dan bu üzüntü verici duruma nihayet vermek üzere Cündî Mehmed Ağa Van'a müteveccihen yola çıkarıldı. Cündî Mehmed Ağa, Emîr Azîz'in oğluyla beraber bulunduğu Bitlis'ten Hoşap ve Hakkâri aşiretlerinin aralarım bulmaya çalıştı. Hüseyin Ağa vâsı-tasıyle Mehmed Emîn Paşa'yı kaleden çıkarttı. Emîn Paşa İstanbul'a geldi. Hüseyin Ağa ve taraftarlarından bir takımı daha sonra o taraflarda îdâm edilerek cezalandırıldıkları halde, Emîn Paşa'ya ilişilmedi.

Hoşap Kürdleri'nin beği asâyîş durumunda kalacağına yemîn etmiş iken, bu durumda uzun zaman sebat etmeyerek, âsî Çomar ile birleşti. Çomar denilen bu adam Ayıntâb havâlisinde 700 levend toplayarak İstanbul'dan tâyîn olunan Türkmen Ağasının Türkmen-^ler'den vergi toplamasına şiddetle muhalefet gösterdi. Toprak mahsûllerinden alman 6.000 guruş vergiyi yanında bulundurarak İstanbul'a yönelmiş olan Türkmen kadı vekili, yânî nâib, yolda Çomar'ın taarruzuna uğrayarak öldürüldü, Çomar nâibdeki 6.000 guruşu aldı; fakat kervandan kıymeti 20.000 guruşu geçen eşyaya el uzatmadı.

Gürcî Nebi ile Katıreıoğlu Üsküdar üzerine yürürken bu Çomar onlarla beraberdi. Sonra Dürzîler'in bayrakları altına girerek Şâm Valisi Murtazâ Paşa ile Dürziler arasında vukua gelen cenglerin hepsinde başkumandanlık vazifesini görmüştü. Murtazâ Paşa'ya halef olan Ibşir Paşa-zâde zamanında Dürzî muharebesi daha fazla ehemmiyet kazandı. İstanbul ağaları hesabına Sayda ve Beyrut iltizamları bedellerini tahsile gönderilmiş olan Topkapılı Mustafa Voyvoda Maan aşîreti reîsi Emir Mülhem'e, kardeşi ve düşmanı olan Alî Beğ'i teslim etmek istememişti. Bunun üzerine Mülhem, Çöl Urbanı emîri Ebû Rîş neslinden Asâf ile ittifak" ederek Ibşjr Paşa ile muharebeye çıkıştı. Ibşîr, cengde Dürzî şeyhi Şahin tarafından yaralandı. Diyârbekir ve Haleb valileri Ibşîr'e yardım etmekle görevlendirildiler. Lâkin Mülhem, İstanbul ağalarım para ve hediye takdîmiyle celbeylediğinden, Ibşîr kendi kendine kaldı. Topkaptlı Mustafa Voyvoda her türlü uyuşma yollarına müracaat etmek üzere Mülhem'in yanma gitti. Ibşîr Paşa'ya tazminat nâmıyla 10.000 guruştan fazla para aldı. Lâkin Ibşîr'e ancak birkaç at vererek, paraları ağalar için sakladı (Aralık 1650 - Zilhicce 1060). Müteakiben Mülhem İstanbul'a müracaatla, Ibşîr Paşa'nın kendisinden

tazminat olarak ancak 8.000 guruş alması gerekirken 80.000 istemiş ve ancak 30.000 guruş alabilmiş olduğu için, kendi rakibi olan Ahmededdîn'in oğluna yardım etmiş olmasından dolayı şikâyet etti. Ağalar en ileri geleni olan Bektaş Mülhem'i himaye ettiğinden, Ibşîr Haleb'e tâyin olunarak, onun yerine Mostarlı Paşa gönderildi. Dürzî Emîri olan bu Mülhem riyaziyeci ve tarihçi Mülhem'den başkadır ki, o da 1650 senesinde vefat etmiştir.[286]

İzmir Ve Selanik Kadılarının Azli

tbrâhîm Paşa'nın bâb-ı devletten aldığı emir üzerine, Venediklilerde buğday ihracını men etmesinden dolayı İzmir'de bir isyan çıktı. İzmir kadısı, îzmir'in ileri gelenleriyle Paşa'nın nezdine gitti. Fakat bu müzâkere karşılıklı küfürleşmeden başka bir netice vermedi. İbrahim Paşa kadı aleyhine Bâb-ı Hümâyûn'a şikâyette bulundu. Sadrâzam, şeyhülislâmdan kadı'nın azlini taleb ederek, bâzı müşkilâta rağmen sözünü yürüttü. Selanik'te vergi tahsiline memur Cühûd Yahya da aynı şekilde Selanik kadısı Mehmed Çelebî'yi az-lettirmişti. Yahya, Van'a gönderilen Cündî Mehmed'in de geçmiş hizmetlerine rağmen, kapı cı-başılığmı ve tahsisatını kendisine ver-meye muvaffak olmuştu.[287]

Sadrazam'la Ağalar Arasında İhtilaflar

Sadrâzam ile ağalar arasında ağır ihtilâflar çıkması gecikmedi. Melek Ahmed Paşa (Zurnacı) Mustafa Paşa'nın sadâret talebine dâir

Harem-i Hümâyûn'a gönderdiği bir tezkireyi ele geçirdiğinden, bu cür'etkâr talibi azletmişti. Ağalar Sürnazen'in bu düşüşünü, reîsül-küttâb olan Mevkûfâtçı ile sadrâzam kedhudâsı Diyârbekirli Meh-med'in işi olarak bildiler. Yeniçerilerin altı kumandan muavinlerinden biri olan samsoncubaşı, bir gün reîs efendinin elinde bir takvim görerek, bunu gelecekten haber verir bir şey zannettiğinden, ağalara, reîs efendi ilm-i nücûm ile uğraşıyor diyerek, onları Mevkû-fâtçı aleyhine tahrik etti.[288] Melek Ahmed Paşa'nın yakında yeniçeri ağasını ve yeniçeri kedhudâsını

[286] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/485-487.
[287] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/487.
[288] Baş-hasekîlikten samsoncu-başı olan Ömer Ağa bir gün reîs efendiye varır; reîs çekmecesi üzerindeki takvimi alıp «Gurre filân gündür, dir, ve müzâkere olunan İş için ma göre cevap verir. Ömer Ağa doğru sâhib-zuhûr kedhudâ beğe giderek «Behey sultânım, ne oturuyorsun? Elinde takvîm, şöyle olacak, böyle olacak diye haberler veriyor- der. Naîmâ'dan telhis, c. 5, s. 34 (Mütercim).

azledeceğine dâir bir rivayet çıktığından, yeniçeriler çorba yemekten imtina ettiler. O zurnan her türlü işi ziyafetlerde kararlaştırmakta olan ağalar kedhudâ beğin çektiği bir ziyafette toplanarak, kendi aleyhlerine olan tertibatı nasıl bozabileceklerini müzâkereye giriştiler. Lâkin sadrâzamın muhibleri çıkarılan bu yalan rivayeti Melek Ahmed Paşa nâmına tek-zîb ettiler. Ertesi gün (3 Ekim 1650 - 17 Şevval 1060) sadrâzam, kendilerinin azilleri hakkında hiçbir tasavvuru olmadığını Dîvân'da kendilerine söyledi. Daha ertesi gün kul-kedhudâsı Topkapısı Bahçesi'n-de bir ziyafet düzenleyerek - Osmanlı teşrifatına göre görülmemiş bir muamele olmak üzere-^- bizzat sadrâzam paşa ile kâhya beğ (dâhiliye nâzın) bundan hissedar oldular: Aradaki soğukluk şarâb dalgaları[289] içinde boğuldu. Surnâzen Edirne'ye sürülmüştü; tutulan kâğıt sahte olup düşmanları tarafından tanzim edilmiş olduğunu bilvasıta sadrâzama anlatarak, zimmetini temize çıkarmaya çalıştı. Sadrâzam d?.:

- «Ben de inanmadım; lâkin düzmece lâfların ortadan kaldırılması için gönderilmesi lâzım geldi» diyerek mülâyemetle geçiştirildi.[290]

Sofra İsrafları

Sofra israfları hiçbir vakit bu zamandaki kadar ileri gitmemişti. Evliyâ'nın, ilk efendisi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'nın -ki Osinanlıların Loçellus'u ve Apioçius'u[291] demektir- mutfağı hakkındaki hikâyeleri o zamanın sofrası, yemek âdetleri hakkında bize bir fikir verebilir. Mehmed Paşa'nın gümüş ve fağfûrî birçok evâ-nîsi, kılâbdânlı ve sırmalı birçok kıymetli sofra örtüleri vardı. Aşçıları 40'ı buluyordu ve Paşa sofrada bulunduğu zaman 20 neferi sofracı-başı önden gider, 20'si paşa ile beraber bulunurdu. Bu 40 aşçının eşyasını nakletmek için 5'i ahır uşağı, 10'u çadırcı olmak üzere, 20 hizmetkârdan aşağı kullanılmazdı. 7 aşçı-başı ve bunların herbirine mahsûs bir çadır bulunur ve en ilerideki aşçı-başının maaşı günde 1 guruşu bulurdu.[292]

[289] Böyle yan resmi ziyafet için «mevcâtı sahbâ. (şarab dalgaları) Hammer'ilı zannından ibaret olacaktır; bizim târihlerde bu yoktur. (Mütercim).
[290] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/487-488.
[291] Loçellus, serveti ve oburluğu ile meghûr bir Roma general ve konsolosudur (M.Ö. 109-57). Apiçius da yine Eski Roma'nuı zengin oburlarından'biridir.
[292] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/488-489.

Kadızâdeliler'le Tarikat Ehli Arasındaki Çekişme

Paşaların debdebesi, ulemâ ve kadıların rüşvetçi likleriyle atbaşı beraber gidiyordu. Kadıların hüküm verirken rüşvetle hareket ettikleri, ortaya çıkan rezilcesine dâvalardan lüzumundan ziyâde anlaşılır. Tasavvuf erbabı ve mütekellimîn arasında ortaya çıkan çekişmeler de işlerin akışına te'sîrden hâli olmamıştır: Sa'deddîn Efendi torunu müftî Bahâyı Efendi'nin azlinden bahsetmek isteriz. Mü-tekillimîn, mesleklerini kabul ettikleri Kadızâde ve Birgili tabileri olmak üzere nâm almış, Ötekiler de «Sûfîye», «Evlîyâiyye» unvâmy-le mâruftuk kazanmışlardı. İşlemiş olduğu bir kati cinayetinin cezasından kurtulmak için Şam'dan İstanbul'a gelmiş ve ders-i âmm suretiyle Ayasofya'da direkdibinde tedris etmekte olduğu cihetle «Üstüvânî» lâkabı verilmiş olan bir Arab şeyhi, mütekellimînin bir rüknü idi. Bostancılar, helvacılar ile saray hademesi arasında kazandığı taraftarlar vâsıtasıyle Hâs-oda'da kürsî kurdurarak vaaza başladı. En meşhur şeyh ve vaizlerden 12 kadarı Üstüvâru'ye bağlanarak Sûfîye ve Evliyâiyye aleyhine ve Özellikle Mevlevi ve Halveti dervişlerinin nây sadâsıyle raks[293] etmeleri hakkında kınamalara başladılar. Bu iki tarîkatin alenî hâmisi olan müftî, yalnız fetvalarla değil, pâdişâh emriyle de men' edilmiş olan tütün ve kahve-nin kullanılmasının mübâh olduğunu[294] beyân etmiş olmasından dolayı, Kadızâdeliler'in nefretini kazanmıştı.

Müftînin taraftarları yeniçeri kedhudâsi çelebi ile diğer asker ağaları idi. Lâkin tütün ve kahvenin bütün düşmanları, devlet tarihçisinin tâbiri veçhile «Dühân içmeyen bî-müzâklar» Şeyh Üstü-vânî ile hem-fikirlerini desteklerler idi.[295] Müftî'nin düşmanları, dervişlerin raks ve tegannîlerinîn

[293] Aleyhinde bulunanların raks dedikleri ve Hammer'İn de ona göre tercüme ettiği, devran.dan ibarettir. (Mütercim)

[294] Naîmâ'dan (s. 63), anlaşıldığına göre, tütün hakkında Bahâyi Efendi'nin fet vâsi tabâ*-i selîmeye mülayim olan eşya tayylbâtdan olup haramlığına kat'î delîl olmadıkça eşyada asi olan ibâha olduğunu beyândan ibarettir. tHaram olduğuna dâir delîl bulan getirsin* denilmiş olmasına rağmen, muhalifler delîl bulmaktan âciz kalmışlardır. İşittiğim bir rivayete göre Bahayı Efen-di'ye «Sizden öncekiler tütün hakkında böyle bir fetva vermedi idi?» diye bir mülâhaza beyân olunması üzerine, zarif müftî hakimane bir cevap yolunu tercih ederek : «Tütün halk arasında yayılmış, men'i kaabil olmadığına şüphe yokdur. Murad-ı Râbi zamanında birçok kanlar da dökülmüş, yine ortadan kalkmamış. Bu kadar yüzbinlerce halkı mübâh olmayan bir şeyi içirip de günâha sokmaktan ise, mübâhdır diyerek onları günahdan kurtarıp yalnız kendimiz günâha girmeği daha hafif gördüm* diye bahsi kesmiştir. (Mütercim)

[295] Vaktiyle müftî Yahya Efendi :

Mescidde riyâ-pîşeler itsin ko riyayı Meyhaneye gel kim ne riya var, ne mürâyı!

matlaında bir gazel söylemişti. Onu o zaman kâfirlikle ithama kalkıştılar; lâkin Yahya Efendi gayet vakur ve mütehammil olduğundan böyle şeylere ehexo-iniyet vermezdi. Mutaassıblar giderek gelişigüzel söylenmekte ileri gittiler: Naîmâ'dan telhis, c. 5, s. 55 ve 56 (Mütercim).

önlenmesi hakkında sadrâzama emir çıkarttılar; bunu silâh olarak kullanarak Demirkapı yakınında' Halveti tekkesine gidip, âyînle meşgul olan dervişleri doğup dağıldılar. Müteveffa Şeyh Ömer Efendi'nin mürîdlerinden olan samson-cu-başı (Ömer Efendi'nin meşîhatında bulunmuş olduğu) Ekmel tekkesinin de Demirkapı tekkesiyle aynı hâle uğramasını engellemek üzere maiyyetinden 15 kişi ile birlikte, elde silâh, muhafazaya hazır bulundu. Hattâ mutaassıplara rağmen, kaftanını çıkarıp zikir halkasına dâhil oldu. Samsoncu-başı ile kedhudânm ısrarları üzerine sadrâzam, dervişlerin zikir ve devrânına saldırılmaması için bir emir çıkardı. Bu emir, öncekini tabîatiyle ıskat etmiş oldu. Ka-dızâdeliler bir müddet sükût üzere kaldılarsa da müteakiben, Ke-mâlpaşazâde ile Ebussuûd Efendi'nin dervişlerin âyinleri aleyhine (raks ve devr'in haram olduğuna dâir) vermiş oldukları fetvalara benzer bir fetva almak için her faaliyeti göstermeye başladılar. Bu teşebbüslerinde muvaffak olamamaları üzerine, müftî hakkında kin ve husûmetlerini açığa vurdular. Beyanlarına vâsıta ve reisleri olan Üstüvânî, bir tekkenin postnişîni olan Şeyh Abdülkerîm Çelebî'ye şu mealde bir tezkire yazdı:

«Raks ve devrân ettiğin için seni men' etmek vâcib olmuştur. Tekkeni basıp seni ve sana tâbi' olanları katlederiz ve tekkenin temelini birkaç arşın kazıp toprağını deryaya dökeriz. Bu dereceye gidilmedikçe o tekkede namaz kılmak caiz olmaz.»

Abdülkerîm Efendi bu tezkireyi müftîye götürdü. Müftî oldukça hiddetlenerek Üstüvânî'ye bir kâğıd yazdı:

«Sen ki Üstüvânî'sin, bu varakayı alınca huzuruma gelmelisin; muhalefet edersen hakkında vahim olur.»

Üstüvânî, hareketinin neticesinden korkarak, sadrâzama başvurup müftînin teskin edilmesini istirham etti. Reîs efendi bunun için şeyhülislâmca gönderildi. Müftî, reîs efendi ile görüşmesinde azarlar gibi hitâb ederek:

- «Baka efendi! Bu devletde şimdi rüşvet alınup mansıblar «bey'-i men yezîd» suretiyle satılmakda, münkirât ve kabâyıhdân bu kadar ef âl icra olunmakda iken böyle fitne-engîz vâcibü'1-katl adamların himâyesi neden lâzım geliyor? Mutasavvıfânın devrânı, fukahânm efkârı eski bir hikâyedir; biz de zâhir-i şer'e göre hareket ederek raksın hürmetine (haram olduğuna) dâir fetva vermekde es-lâfımıza imtisal eyledik. Lâkin nice büyük pâdişâhlar, sadrâzam hazretlerinden büyük vezirler -bizden daha âlim ve daha hakîm müf-tîlerin fetvaları olmakla beraber- sofıları döğmeğe, Öldürmeğe, âyin-

lerinden men* etmeğe ıkdâm etmediler. On yaşındaki ma'sûm pâdi-şâh-ı islâm'ı bir bölük habîsü'n-nefs fitnecûyâmn ihata edip de halkın bed-duâsına uğratması neden iktizâ ediyor? Ya Üstüvânî mutlaka te'dîb olunur, yâhud sakalını tıraş ederek küreğe korum» sözlerini spyledi.

îstanbul kadısı Es'âd Kfendi, muhalif taraf şeyhlerini ayrı ayrı çağırtarak sûfîleri kürsîde tahkirden ve âyinlerini ihlâlden men' etmeye memur oldu. Müftî Bahâyî Efendi gibi, Sa'deddîn'in torunu olan Ebû Saîd Efendi dahî, ailelerinin duaları sayesinde mes'ûdiyete nail olduğu meşâyîh ve dervişlerin, zamanında bunca haksız muamelelere uğratılmalarınm lâyık olmadığını, beyân ederek, şeyhülislâmı fikrinde sebat için teşcî etmişti.[296] Dervişler Fâtih Câmii'nde kendi lehlerinde vaaz eden Zâkir-zâde Mehmed Efendi ile halk arasında tam bir ihtirama, mazhar olan Şeyh Erdebflî-zâde'yi kendile-

rine kuvvetli müdâfî buldular. Kadızâdeliler'in taassubu şimdilik hârhangi bir tâkîbâta uğratılmadı.[297]

Şeyhülislâmın Değişmesi

Kadızâdeliler, .düşmanlıklarını gösterebilmekten mahrum olunca, hasımlarının hâmisi olan müftî Bahâyı Efendi'nin azli için gizlice çalıştılar. Tasavvurlarının icrasında tütünün alenî düşmanı olan Bek-taş Ağa'yı kuvvetli bir yardımcı olarak buldukları gibi Karaçelebî-zâde'yi de kendi taraflarına celbetmekte zahmete uğramadılar. Ka-raçelebî-zâde, çoktan beri fetva makamına geçmek için hırslı olduğundan, bu makamdaki zât hakkında her türlü entrikayı çeviriyordu. Bahâyı Efendi'nin duruma aykırı olarak icra ettiği kadılık ve müderrislik tevcîhâtınm bir defterini yaparak, Bektaş Ağa vâsıta-sıyle Pâdişâh'a ve Valide Sultâna gönderdi. Valide Sultân Azîz Efendi'nin kendisi ve Devlet hakkında can düşmanı olduğuna kanaat etmiş olduğundan, isteğini yerine getirmekte muhalefet gösterdi. Azîz Efendi'nin ve mutaassıbların entrikalanyle hâsıl olamayan şey, îzmîr İngiliz konsolosundan dolayı müftî Bahâyı Efendimden sâdır olan ihtiyatsızlar bir

[296] Şeyhülislâm Bahâyî Efendi, Ebû Saîd Efendi'nin halîfesi olan hemşiresini ziyarete gitmişti. (Mütercim)
[297] Üsküdârî Mabmud Efendi halifelerinden olan Zâkirzâde, esnây-ı vaazda eizze-i din devrân ve zikr-i ilâhîyi erkân-ı tarîkatdan olmak üzere tavsıyye etmişler-dur; efal-i tevhidi ikfâr idenler, ikfâr olunur zemininde söz söylemiş; Hacdan avdet itmiş olan Erdebîlî-zâde dahî «Devr&n-ı sûfîye hakkında sözi olan gelsin bizden cevâbını alsın» diyüp Ostüvân! «Bİzüm sözümüz onlarun hakfında de-tûldür; ehli lehv ve hevft olanlaradur» diye i'tizftra mecbur olmış İdi.. Naî-mfl'dan Mütercim, s- 59.
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/489-492.

hareket ile meydana geldi. Bahâyî Efendi, kap-dân paşanın^azli hakkında ecnebî devletlerin sefirleri tarafından yapılan teklifleri desteklemekten imtina gösterdiği zaman, ağaların ^e,jsadrâzamm hoşnûdsuzluğunu celb etmişti. O zaman böyle bir tedbîrin alınmasının Devlet'e karşı bir hıyanet ve Hristiyan elçilerinin para sayesinde muvaffak oldukları bir haksızlık olacağını söylemişti. Sonra, İzmir kadısı, 200.000 akçelikten ziyâde bir dâvanın muahedeler mucibince İstanbul'da görülmesini taleb eden İngiliz Konsolosu[298] hakkında şeyhülislâma şikâyet etti. O da konsolosun azlettirilmesi için sadrâzama haber gönderdi. Sadrâzam, hiddetiyle kendisini tehlikeye atmaya hazır bulunan müftîye bir hile tertîb etmiş olmak için, daha mühim işlerle meşgul olduğunu bahane ederek, İzmir mes'elesinin tesviyesini Bahâyî Efendi'ye havale etti. Konsolosun iddiası haklı olmakla beraber, müftî efendi vâki olan talebten dolayı İngiliz sefirini nezdine davet ederek, onun karşısında şu ateşli hitâbda bulundu:

- «Bu mel'ûn elçiler, husûsiyle İngiltere sefirleri inatçı bir ta-bîata mâliktirler. İngilizler söylemiş oldukları sözlerden dönmeyip hayatları tehlikeye düşse de karşı koyarlar; kabalık bunların tabiatının bir ihtiyâcıdır.».[299]

Sefir, vakur bir şekilde, müftînin istediği gibi konsolosu azletmenin kendi elinde olmadığım söyledi. Kuvvetli bir edâ ile telâffuz olunan bu sözler üzerine Bahâyî Efendi, hakaret etmeye başlayarak:

- «Bre dinsiz mel'ûn! Siz nasıl muvahhid geçinirsiniz ki dîn ve Devlet'e dâima hıyânetden hâli değilsiniz? Venedik kâfirlerine niçin kalyon ve imdâd veriyorsunuz? Sizin bu fesatlıklarınız bilinmedi mi sanırsınız?»[300] dedi.

Sefir haylî soğukkanlılıkla şu cevâbı verdi:

- «Bizden her kim kalyon (ve soltat) isterse icar ederiz. Siz de isterseniz veririz, bununla ahidnâme bozulmaz»[301]

---

[298] Bir İngiliz'in diğer bir İngiliz'den iki yük akçeden az dâvası olursa/ Osmanlı memleketlerinde Müslüman kadılar tarafından dâvası görülüp, daha; ziyâdesi olursa ingiltere'ye havale olunması ahidnâme iktizâsındandı. NatmflVla yazıldığı gibi, izmir İngiltere konsolosu dâvanın İstanbul'da görüleceğini, İzmir'de görüleceğini beyân ediyordu. Naîmâ'ya müracaat, s. 65 (Mütercim).

[299] Nalmâ, Şeyhülislâm Efendi'nin İngiliz sefirine konsolosun azli içdn baskı yaptığını söyledikten sonra. IngCHzler sözlerinde sabit olup sitelerinden dönmez ve inatçı oldukları gibi, işlerinde ve sözlerinde ruûnet (sünepelik) tabiatlarının bir gereği olduğunu kendi tarafından irâd edip, daha sonra sefirin mollaya huşunetle cevâp verdiğini yazar. Hammer bu fıkrayı Naîmâ'dan yanlış tercüme etmiştir. Metinde «bu mel'ûn elçiler* diye- başlayıp «İhtiyâcıdır» sözüyle sona «ren fıkra, Hammer'in zannettiği gibi tnüftînfo sözü olmayıp, bunun doğrusu Nalmâ'nın yazılmış olan ifadesidir. (Müter&ün)

[300] Naîmâ'dan alınmıştır, s. 66 (Mütercim)

[301] Kezalik, Naîmâ'da aynen yazılı olan .soltat. sözü Hammer'âe. geçilmiştir. •Soltat» asker demektir. (K'f*rcim)

Şeyhülislâm:

- «Götürün bu mel'ûnu paşaya! Haps etsin!» deyince elçi:

- «Sen beni hapsetmeye muktedir ve me'mûr değilsin»[302] dedi.

Çekişme gittikçe kızıştı. Nihayet müftî kendini zabtedemiyerek adamlarını çağırıp:

- «Şu mel'ûnu huzurumdan çıkarınız!» emrini verdi.

Elçi yumruklarla odadan çıkarılarak ahırda hapsedildi.

Ağalar, bir ecnebi devlet elçisinin bu muameleye mâruz kalmasından dehşete kapılarak kedhudâ beğin hanesine toplandılar ve sefirin salıverilmesini ihtar etmek üzere müderris Altıparmak İbrahim Efendi'yi müftîye gönderdiler. Bahâyı Efendi Altıparmaktı:

- «Ağalar dediğin heriflerin bu tasallutu nedir? Böyle kalır mı zannederler? Bir gün onları da, seni de Öldürürler» diye azarladığı cihetle müderris bir şeye muvaffak olmaksızın geri döndü. Kedhudâ beğih mahremi olan San Kâtib de şeyhülislâm nezdine gelerek:

- «Ağalar dualar ederler; diyorlar ki: Bu kadar senedir Venedik dedikleri bir balıkçı kâfiriyle uğraşılıyor. Bu kadar mal, bu kadar can telef oldu; henüz tamâmiyle galebe ol un ama di. İngiltere Kralı ise Frengistan hükümdarlarının büyüklerinden bu kadar mal ve askere, harb gemilerine sahiptir. Bize mazarrat-ı azîme terettüb ettirebilir. Onunla iş çıkarmak münâsib midir?»[303] sözlerini söyledi.

Müftî, cevaben, mûtedilâne:

- «ŞKâtib Efendi! Eğer bu mel'ûnlann muahedeye riâyeti olsa, düşmanımıza yardım etmezlerdi.» dedi.

San Kâtib ise:

- «Behey efendi! Hangi müftî hanesinde elçi [304]hapsetti?» diye mukabele etti.

Müftî bundan ve Sarı Kâtib'in diğer buna benzer sözlerinden hiddetlenerek:

- «Ağaların olacak herifler ne demek isterler? Alemi rüşvetle harâb ediyorlar; burada şeriat hükmü nasıl icra olunur?» dedi.

Hazır bulunan kazasker Kudsî-zâde bu kadar şiddet gösterilmemesini hayırhâhâne ihtar ettiğinde, Bahâyı Efendi onu da azarlayarak:

[302] Naîmâ'dan alınmıştır, s. 66 (Mütercim).
[303] Naimâ'dan alınmıştır, s- 67 (Mütercim).
[304] Venedik elçilerine balyos denilir. O zamanlar İstanbul'da diğer hükümet elçilerine de bu unvan verilirdi. San Kâtib de «balyos» tâbirini kullanmıştır. (Mütercim)

- «Sen kazasker olduğun halde küffârı himaye eden adamların zamanında nasıl dîvâna gidersin? Yarın hanenden çıkma, dîvâna gitme!» sözlerini söyledi.

Sarı Kâtib bu sözleri kendi hayâline göre birçok ilâveler ve süslemelerle ağalara götürdü. Ertesi gün (2 Mayıs 1651 - 11 Cumâdelulâ 1061) ağalar, - son olarak Karadeniz tersanelerinde inşâ edilip de limana gelmiş olan gemileri ziyarete gitmek bahanesiyle- Atmey-danı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nda toplandılar. Müftının azlini ta-leb için saraya haber gönderdiler. Valide Sultân muvafakat etmediği cevâbını verdi. Ağalar ise sözlerinde ısrar ederek Bahâyı Efen-di'nin azli suretiyle istekleri yerine getirilmedikçe, yerlerinden ayrılmayacaklarım bildirdiler. Saray, bu kadar kuvvetli bir nümayiş üzerine, ric'at gösterdi: Karaçelebîzâde Azîz Efendi saraya davet edilerek şeyhülislâm nasb olundu.

Bu tevcih Azîz Efendi'nin târihinde tamâmiyle gizlenememiş bir gurur ile beyân ettiği gibi, ilmî ehliyeti hâiz başka zât bulunama-masından değil, Valide Sultân'ın tam güvenini kazanmış olan nüfuzlu Bektaş Ağa'nın te'sîrinden kaynaklanmıştır. 50 çavuş ve 20 kapıcı-başı Azîz Efendi'nin saraya gidişinde kendisine refakat ettiler. Çamaşırlıkta kapı-ağası, kilerci-başi, saray ağası tarafından karşılandı. Kapı-ağasmın odasında bir samur kürk giydirildikten sonra huzûr-u şahaneye çıkarıldı; Pâdişâh bir altın enfiye kutusu verdi. Huzurdan çıktıktan sonra 50 çavuş ile 20 kapıcı-başı hanesine kadar götürdüler. Azîz Efendi'nin bu memuriyete yükselmesi birçok teb-riklere sebep olduysa da, hakkında bâzı hicviyeler de söylenmiştir ki, bunlar da -İngiliz elçisinin azlinden dolayı o makama nail olduğu için- «elçi müftîsi» denmiştir.[305] Paradan ziyâde şân hırslısı olduğu için o zamana kadar kendinden öncekilerin «arpalık» nâmıyle aldıkları Mihalıç ve Kirmastı kazaları varidatından sarf-ı nazar etmiştir.

DîvânMa müftînin eli öpülmesi merasimi 40 seneden beri terkedilmiş olduğu halde, Azîz Efendi bunun iadesinde ısrar etmiş ve o merasimin icrası vesilesiyle huzûr-ı şahanede şeref hil'ati giydirilmiştir.

Bahâyı Efendi bir gemi ile Gelibolu'ya gönderildi: Gelibolu'dan da Lampsaki (Lapseki)'ye gitti. Orada sürgün bulunduğu müddetçe Birguş (Burgaz) köyünde Fethîçelebî-zâde Mehmed Efendi'nin (havuz ve selsebil ve yüksek kasırlarla müştemil olan) hanesinde ikamet etmiştir.[306]

[305] «Balyoz müftîsidir Abdülazîz. mısraı târih düşürülmüştü. Bahâyı Efendi de Azîz Efendi'den söz açıldıkça «balyoz müftîsi» dermiş. Naîmâ'ya müracaat, s. 69 (Mütercim).
[306] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/492-495.

Melek Ahmed Paşanın Azli

Müftî'nin azlinden dört ay ve Naksos (Nakşa)'da Osmanlı donanmasının hezimetinden altı hafta sonra Melek Ahmed Paşa -akçeleri yaptığı gibi- guruşları da, 1.000 kesede 300 kese kazanacak surette, ayardan düşürmeyi düşündü. Belgrad'da, Bosna'da, Arna-vudluk'ta değeri düşük guruşlar darbettirerek ticarî 118 akçe hesabiyle kabule icbar etti. Bu muameleden 120.000 altın hâsıl olarak, bu altınları da, askerin maaşlarını karşılamak üzere, Yahudiler vâ-sıtasıyle 240.000 korona çıkardı. Düşük ayarlı paralar tedavüle konuldu. Bezâzistan kedhudâsı, esnafı sadrâzam tarafından yeni mâlî karara uygun davranmaya davet etti. Esnaf kedhudâları pek zâlimce olan bu karara razı olmayıp Melek Ahmed Paşa'nın nezdine giderek adalet istediler. Sadrâzam bunların hepsine «kâfir» diye hitâb ederek, devlet müverrihinin ifâdesinden anlaşıldığına göre:

- «Yıkılın, gidin!» sözleriyle kovdu. Esnaf:
- «Hâşâ bu sözleri kabul etmeyiz! Biz müslümanız» diye bağırıştılar.

Melek Ahmed Paşa'dan gördükleri muamele üzerine, şikâyet için müftîye gittiler. Azîz Efendi bu işe karı şamaya cağı m söyledi. Saraçhane kedhudâsı Ramazan Dede ile birkaç söz eri:

- «Kendinizden kürk istenildiği vakit ayağa kalkıp Sultân 1b-râhîm'i ye sadrâzamını öldürdünüz de şimdi sıra bize gelince niçin karışmıyorsunuz? Emir şeriatındır. Ya kalk önümüze düş, yâhud ki ne olacaksa olsun!» [307]dediler.

Azîz, Melek Ahmed Paşa'ya tezkire yazacağını söyleyerek bunları yatıştırmak istedi; faydası olmadı. Ondan sonra abdest almak bahanesiyle savuşmak istedi. Lâkin esnaf müftîyi aralarına alarak bir ata bindirip saraya doğru götürdüler. Önlerinde biri dellâl gibi:

- «Ümmet-i Muhammed. Bize olan zulüm nedir? Aramıza kılıç girdi; kapayın dükkânlarınızı.'» diye bağırıyordu.

Hakîkaten bütün dükkânlar kapandı, 50.000'den ziyâde esnaf[308] müftînin etrafını kuşattılar. Dârüssaâde'ye kadar sarayın ilk iki avlusunu istîlâ ederek:

- «Pâdişâhım, dâd!» diye sloganlar attılar.

[307] Naîmâ'dan alınmıştır, s. 100 (Mütercim).
[308] Naîmâ'da onbin; doğrusu bu olacaktır (Mütercim).

Pâdişâh, Dârüssaâde önünde taht üzerinde bulunuyordu. Esnaf kedhudâları bu sene zarfında on türlü teklife (vergiye) uğradıkları halde, şimdi de züyûf akçe tevzî olunmak istenildiğini zât-ı şahaneye tafsîlen arz ettiler.[309] Pâdişâh:

- «Size böyle zulüm edilmesine benim rızâm yoktur» dedi, derhâl huzûr-ı pâdişâhîye gelmek üzere Melek Ahmed Paşa'ya bir ha-sekî gönderildi.

Ancak sadrâzam, halkın düşmanca bakışları karşısına çıkmaya cür'et edemeyerek, saraya bir telhis takdîmiyle iktifa etti. Melek Ahmed Paşa bu arîzada kendini temize çıkarmaya çalışıyordu. Kâğıdı getiren şahıs (telhîsci) az daha parça parça ediliyordu. Müf-tî, Sultân Süleyman kanunuyla konulmuş olanlardan mâada vergilerin kaldırılmasını mutazammın bir hatt-ı hümâyûn ile gelerek, hattı verip:

- «Artık dağılınız!» dedi.

Esnaf kedhudâları hatt-ı hümâyûnu aldıktan sonra aralarında müzâkere ettiler. Daha sonra başlarına toprak savurarak:

-«Pâdişâhım, âlem zulüm ile harâb oldu. Hakîkat-i hâli sana bildirmezler; sadrâzamın saklar. Onaltı kimse vardır ki, sana Padişahlık ettirmezler; beytülmâl'e, mîrîye âid emvali hep budarlar: Kara Çavuş, Bektaş Ağa, kedhudâ beğ, samsoncu, Sarı Kâtib, Deli Birader, filân ve filân devletini istîlâ eylediler: Âl-i Osman Devleti düşmüş ocağa, yanıyor! Bunlar öldürülmedikçe padişahlık edemezsin! Memleketten fitne ve fesâd def edilemez!» diye bağırdılar.[310]

Esnaf Kıyamının Bastırılması

Esnafın ayaklanması haberi üzerine ağalar askerlerini kışlalarda toplamışlardı. Zât-ı şahane, daha doğrusu Valide Sultân biraz müsâid davranılmaya ihtiyaç duyulduğunu anlayarak, sadrâzamı azletmeye karar verdi. Harem erkânından ağalara taraftar olan bâzıları, Melek Ahmed Paşa'ya halef olmak üzere Kara Çavuş'u teklîf ettiler. Valide Sultân sadâreti tevcih etmek üzere onu davet etti. Lâkin Kara Çavuş bir türlü emniyet edemeyerek:

[309] Bu tafsîlâtdan sonra da «Pâdişâhım, bu zulme takatimiz yokdur; lalana var-duk, bize kafirler diye söğdi. Şimdi sana geJdük: Halîfe-i rfty-i zeminsin, hakkımuzı hakk idüp üzerimüzden zulmî kaldır* dîye feryâd itdfler, müfti dahî maksûdlanm tefhim eyledi.- Natmâ, s. 101 (Mütercim).

[310] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/496-497.

- «îlühür bana teslim olunmadıkça saraya gitmem» cevâbım verdi.

Pâdşâh en mahrem zevat ile müzâkere ederek bunların ve özellikle Zaıcî hadım Süleyman Ağa'nın düşüncesini alarak, Devlet'in mührüni Siyâvuş Paşa'ya verdi. Abaza kabilesinden ve meşhur âsî Abaz^nın kölelerinden olan Siyâvuş Paşa, saray hademeliği mesleğin*- alınarak süâhdârlığa kadar yükselmişti; 10 sene önce kapdân-jaşalığa tâyin edilerek Azak Kalesi'nin fethi için vuku bulan ilk seferinde muvaffak olamamasından dolayı azledilmiş, valilikle Bu-din'e gönderilip, oradan azlinden beri kubbe vezîrliğiyle Dıvân'a memur olmuştu.

Yeni sadrâzam ile müftî isyancıların nezdine giderek, ertesi gün Dîvân-ı Hümâyûn'un menfaat ve arzûlarıyle en muvafık şekli tercih edeceğini söyleyip, halkı dağılmaya teşvik ettiler. Bu yatıştırıcı sözler herkesin dağılmasına yol açtı. Valide Sultân'm emri üzerine, Siyâvuş Paşa ile müftî kışlalara gittiler ve ağaları sükûnete davet ettiler. Bektaş Ağa sadrâzamın ihtarlarını misli görülmemiş bir gurur ile telâkki ederek:

- «Paşa kardaş! Sen fena bir iş yaptın. Niçin mühr-i hümâyûnu kabul ettin? Ve seni kim sadrâzam yaptı?»

Sjyâvuş Paşa cevaben dedi ki:

- «Talebim olmadığı halde pâdişâhım beni sadrâzam etti; bana teklif olunan bu me'mûriyeti iki defa reddetmiştim,»

Bektaş:

- «öyle ise güzel! Cenâb-ı Hak mükâfatını versin; lâkin bizimle istişare etmezsen hiçbir iş göremezsin.» cevabiyle mukabele etti.

Siyâvuş Paşa:

- «Ben pâdişâhın emrine göre hareket ederim; benim ve sizin boynumuz pâdişâha karşı kıldan ince olmalıdır.» dedi.

Sadrâzamın metaneti ağaların ısrarına galebe etti; yeniçeriler emre itaat ettiler ve ertesi gün esnafın yeni bir kıyamını bastırmak üzere silâhlandılar. Zabıta müdîri (ases-başı) kıyam erbabının gitmesini önlemek için, askeriyle birlikte saraya giden sokağın girişini tuttu. Saraya gitmek için üç talâka şart etmiş olduğunu beyân ile, hiç olmazsa saray kapısına kadar gidip de dönmek isteyen bir âsîyi, yeniçeriler zabıta müdîrinin emri üzerine kılıçla vurarak elini kestikten sonra Öldürdüler. Birkaç kişi daha kati olundu. Dükkânlar açılsın emriyle sokaklarda dolaşan dellâllan halk taşlarla kovdu. Lâkin sadrâzam ve müftî, nihayet esnafı sükûnet hâline döndürerek alışverişleriyle uğraşmaya ikna ettiler.

Bununla beraber bu fasıla ancak zahirî idi. Esnaf, ağaların kendilerini

itaate mecbur etmiş olmalarından dolayı, onlara karşı kin bağladıkları gibi, ağalar da kendilerinin başlarını istemiş oldukları için esnaftan intikam almak arzusunda idiler, tşte Osmanlı târihinin zikretmekte olduğu ilk esnaf kıyamı, hiç. olmazsa muvakkaten, bu suretle sona erdi.[311]

İhtiyar Valide Sultanın Öldürülmesi

O zamana kadar ağalar Harem ile uyum hâlinde bulunmuş ve ihtiyar Valide Sultân, hissedilir bir surette, dâima Bektaş Ağa'nin telkinlerine göre hareket etmişti. Yeniçerilerin muvafakati olmaksızın sadrâzam tâyini Harem'de bir münazaa sırrını ve o zamana kadar hükümet dizginlerini elinde bulunduran Büyük-Vâlide Sul-tân'ın kuvvetinden üstün bir kuvvetin varlığını ortaya koydu. Sarayda ortaya çıkan bu yeni nüfuz, IV. Mehmed'in validesi Turhan Sultân'm, daha doğrusu hadım Süleyman Ağa'nın te'sîridir ki, hadım Süleyman Ağa Enderun erkânının yardımlanyle ihtiyar Vâlide-Sultân'dan saltanatı koparmış ve ağalarla mübârezeye girmiştir. Melek Ahmed Paşa'mn azlinden on gün sonra, çoktan beri birbirini tehdîd etmekte olan ihtiyar ve genç valide sultanlar fırkaları, sonunda açıktan açığa husûmet göstermeye başladılar (2 Eylül 1651 -16 Ramazan 1061).

Müverrihlerin ortak şehâdetlerinden vâzıhân anlaşıldığına göre, ihtiyar Valide Sultân,- yeniçeriler arasında fesadı alevlendirmeye çalışarak, genç Valide Sultân'm başlıca istinâdgâhı olanların, yâ-nî kapıağası Süleyman ve muallim-i pâdişâhı Reyhan ve musâhib îsmâîl Ağaların idamını talebe teşvik etmiş ve ilk muharrik Kösem Sultân olmadığı halde hiç olmazsa yeniçerileri bu kararda sebata teşcî etmiştir. Lâkin Turhan Sultân'm ve fırkasının saltanatına son vermek için, torunu IV. Mehmed'in katliyle, validesi kolaylıkla ta-tahakküm altına alınabilir bir kadın olduğu için,[312] Sultân Mehmed'in kardeşi Süleyman'ı tahta çıkarmak tasavvurunda bulunmuş olması muhakkak bir şey değildir. Hiçbir delile dayanmayan bu suçlama, Kösem Sultândın yüksek şahsiyeti ve cömerdliği hakkında bütün müverrihler tarafından ileri sürülen takdirlerle kaabil-i telif

değildir ve hakîkaten bu kadın dört pâdişâh, yânî zevci Ahmed, oğullan Murad ve İbrahim, torunu Mehmed zamanlarında nüfuz ve kudretini

[311] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/497-499.

[312] Sultân Süleyman'ım validesi Dilagûb Sultân bir sAf-dil, meczûb mesreb Ur hfttundur; vâlidelik makaamınun hükmüni virmek sevdasında olmaz: Hail ve akdi umur... kendûlerin (ağaların) İstiklâlinde kalır diyü.... Naîmâ, s. 106 (Mütercim).

cömerdçe işlere ve hayır teşebbüslerine sarf etmiştir. Hiçbir müverrih Kösem Sultânı -men'ine muktedir olamadığı- îbrâhîm'in hal'i ve katli dâvasından mes'ûl tutmuyor. Ancak ihtiyarlığında Pâ-dişâh'ıh değiştirilmesiyle işlerin idaresini yine elinde tutmaya çalışmış olsa bile IV. Mehmed'in zehirlenmesi tertibinin, fırkasının ele-. başlarına, yânî baş-kapıoğl ânına, bostancı-başı Alî'ye, kireççi-başıya atf olunmaması lâzım geleceğinin isbâtı gerekir. Helvacı Üveys Ağa'-nın hazırlamış olduğu bir şerbetle genç pâdişâhın zehirlenmesi tasavvuru sırrına mahrem olan Melekî nâmındaki cariyenin, bu fesadı genç Valide Turhan Sultân'a haber vermiş olduğu rivayet ediliyor ki, Turhan'ın Kösem Sultânı öldürmek fikrinde bulunması da bundan kaynaklanmıştır. Herhalde, eğer ihtiyar Valide Sultân rakî-besini destekleyen Enderun erkânından kurtulmak için yeniçeriler arasında bir kıyam tertibi kurmamış olsa bile, hiç olmazsa bu kıyama müsâid bulunmuş ve Bektaş Ağa ile ittifak ederek icra mevkiine konulmasına olanca kuvvetiyle çalışmıştır.

Birkaç gün önce sadrâzam Siyâvuş Paşa'ya 10.000 yeni asker yazmak gibi zararlı bir teklifte bulunmuş olan yeniçeri ağaları kışlalarda toplandılar. Genç Valide Sultân'ın müşaviri olan üç hadım ağasının (Süleyman, Reyhan, Ismâîl)[313] Mısır'a sürülmelerini istemek. üzere, Dîvân'a temsilciler[314] gönderdiler. Saray, ağaların toplandıklarını ve ne müzâkere ettiklerini casusları vâsıtasıyle haber almıştı. Hademe uykuya yatmışlardı, lâkin hadımlar Pâdişâh'm nezdinde uyanık idiler. Hadım Süleyman Ağa, kendisinin ve taraftarlarının hayâtını tehdîd eden tehlikeye vâkıf olarak -askerin isteklerde bulunması kendisinin tahrikine atf edilen- Valide Sultân'ı Öldürmek için diğer 14 hadım ile ittifak edip bu hususta hepsi yemîn ettiler. Kendisine tamâmiyle sâdık olan 120 beyaz hadımı (zülüflü Baltacı'yı)[315] silâhlandırarak, hademenin birinci odası (Hâsoda) penceresinden:

- «Siz uyuyorsunuz; yeniçeriler ise hepimizi öldürmek için sarayı istilâ ediyorlar, Büyük-Vâlide Sultân ile ittifak etmişler, Pâdişâh'ı öldürecekler, Bektaş'ı tahta çıkaracaklar, Valide de ona va-_ racak» diye bağırdılar.

Hassa hademeleri gürültü ile uyandılar. Silâhlanarak sofaya çıktılar, yine aynı şekilde uyanmış olan diğer odalar mensubu arkadaşlarını orada

313 Naîmâ'da dört denilmiş ise de dördüncünün ismi gösterilmiyor; ihtimâl ki lala Îbrâhîm Ağa'dir. (Mütercim)

314 Naîmâ'ya nazaran, bunun için dîvâna tezkire değil, saraya haber gelmiş, sadrâzama da puslası gönderilmişti. Naîmâ. s. 116 (Mütercim).

315 Hammer zülüflü baltacıları hadım, tavâşî zannediyorsa da, öyle değildir. (Mütercim)

buldular. Birinci oda hademesi yeniçerilere daha ziyâde düşman idiler. Çünkü son derecede arzu ettikleri yeniçeri ağalığı bir müddetten beri hep ocaktan yetişenlere verilerek, kendileri terakkiden mahrum kalmışlardı. Fakat bu odanın reîsi, yânî Hasoda-başı ihtiyar Valide Sultân'ın şiddetle taraftan idi: Âmirleri bulunduğu hademelerin gürültüye karışmamalarını tenbîh etti. Lâkin kendisi için bir felâkete yol açmak üzere, elinde bir değnek bulunarak onunla hademeye dâirelerine dönmelerini işaret ediyordu. Meş'âlelerin verdiği kararsız aydınlık içinde hademe, has-oda-başının bu hareketini bir tehdîd olarak telâkkî edip üzerine hücum ederek parça parça ettiler.

îsyânın başlaması demek olan bu kanlı hâdise üzerine memnun olan Süleyman Ağa, bunların başına geçerek Büyük-Vâlide Sultânım dâiresine gittiler ki, bu dâireyi üçyüz hadım muhafaza ediyordu. Baş-kapıoğlanı, saldırganların kılıcı altında cansız yıkıldı. Diğerlerinden bâzıları az çok yaralandılar, Ötekiler de kaçtılar. Süleyman Ağa takımı Valide Sultân'm dâiresi Önüne koştu. Kösem, yeniçerileri bekliyordu. Ayak seslerini işitince içeriden:

- «Geldiler mi?» diye bağırdı. Süleyman:
- «Evet geldiler, siz dışarıya buyurunuz» diye cevap verdi. Valide Sultân o zaman gelenlerin kim olduklarını anladı. En içerideki odalardan birinde bir dolap içine saklandı. Hadımlar, hademeler Süleyman Ağa ile birlikte Valide Sultân'ı aramakla uğraşırlarken, sadakatli bir câriye önlerine atılarak:
- «Valide Sultân benim!» dedi. Hadımlar:
- «O değildir!» diyerek, bir tarafa çektiler.

Kapılar, dolaplar kırıldı; bedbaht Valide Sultân saklandığı yerden çıkarıldı. Üzerindeki altınları, mücevherleri avuç dolusu dağıttı; lâkin bir te'sîri olmadı. Mehmed nâmında bir baltacı bir perdenin iplerini keserek, Valide Sultân'ı onunla boğdu. Kuvvetli ve kanlı bir yapıda olduğu için haylî zaman ölümle pençeleşti. Burnundan, kulaklarından kan seylâbeleri akarak, cellâdlannın elbisesini leke-dâr etti.

Sadrâzam Siyâvuş Paşa samsoncu-başının, yeniçeriler üç hadi-

mm başını istediklerini ve kendisini yanlarına davet ettiklerini bildirmek üzere geldiği zaman, reis efendi ve iki kazaskerle kahve içiyorlardı.[316]

[316] «Akşam, vezîr-i azam kazasker Kudst-zâde ve Sabân Efendi'yi iftara £*-ğırmışdı. Esnây-ı taamda içoglanlan, mehterler, çaşnîgîrler birbirine bakıgup bir muvahhaş vflz' ile İşâretleşraiş olduklarından erbâb-i meclise dehşet geldi. Meğer ağalar toplanmış ve samsonci Ömer istenilen adamlarım defter-leriyle gelmiş. Nalmâ'ya müracaat, s. 116 ve 117 (Mütercim).

Siyâvuş ne yolda hareket edeceğinde müterediddid idi. Reîs efendi ağaların dâvetine icabet edilmesini nasihat ederek, sonraları bunun şiddetli cezasını çekmiştir. Sadrâzam yeniçerilerin is,-tekleri hakkında bir arıza takdim etti, kendisi de saraya koştu. Her tarafta kıtal ve karışıklık hüküm sürmekte olduğundan, Pâdişâh'ın irâdesini beklemeksizin derhâl ikametgâhına döndü. IV. Mehmed bir adam vâsıtasıyle hemen nezdine gelmesini emretti. Siyâvuş Paşa saraya vardığında Süleyman Ağa'dan Valide Sultândın vefatıyla ilgili tafsilâtı alarak huzûr-u hümâyûna götürüldü. Pâdişâh:

- «Lala, ahvâl ma'lûmun olmuştur. Sadâkat ile hizmetine devam et; devletime hıyanet üzere bulunanların cezası verilsin!» dedi. Sadrâzam, sarayın etrafını dolaşarak birkaç gizli kapıyı (Oğrın-kapı, Küçükkapı) açık buldu ki, yeniçerilerin girebilmesi için Valide Sultân'ın emriyle böyle bırakılmıştı. Kösem Valide Sultân'ın emrine uymuş olan bostanci-başı ile kireççi-başı boğuldu.

Seher vakti ulemâ huzûr-ı hümâyûna getirtildi. Sultân Mehmed Dîvân-ı Hümâyûn'da kurulan tahtta oturuyordu. Sağ tarafında sadrâzam bulunuyordu; hademe mabeynciler, bostancılar, baltacılar ellerinde yalın kılıç, Pâdişâh'ın etrafını çevirmiş idiler. Siyâvuş Paşa'nın yanında gece Valide Sultân'ın baş-ağası lala Süleyman Ağa duruyordu. Müftîliğe tâyîn olunmak ümîdiyle arkasında beyaz bir sof ile gelmiş olan Hanefî-zâde, Sancak-ı Şerif çıkarılarak bütün ehl-i İslâm'ın sancak altına davet edilmesini teklif etti.

Ulemânın bir takımı ile müftî Azîz Efendi, Pâdişâh'm irâdesi veçhile saraya mı, yoksa yeniçerilerin yanına mı gitmek hususunda epeyce müterediddid bulundukları halde, nihayet ikinci şıkkı tercih etmişlerdi. Gece yeniçeri ağası kapısında toplanmış ve görüşmek istedikleri iki kazaskeri alıkoymuş olan ağalar ile ittifak ederek, isyanın merkezi olan Orta Câmi'e gitmeye karar verdiler. Yeniçeri ağası ata bindiği zaman askerini hadımların boyunduruğundan kurtarmaya ve Valide Sultân'ın idamından dolayı intikam almaya teşvik ile:

- «Biz mutlaka Vâlide'nin kanını isteriz» demesi üzerine:

- «Sen Valide Sultân'ın vârisi mi oldun?» diye bir seda işitilmesi ve bu ustaca cevâbı derin bir sükûtun tâkîb etmesi, ağaların tertibini yeniçerilerin kabul etmemekte olduklarını kâfî surette gösteriyordu. Ağaların davet etmiş oldukları ulemâdan bir kısmı da, kendilerinin azledilmiş bulunduklarından bahsederek veyâhud başka sebepler göstererek i'tizâr etmişlerdi. Ulemâdan büyük bir kısmının saraya gitmesi üzerine âsîlere iltihak etmiş olan müftînin yerine kimin tâyîn olunacağı bahis mevzuu oldu.

Süleyman Ağa ile Turhan Valide Sultân taraftarları Ebû Saîd Efendi için, sadrâzam da Bahâyî Efendi için re'y verdiler. Bahâyı Efendinin hasımları hiddetini ve kırıcı sözlerini ortaya koyarak, onun münâsib olmadığını söylediler. Ancak Ebû Saîd Efendi ilk davete icabet etmemiş olduğundan Siyâvuş Paşa, şeyhülislâmlığın Hanefî-zâde'ye verilmesini ve Bâkî-zâde'nin de Rumeli kazaskerliğine getirilmesini mutazammın iki hatt-ı hümâyûn yazdırdı. Ancak Bâkî-zâde bu mansıbı kabul etmediğinden, onun yerine Hoca-zâde Mes'ûd Efendi tâyîn olundu.

Bu sırada -müftî Es'âd Efendin'in oğlu ve müftî Hoca Sa'ded-dîn Efendi'nin torunu bulunan- Ebû Saîd Efendi, Süleyman Ağa'-nın ikinci bir daveti üzerine saraya gelmişti. Davete icabette gösterdiği tereddüd üzerine, ne suretle karar verilmiş olduğunu anlamaya ehemmiyet vermeksizin Hanefî-zâde'ye tekaddüm etti; o da kendisinde mukabeleye kudret görmeyip mu'tâd makamına döndü. Ebû Saîd, müftî sıfatıyle Pâdişâh'ın elini öperek, Hanefî-zâde Rumeli ve Hoca-zâde Anadolu kazaskeri tâyîn edildi. Hanefî-zâde müf-tîlik hatt-ı hümâyûnu istenildiğinde hanesine göndermiş olduğunu ifâde ederek, iade etmediğinden Hoca-zâde kendisindeki Rumeli hattını evvelce iade etmiş bulunduğuna teessüf etti. Pâdişâh irâdesi üzerine dellâllar şehrin her köşesinde halkı Peygamberdin sancağı etrafına davet ettiler. Bütün ahâlî Alem-i Şerîf altına geldikleri gibi, sipâhîler, cebeciler ile yeni odalardaki yeniçerilerden ayrılmış olan eski odalar yeniçerileri de ahâlîye iltihak ettiler. Bu yardımcı kuvvetlerin gelmesi taht-ı saltanat müdâfîlerinin cesaretini artırdı. Ebû Saîd Efendi'nin re'yi veçhile, Orta Câmfde toplanan âsîlere şöyle bir hatt-ı hümâyûn yazıldı:

«Siz ki yeniçeri ağalarından yeniçeri ağası ve kul kedhudâsı ve Bektaş Ağa'sız, gerekdür ki, huzuruma gelüp ayak dîvânına hâzır olasız; muhalefet idersenîz hakkımızdan gelürüz».[317]

Yeniçeri ağası Kara Çavuş hatt-ı hümâyûnun hâmiline şu cevâbı verdi:

- «Bizden oraya giden yoktur, burada dururuz. Pâdişâhımıza âsî değiliz; üzerimize gelirlerse müdâfa edip döğüşürüz.»

Hâlbuki Pâdişâh'ın irâdesi ağaların cesaretlerini sarsmış, taraftarlarının çekilip gitmelerine sebep olmuştu. Yeniçeriler toplu olarak saraya gittiler. Bektaş, yeniçeriler arasına girmiş olan fikr-i karara (herhangi bir harekette bulunmamak düşüncesine) mukavemet edebilmek ümidiyle, altm ve gümüş torbalar getirmişse de, bunlara kimse el sürmedi. Kul kedhudâsı, yeniçeri

[317] Aynen Na imâ'dan, s. 126 (Mütercim).

ağasına, sâdece pintiliği sebebiyle işi bu hâle getirmiş ve artık vakit geçtikten sonra birkaç keseyi feda etmeye karar vermiş olduğunu söyleyerek, payladı. Bütün ulemâ ya saraya, ya hanelerine gitmişlerdi. Azledilmiş olan müftî Azîz Samatya'daki bahçesine çekilmişti.[318] Böyle herkesin kendilerini terk etmesi âsîlerin reislerini şaşırttı. Ağalar kul kedhucJâsı, sadrâzam ve Süleyman Ağa'ya gizlice itâat-nâme yazdılar. Ebû Öaîd Efendi'nin İhtan üzerine, kabul etmiş gibi gösterilerek, âsîler ile hükümet arasındaki mes'ele ancak kılıçla hallolunabilecek gibi görünmekteyken, hiç olmazsa muvakkaten bir anlaşma şekli aldı. Sadrâzam, evvelâ silâhdârı yeniçeri ağası yapmak niyetinde bulunduğunu izhâr etti. Lâkin Ebû Saîd Efendi, ağa aralarından seçilmez-se yeniçerilerin endîşeye düşebileceklerini ortaya koydu. Bundan dolayı segbân-başı Hüseyin, ağa tâyîn edilerek, üç yeniçeri kumandan muavinliği, yânı kul kedhudâlığı, segbân-başılık, samsoncu-başılık da yeniçeri zabitlerinden üç kişiye verildi.

Sadrâzam, azledilen ağa Kara Çavuş'u tamışvar valiliğine göndermeyi tensîb ederek, fesadın başlıca muharriki olan eski kul kedhudâsı Bosna valiliğine; Bektaş Ağa Bursa sancağına nasb olundu. Üç ağa, Boynuyaralı Mehmed Paşa Orta Câmi'e giderek fermanlarını kendilerine verdi; onlar da itaat etmeye mecbur oldular. Sadrâzam ve müftî ihtiyaten sarayda kalarak, yeni ağa ve kul kedhudâsı şehirde karakollar tertîb ettiler. O günün akşamı, yânî Saray-ı Hü-mâyûn'a gelmeleri için yeniçerilere emir verdiğinden 24 saat sonra, ihtiyar Valide Sultân'ın na'şı bütün saray erkânı refakat ettikleri halde Eski Saray'a nakledilerek, gasl edilip zevci Sultân Ah-med'in camiinde, onun kabri yanma defn olundu. Kösem Sultân, yüksek karakterli ve necîb yaradılışlı bir kadın idi. Anadolu'da Menemen, Zile, İzaz, Kilis ve Rumeli'de Azdin haslarının seneliği ellişer bin guruşa varan varidatını en ziyâde sitayişe lâyık bir surette sarfederdi. Bugün Valide Sultân Hanı denilen büyük bir han[319] yapmış, Üsküdar'da bir cami inşâ ederek kendi ismini vermiş, İstanbul'da dahî bir cami yaptırmaya başlayarak, daha sonraları bu cami IV. Mehmed'in validesi tarafından ikmâl olunmuştur. Mısır'da, Kahire Halveti tekkesine Nil suyu getirecek bir su yolu yaptırmıştır. Mekke fukarasının iaşesine, kudreti olmayan borçluların hapisten çıkarılması için, onların borçlarının ödenmesi için pekçok paralar verir, dul ve yetimlere maaşlar

[318] Müftt Karaçelebî-zâde erbâb-ı isyflnun husrânj üzerine kemâli heyecanla Yalı Köşküne gelmişidi. Arz olundukda kabul olunmayup bostancı-başuıun yanında alıkonuldı. Sonra bırakılmakla bağçesine gidüp kapandı.» Natmâ'dan, s. 132 (Mütercim).

[319] Mercan'dan İran tüccarının bulunduğu Valide Hanı. (Mütercim).

bağlardı. Sadaka dağıtmak için adiynlarma itimâd etmeyerek hastahânelere, hapishanelere bizzat gidip şefkatine lâyık derdlileri, kudretsizleri araştırırdı.

Hizmetinde bulunan kadınları, cariyeleri cömertçe mükâfatlandırır, onları saray zâbitleriyle evlendirirdi. Cömertliği saraydaki kadın ve erkekleri inhisar etmez, cihazını verdiği fakır kızlara da uzanırdı. Bu hayırseverlik yalnız müverrih Mehmed Halîfe'nin değil, -Valide Sultânı devlet hazînesi zararına kendi hazînesini doldurmuş olmakla ayıplayan- Şârihül-Menâr-zâde'nin şehâdetiyle de sabittir. Kösem'in vefatından sonra hanında altınla dolu on sandık bulundu. Dairesindeki eşyası arasında 50,000 guruş kıymetinde 2.700 şal çıktı. Valide Sultân, adamlarına oldukça tatlılıkla muamele ederdi. Hadımağalardan mağrûrâne muamele görmeleri, hattâ dayak yemeleri mu'tâd olan hademe Valide Sultân'm sarayında haftanın yalnız beş günü muhafızlık hizmetinde bulunarak, iki gün serbest kalırlardı. Bu derecelerde cömertlik ve seçkinlik, -bâzı müverrihlerin düşündükleri gibi- torununun katlini tasavvur etmiş olmasına imkân vermeye müsâade etmez. Ancak böyle bir tasavvura vukufu olup da zımnen muvafakat göstermişse, bu hususta diğer büyük hükümdarlarla aynı vaziyette olarak, her hususta fazîletli bir kimse iken yalnız şân hırsa ile cinayete cür*et etmiş demek olur.

Bir nevî ihtirâmkârâne sürgüne mahkûm edilmiş olan ağalarla taraftarları, beklenildiği gibi çok geçmeden îdâm edildiler. İdare merkezi olan Bursa'ya gidecek yerde şehirde saklanmış olan Bektaş, kapıcı-başı Boyacı Hasan'ın araştırmasından kurtulamadı. Boyacı Hasan Bektaş'ı bir eşeğe bindirip de, bu suretle halkın alaycı bakışlarına arz etmek isterdi; lâkin Hamza Çavuş, bu muamelenin yeniçerileri muğber edeceğini hatırlatması üzerine bir lagar beygire bindirilerek, halkın dilleriyle, elleriyle tahkîrâtı arasında saraya gönderildi.[320] Bâb-ı Hümâyûn önlerinde Bektaş; Valide Sultân'm katili olan Kuşçu Mehmed'e tesadüf etti. Mehmed:

- «Hâin, ben sana ne yaptım ki beni de başı kesilecekler listesine yazmışsın?» demesi üzerine, ağa kaşlarını çatarak:

- «Alçak katil, yıkıl karşımdan!» demekle iktifa etti.

Bektaş, Pâdişâh'm iradesiyle boğuldu, cesedi denize atıldı, malları

[320] «Çocuklar «Hani bunun şapkası?» diye bağınşırlardı. Şapkanın aslı şu ki, vak'adan birkaç ay Önce, zulmünden bîzâr olan bâzı esnaf kapısına bir şapka mıhlamışlardı. Adamları bunu haber verdikleri zaman Bektaş Ağa. Bizim Altıparmak İbrahim Çelebi'nin geceliğidir, ona verin, demişti. Altıparmak müderrislerden ağalara mensup biri olup, onları tuhaf sözlerle eğlendirirdi. Naîmâ'dan, s. 137. (Mütercim)

müsadere edildi. Hanesinde, kemer üzerinde bulunan bir havu? zun altında altın mücevheratla dolu bir iki güğüm bulundu.[321]

Kara Çavuş, tâyinini müteâkib Tamışvar'a müteveccihen yola çıkmıştı. Takibine memur edilen Boyacı Hasan Burgaz'da yetişti. IV. Mehmed'in huzuruna çıkarıldığında Pâdişâh'ı, hıyanetini yüzüne vurması üzerine titredi, ağladı; bostancı-başı müstehziyâne:

- «Ağa hazretleri! Bu ağlamak evvel gerek idi; son pişmanlık fayda vermez!» dedi ve katline işaret verdi.

Kara Çavuş Kmîr Buhârî kabrine defn olundu (14 Eylül İJ651 -28 Ramazan 1061).

Bosna'ya doğru gitmekte olan kul kedhudâsı Malkara'da Kara Çavuş'un katlini öğrenerek, kendisinin de encâm-ı hâlini idrâk etti. O zaman Malkara taraflarında bulunan vezîr Defterdâr-zâde Mehmed Paşa, kul kedhudâsmı yakalayarak idam etmek için emir aldı. Kedhudâ, Ferecik'e doğru gitti; ancak hakkındaki ferman Ferecik'te okunmuş ve ilân edilmiş olduğu için, Orhan Suyu'na kaçtı. Orada, îdâm hükmünü taşıyan Şeyhoğîu yetişerek, mıntıkanın köylüleriyle üzerine hücum etti. Kedhudâ beğ şecaat sahihlerinden olduğu cihetle tirkeşindeki son oka kadar saldırganlara karşı koydu. Nihayet çoğunluğa mağlûb olup Karasu Yenicesi'nden Orhan Suyu'na gelmiş olan Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'nın huzuruna götürülerek cellâda teslim olunduğunda, necîbâne ve cesûrâne hayâtına son verdi. Başı İstanbul'a gönderildi. Bâb-ı Hümâyûn önüne konuldu.[322]

Mallarının müsaderesinden ancak 700 kese akçe hâsıl oldu: 1.000 ke-seden ziyâdesi yağma edildi, lâkin daha sonra defterleri mucibince dört milyon akçe daha bulundu. Son karışıklıklarda hissiyatına al-danarak yeniçeri tarafını tutmuş olan müftî Azız Efendi, Samat-ya'daki hanesinden kaldırılarak Sakız'a gönderilmiş ve hayâtının geri kalanını sürgünde geçirmiştir.

Ağaların itaat etmelerinin ertesi günü, Anadolu muhasebecisi San Kâtib -iştihzâlı nükteleriyle meşhur idi- hapse atıldı. Bütün malları müsadere edildi. Bu yüksek makama ağaların te'sîriyle nail olmuştu. Fakat Siyâvuş Paşa'nın sadâretinde olanların ikbâli sönmeye yüz tutunca, gizli ittifaklarını

[321] «Emvâl-i firâvânı miriye kabz olınup cümleden sonra oğhnun delaletiyle menzilinde olan navz-ı âb kal'e alınup altında bir havz misâli mahzende döğ-me riyal ve iki mersûs (ağzı kurşunlanmış) güğüm fflori ve nice eşyây-ı zî-kıymet buhnup ahz olındı.. Naimâ, c S, s. 138 (Mütercim)

[322] «Saka-zâde Mustafa Ağa nakl ider ki : Vezîr-i âzam Siyâvuş Paşa'nın huzû runda idüm : Vezîr meşgûl-i kelâm idi. Ansızın bir tabakçe içinde nenüşi (?), sakalı taranmış kedhudâ beğün re's-i maktûum önüne getirdiler, müsmefe olup huzûr-t hümâyûna gönderdi.» Natmâ, s. 143. (Mütercim)

paşaya haber verdi. Siyâvuş Paşa, bu hıyanetine mükâfâten, ağalarla olan eski münâsebetini affediyordu; Sarı Kâtib, eskiden yapmış olduğu bir lâf hatâsının kurbânı oldu. Ağalar bir gün kendisine:

- «San Kâtib, nereden geliyorsun?» diye sormuşlardı. Bunun üzerine, vezirlerin ekserisi aslen köle olduğu cihetle, dîvândan kinaye olma: üzere:

- «Esîr pazanndan geliyorum» demişti.

Kendisi de Abaza kölesi olan Siyâvuş Paşa'ya bu sözden mâlû-mât verildiğinden, derhâl idamını emretti. San Kâtib bu emrin ic-râsım beklemeyerek, hançeriyle kendisini öldürdü.

Bir memuriyette bulunmayan, fakat umûmî irtikâblar sayesinde mansıb dellâlllğı eden t>eli Birader, sadrâzama 120 kese akçe ve 2.000 altın kıymetinde bir kuşak takdîmiyle hayâtını kurtardı.[323]

Reîsülküttâb Mevkufâtçı azledildi. Memuriyeti tezkireci Şâmî-zâde Hüseyin Efendi'ye verildi.

Eski sadrâzam Melek Ahmed Paşa Silistre Valisi oldu; Gade* Kedhudâ, memuriyeti zamanının hesabını vermek için İstanbul'a getirildi. Bektaş Ağa'nın emvali arasında samur kürklü seksen kaftan ve mücevherli elbise içinde kırk câriye bulundu.[324]

Ulemâdan, müftî Azîz ile beraber yeniçeriler tarafını tutmuş olan Kudsî-zâde nefy ile haber gönderdi. Nakîbüleşrâf Seyrek-zâde Abdurrahîm Efendi ve Bosnalı Altıparmak îbrâhîm Çelebi müftî ile Ebû Saîd Efendi'nin himayesiyle sürgünden ve hapisten kurtuldular.

Sadrâzam -Melek Ahmed Paşa zamanında kendisinin sürülmesine muvafakat etmediği için minnettar olduğu- eski müftî Bahayı Efendi'yi İstanbul'a getirtti.

Et fîatlannın düşürülmesi halkın refahına ve hoşnudluğuna sebep oldu. Eskiden ağalar, koyun satışını inhisar altına almak için birçok dükkânları kapatmış, etin okkasını sekiz akçeden on akçeye çıkarmış idiler. Ağaların hezimetinden sonra, sekiz akçeye düşüp, daha sonraları yine on akçeye çıktı. Sadrâzam bundan dolayı gümrük ve koyun eminini mes'ûl tutarak, ayaklarının altına ikiyüz değnek vurdurdu.

---

323 (Mütemevvülerûn eşbehi Deli Birader firar idüp bulana bin alttın ca*l va*d ohnup münâdîler çağırdı, bulunmadı. Maldârun muini çok olur. Hafîyyen Gürcî Paşa'ya otuz kise ve anun yediyle verfr-İ azanla yûz yiğirmi kise ve iki bin altun kıymetli bir kuşak virüp. Gürel Paşa ricftsıyle afiv ohndı. (Bu şahıs eğerçl ağalara varırdı, amma bir mansıba karısdığı yok; bey'ü şirftya meşgul, hıdmeüer ahr, satar, kâriyle teayyüş ider bir ehl-i ırz (!) adamdur, ara incitmek lâyık değüldür) diye beyaza çıkardılar.. Naîmâ, s. 150 (Mütercim).

324 «Ve kırk câriye ki her biri terbûş-ı rengâreng üzerinde cevahir dikinmiş al sof feraceler ile, cümlesi mîrîye kabz olındı.» Nattnâ, 154 (Mütercim).

Bayram günü askere mevâcib tevzi olundu. Ödemede gösterilen intizamdan dolayı -ağaların cebe indirmelerinin mutâd olduğu akçenin yekûnu olmak üzere- hazînede 50.000 guruş fazlası kaldı (17 Eylül 1651 - 1 Şevval 1061).

Sultân IV. Mehmed sünnet edilirken fazla kan kaybederek bayılmasına sebep olan ve bundan dolayı Mısır'a uzaklaştırılan kizlar-ağası îbrâhîm, Pâdişâh'ı öldürmek niyetinde bulunduğu bahanesiyle îdâma mahkûm oldu.[325] Zât-ı şahaneyi hazırlamış olduğu şerbetle zehirlemek istediğinden mübhem bir surette şüphe edilen saray tatlıcısı, Saray-ı Hümâyûn'dan uzaklaştırıldı[326] Kızlarağası Mehmed azledilerek, makamı Valide Sultân'ın katli cinayetinin faili Hadım Süleyman'a verildi ve Süleyman Ağa topladığı dîvânda devletin büyük memurlarının tebriklerine nail oldu.[327]

ELLİİKİNCİ KİTAP.....
Sadrazam Siyavuş Paşa'nın Azli .....
Venedik, İspanya Ve Avusturya İle Siyasî Münasebetler.....
Abaza Hasan İle İbşir Paşa'nın İsyanı .....
Sipahiler Kanununun İhlâli.....
Derviş Mehmed Paşa'nın Kapdan Paşalığa Getirilmesi .....
Mes'ûd Efendi İle Sadrazam Gürcî Mehmed Paşa Rekabeti.....
Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadâreti.....
Malî Tedbirler .....
Kızlarağası İle Şeyhülislâmın Azledilmeleri .....
Kadızâdeliler'le Şeyh Müridleri.....
Zelzele.....
Sarıkamış Kazakları (Zaporog Kazakları) .....
Kırım Hânı .....
Tarhuncu'nun İdamı.....
Sadrazam Derviş Paşa'nın İdaresi .....
İdamlar Ve Müsadereler.....

[325] îbrâhîm Ağa güya üç defa pâdişâha suikast etmiş : Birincisi sünnet vak'ası ki, Frenk'ten müslüman olmuş cerrahlık bilir bir içoglanı tedavisini yaparak kanı durdurmuştur. İkincisi Sultân Cem için kullanılan ustura gibi bîr ustura hazırlamış, fakat ağalar işi anlayarak, bununla bir adana tıraş ettiklerinde başı şişmiş; üçüncüsü de ağaların zevaline sebep olan son vak'a. Nal-raâ'ya müracaat, s. 155-156. (Mütercim)

[326] Helvacı-başı Üveys Beğ eski validenin re'yiyle pâdişâhı Öldürmeyi tasarlamış, zehirli şerbeti içirmeyi taahhüd etmiş. Kezâlik (Mütercim).

[327] Dârüssaâde ağası Şevvalin onbirinde azîm divân İdüp rehâm-ı azim İle ten-niyyet olındı. Kezâlik (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/499-508.

Hindistan Ve Lehistan Elçileri .....
Kırım Hanı'nın Moldavya'daki Akınları.....
Venedik'le Deniz Muharebesi.....
Karadeniz Sahillerinde Moskoflar'la Yeniçerilerin Hasarları.....
Yeni Sadrazam İbşir Paşa .....
Dervîş Mehmed Paşa'nın Ölümü .....
İbşîr Paşa'nın İstanbul'a Girişi .....
Sadrazam İbşîr Paşa'nın İcraatı .....
Yeniçeri Ve Sipahilerin Ayaklanması, İbşîr Paşanın İdamı .....
Murad Paşa'dan Sonra Süleyman Paşa'nın Sadareti .....
Yeniçerilerin Kıyamı .....
Siyavuş Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi Ve Vefatı .....
Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın Sadâreti.....
Hindistan Elçisinin Kabulü.....
Lehistan Elçileri.....
Çanakkale'de Deniz Muharebesi .....
Bozcaada Ve Limni'nin Venediklilerce Zabtı .....
Müftî Mes'ûd Efendi'nin Azli Ve İdamı .....
Melek Ahmed Paşa'nın Uzaklaştırılması, Diğer Değişiklikler.....
Köprülü'nün Sadârete Getirilişi.....

ELLİİKİNCİ KİTAP

Sadrazam Siyavuş Paşa'nın Azli

Sadrâzam Siyâvuş Paşa, makamının kendisine verdiği muazzam kudreti tamâmiyle kullanmak isterdi; lâkin kızlarağası Süleyman Ağa'nın baskısı, kendisine rakîb bir te'sîr altında kalmayı kabul etmiyordu. Bununla beraber Süleyman Ağa, bir müddet emirlerine rica tarzı vermeye tahammül etti. Ancak sadrâzam Defterdar Emin Paşa'yı hapsedip emvalini müsadere etmek isteyince, bundan vazgeçmesini bilvasıta âmirâne bir surette tebliğ etti. Siyâvuş Paşa bu haberi alınca:

- «Bu nasıl sadârettir ki, ben bir Arab'ın mağlûb ve mahkûmu olayım!» dedi.

Münafıklar, Süleyman Ağa'nın nezdinde Siyâvuş Paşa'yı ağaların mallarının müsaderesinde 500 keseden ziyâde akçeyi cebe indirmiş olmakla itham ettiler. Hükümetin evvelki istiklâlini iade için birlikte hareket etmesi zımnında sadrâzamın tbşîr Paşa'ya yazdığı mektuplar, Süleyman Ağa'nın eline düştü. Süleyman Ağa bunları Valide Sultân'a ve Pâdişâh'a göstererek Siyâvuş Paşa'nın azlini ve sadâreti zamanında istediği gibi hareket edeceğini ümîd ettiği doksanlık ihtiyar Gürcî Paşa'nın sadârete tâyinini teklîf etti. Valide Sultân salim fikirli ve tecrübeli olan kedhudâsı ihtiyar Mi'mâr Kaa-sım ile istişare ederek, Gürcî Mehmed Paşa'nın ehliyetinin derecesini sordu. Kaasım Ağa şu cevâbı verdi:

- «Siyâvuş Paşa, Ahmed Gürcî'dsn bin derece daha muktedirdir; eğer sadrâzam değiştirilecek ise geniş fikirli, doğru ve metîn bir adam intihâb edilmek lâzım gelir.»

Kaasım, Valide Sultân'ın o evsâfı hâiz bir adam tanıyıp tanımadığını soracak zanneder ve Köprülü Mehmed Paşa'yı göstermek isterdi. Lâkin ümîd ettiği suâl sorulmadı. Bu konuşmaya şâhid olan bir kimse tafsilatıyla kızlarağasına ve Siyâvuş Paşa'ya yetiştirdi. Kaasım Ağa'nın sözleri sadrâzamın nezdinde zararlı görülmemiş ise de, onun müstakbel halefinin hoşnudluğunu celbedecek surette değildi, Siyâvuş'Paşa, vuku bulan davet üzerine saraya gittiğinde, kız-larağası mühr-i hümâyûnu istedi. Siyâvuş mührü Pâdişâh'dan başkasına teslîm etmekten imtina gösterdi; lâkin Süleyman cebren aldı ve kendisini mahbese gönderdi. Valide Sultân, Siyâvuş Paşa'nın Süleyman Ağa'nın keyfine kurbân olmasına muvafakat etmedi; yalnız malı müsadere edildi ve kendisi Malkara'ya sürüldü. Gürcî

Ahmed Paşa sadrâzam oldu (30 Ekim 1651 - 10 Zilka'de 1061). İlk işi, kendisi gibi iktidarsız bir ihtiyar olan kardeşi Cafer Paşa'yı -Şâm Valiliğine tâyîn etmek oldu.

Boynuyaralı Mehmed Paşa Şam'a tâlib olarak, kardeşinin ehliyetsizliğini ağır tâbirlerle sadrâzamın yüzüne vurduğundan, Gürcî Paşa hiddet ederek:

- «Senin başını keserim!» dedi.

Boynuyaralı da:

- «Sen benim başımı kesemezsin; eğer sen halkdan utanmış olsaydın kardasın gibi bir ahmakı Şâm Vâlîsi yapmazdın.» cevâbını verdi.[328]

Bunun üzerine, Boynuyaralı Malkara'ya sürüldü.[329]

Yeni sadrâzamın iradesiyle zulümler başladı. Gürcî, eski sadra zam Melek Ahmed Paşa'nın kedhudâsı Gade'den 1.000 kese akçe istedi. Bunun 600 kesesi Melek Ahmed Faşa'nın, 400 kesesi kedhudâ-sının malından alınacaktı. Siyâvuş Paşa zamanında hayâtını 120 keseye satın almış olan Deli Birâder'den tekrar 50 kese alınarak, eski mansıbı olan Çingene voyvodalığı verildi. En saygıdeğer vezirlerden olup eskiden Mısır Valiliğinde bulunmuş olan Tarhuncu Ahmed Paşa, kendisinden istenen 100 keseyi vermeye mecbur olur ümî-diyle Yedikule hapishanesine atıldı. Kara Çavuş'a îdâm hükmünü tebliğe memur olan Boyacı Hasan, maktulün mallarından 100 kesesini saklamış olmak bahanesiyle[330] Gyula'ya sürüldü. Mımâr Kaasım Ağa'nın sadrazamlığa en lâyık olmak üzere Valide Sultân'a tavsiye etmiş olduğu vezir Köprülü Mehmed Paşa'ya da böyle bir muamele yapılması kararlaştırıldı.

Valide Sultân, kendi kendine bir şey yapmaya karar veremediğinden bu tavsiye üzerine Köprülü Mehmed Paşa'nın Gürcî Paşa'ya muavin yapılmasını kızlarağasına teklîf etti.[331] İktidarından dolayı Köprülü'den korkmaya başlamış olan Gürcî Paşa, Mehmed Paşa'yı Köstendil'e sürdü; Mîmâr

---

[328] Ca'fer Paşa, sipahi çavuşlarının başına sardığı sarık gibi yassı bir sarık sa rardı. Köşeleri dibalarla müzeyyen bir okçuoğlu kürkü giyerdi. Heriki sözde bir «faraza» yerine «pırasa» derdi. Naîmâ'ya müracaat, s. 175. (Mütercim)

[329] Boynuyaralı Malkara'ya sürülmeyip Kanije eyâletine tâyîn edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Nalmâ'ya müracaat, s. 174. (Mütercim)

[330] Bektaş Ağa'nın kedhudâsı Gürcî Ömer mukaddema saklanmış, bu defa meydâna çıkmış idi; «Boyacı yüzelli ltisemi aldı» diye da'vâ itdi. Kara Çavuş'un mâlinden de Bpyacı'nun cbir heğbe filon» aldığı şayi' - olmiş idi.» Naîmâ'dan, s. 176. (Mütercim)

[331] Validesinin Kaasım Ağa'nın tavsiyesine cevaben, «Halk arasında ismi ma'-lûm olmayan bir adam nasıl sadrâzam olur» demesi üzerine, Kaasım, «Evvelâ kubbealtı veziri yaparsınız» demişti. Valide bu sözü Pâdişâha söyledi. Pâdişâh ise kızlarağasını çağırtıp ihtiyatsızca «Köprülü nâmında biri var imiş, muktedir ve sâhib-i re'y imiş, onu kubbealtı veziri edelim» dedi. Süleyman Ağa «Münâsib, ben de bir sorayım» dedikten sonra hemen Gürd'ye haber gönderdi. Naimâ'dan, s- 178. (Mütercim)

Kaasım'ı da Köprülü'den 500 kese almış diye itham ederek, evvelâ YedikıûVye hapsetti, sonra da Kıbrıs'a sürdü.[332]

Zayıf ve alîl olduğu için «Mumya» diye lakaplandırılan yeniçeri ağası Kara Hasan oğlu Hüseyin Ağa azledilerek, yerine saraydan rikâbdâr Süleyman Ağa tâyîn edildi. Kızlarağasma maskaralık eden Galatah Mustafa emîr-i âhur, müteakiben kapıcılar-kedhudâsi oldu. Eski reîsülküttâb Mevkufâtçı Mehmed Efendi Hoca Reyhan'ın himayesinde olmak ve Reyhan Ağa için hanesinden bir Mülteka nüshası yazmakla meşgul bulunmakla beraber. Melek Ahmed Paşa'nın sadârete dönmesi için oğlu vâsıtasıyle uğraşıyordu.[333] Bu yüzden Midilli'ye sürüldü. Defter-emîni bulunan Kaya Sultân'ın kedhudâsı Mustafa Ağa da Manisa'ya gitmeye mecbur oldu. Mevkufâtçılık'ta bulunan Pâşa-zâde nâmında, serveti ve abâ ve ecdâdıyle iftihar eden bir şahıs da, sadrâzamdan aynı tarzda şiddetli bir muameleye uğradı. San Alî, vazifesinde müstakilen hareket edemediği için, def-terdarlığa nasbmdan kırkdokuz gün sonra istifa ederek, yerine Emîr Paşa tâyîn edildi. El altından Tarhuncu'nun sadrazamlığına ve Sur-nazen'in defterdarlığına çalışan kul kedhudâsı Küçük Kaasım azl ve sürgün edilerek, Gürcî Paşa'nın:

-«Ben doksandört yaşındayım; devlette benden ve ocakta bundan eski adam yoktur» dediği Kebeci Alî Ağa Küçük Kaasım'ın yerine, yâni bu askerin en büyük kumandan muavinliğine getirildi. Gürcî Paşa, hep sadârete rakîb gördüklerini İstanbul'dan uzaklaştırmakta olduğu için, İstanbul'un zarif kişilerinden bâzıları kendisine «habbü's-selâtîn» lakabını verdiler.[334]

Venedik, İspanya Ve Avusturya İle Siyasî Münasebetler

Gürcî'nin sadâreti senesinde Osmanlı târihi fevkalâde bir vak'a olmak üzere, İran Şahı ile Lehistan Kralı arasında bir sefaret teâtî edildiğini kaydetmektedir (1651). İstanbul'da mevkuf olan Venedik elçisi: Bâb-ı Hümâyûn ile Venedik arasındaki muharebeyi bitirmek üzere müzâkerelere başladı. Balyosun serbest bırakılması'sağlanarak Venedik'e gitmesinden

[332] Dârüssââde ağasıyla Gürei Mehmed Paşa, Köprülü'yÜ Köstendü'e gönderdikten sonra, müteakiben Valide Sultân'a gidip : .Halk, Kaasım Ağa mührü Köprûlü'ye almak için sultânıma beşyüz kese para vermiş diyorlar» dediler; derhâl Kaasım A£a'y> Yedikule'de Kanlı-kuyu'ya indirdiler; bütün ma hnı müsadere edip, fakat Vâlide'den korkduklan için öldürmediler. Nalmâ'ya müracaat, s. 179. (Mütercim)

[333] Mevkufâlçı yazdığı nüshanın cüzlerinden bir kısmım oğluyla Reyhan Ağa'ya göndermişti. Görenler Melek Ahmed Paşa için uğraşıyorlar sandılar. NaS-mâ'dan, s. 1*2. (Mütercim)

[334] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/509-512.

sonra, müzâkerelere Fransız elçisi Lâ-hey devam etti.[335] Müteferrika Ahmed'in gönderilmesine müteka-

bilen İspanya'nın Bâb-ı Hümâyûn nezdinde görevlendirdiği Ragu-zah Alegrati bir İspanyol sefareti gönderilmesinin esaslı şartı olmak üzere Katolik kiliseleri ve Mukaddes Mahaller için himaye hakkı verilmesini; Arnavutluk'ta 6.000 ve Berberiyye taraflarında 6.000 kişi asker yazılmasına müsâde edilmesini; Venedik ile sulh müzâkerelerinin kendi eline bırakılmasını Dîvân-ı Hümâyûn'dan taleb etti. Zât-ı şâhâne İspanya Kralı'na yazdığı cevapnâmede evvelce müteferrikanın söylemekle görevli olduğu dostluk hislerini yenilemekle iktifa ederek, bir sefaret gönderilmesini iş'âr eyledi.[336] Yapılan tekliflere dâir hiçbir şey yazılmadığı için Madrid sarayı sefir talebine muvafakat göstermedi.

12 Nisan 1652 târihinde Jan Boris nâmında bir Transilvanya elçisi İstanbul'a Prens Rakoçfnin kurtulamayacak kadar ağır hasta bulunduğu haberini getirdi ve Dîvân-ı Hümâyûn'a hançer ve çadırlar takdim etti. Jan Boris'in gelişinden beş hafta sonra, Transilvanya tahtında hak iddia eden Segel Mozes, uzun müddetten beri tutuklu bulunduğu Yedikule'de ömrünü tamamladı (24 Mayıs 1652).

Fransız elçisi Lâhey, payitahta gelmek üzere yola çıkmış olan Venedik fevkalâde elçisi Kapello için yol tezkiresi istedi. Sadrâzam, Kandiye anahtarlarını getiriyor mu diye sordu. Ancak Kapello bu şehrin resmî surette Osmanlı Devleti'ne terkedilmesiyle görevli bulunmadığı cihetle, mu'tâd protokolün hiçbiri uygulanmadan kabul edildi ve daha sonra Edirne'de tutuklandı (20 Ocak 1653).

Venedik elçisine gösterilen şiddetli muamele -Zitvatorok Muâ-hedesi'nin tecdidine nail olduktan sonra efendisinin tasdiknamesini ve 100.000 filorin kıymetinde hediyelerini getirmiş olan- İmparator elçisi Şvarzenhornlu Şmid'in tantanalı kabulünü bir kat daha hissettirdi.[337] Şmid'in kâtibi, Breyaş ilm-i hukuk müntesiblerinden Jan Meçker sefaretin seyahatini tasvir eden bir kitap yazmıştır. Şmid'in maiyyeti 42 kişiden mürekkebti. Panayoti birinci tercüman vazifesini yapmıştır.[338] Sadrâzam,

[335] Fransız elçisinin Venedik Docu'na 1650 ve 1651 seneleri raporlan İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi'nde Venedik Evrakı arasındadır.

[336] 12 Receb 1060 (11 Temmuz 1650) târihH olan bu mektup Reîs Mehmed Efen-di'nin İnşâsında 39 numaradadır.

[337] tmp. ve Kraliyet Arşivi'nde IV. Mehmed'in împarator'a cevâbnâmesi vardaki, elçi Şmid'in gittiğini beyân ediyor

[338] İki sene sonra Panayoti Kantakuzen ailesinden bir genç Rum kızıyla izdivaç etmiştir.

veda mülakatında Şmid'e, şu (29 Sabân 1060-27 Ağustos 1650); Hasan Pasa tarafından teslîm olunan İstanbul muahedesi tasdiknamesi (20 Aralık 1650) ve sadrazam Murad Pasa tarafından IH- Ferdinand'a gönderilen Hasan Paşa'mn i'timâdnâmesi de arşivdedir.

balıkçı ve camcıların (yânî Venediklilerin) Fransa Kralı'na müracaat etmektense, împarator'un tavassutuna müracaat etmelerinin kendi menfaatlerine daha uygun olacağını söylemiştir. Türkçe tasdikname zât-ı şâhâne İmpârator'a evvelki gibi müfred muhâtab si-gasıyla (yâni «sen» diye) hitâb etmiş, fakat bütün unvanlarına «Macaristan Kralı» ilâve olunmuş ve bunun evvelki ahidnâmede unutulması Bâb-ı Hümâyûn'câ eski reîsül-küttâba atfedilmiştir.

Saray tercümanı Askiye, Budin valisine gönderilmiş olan vesikanın münâsib surette tashih olunduğuna emîn olmak için iki defa Budin'e gitti. Paşa mührü bozamayıp, fakat herşeyin muntazam olduğuna başı üzerine yemîn etmiştir. Şmid, zât-ı şahaneden bir berât almıştır ki, Kudüs ruhbanlarını Bâb-ı Hümâyûn'un husûsî himâyesi altına koyuyordu. Şmid'in gitmesinden sonra Reninger, berât hükümlerinin icrası zımnında, Dîvân-ı Hümâyûn'dan gerekli fermanları aldı. Sınırların belirlenmesi için her iki taraftan komisyon tâyin olundu. Fakat komisyon hiçbir şeye karar vermeksizin, 3.000 Türk Raab (Yanık Kale) mıntıkasında bir akın yaptığı gibi, 2.000 akıncı Kopraniç üzerine yürüyerek birçok esîr ve hayvanât alıp dön-müştür. Meçker, bu karışıklıklardan şikâyet etmek için Budin Va-lîsi nezdine gitti. Vâlî, bu hususlaki hatânın Parahan üzerine önce asker göndermiş olan Forgaç'a âit olduğu cevâbını verdi. Hâlbuki bu akın, Türkler'in daha önce yaptıkları ve bu esnada 17 köy yaktıkları diğer bir akına misilleme olmaktan ibaretti. Ancak bu muahedenin bozulması, Venedik muharebeleri ve payitaht ihtilâlleri ile meşgul olduğu için Macaristan hududunda asayişin korunmasından başka bir şeyi arzu etmeyen Bâb-ı Hümâyûn'un emir ve malûmâ-tıyle vuku bulmuş değildi.[339]

Abaza Hasan İle İbşir Paşa'nın İsyanı

Anadolu'da Abaza Hasan'm isyanı payitahtı heyecana düşürdü. Abaza, Kara Haydar mes'elesindeki hizmetinden dolayı, Anadolu Türkmen voyvodalığıyla mükâfatlandırılmıştı. Ancak ağalar, idarenin dizginlerini

[339] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/512-514.

ellerinde bulundurdukları zaman (Melek Ahmed Paşa kedhudâsı) Gade Kedhudâ ile ittifak ederek, eski bir eşkıya sergerdesi olan Ak Alî'yi tâyîn ettirmişlerdi. Abaza Hasan, boş yere adalet istedikten sonra Anadolu'da bir isyan tertîb ederek, Gerede ve Bolu arasında Bektaş Ağa'ya âit 30.000 guruş ile bir takım deve ve atlan yağma etmiş, Kastamonu sancağında Ifkaanî nahiyesinde ele geçirdiği yeniçerilerin burun ve kulaklarını kesmiş, KÖle-oğlu

nâmında eski bir şakiyi bayrağı altına almıştı. Ancak Köle-oğlu Abaza'ya uzun müddet yardımcı olamadı; Bolu sakinlerinden Süleyman Ağa nâmında biriyle cengde yaralanarak İstanbul'a getirildi; sadrâzamın huzuruna çıkarıldığı zaman:

_- «Biz şehir vurmadık; kervan basmadık, zulüm define çalıştık» diye kendisini temize çıkarmaya çalıştı; lâkin bu sözlere rağmen asıldı.

Bu esnada kendisine Bolu sancağı verilmiş olan Canpolad Deli Hasan -ki Benli Hasan unvanıyla mâruftur- Abaza aleyhine sefer etmek üzere Üsküdar'a tuğ dikmiş olduğu halde, bir gece bâzı adamlar tuğları kaldırıp Abaza tarafına kaçtılar. Üsküdarlılar:

«A Benli Hasan! Tuğlar nice oldu» diye türküler çağırdılar.

tbşîr Paşa Abaza üzerine yürümek için emir aldıysa da âsî ile kadim dostluğundan dolayı, harekâtında ağır davrandı. Bunun üzerine sadrâzam ordu kumandanlığını îbşîr'den alarak, kendisini, askeri tarafından katledilmiş olan Bağdâd Valisinin yerine gönderdi; Abaza üzerine gidecek askerin kumandanlığını da Karaman Valisi olan eski âsî Katırcı-oğlu'na verdi.

Zile'de (Anaitis adındaki ilaheye nisbet edilen mâbediyle ünlü kadîm Zela) bulunan Abaza, Katırcıoğlu'nu karşılamaya ; giderek onu hezimete uğrattı ve Konya üzerine çekilmeye mecbur etti.

* Bu zamanlara doğru, Merdaseni (Mürdâsnî?) Kürd aşiretinden Mirza Paşa -ki İran muharebesinde aşireti halkından yedi Kürd ile birkaç yüz Acem'i perişan etmişti- İstanbul'da uzun müddet bir mansıb talebiyle vakit geçirerek, adamlarını doyurmak için kahve ibriğini bile satmaya mecbur olması üzerine, yine onun gibi zarurete düşmüş olan sabık Karaman defterdarı Nesîmî Efendi ve si-pâhî Yeğen Beğ ile beraber Anadolu'ya gitti. Sadrâzam, bunların Abaza'ya iltihak etmelerinden korkarak Van valiliğinden azledilen Mehmed Paşa'yı, Ohri beğinin ağalarından biriyle diğer birkaç kişiyi, askerle tâkîblerine gönderdi. Bunlar, kaçaklara Lefke'de rastladılar. Merdaseni Mîrzâ, Abaza'ya gidilecek yolun Lefke'den değil, Sapanca'dan geçmekte olduğunu söyleyerek, Abaza'yla birleşmek arzusunda olmadığını

söylediyse de, faydası olmadı; mutaassıplar Mîr-zâ'yı ele geçirmek istediler. Merdaseni hasımlarından birini mızrakla belinden öylesine vurdu ki, mızrağın ucu öteki taraftan bir karış dışarı çıktı. Lâkin kaçarken atıyla bir batağa saplanarak, Nesîmî Efendi ve Yeğen Beğ ile birlikte tutuldu. Üçü de İstanbul'a getiri-

lirken Maltepe'de çıkagelen bir emir mucibince îdâm edildiler. Başları saray önüne konularak halkın kîl ü kaalini mûcib oldu, îbşîr Paşa ise, Bağdâd valiliğine gidecek yerde Abaza ile birleşmişti, iki âsî reîsi cebren Ankara'ya girdiler. Beği bulunan Kürd Abdûh -Bektaş'ın atlarını şehre girmekten men' etmiş olan Kadı Kederoğlu'nu öldürmüş bulunduğu için- îdâm olundu.[340] Kalenin yeniçerileri 15.000 guruş mukabilinde hayâtlarını satın aldılar, îbşîr ve Abaza, halkı sancakları altına davet etmek için Eskişehir ve havalisine emirler yazdılar; İstanbul'a gönderdikleri bir mektupta dahî Bektaş Ağa, Kara Çavuş, Kedhudâ Beğ, Sarı Kâtib, Deli Birader, Gade Kedhudâ, Samsoncu Ömer ile tezkireci Gassâyî'nin başlarını istediler. Ağalann isyânıyle âsîlerin istedikleri sekiz baştan altısının düşmesi üzerine, sadrâzam Siyâvuş Paşa ve müftî Ebû Saîd Efendi, îbşîr ile Hasan Paşa hakkında ne yapılması lâzım geleceğini müzâkere ettiler. Müftî, meşâyîhden birinin gönderilmesi fikrini ileri sürdü; lâkin sadrâzam muhalefet gösterdi. Telhîsci (sadrâzamın arzlarını Pâdişâh'a götüren) ile bir haseki, hatt-ı hümâyûn ile âsîlere gönderildi. Sadrâzam tarafından yazılan mektup:

- «Dediğiniz adamlardan sekizi öldürülmüştür; artık fitneden vazgeçip dağüınız!» diye nasihati ihtiva ediyor ve hatt-ı hümâyûn cem'iyyet dağılırsa istekleriniz yerine getirilir tarzında ürkütücü bir vaadi içine alıyordu.[341]

Dîvân, Anadolu beğlerbeği Mehmed Paşa, silâhdâr Parmaksız Hüseyin, ile Samsoncu Mustafa'yı iki âsî reîsi ile anlaşmak üzere müzâkere için görevlendirdi. Ulemâdan biri de beraber gönderilmek istenildiği halde, müftî muvafakat göstermedi. îbşîr Paşa Bursa üzerine doğru yürümeye başlamıştı. Bu haber üzerine Anadolu eyâletine tâyin olunan Silistre'den azledilmiş Derviş Mehmed Paşa, Gelibolu Geçidi'nden askeriyle Bursa'ya gönderilerek, onbeş alay (orta) yeniçeri de yollandı. îbşîr, İstanbul'dan gönderilen zâtları Eskişehir'de mutantan bir toplantıyla kabul etti. İtaatlerine mukabil Abaza Türkmen voyvodalığını, Îbşîr de Dürzîler'e olan

[340] tbsîr Paşa. Abdûh Beg'ün emr İtdüği zaman beğ bastını kaldırup «Hey paşa hey! Ur boynını dirsen; ururlar, amma ben egegâmi bağlamazdan evvel sen de gelirsin» dfmlş idi. Îbşîr de cevaben .Keder-oglı eşegüni bağlamadan işte sen varıyorsun!» didi. Naîmâ. s. 159. (Mütercim)

[341] Naîmâ, c. 5, s. 160 ve 161. (Mütercim)

eski kininden dolayı intikam almak için istediği Haleb valiliğini aldı. Âsîler tarafından imza edilen hüccet[342] daha sonraları Köprülü Paşa'nın eline geçmiş ve Köprülü buna imza koyan âsîleri birer ikişer mahvetmiştir, îbşîr Paşa, itaatine delil olmak üzere -kızlarağasma âit evkafdan geçen senelerde tahsil edilip Kayseri'de kendisine gönderilmiş bulunan- 40.000 gunışu istanbul'a gönderdi. Bu para nihayet kızlarağası Süleyman Ağa'nm hazînesine girdi.[343]

Sipahiler Kanununun İhlâli

Girit'te üç sene hizmet şartıyle kaydedilen 2.000 sipâhîye gündelik 6 akçe tahsîs edilmesi askerî kanun bakımından mühim bir bozulmaya yol açmıştır. Osmanlıların askerî usûlleri gereğince si-pâhîlik, iyi hizmeti görülen yeniçerilere ve saray hademesine mahsûs olduğundan, yeni kaydedilen şahısların yeniçeriler gibi muamele görmeleri, bunca zamandan beri riâyet edilen usûlü bozan bir yenilikti.[344] Saraydan da -Pâdişâhın etrafından uzaklaştırılması, tam bir nüfuza sahip olan kızlarağasınm memnun olmasını sağlayan- Muslu Ağa[345] maiyyetinde olmak üzere, sipâhî unvânıyle ve altışar akçe tahsisiyle 120 hademe çıkarıldı. Sadrâzam Gürcî Mehmed Paşa gerek askerî kanunun bu suretle bozulmasından, gerek Bosna hududunda Mostar'da vukua gelen ve 300 kahraman Osmanlı'nın ölümüne, firar eden 300 kişinin de soğuktan dağlarda donmasına sebep olan bozgunluktan pek az müteessir oldu.[346]

Derviş Mehmed Paşa'nın Kapdan Paşalığa Getirilmesi

Kapdân Paşa, Akdeniz'de dolaşmak üzere, 40 gemiyle çıkmakla görevlendirildi. Muhassıllar (vergi tahsil memurları) ve mukaddim-

tutularak aslı îbşîr'e gönderilmiş, bundan böyle yeniçeri ocağından

[342] Bu hüccet kazaskerle şeyhülislâm tarafından imza edilerek sureti İstanbul'da

[343] Bu evkaaf Kösem Valide Sultân'a aitti. Gelen akçe 48.000 riyal olup (bak. Nalına, c. 5, s. 164) kantar 0e tartılıp Haremeyn dolabına (Vakıf idaresine) konulmuştur. Naîmâ, s. 165- (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/514-517.

[344] Daha önce yazılan 3.000 nefer hakkında da böyle muamele edilmişti. Kaakle-i kadime mucibince bu şekOde sipahi yazılanlar için ayn defter yazılıp idare hizmetinden sonra bakiyyesi asıl deftere geçirflirdt Bu yeni yazılan sipahiler en alt derecedeki bölüklçre alınırken, devletin nizâmı bozularak haklarında böylesine mOsâadekârca davrandmıştır. Naîmâ'ya müracaat, s. 181. (Mütercim)

[345] Muslu Ağa'ya vezâret de verilmişti. Natmâ, s. 100. (Mütercim)

[346] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/517.

hizmet mansıblarına müdâhale olunmaması ve sipahilerin eski hizmetlerinin ve vele-deşjerinin verilmesi yolunda birçok şartlan içine alıyordu. Natmâ'ya müracaat, s. 164. (Mütercim)

ler (gemici toplamaya memur olanlar), sefer için gereken adam ve akçeyi topladılar. Kapdân Paşa Boğaz'a varınca sadrâzama bir mektup yazarak, 19 gemiden mürekkep bir Venedik donanmasının Eski İstanbul (Aleksandria-Truas) önünde durarak yolunu kapatmış olduğunu bildirdi. Buna cevaben, yoluna devam etmekte sür'atli davranmasını bildiren bir emir aldığından, karanlık bir gecede gemilerinin bütün fenerlerini söndürerek Boğaz'dan çıktı. Tine (îstendil) adasını vurmayı düşündüğü halde, rüzgârın muvafık olmamasından dolayı Sakız*a doğru yelken açmaya mecbur oldu. Bir taraftan düşman donanması da görünerek, bir fırtınada iki kadırga ve üç mauna kaybetti. Kapdân Alî Paşa, hiçbir mühim teşebbüste bulunmamasından dolayı azledilerek, zincire vurulmuş olarak istanbul'a getirildi ve 100 kesesi müsadere olunduktan sonra bırakıldı. Yerine Der-vîş Mehmed Paşa kapdân oldu.

îbşîr Paşa Haleb'e vardığında, ahâlîden kıymetli hediyeler aldı. Yeniçerilerle sipahiler arasında bir sözleşme yapılarak, her iki taraftan Kur*ân-ı Kerîm üzerine yeminler edildi. îdârî bir ıslâhat yapılmasına kani olarak, yeni bir idare usûlü kanunu yaptı ki, buna göre, bundan böyle mansıblar en çok para verene değil, en ehliyetliye verilecek, irtikâb şiddetle te'dîb olunacak, eyâletler ve kadılıklar ancak üç senede bir tevcih edilecekti. îbşîr, Ömer Paşa'yı Ta-rablus-ı Şâm eyâletini idaresi altına almaktan men' etti. Ondan sonra, gelecek sene baharında (yâni 1062 Rûz-ı Hızınnda) Maraş çayırlarında atlarını otlatacağından bahsederek, orada toplanılması hakkında civar paşalara yazılar yazdı. Karaman Vâlîsi Katırcıoğlu bu kâğıdlardan birini kendisine getiren adamı tahkîr ederek kabul edip, tbşîr*ı mahvetmek için boğazlarda 6.000 kişi ile bekleyeceğini efendisine bildirmesini söyledi. Katırcıoğlu, evvelki isyanlarında, tabî-atiyle vahşet ve hiddete mail olan seciyesini değiştirmemişti. Lâ-rende ahâlîsi, sipahilerden biri için istediği saraydan çıkma dul bir kadını teslim etmekten imtina ettiklerinden şehri kuşattı ve bahis konusu kadını cebren aldı. Bir gün Katırcı'nın bu türlü kötülüklerine tahammül edilmesinden dolayı taacüb eden müftîye, sadrâzam:

- «O..... oğlu için saklıyoruz»[347] diyerek, (onu) îbşîr Paşa üzerine sevk

[347] Naîmâ, s. 199 (Mütercim).

etmek jûyetinde olduğunu işaret etti.[348]

Mes'ûd Efendi İle Sadrazam Gürcî Mehmed Paşa Rekabeti

Her türlü karışıklıklar ve idâri hatâlar Mısır hazînesini zarurete düşürmüştü. Hüseyin Ağa-zâde Mahmud Paşa idaresinde Kansu ve Memi (Mamay?) beğlerin isyanı, Mısır'ı tam bir fetrete sokmuştu. Haydar Ağa-zâde'nin ikinci halefi Tarhuncu[349] lâkabıyle yâd olunan Arnavud Ahmed Paşa, büyük bir servete mâlik olmak şüb-hesiyle, Devlet'e 150 kese tediye etmesi ihtar edildi. Ahmed Paşa bu paranın tediyesini vâad etti, fakat sözünde durmadı. Sadrâzam ve Rumeli kazaskeri, dîvânda, Ahmed Paşa'nın bu akçeyi mutlaka ödemesi lâzım geleceğim söylediler. Serbest ve cesur olan Anadolu kazaskeri Mes'ûd Efendi'nin, ne sebeple vermesi gerekeceğini sorması üzerine, Rumeli kazaskeri Vasfı Efendi «Kul ve onun malı efendisinindir» mealindeki hadîsi okudu. Mes'ûd Efendi o hadîsin bu maddeye münâsebeti olmadığını ileri sürdü. Bununla beraber Tarhuncu Yedikule'ye, yirmi kadar adamı da zindana[350] atıldı.

Bir müddet sonra Pâdişâh, Mısır işleri hakkında müzâkere için, İstanbul'daki vezirlerin hepsini huzuruna getirtti; Valide Sultân kafesli pencere arkasından müzâkereleri dinliyordu. Sadrâzam Mısır valiliğinin kayd-ı hayât şartıyle verilmesini teklif etti. Lâkin Mes'ûd Efendi', bu fikre muzaffer bir edâ ile karşı koyarak, bu şeklin kabul edilmesi hâlinde az çok yakın bir zamanda Mısır ülkesinin istiklâline yol açacağını îsbât etti.[351] Ondan sonra zarurî ihtiyâç maddelerine narh konulması hakkında Gürcî Paşa ile şiddetli bir münâkaşaya girişti.[352] Gürcî Mehmed Paşa, sözlerine delü göstermekten âciz kaldıkça, ihtiyarlığından ve sakalının devlet hizmetinde ağardığmdan bahseder, duruma düştüğünden, Valide Sultân bu garîb delîl-getirme tarzından bıkarak, bir gün kendisini setr eden perdenin arkasından:

---

[348] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 517-518.

[349] Hammer «Tarhundun «Dracunculus Hortensis» demek olduğunu yazıyor. Bnr-hân-ı Kaaü'da ctarhun», başka bir mânâyla açıklanmış ise de asıl mânâsı hakkında her İki açıklama da yetersiz kalmaktadır, {haz.)

[350] 1062 Muharreminde Gfîrcİ Mehmed Paşa Mısır'dan azledilmiş Tarhuncu Ahmed Paşa'yı divâna getirterek, şu kadar malı taahhüd etmiş olduğuna dâir bir hüccete istinaden 150 Mısır kesesini hazine için istemişti. Mes'ûd Efendi bunun kanunen tahsil! lâzım gelirse, dîvanda şer'an görülmesi lâzım gelmeyip; şer'an görülecek ise, mültezim ancak makbuzundan sorumlu olduğundan senedin kâfi olamıyacagını ileri sürüyordu. Nafmâ'ya müracaat, s. 180. (Mütercim)

[351] Baba Ca'fer Zindanı ki Asmaaltı taraflanndadır. (Mütercim)

[352] Mısır kendi kendisini muhafaza edemiyeceğinden, bilâhare yabancıların istilâsına uğrayacağını da ilâve etmeliydi. (Mütercim)

- «Baka Paşa, bak, ak sakal, kara sakal hesapta değil; tedbîr ak sakal ile olmaz, akü ile olur; efendi ne derse hemân onu yap» demişti.

Mes'ûd Efendi, Pâdişâh'ın ve Valide Sultân'm himayesine dayanarak, sadrâzamın bütün delillerini şiddetle çürüttü ve bâtıl oluşunu isbât etti, o surette ki, kendisi haysiyetini yükseltti ve hasmının itibârını mahvetti. Artık Gürcî'nin azledilmesi lüzumu aşikâr oldu.[353]

Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadâreti

Kızlar ağası, müftî, mîrâhur yine Siyâvuş Paşa'nın davet edilmesi teklifinde bulundular. Mes'ûd Efendi, bunların istedikleri adam sadrâzam olacak olursa, iktidarın dizginlerinin onların eline geçeceğini ihtar ederek, biraz evvel Yedikule'den çıkmış ve Selanik'te ikamet etmekte olan Tarhuncu Ahmed Paşa'yı tavsiye etti ve İstanbul'a dönmesi için müsâde aldı. Tarhuncu'nun ansızın İstanbul'a gelmesi Gürcî Mehmed Paşa'yı şübheye düşürdü. Lâkin zât-ı şâhâne, 12 Receb 1062 - 19 Haziran 1652 târihinde, ertesi ber-mutâd Surre çıkarılıp Ahmed Paşa'ya Şâm eyâleti için hil'at giydirileceğine dâir bir hat çıkarıldığından, sadrâzamın telâşı sükûnete dönüştü. Bu hatt-ı hümâyûnun yazıldığı gün Yalı Köşkü'nde dîvân toplanarak, Mes'ûd Efendi, donanmanın mühimmatını tedârik etmediğine dâir sadrâzama haylî sözler söyledi. Dîvân esnasında Has-oda-başı Gürcî Paşa'ya bir hatt-ı hümâyûn getirdi. Gürcü:

- «Ben okumak bilmem; reîsi çağırsınlar» dedi. Müftî hattı okudu:
- «Sen k-i vezîrümsün, mührimi viresin» sözlerini ihtiva ediyordu.

poksanbeş yaşındaki ihtiyar, heyecandan titrediği halde, mührün bağlı bulunduğu kaytanı çözemedi; has-oda-başı önüne oturup çözdü, mührü eline verdi, sadrâzam yaşından ve hizmetlerinden bahse başladı. Lâkin, kendisine «ma'tûh» (bunak) diye hitâb eden Mes'ûd Efendi'nin, tahkirlerinden başka, kimseden cevap alamadı. Hasoda-başı, dîvânda hazır bulunanları Pâdişâh'ın nezdine davet etti. Gürcî Paşa da birlikte gitmek istediyse de, bostancı elini paşanın göğsüne koyarak mâni olmakla beraber, dîvâna mahsûs olan sangını çıkarttı. Dîvân üyeleri, Pâdişâh'ı tahtında oturur buldular. Valide Sultân da perde arkasında hazırdı. Sultân Mehmed:

- «Vezîr kimi idelüm? Ne dirsinüz?» sözleriyle müzâkereyi açtı.

Müftî, uzun bir nutukla sadrâzam seçmenin Pâdişâha âit olduğunu

[353] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/519-520.

söyledi. Mes'ûd Efendi, bu kadar mühim bir mes'eleye karar vermek için hazır bulunanların dışarı çıkmasına müsâade istedi. Hu-zûr-ı şahaneye tekrar girdiğinde müftî evvelki cevâbını tekrarladı. Pâdişâh:

- «Ben mührü Girit'te serdârım Hüseyin Paşa lalama gönderirim.» deyince, müftî bunu tasvîb etmekle beraber, kaymakamlığa kimin tâyîn olunacağını sorduğundan, Sultân Mehmed:

- «Ahmed Paşa lalamı kaymakam nasbettim» cevâbını verdi. Mes'ûd Efendi, hazır bulunanların yine istişare için ikinci defa

huzurdan çıkmasına müsâade aldı. Dîvân erkânının aralarındaki mü-zâkerede, Defterdar Paşa ile yeniçeri ağası ve bölük ağaları:

- «Eğer Hüseyin Paşa sadrâzam olursa, Girit'e en azından on-bin asker ve dörtbin yük akçe lâzım gelir» diyerek, Hüseyin Paşa'nın sadârete yükselmesine i'tirâz ettiler.

Müşavirlerin huzûr-ı hümâyûna dönüşlerinde, ortaya çıkan düşünceyi müftî efendi, Rumeli kazaskeri olmak sıfatıyle Sultân Meh-med'e arzetti. Bunun üzerine Valide Sultân perde arkasından yeniçeri ağasına ve altı bölük ağalarına hitâb ederek, hazîne sıkışık durumda olduğundan paranın sonra gönderilmesini söyledi. Bu şekil imkân dâhilinde değildir cevâbı verilmesi üzerine, müşavirler diğer birinin seçilmesi için aralarında müzâkereye mecbur oldular.

Uzun bir müzâkere cereyan etti. Nihayet Mes'ûd Efendi'nin fikri kabul edildi. Mes'ûd Efendi şöyle söyledi:

- «Sadrâzamdan üç şey beklenir: Donanmanın techîzi, Girit seferinin devamı, askerin masraflarına gerekli olan paranın tedâriki. Hüseyin Paşa sadrâzam olsa da kaymakamın onun gıyabında bu tedbîrleri alması gerekecektir. Eğer kaymakam bu üç şartı icraya taah-hüd ederse, niçin mührü ona vermemeli?»

îlazir bulunanlar cümleten aynı fikirde bulunması üzerine Ahmed Paşa'ya:

- «Bu üç şeyi taahhüd eder misiniz?» denildi. O da':

- «Taahhüd ederim» dedi.

Meclîs tekrar huzûr-ı hümâyûna döndü. Ahmed Paşa yukarıda yazılı şartlarla sadâreti kabul etmekte olduğunu tekrar etti. Sultân Mehmed mührü Ahmed Paşa'ya verdi; Fatiha okundu.

IV. Mehmed, Ahmed Paşa'ya:

- «Dikkat et, her vezîr yalnız azl ile kurtulmaz; fena idare edersen başını keserim» dedi; Ahmed Paşa yer Öperek, kendisi de şart olarak,

alacağı mâlî tedbîrlerin uygulanmasına kimse tarafından muhalefet edilmeyip, nerede para bulursa almakta serbest olmasını, ikinci olarak, kimsenin müdâhalesi olmamak üzere tam bir istiklâl ile idaresine müsâade edilmesini öne sürdü. Pâdişâh, iki hatt-ı hümâyûn vererek, ikisini de vaad etti. Yeni sadrâzam hanesine giderek, orada vezirler, müftî İle kazaskerler kendisini tebrik ettiler. Ahmed Paşa bunlara hitaben:

- «Madem ki liyâkatim olmadığı halde Cenâb-ı Hakk beni bu makama getirmiştir, Devlet'te intizâmı iade edeceğim, yâhud bu uğurda hayâtı terk edeceğim.» demiş olduğundan, bu son sözler, umûmî olarak uğursuzluk alâmeti sayıldı.[354]

Malî Tedbirler

Aslen Arnayud olan[355] Tarhuncu Ahmed Paşa hademelikle saraya girmiş ve sipahilikle çıkmıştı. Mûsâ Paşa ile birlikte o sıfatla Mısır'a giderek, daha sonraları Mûsâ Paşa'nın Budin valiliğinde ve İstanbul'a dönüşünde kedhudâsı olmuştu. Halkın vücûdunu bin parça eylediği Hezâr-pâre Ahmed Paşan'ın da kedhudâlığında bulunarak, sipahilerin Atmeydanı'ndaki hezimetlerinden sonra müftî Ab-durrahîm Efendi'nin himâyesi sayesinde başını kurtardı. Daha sonra Diyârbekir ve Mısır Vâlîsi olmuş ve her tarafta doğru ve şiddetli bir adam şöhreti bırakmıştı. Sadrâzam olur olmaz ilk icrâât, bu hususiaki umûmî i'tikadı takvîye etmek oldu. Geceleyin hapishanede bâzı suçluları boğdurarak, halkın bunları nüfuzlu ve zengin şahsiyetler zannetmesi için, na'şlannı işlemeli gömlek ve kemerlerle[356] sokağa attırdı. Bu suretle kuvvetlilere selâmet sağlayıcı bir korku telkin etmek ve zayıflara tarafsız bir adalet devri başladığını bildirmek istiyordu.

Mutbah, tersane, diğer umûmî hizmetler eminlerinin hesaplarını muayene ederek, her tarafta masrafları kıstı. Ulemâ ve büyük

memurların tebriklerini îfâ eyledikleri gün, müftî'nin gümrük eminini takdim etmesi üzerine sadrâzam:

- «Matbah ve koyun emâneti de sende değil midir?» diye sordu.
- «Evet» cevâbı vermesi üzerine kaşlarını çatarak:

[354] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 520-522.
[355] Debre sancağının Mat kazasından, Hadİkatttl-Vfizera. (Mütercim)
[356] «Kenarlı gömlek ve don ve sırmalı uçkur giydirilmiş idi. Fakat halk bunların tabanları altına bakarak ve cüsselerinin cesametlerini nazar-ı f tib&ra alarak ne türlü şahıslardan olduklarını anladılar.» Naîmâ'ya müracaat, s. 226. (Mütercim)

- «Ya niçin payitahta gelen koyunlar bu kadar zayıftır? Ben Selanik'ten gelirken her tarafta semîz koyun sürüleri gördüm; bunlar kimindir diye sordukça hep 'Gümrük ve koyun emininin malıdır' cevâbını aldım.» dedi.

Koyun emîni:

- «Sultânım, kasaplar için şehre zayıf veyâhud' semîz koyun satmak müsavidir, koyunun semizi olsa zayıfını niçin keserler?» cevâbını verdi.

Sadrâzam:

- «Mel'ûn, semîz koyunları da zayıf koyunlar fiatma vereceksin; yoksa seni öldürürüm.» dedi.

Müftî gümrük-emîninin lehinde müdâhale edip iyi hizmet için uğraşacağını söylemesi üzerine, sadrâzam zahiren yatışmış göründü ve eteğini öpmeye müsâade ederek:

- «Pek güzel, bundan sonra vazifeni daha iyi görürsün; fakat şimdilik üçyüz kese akçe vereceksin» dedi.

Gümrük emîni:

- «îmkâm yoktur; buna mâlik değilim» dediyse de, Tarhuncu,

acı acı gülerek:

- «Ben biliyorum, sen kendine şefaatçi bulacağını ümîd ediyorsun, nüfuz sahiplerinin himayesine istinaden param yoktur diyor* sun. Asılacak herif! Himaye zamanları geçti, bugün üçyüz keseyi defterdara teslim et, eti de ucuzlat, yoksa seni dört pare ederek her pareni şehrin bir kapısına asarım!» sözlerini söyledi.

Ondan sonra hazır bulunan kapıcı-basılara hitâb ederek: .

- «Siz P&dişâh'ın rikâb ağalarısınız; fakat ahlâksız derme-çat-ma askere dönmüşsünüz;[357] sizin ahvâlinize mukayyed olarak asıl vazifenizde istihdam ederiz,» dedi.

Bütün büyük memurları, rüşvetçilikleri hakkında ve dolayısıyle ta*rîzleri ve bundan böyle birşeye muktedir olamayacaklarına dâir

olan açıklamalanyle gücendirdi. Gürcî Paşa'nın verdiği bütün memuriyetleri ibtâl etmek istedi. Lâkin:

- «Gürcî Paşa'nm bütün tevcîhâtı yerinde bırakılmıştır, birine muâraza ve vakti hulul ve bir sebeb hudûs etmeden azl ve tebdil ile müdâhale etme!» mealinde hatt-i hümâyûn çıkarıldığından, bunları feshedemedi.

Tarhuncu Ahmed Paşa, bütün vâLî ve memurlara «irsaliye» nâ-mıyla bir

[357] «Siz pâdişâhım rikâb agalarısız, amma bu şehirde hemân mıkleci levende dönmigsiz. Natmfi, s- 228. (Mütercim)

vergi tarh ederek, kendisini de 20.000 guruş ödemekle mükellef kıldı. Bu suretle umûmî varidatı 700.000 guruş artırmaya muvaffak oldu. Her değirmene bir guruş (bundan da hazîneye 100.000 guruştan ziyâde hâsılat olması lâzım gelirdi) ve her haneye iki guruş koydu. Ancak bu son iki verginin tahsili büyük müşkilâta uğradı. Sipahiler diyorlardı ki:

- «Bizim tahsisatlarımız verilmediği halde, değirmenlerimiz için nasıl vergi vereceğiz?»

Eğer bu tedbîrde ısrar edilse istanbul'da, Galata'da, Üsküdar'da mutlaka bir isyan çıkacaktı. Binâenaleyh bundan vazgeçilmek zorunda kalındı. Sadrâzam tarafından çıkarılan diğer birkaç emir de hayalî kaldı. Bu cümleden olmak üzere, mumun okkası 22 akçeye indirilip, fakat mumcular Sa'dî-zâde Efendi'nin himayesiyle 400 dirhem olan okkanın mum satışında 340 dirhem olmasına müsâade aldılar. Ağırlığının bu surette indirilmesi, fiatımn indirilmesine eşit olduğundan, eski hâl değişmemiş oldu.[358]

Sadrâzamın hazîneyi zenginleştirmek için vâki' olan mesâisi bütünüyle faydasız kaldığından, devletin gelirlerinin ve masraflarının miktarlarını belirlemek için huzûr-ı şahanede büyük bir meclis toplandı (17 Şubat 1653 - 19 Rebîülevvel 1063).[359] Birkaç senenin bütçeleri çıkarılarak on sene önce varidatın masraflardan çok fazla ve sadrâzam Kara Mustafa Paşa zamanında varidat ile masrafların denk bulunduğu ve fakat o zamandan beri masrafların mütemadiyen arttığı anlaşıldı. Vak'asını yazmakta olduğumuz şu zamanda ise, devletin varidatı iki milyardan dörtyüz akçe ve masrafları bu miktardan yüzyirmi milyon fazlaydı.[360] Karışık bir müzâkere vuku buldu ve hiçbir netice çıkmadı.[361] Çünkü kimse tasarruf çârelerini göstermek istemez, yâhud gösteremezdi. Bu meclisde hazır bulunan müverrih Hacı Kalfa, bu müzâkereden fırsat bularak «Düstûrü'l-Amel fî- la-lâhi'l-Halel» adındaki kitabını yazıp, bunda birkaç senenin isfetisü-kî bilgilerini dere etmiş ve idarenin her türlü kötülüklerini gister-miştir. Ancak gösterdiği çârelerin tatbikine hiçkimse cesaret edemeyeceği için, eserini neşretmedi. Üç sene sonra müftî Hüsâm-zâd**ye vererek, o da mütalâa buyurulmak

[358] *Bu hâl herkese sermaye-i istihza oldı. Herkes hıdmetkârına birşey almasını ısmarladukça «sakın paşa okkasıyla, Sa'dî-zâde okkasiyla ofenasun!» dirlerdi.» Nalmâ, s. 253. (Mütercim)

[359] Meclis tersane bağçesinde toplanmıştı, Naîmâ 19 RebKBflhir çarşamba târihini gösterir, s. 281. (Mütercim)

[360] Naîmâ'nın tâbirince «Cümle memâlikl mahrûsenün senevt îrâdı yigirmidört bin yiSc akçe olup alü bin kadarı der-i devletde bakîsi şâir memleketdedür; hâlâ îrftddan masraf bin ikiyüz yük kadar ziyâdedür-. s. 282. (Mütercim)

[361] Huzûr-ı şahanedeki ilk mecliste yalnız birkaç îrâd ve masrafın çıkarılmasına karar verilmişti; sonra Defterdar Paşa sarayında toplanıldı ki, bu karışık müzakere orada oldu. Naîmâ, s. 282. (Mütercim)

tavsiyesiyle zât-ı şahaneye Uk-dîm eyledi.[362]

Kızlarağası İle Şeyhülislâmın Azledilmeleri

Tarhuncu'nun, kendisinin serbestçe işleri yürütmesini sağlamak için, i'tinâ göstermesi, kızlarağası Süleyman'a, ikbâl ve iktidarının sona erdiğini haber vermişti. Süleyman Ağa, o vakitten itibaren, gözden düşmüş büyük hadım-ağalarının son ilticâgâhı olan Mısır'da kendisine bir uzletgâh hazırlamaya başlamıştı. Himaye ettiği Gala-talı Mehmed'in[363] Mısır valiliğine tâyini için sadrâzam nezdinde her türlü teşebbüslerde bulundu. Lâkin Tarhuncu gerek bunu, gerek Hüseyin'in yeniçeri kâtibliğine iadesini reddetti. Süleyman Ağa, bu suretle nüfûzsuz kalmasına müteessir olarak, Teke Sultân'in (Ken'ân Paşa'dan dul kalmış olan sultân) nikâhı günü toplantıda bulunan vüzerâ ve ulemâ için hil'atler istenildiği zaman:

- «Bende ne altın var, ne kürk!» diye infialini Valide Sultân'a göstermeye cesaret etti. Bu ihtiyatsız sözleri üzerine Mısır'a sürüldü ve yerine saray ağası (Bayram Ağa) getirildi.

Süleyman Ağa'nın azlinden bir müddet sonra şeyhülislâm efendi makamından ayrıldı. Müftînin gözden düşmesine, usûle aykırı olarak icra ettiği ve alenî düşmanı kazasker Mes'ûd Efendi'nin defterini Pâdişâh'a takdîm eylediği tevcîhât değil, efendinin gösterdiği hiddet sebep olmuştur. Karakterindeki şiddete galebe etmesi mümkün olmadığından bir gün eski İstanbul kadısı Es'âd Efendi'yi tah-kîr etmiş ve döğüp sakalını yolmuş idi. Bu durum, hazır bulunan kişilerin nefretini celbetti. Bu hâdiseyi bastırmak üzere, Tarhuncu'-nun sarfettiği mesaî semeresiz kaldı. Müftî, sadrâzam tarafından himaye edilerek, hareket tarzının neticelerini Önlemek üzere Pâdişâh'a yalanlarla dolu bir arıza takdim ettiği halde, bunlardan da fayda görülmedi.[364]

---

[362] Kâüb Çelebl'nin ifadesine nazaran Hûsfim-zâde risaleyi Kâtib Çelebi den istemiş ve «Pâdişâh'a okuduk ve ckutduk» demiş. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 522-525.

[363] «Kendi terbiyesiyle kapıcılar kedhudâsı olup hâlâ ma'zûl olan BıvıkU Men med kî Galatau Kel Hasan ofclu dedükleri bî-hayâdur.. Naîmâ. s 23. (Mütercim)

[364] Naîmâ müftî efendinin kâğıtlarından birini aşağıdaki şekilde kaydediyor : «Benüm şevketlü pâdişâhtım, bu duâcınuz abâ en cedd Pâdişâhumun müstakim ve müteşerri' duacısı olup dahi îcâb ider hal yoğiken nıahzâ nevalarına mu-tabaat itmediğümüz içim Es'ad nâm râşî ve mürteşî gelüp bir şeyhü'1-is-lâm iken terki edeb ve hetk-i hürmet idüp bize müşâfeheten zâlim ve dinsiz diyüp bu makûle elfâz-ı kabîha İle atâle-i lisân idüp ve sakakmuza yapışup bizi darb idüp meclisden ihrftc olundukda şâir ulemâ rinde olan zorbaları -&i merhum babanuzı kati iden mücbirilerdür- ayağa kaldırup tehezzüb ve oem'iyyet idüp bir alay ehl-i garaz bize eziyyet uzeredürler; ve asıl murâd-ları bu bahane ile tecemmu' idüp Pâdişâh'a hücum ve sû'-i

En ileri gelen ulemâdan yirmi zât ile yine ulemâdan ikîyüz kişi, hep birden saray-ı hümâyûna gitmek üzere, reîsü'l-ulemâ Kara-çelebî-zâde Mahmûd Efendfnin hanesinde toplandılar. Bu toplantı haber alınır alınmaz yeniçeri ve sipahiler ulemânın isteklerim si-lâhlarıyle tevsik etmek üzere hizmet arzettiler. Muhtelif esnaf da, tamâmiyle isyanı kendi menfaatlerine hizmet ettirmek düşüncesiyle, onlara iltihak etmek teklifinde bulundular. Ulemâ, esnafın ve askerin yardımlarını reddettiler. Lâkin dükkânların kapanmasını ve birçok ahâlînin kendi arkalarından saraya doğru gelmelerini men' edemediler. Saray-ı hümâyûna doğru yolun yansını katetmiş olduk-•ları halde, karşıdan kırmızı çuka dolamalı ve serâser kuşaklı bir haseki gelerek atından inip Matjmûd Efendi'nin üzengisini öptü. Ve şöyle bir hatt-ı hümâyûn sundu:

«İzzetli ulemâ efendiler, benüm abâ en cedd devletlim duacıları, ulemâ-i devletümsiz (devletimsiniz); ve size zulm ve cevr oldı-ğuna ve en ednânuzun hatırı rencide oldığnna kafan rızây-ı hümâyûnum yokdur ve her birinüze inayet ve riâyet murâd-ı hümâyû-numdur; elem çekmeyesiz. îmdi hatt-ı hümâyûnum vüsûl bulduk-da cem'iyyetle bir kadem dahî ileri geîmeyüp menzilinüze dağılasız, ve her muradımız ne ise yazup bildiresiz, ve bir iki gün sabr idesiz; murâdmuz ne ise bir hâl iderüz. Zinhar mazmûn-ı hatt-ı şerîfüme mugaayir iş itmeyesiz, ve's-selâm.».[365]

Ulemâ buna itaat ettiler ve bostancı ile birlikte Mahmûd Efendinin hanesine geri döndüler. Müftî aleyhine yalan gerçek suçla* malarla dolu bir mufassal arıza yazıldı.[366] Şeyhülislâm üç gün sonra azl olundu. Bahâyı Efendi ikinci defa olmak üzere makaam-ı me-şîhat-ı islâmîyeye geldi (17 Ağustos 1652 - 12 Ramazan 1062). Malları müsadere edilerek kendisi bu zamana kadar Yedikule'de mahbûs bulunan Gürcî Paşa'nın yeni müftî ile eski dostluğu olduğundan, onun nüfuzu te'sîriyle serbest bırakıldı ve Ohri sancağı verildi.[367]

---

kasddur. Bun-larun haklarından gelinüp te'dîbleri vâcib olmışdur; ve illâ yine fîtne-i azime İkaz itmeleri mukarrerdür.» s. 340. (Mütercim)

[365] Naîmâ'dan aynen. (Mütercim)

[366] Ulemâ, arîzalannı yazdıktan sonra, hasekiye yanıp yakılarak vak'ayı pâdişâha arz etmek üzere yemin verdiler. Bir aralık, kâğıdın sadrâzam ve müftî tarafından aldırüması korkusunu İzhâr etmeleri üzerine haseki «Behey efendiler, bu nasıl sözdür? Ben pâdişâh tarafından geldim, yine efendime giderim ve memur olduğum hizmeti müstakülen edâ ederim. Benim elimden kâğıdı almağa kim kaadirdir? Ya ben başımdan korkmazmıyım?» demeğe mecbur olmuştur. Elbette bu efendilerin çoğu haseki ağadan bu yolda sözler işitmek derecesinden yüksek bir iz'âna mâlikdiler; lâkin buna benzer topluluklarda çenesinde kuvvet olan zihnî durumlarının diğerlerine te'sîr etmesi umûmî kaaide olduğundan haseki ağa, halktan bir yığın câhillere akıllıca nasîhatlar verecek ahvâle vâkıf bir filim mertebesinde bulunmuştur. (Mütercim)

[367] Gürcî Pasa, KÖprülü'nün sadâretine çalışmasından dolayı ihtiyar Mîmâr Kaasım'ı Yedikule'de

Türkmen voyvodası Abaza Hasan hakkında bu esnada şikâyetçiler geldi. Sipahiler, arkadaşlarından birinin bir yeniçeri tarafından katledilmesinden dolayı isyan edecektiler. Kan için kan isteriz diyerek zabitlerini taşa tuttular ve fitnenin başı olan Cinci Yûsuf ile Arab Selîm'in arkasına takılarak Üsküdar'a geçtiler. Lâkin ulemâ, kati cinayetine karşı diyet alınabileceğini söylemeleri üzerine, sipahilerin ekserisi itaat ettiler. Suç ortakları tarafından terkedilmiş olan Yûsuf ve Selîm kaçtılar. Yûsuf Eskişehir'de yakalanarak boğuldu, Selim ise Haleb'e kadar giderek kurtuldu.[368]

Kadızâdeliler'le Şeyh Müridleri

Bahâyî Efendi'nin müftîliğinde Kadızâdeliler'le Şeyh Sivâsî'ye bağlı olanlar arasındaki çekişme hortladı. Kürd ulemâsından Molla Mehmed ile Tatar ulemâsından «Tatar İmam» lakabıyle ma*rûf diğer bir zât Birgili Mehmed Efendi'nin eseri olan «Tarîkat-i Muham-mediyye»ye i'tirâzlara dâir kitablar yazdılar. Zuhur eden galeyan üzerine Bahâyı Efendi Kürd Mehmed'i kendisini hayrına olan ihtarlarla tevbîh etti ve bir müddet ortadan çekilmek üzere 20 altın verdi. Kadlzâdeliler'in katlini taleb ettikleri Tatar îmam, şeyhülislâmın nezdihe giderek düşmanlarının arzusu yerine getirilmek için katle mahkûm olursa hükm-i tlâhî'ye razı olup, ancak muhaliflerin düşüncelerine aykırı olan beyanatının isbâtına hazır olduğunu söyledi ve bir katıra kitap yükletip bunları Fâtih Câmii'ne götürdü. Bu korkunç ilmî istihkâmın arkasında siper alarak hasımlarına: - «îşte meydân!» diyerek, hücuma davet etti.

Kadızâdeliler Tatar îmam'ın delillerine üstün gelecek deliller arayacak yerde, Birgili'nin Tarîkat-i lUuhanımediyye eserini redd ve inkâr etmenin dîne bir taarruz olduğunu ve buna karşı yazılan ki-tabların hepsinin yakılması için şeyhülislâma emir verilmesi lâzım geleceğini zât-ı şahaneye arzetmeyi, kendilerince daha münâsib gördüler.

Bununla beraber, Pâdişâh'ın emri üzerine ulemâ bir meclis akdederek Tarîkat-ı Muhammediyye'ye karşı yapılan taarruzların bâtıl olduğuna karar verildi. Ve Tatar îmam'a da selefin büyüklerinin eserlerine taarruzdan kaçınması ve aksi halde şiddetli cezaya uğrayacağı İhtır edildi (11 Ocak 1653

Kanukuyu'ya attığı zaman, zavallının burnunu akreb sokup, açılan yara burnunun bir tarafını götürmüştü. Gürel Paşa da bu defa Yedikule'de mahbûs iken başını akreb sokarak amelî nev'inden cezasını görmüştür. Naîmâ, s. 250. (Mütercim)

[368] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/525-527.

- 11 Safer 1063).

Taassup fikri bu tezahürat ile iktifa etmedi. Pâdişâh köşkünden iki kişinin tütün içtiklerini görmesi üzerine bunları idam ettirmek istedi. Lâkin müftî bunlar için şefaat ettiğinden, değnek cezâsıyle ve bir de tütün hakkındaki yasağın yenilenmesiyle yetinildi.[369]

Zelzele

Bu sırada Anadolu'da şiddetli bir zelzele oldu: Tire, Nazilli, Gev-şak,[370] Denizli, Sultanhisarı kasabalarında birçok binalar harâb oldu, altlarında birçok adam kaldı; Güz el his ar'da şehrin yansı yerle bir oldu. 3.000 kişi enkaz altında hayâtı terketti (23 Şubat 1653 -25 Rebîülevvel 1063). Kırk gün yer sarsıntısı devam etmiş ve siyah sular kaynamış ve devlet müverrihinin tâbirine göre, güya toprak sâkinlerinin isyanından dolayı titreyerek insanoğullarmın haksızlıkları sebebiyle yeryüzünde büyük bir yara açılmıştır.[371]

Sarıkamış Kazakları (Zaporog Kazakları)

Bu zamanda payitahtın en ziyâde dikkatini çeken ahvâl Venedik muhârebesiyle Hatman'lan Hemielniki kumandasında Lehistan'a karşı ihtilâl çıkaran Kazaklar'm taarruzları olmuştur. Kazaklar kısa bir zaman önce Karadeniz'in şark ve garb sahillerine taarruz etmişlerdi. 15 kayıkla Varna'nın alt tarafında balçığa çıkarak mıntıkayı yağma ettiler ve yaktılar. Misiuri, Terkof, Lehile'de meydana getirdikleri hasarlar üzerine sadrâzam yeniçeri mütekaaidlerini sahilin muhafazası için Boğaziçi'ne gönderdi. Kazaklar Akkirman'a çıkarak ahâliden bir kısmını da esîr alıp götürmüşlerdi. Şahbaz Pa-şa'nın büyük bir gemi ve dört kadırga ile yaklaşması üzerine bütün esirlerini îdâm ettiler ve îstefan Burnu altında cenge hazırlandılar. 16 kayıkları, yeniçerilerin yalnız bırakmış oldukları Şahbaz Paşa'yı çevirdi. Şahbaz Paşa, iki kayığı batırmaya muvaffak olarak, oradan kurtuldu. Sinop'ta kadırgaların kumandanı Mehmed'i asmak istedi. Lâkin Mehmed yeniçeri ocağından olduğu için, şehirdeki yeniçeri miralayı (çorbacısı) muhalefet etti. İstanbul'a dönüldüğünde Şahbaz Paşa Mehmed'den şikâyet

[369] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/527-528.
[370] Natmâ'da «Köşk.tür (Bugün de aynı ismi taşıyan yerdir).
[371] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/529.

etti. Sadrâzam, kapdânı Tersane Dîvân-hânesi önünde astırdı; Şahbaz Paşa'yı da habsetti.

1652 Aralık ayında (Muharrem 1063) müftî, Dinyepr[372] Kazakları Hatmanı ve Lehistan'a karşı isyan eden Hemielniki'den bir mektup aldı ki, emri altında bulunan 300.000 Kazak'tan 40.000'ini Osmanlı Devleti hizmetine vermeyi tekîîf ediyordu. Hemielniki, Osmanlılar elinde esîr bulunarak Türkçe ile ülfet peyda ettikten başka Kur'ân-ı Kerîm'i tetebbu' etmişti; öyle ki yan Müslüman bulunduğu, hattâ tamâmiyle Müslüman olduğu zannedilirdi. Şeyhülislâma mektup yazdıktan bir müddet sonra, Osmanlı usulünce kendisine hükümet berâtı verilmekle beraber, Moldavya'dan bir kısmının terkini taleb etmek üzere İstanbul'a dört sefir gönderdi. Hemielniki'nin murahhasları huzûr-ı hümâyûna kabul edildiler. Hükümetine" dâir de bir berât verilip, bunda Moldavya'dan arazî terkine dâir bir söz dere Edilmeyerek, yalnız Kazaklar'ın işgal etmekte oldukları araziden bahsedildi. Elçiler Tatar Hanı tarafından İsmail kadısına yazılmış ve kadı tarafından kendilerine tebliğ olunmuş olan bir mektubu da takdim ettiler. [373]

Kırım Hânı

Kırım Hânı, himâyesi altındaki birinin İsmail evkaafı mütevellî-liğine tâyin olunmasını teklîf etmişti. Lâkin yeni kızlarağası, bu vazifeyi murâd ettiği bir şahsa vermişti. Kırım Hânı kendi adamının reddedilmesinden kızarak, îsmâîl kadısına:

- «Kızlarağası tarafından nasb olunan mütevelliyi def et, yoksa seni de, mütevelliyi de öldürürüm» diye yazmıştı.

Sadrâzam bu mektubu okudu, bir şey demeksizin aldı, sakladı. Biraz önce Kırım Hânı'na kılıç ve kaftan gönderilmişti. Bunları götüren mîr-i alem Ahmed Ağa, döndüğünde, Hân'ın kılıcı hiç bakmaksızın yanma koymuş, kaftana yalnız sol kolunu sokmuş, sağ kolunu yere doğru bırakmış olduğunu ve kendisinin İstanbul'a firar eden iki esîri, İstanbul'da vükelâ tarafından satılmış olmasından şikâyet ederek, artık Pâdişâh'a esîr göndermeyeceğini

[372] Bu Kazaklar Zaporog ismini almışlardır ki, Dinyepr şelâlelerinden birinin adıdır. Türkler Dinyepr ve Buğ nehirleri arasında Sarı-su denilen bir bataklık münâsebetiyle «Sarıkamış Kazakları» derler, edilmeyerek, yalnız Kazaklar'm işgal etmekte oldukları arazîden bahsedildi. Elçiler Tatar Hânı tarafından İsmâîl kadısına yazılmış ve kadı tarafından kendilerine tebliğ olunmuş olan bir mektubu da tak-dîm ettiler.

[373] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/529-530.

ifâde ettiğini sadrâzama haber verdi.[374]

Tarhuncu'nun İdamı

Sadrâzam, mâlîye ile ilgili tedbirleriyle Kırım Hânı'nın, bütün büyüklerin, özellikle huzûr-ı şahaneye girip çıkanların husûmetini celb ettiği gibi, kapdân Derviş Paşa'nın da düşmanlığını tahrik etti. Geçen senenin sonbaharında, Derviş Paşa, Ahmed Paşa'nın sadâretinden beri misli görülmemiş bir debdebe ile İstanbul'a girmişti: Der-vîş Paşa'nın arkasında 2.000 süvari ve piyade ve 7.000 atlı vardı ki, bunlar Silistre'de, Bursa'da, Anadolu'daki irtikâblarmın semereleriydi. Tarhuncu Ahmed Paşa, elindeki parayı en çok sipahilerin tahsisatlarının Ödenmesinde kullanır ve bahriye hizmetlerini ihmâl ederdi. Kapdân paşa bundan dolayı birkaç defa şiddetli çıkışlarda bulundu. Bir gün Tersâne'de sadrâzam ve defterdar Surnazen Mustafa Paşa'yla devlet işleri hakkında görüşürken, defterdara:

- «Mutlaka bana para vermelisin» demesi üzerine, defterdar:
- «Sana parayı taştan kesecek değiliz» cevâbını verdi.

Çekişme büyüdü. Nihayet defterdar, kendisinin de onun gibi ve-zîr olduğunu ve fakat onun gibi celâK olmamış bulunduğunu ve kapdân paşanın zulümleriyle âlemi harâb eylediğini söyledi. Kapdân paşa:

- «Ben mi celâliyim? Sultân IV. Murad gibi bir kahraman zamanında hududun durumunun tanzimi bana bırakılmadı mı?» diye bağırdı.

Ancak hiddetinden nefesi kesildiğinden, sözünde devam edemedi. Sadrâzam konuşmaya müdâhale etmek istediğinden, kapdân paşa hiddetini ona tevcih ederek, vaad ettiği paraların te'diyesini te'-hîr etmek suretiyle kendisiyle oynamış bulunduğunu söyledi ve bundan sonra havale kabul etmeyeceğini, kendisine nakden 300 kesenin verilmesi lâzım geleceğini beyân etti.

Bu çekişme, üçüncü şahıslar tarafından, ağırlığım artıracak tafsilâtla Pâdişâh'a yetiştirildi. IV. Mehmed sadrâzamla kapdân paşayı huzuruna getirtti. Kapdân paşa, nakden 20 kese almamış olduğunu isbât etti. Sadrâzam da, cevaben, havalelerin nakid hükmünde olduğunu, bunların ödeme zamanlarının girmesine kadar bekleyerek askerin maaşını kendisinin verebileceğini ileri sürdü. Pâdişâh bu izahattan memnun olmayıp, o vakitten itibaren Tarhuncu Ahmed Paşa'nın azline karar verdi. Lâkin

[374] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/530.

sadrâzamın düşmanları, kendisinin düşmesinden sonra tekrar hükümet dizginlerini ele almak üzere dönebileceğini düşünerek, katlinden başka şekille hoşnûd olamazlardı. Tarhuncu'nun kapdân paşa ile düşmanlığının saltanat tahtında bir ihtilâl tertîbleyerek Şehzade Süleyman'ı tahta oturtmak tasavvurunda bulunduğu halde, bu hususta Derviş Paşa'nın muvafakat göstermemesinden meydana geldiğini Pâdişâh'a telkin ettiler. Sultân Mehmed'in şübheleririi te'yîd etmek için eski yeniçeri ağası Süleyman Paşa'yı kullandılar. Süleyman Paşa'nın sâdedilliğinden istifâde ederek, kendilerinin tahayyül ettikleri tertibin doğru olduğunu Pâdişâh'a söyleyecek olursa, sadârete yükselebileceğine ikna ettiler. Bu entrika hemen hemen tamâmiyle muvaffak olarak, Sultân Mehmed, Tarhuncu'nun bertaraf edilmesini kararlaştırdı; bununla beraber kendisine görünüşte bir emniyet vermiş olmak için, Nev-rûz'dan beş gün önce sadrâzamın idaresi hakkında övgü dolu bîr hat ile bir samur kürk ve murassa bir hançer gönderdi.

Müneccim-başının Nevruz için hiçbir hayırlı haber vermemiş olduğu sadrâzam, Pâdişâh'ın iltifatının bu yeni delillerinden dolayı tebriklerini arzeden hey'ete:

- «Siz pâdişâhların lütuf ve kahırlan muamelelerini bilemezsiniz! Bunlar hep benim idamıma mukaddimedir.» dedi.

Bir gün kazasker Hüsâm-zâde, böyle uğursuz saymanın münâ-sib olmadığını söyleyince, ona da:

- «Efendi, ben Pâdişâh'a hizmet etmek için bütün dünyâ ile bozuştum; böyle herkese mukaavemet etmekle kendimi harâb edeceğimi düşünmedim. Şimdi ekdiğimi biçiyorum.» cevâbım verdi.

Hatt-ı hümâyûnun çıkmasından üç gün sonra, yâni Nevrûz'dan evvelki ilk dîvânda, sadrâzam fena rüyalar görmüş olduğunu beyân ederek, hazır bulunan memurlara bir daha görmeyecekmiş gibi veda etti. Nevrûz'da, Pâdişâh'a mu'tâd hediyeleri gönderdi. Zât-ı şâ-hâne bunları getiren şahsa hil'at giydirerek memnuniyetini izhâr etti. Tarhuncu, Nevruz girdiğinde hiçbir elem verici hâdise vuku bulmamış olduğu için[375] biraz emniyet bularak, bâzı işlerin düzeltilmesi için tersaneye gitti. Ancak oraya gider gitmez hemen saraya gelmesini emreden bir kâğıd aldı. Hemen abdest alarak, yanında bulunanlara:

- «Sizi Allah'a ısmarladık; âhiret hakkım helâl ediniz! Bize gadr edenler

[375] Çünkü müneccim-başı Nevrûz'da bâzı .kutûât ve mahâzîr, vardır demişti, Naîmâ, s. 297. (Mütercim)

de muammer olmazlar, inşâ'ali ah!» dedi ve namaz kılıp istiğfar eyledi.

Yolda, tezkirecisine:

- «Çelebi! Şimdi beni alıkoyup öldürseler, korkar mısın?» deyince, tezkireci:

- «Bu nasıl sözdür? Böyle vehimlere kapılmayınız!» tavsiyesinde bulunmuş olduğu halde, Tarhuncu, şehâdetin canına minnet olduğunu ifâde etmiştir.

Huzura girince Pâdişâh kendisini azarlayarak kaldırılmasını emrettiğinde, Tarhuncu:

- «Pâdişâhım beni gadren öldürüyorsun; Rûz-ı Mahşerde iki elim yakandadır.» sözlerini söylemiştir.

Pâdişâhın işareti üzerine bostancı-başı, talihsiz veziri boğdu; cesedi Saray'dan Demirkapı önüne atıldı (20 Mart 1653 - 20 Rebîülâhir 1063). Müteveffa Mûsâ Paşa'nın nikâhlısı olan Tarhuncu'nun kızı, babasının na'şını kaldırmak için izin alarak, Üsküdar'a defn olundu.[376]

Sadrazam Derviş Paşa'nın İdaresi

Kapdân Derviş Mehmed Paşa sadâret makamına tâyîn olunarak, işlerin idaresine başlamasını kötü mâlî tedbîrlerle ve bir takım idamlarla ilân etti. Kendisini ağır surette tahkir etmiş olan Surna-zen Mehmed Paşa'dan intikam almaya bilhassa can atmakla beraber, mâlî müzayaka şiddetli ve hazînede para mevcut olmadığı için, iki ay hizmetinde bıraktı. Lâkin bu müddet geçtikten sonra azlederek[377] yerine ba-bâkî kulı Mustafa Ağa'yı tâyîn etti ve uhdesine beğlerbeğilik payesi verdi.[378] Surnazen Tamışvar valiliğine ve Tamışvar vâlîsi bulunan Emîr Paşa Kanije'ye gönderildi. Eski reîs-ülküttâb Mevkûfâtçı Mehmed Efendi baş-muhâsebeci ve dâmâdı Bolulu Mecdî Mehmed Efendi cizye muhasebecisi oldu. Tarhuncu*nun düşmanlarıyla suç ortaklığı etmesine mukabil sadâreti ümîd etmiş olan Süleyman Paşa Girit'e gönderildi ve fakat Pâdişâh'a müracaatı üzerine Malatya sancağı has olarak uhdesine verildi. Derviş Paşa'nın henüz kapdân

[376] O zaman müverrihlerinin hepsinin şehâdetiyle anlaşılır ki. Tarhuncu Ahmed Paşa doğru ve devlet hazînesinin ıslâhına çalışmış bir sadrâzamdır. Kendisine yüklenebilecek yegâne kabahat «msâk.dir ki, bu da «nehhâb» (çapulcu, yağmacı) ve «vehhâb» (bağışlayıcı, cömert) olmadığına delâlet eder ve lehine şehâdet eder. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 530-532.

[377] Nalmâ, Surnazen'in defterdarlıktan azline cumâdelulanm birinci gününü târih gösterdiğine nazaran, Derviş Paşa zamanı defterdarlıkta pek az kalmış olmalıdır- Nalmâ, s. 301- (Mütercim)

[378] Nalmâ, «emtrü'l-ümerâhk» diyor, s. 302. (Mütercim)

iken kendisinden bir Arab atı isteyip de alamamış olduğu segbân-başı, bu cimriliğinin neticelerinden kurtulabilmek için, istenilenle birlikte diğer dokuz atı eyerlenmiş olarak takdim etmekte sür'atli davrandı. Lâkin Derviş Paşa, vaktinden sonra ve menfaate müstenid olan bu cömertliği kabul etmeyerek, segbân-ba-şıyı Ohri sancağına gönderdi.

Sadrâzamın aslen Macar olan çaşnigîr-başısı bir mektup götürmek üzere Viyana'ya giderken Karînâbâd'da bâzı kötülüklere tevessül ettiği halde, kadı müsâade etmemişti. Döndüğünde kadıyı döğ-müş olduğundan, İstanbul kadısı tarafından katline fetva verilerek, müftî de bunu tasdik etti. Ancak silâhdâr, vaktiyle hademeden olan çaşnigîri sahiplenerek, îdâm bedeli olarak 500 guruş alınmasına müsâade aldı. Sadrâzam bu şekli kabûî etmemek istediyse de, Enderun halkının ısrârıyle anlaşma kararlaştırıldı. Ancak daha sonraları silâhdâr vezâret rütbesiyle çıkarılmak istenildiğinde, müftî efendi si-lâhdârlara vezâret verilmesinin otuz yıl Enderun'da hizmet etmeye bağlı olup, biri sekiz yıllık bir silâhdâr çıkmak isterse müteferrika-lık, yâhud kapıcı-başılık ile kanâat etmesi lâzım geleceğini arzede-rek, silâhdârın ümidinin gerçekleşmesine mâni oldu.

Maktul sadrâzamın kedhudâsı Mü'min Ağa hapsolunmuştu. Kurtulmak ümidiyle 90 kese verdiyse de, bunun da faydası olmadı. Nihayet kayınpederi Siyâvuş Paşa şefaat ederek 90 keseyi 130'a çıkarmak üzere kefîl îtâsıyle kurtulabildi. Mü'min" Ağa'nın kabahati şu idi ki, Valide Sultân'm kahveei-başısı Şa'bân Ağa, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında 130 akçe ile tekaüd olmak istemişti; Şa'bân Ağa bu haberle kedhudâ Mü'min Ağa geldiği zaman, Mü'min Ağa baltacılar kedhudâsının bile 80 akçe ile tekaüd edildiğinden bahsederek, meşrebi malûm olan sadrâzamın 130 akçeye muvafakat etmeyeceğini kendisine ifâde etmiş ve hakîkaten Şa'bân Ağa daha sonra Tarhuncu'nun huzuruna çıkınca, o da kedhudâsının dediğini söylemişti.

Adana Vâlîsi tbrâhîm Paşa nâmında bir zâlim belde kadısını Öldürmeye kalkıştığı halde bunu yapamamışsa da, daha sonra adamlarından birinin ve sonra kendisinin kötü hareketlerinden dolayı, ahâlî kendisini öldürmüştür.

îbşîr Paşa, Haleb valiliğinde tehdîdkâr bir tavır göstermeye devam etti. Bu zâlim riyakâr, gaddarca hallerini takvâ-fürûşlukla Örtüyordu. Pazartesi ve perşembe günleri oruç tutar, fakat mahbûs-ları açlıktan öldürürdü. Gecenin bir kısmını namazla geçirir, fakat bütün gün halka zuhnederdi. Asla kahve içmez, mezâlim şaraba nûş ederdi. Hiç tütün kullanmaz, fakat mağdurlarının kanından çıkan dumanlarla keyif çatardı. Takva sahiplerinin

kutbu olmak isterdi, fakat istibdadın mihveri idi. Sadrâzamın İstanbul'a gelmesi için yazdığı dâvetine karşılık itaatkârca cevap yazmakla beraber, askerini takviye etti.[379]

İdamlar Ve Müsadereler

IV. Murad zamanında îdâm edilen Urmiyeli meşhur şeyhin hem-şîre-zâdesi Şeyh Mahmûd -ki Saçlı diye yâd olunurdu- bu aralık istanbul'a gelerek ibâdet ve tâatı ve hükümet aleyhine sözleriyle şöhret kazandı. Aynen söylerdi ki, Devlet'e her musibet, Valide Sultân'm hükümet işlerine karışmasından kaynaklanmakta olduğundan, saraydan def edilmedikçe Devlet iktidarsızlık içinde kalacaktır; binâenaleyh ya Eski Saray'a gönderilmeli, yâhud eyâlet paşalarının biriyle evlendirilmelidir. Bir valide sultânın kocaya verilmesi gibi yeni bir fikir pek garîb göründüğünden, Şeyh'in kendisine böyle şeyler söylemiş olduğu nakîbü*l-eşrâf ile sadrâzam arasında cereyan eden müzâkere üzerine, böyle bir mukaddes sıfat taşıyan şahsı, her-

şeyden masun olması lâzım geleceği hakkındaki umûmî fikiri yara-lamaksızm dedikoduya son vermek için, Şeyh Mahmûd mecnûn sayılarak, zincirler içinde Süleymâniye Camii yanındaki timârhâne-ye konuldu. Ancak dostları ve taraftarlarını toplamaya imkân bularak, onlara hakikati söylemiş olduğu için zincire vurulmuş olduğunu söyledi. Dîvân, bunun üzerine, Şeyh'i def etmeye karar vererek doğum yerine sürdü.

Mora'da beğlerbeği Kürd Ahmed Paşa ile Trapoliçe muhassıllı-ğına gönderilen kapıcı-başı Yûsuf, eyâlete girmelerine mâni olmak isteyen Halîl Ağa nâmında biriyle biraderini îdâm ettiler. Halil Ağa'-nın diğer bir kardeşi İstanbul'a müracaat ederek Uzun Yûsuf un gadrinden ve sarıcaların zulümlerinden şikâyet etti. Yûsuf tevkif edildi ve daha sonra 130 kese vereceğini vaad etmesi üzerine parasız tah-lîye edildi. Fakat yeniden şikâyetler vuku bulması üzerine, Yûsuf:

- «Bana zâlim ve gaddar diyorlar, öyle olmasaydım me'mûri-yetimde dörtyüzbin akçeyi nasıl kazanabilecektim?» demiş ve bu söz sadrâzama yetiştirilmiş olduğundan, Yûsuf boğuldu. Bu suretle sadrâzam, Yûsuf'un vaad ettiği 130 keseyi kaybetmiş ve şikâyet edenler de ümîd ettikleri tazminattan mahrum olmuşsa da, maktulün hak-etmiş olduğu şu muamele,

[379] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/533-534.

halkı memnun etti.

Boyacı Hasan'ın da bu aralık îdâmı umûmî hoşnudluğa sebep olmuştur. Boyacı Hasan, ağaların katlinde cellâdlık vazifesini gördükten sonra, Gyula (Güle) sancağı mutasarrıflığına gönderilmiş ve bu sene kapıcı-başılıkla Surre-emîni olmuştu. Bulunduğu yerde gaddarca zulümler yaptı. Vergi tahsiline çıktığı zaman erkekleri bulamazsa kadınları zincire vurdururdu. Hattâ zincirdeki kadınlardan biri mihnete tahammül edemeyerek can verdiğinde:

- «Ölüyü beraber taşıyıp da muazzeb olsunlar; fena koku kendilerini bir an evvel paralan ödemeye mecbur eder» diyerek, zincirin kilidini kendisi alıp saklamıştı. Zindancı daha merhametli olup, Ölünün başını keserek, vücûdunu zincirden çıkarmıştır. Babasının zeametini gasbetmiş olduğu bir çocuk Üsküdar'a gelip de Pâdişâh'a bir arzıhâl takdim etmenin yolunu bulmamış olsaydı, Boyacı Hasan zulmünü daha ileriye götürecekti. Lâkin bu zeamet mes'elesi îdâma mahkûm olmasına sebep oldu.[380]

Kastamonu sancağı beği Kara Şatır da zulümlerinden dolayı istanbul'da îdâm edildi. îsyân eden ağaların icrââtına vâsıta olmuş, sonra gizlenmiş olan Türk Ömer Ağa, inzivaya çekildiği yeri terk etmek ihtiyatsızlığında bulunarak, o da sadrâzamın huzurunda Öldürüldü.

Fakat bu idamların hiçbiri sabık kapı-ağası ak-ağalardan Abdur-rahmân'ın îdâmı kadar dikkate değer ve ehemmiyetli olmamıştır. Abdurrahmân, Sultân İbrahim'in boynuna takılan felâket kemendini eliyle çekmiş[381] ve Sultân Mehmed'in cülusundan sonra valilikle Mısır'a gitmişti. Selefi Tarhuncu Ahmed Paşa'ya kötü muamelede bulunduğundan, Tarhuncu sadrâzam olunca, hakaretlerinin intikamım almak üzere kendisini İstanbul'a davet etmişti. Abdurrahmân Paşa, bin türlü bahanelerle yollarda kalarak, henüz Konya'ya geldiği sıradaydı ki, Tarhuncu'nun düştüğü haberini

[380] Bu çocuğun babası Anadolu zatmlerinden idi; zalmin vefatında çocuk Pâ-dişfih'a arzıhâl verdi, babasının zeameti hatt-ı hümâyûn üe kendisine ihsan edildi. Tarhuncu'nun sadâretinde Boyacı Hasan sadrazamı sıkıştırıp zeameti zabt etmişti. Çocuk bu defa Üsküdar'a gelerek. Pâdişâh câmi'e giderken arzıhâl sundu. Pâdişâh çocuğu tamdı. «Benfim zeamet viröp çerâğ itdügüm çocuk degül mi?, diye sordu. «Evet, odur» dediler ve tafsîl-i mâcerâ eylediler. Pâdişâh Boyacı'nın hemen îdâmıyle zeametin çocuğa iadesi İçin hat yazdı-Nalmâ'ya müracaat s. 324. {Mütercim)

[381] Sultân ibrahim'in tahttan indirilip hapsedildiğinin dördüncü günü Sofu Mehmed Paşa dîvândan hanesine gelip attan ineceği sırada, Abdurrahmân'ın babalığı olan kaba sakal bir kapıcı beygirle geldi, «Sultânım, kapı-ağası dualar eder, Sultân İbrahim mahbesden çıkmış, dedi. Sadrâzam hemen saraya giderek ve şeyhülislâmı davet ederek, kat! vak'asi zuhur etü. Kati sırasında cellâd Kara Al! imtina ederek feryâd ettikçe -vücûdunun bütün parçalan pâdişâhın ni'metiyle müteşekkil olan- bu hâin kocaman vücûduyle cellâda hücum ederek «Tfe bre roel'Ûn! îşini gör?» diye Kara Alî'nin ensesine yumruk vurur, cellâd yumruk yedikçe yerlere kapanırdı. Naîmâ'ya müracaat, s. 326. (Mütercim).

aldı. Artık kendisini tam bir emniyet içinde addederek, büyük bir sür'atle İstanbul'a geldi ve sadrazamlığı satın almak için saraydaki muinleri vâ-sıtasıyle Pâdişâh'a 500, Vâlide'ye 100 kese arzetti. Derviş Mehmed Paşa bu entrikadan haberdâr olarak, Abdurrahmân'dan Mısır hazînesine borcu olan 2.000 keseyi taleb etmekle beraber, Pâdişâh'a bir arîza yazıp Sultân İbrahim'in cellâdı olduğunu ve cinayetinin hâtırası olmak üzere Sultân İbrahim'in kanlı bir kaftanını saklamakta bulunduğunu veıPâdişâh'ı 500 kese para ile iğfal etmek istediğini bildirdi. Valide Sultan'a da bu yolda bir kâğıd yazdı. Pâdişâh'a ve Vâlide'ye olan kâğıdlarla, sadrâzamın beraber göndermiş olduğu Mısır'dan gelme defter saraya vardığında, sadrâzamın telhisi üzerine: - «Hemen kati eyleyesinJ» diye hatt-ı hümâyûn yazıldı. Derviş Paşa başka bir arîza daha takdim ederek, Abdurrahmân Paşa vezîr bulunduğu için kanun hükmü gereğince ancak sarayda cezasını görmesi lâzım geleceğini bildirdi. İşte Osmanlı Devleti târihlerinin kendisinden bahsetmekte olduğu nüfuz ve kudret sahibi hadım-ağalardan birinin sonu budur.

Abdurrahmân Paşa'nın îdâmı ve Süleyman Ağa'mn uzaklaştı-rılmasıyla sarayda hadımların te'sîri mahvedilmiş ise de, kadınların te'siri zeval bulmamıştı. Hâmisi bulunan Büyük-Vâlide Sultân'ın kahveci-başı Şa'bân Halîfe'yle evlendirdiği Sultân Mehmed'in dadısı (Melekî Kadın) ile yine Büyük Valide Sultân'ın teveccühünü kazanmış bulunan ve Erzurum beğlerbeği Murtazâ Paşa'nın zevcesi olup kocasına Bağdâd valiliğini alan Anber nâmındaki câriye, Ha-rem'in son nefesini vermekte olan nüfuzunu ihya etmek tehlikesini gösterdiler.

Sipahilerin ulufe istemek üzere İstanbul'a gelecekleri, Abaza Ha-san'm da büyük bir kalabalıkla ortaya çıkacağı söylentileri yayılmıştı. Sipâhî zorbaları bakıyyesinden Yûsuf Ağa'mn Üsküdar'a gelip konduğu anlaşıldığından, kızıl-bayrak ağası Şa'bân Ağa, bölük çavuşları ve üçyüze yakın silâhlanmış sipâhî ile gönderilerek, Yûsuf Ağa tutuldu ve sadrâzama getirildi; boğuldu, cesedi denize atıldı (30 Ağustos 1653 - 6 Şevval 1063).

Müteakiben Abaza Hasan da yalnız kendi adamlarıyle İstanbul'a gelerek söylentiler kesildi.

Sadâretten ayrılmasından sonra Bu din valiliğine gönderilmiş ve bu defa yerine Ken'ân Paşa tâyîn edilmiş olan eski sadrâzam Murad Paşa kapdân-pagalığa tâyîn olundu ve kendisine sadrazam Derviş Mehmed Paşa tarafından kaftan giydirildi. Geçen sene vuku bulan. hezimetten beri Patras (Balyabadre)'da sakin bir hayâtı tercih etmiş olan eski kapdân Hüsâmbeğ-

zâde Alî Paşa, Karlı-ili sancak beği genç Abdi Paşa tarafından tutularak istanbul'a gönderildi. Kendisinden 200 kese akçe istenilerek Yedikule'ye atıldı. Sonra hürriyeti ve malları iade edildi. Abdî Paşa, ma'hûd Yûsuf un mezâlimini geçen vâki' zulümlerinden dolayı, az daha îdâm olunacak iken, hâmisi olan Morali defterdarın şefaatiyle yakayı kurtardıktan başka, hakkında tahkikat yapılmasından da vazgeçilerek Tamışvar valiliğine tâyîn olunmuş olan eski defterdar Surnazen Paşa'dan 200 kese tahsil etmek göreviyle Budin vâlîsi nezdine mübaşir olarak gönderildi.

Sadrazamlık ümidiyle Tarhuncu'nun azline yardım etmiş olan eski yeniçeri ağası Süleyman Paşa, memuriyet mahalli olan Girit'e gitmek üzere emir almıştı. Malmövazi'ye[382] vardığında vefat ederek mallan hazîneye geri verildi.

Bu sırada zât-ı şahane biraderi Şehzade Süleyman'ı sarayda Şim-şirlik Kasrı'nda ikame etmiş ve bundan böyle bir dâire velîahd şehzadelerin ikametine tahsis edilmiştir. III. Mehtned zamanına kadar velîahdler valilik ile Anadolu eyâletine gönderilirdi. O zamandan beri velîahdlere sancak tevcih olunur ve fakat kendileri gitmeyip mütesellim ma'rifetiyle idare edilir idi. IV. Mehmed'den itibaren pâdişâhın oğul ve kardeşleri yalnız her türlü unvan ve me'mûriyetten değil, hürriyetlerinden de mahrum edilerek «mahbûsîn-i devlet» (devlet mahbûsları)*e benzetilmiştir.[383] IV. Mehmed başka bir tedbîr daha aldı: Tek bir şahısta muhtelif memuriyetlerin menfaatlerinin birikmesini men' etti. Bu karardan ve bâzı ulemânın vefatından dolayı birçok ilmiyye hizmetleri açık kalarak, yeni terfîler uygulamaya konuldu.[384] Vefatları vuku bulan ulemâ arasında, Hacı Kalfa'nın bir müddet kendisinden ders almış olduğu Ârac Mustafâ Efendi'yi; Hazret-i Peygamberin irtihâlinden sonra ilk defa olmak üzere recm cezasını tatbik etmiş olan Bâyezîd-zâde'yi; Azîz Efen-di'nin biraderi ve birçok cami ve medreselerin banisi Karaçelebî-zâde Mahmûd Efendi'yi[385] ve taassubtan

[382] Naîmâ'da Menekşe, s. 326. (Mütercim)

[383] Avrupa'da hâkim kararına istinaden değil de, siyâsî sebeplerden dolayı devletçe tevkîf olunan hükümdar ve prenslere «devlet mahbûslan» denilir. (Mütercim)

[384] Bunu Hammer yanlış anlamıştır. Kazalara müddetlerini tamamladıkça, birbirini müteâkib zabt etmek özere birçok hâkimler tâyin olunduğundan, zuhur eden hatt-ı hümâyûn .erdâf-ı kuzât» hususunu men' ile yalnız bir hakimin müddetinin bitimine dört ay kaldığında yerine diğerinin tâytn olunabilmesini ve bir de kazaların imtihan ile verilmesini emrediyordu. Bunun boşalan yerlerin çokluğunda rolü olacağı tabiidir. Naîmâ'ya müracaat, s. 373. (Mütercim)

[385] Naîmfi, s. 264. Karaçelebî-zâde Mahmûd ETendİ'nin bir latifesini nakleder. Ulemâdan Orman! Mustafa Efendi bir gün Mahmûd Efendi'nin hanesine giderek «Bagçenizi görelim* demiş; birlikte dolaşmışlar. Bahçeye iyi bakıla-manuş olmasından Mustafa Efendi «Bagçeniz ormana dönmüş» deyince, Mahmûd Efendi «Ya sizi niçin gezdiriyoruz?» cevâbını vermiş. (Mütercim)

âzâde bulunan müftî Bahâyı Efendi'yi[386] zikr etmeliyiz. Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunu Ebû Saîd Efendi, ilmîye mansıblarm en üst kademesi olan bu mansıbda Bahâyî Efendi'ye halef olmuştur.[387]

Hindistan Ve Lehistan Elçileri

1653 senesinde Osmanlı payitahtı Hindistan hükümdarı Cihân-şâh'tan bir elçi gelmesiyle fevkalâde temaşasını görmüştür. Osmanlı Pâdişâhlanyle Hindistan Şahları arasında mevcûd olan eski dostluk birçok durumlarda yenilenmişti. Sultân Süleyman'ın saltanatı za-mânmda Delhi Hükümdarı Bâb-ı Hümâyûn'a iltica etmiş ve Güce-rat Hükümdarı, sefaret vâsıtasıyle Sultân Süleyman'dan yardım istemişti. IV. Murad zamnında Moğol hükümdarı Baysungur Mîrzâ Osmanlı Devleti'nin himayesine girmiş ve Cihân-şâh'm gönderdiği bir sefiri IV. Murad Bağdâd seferi esnasında Musul'da kabul etmiştir. IV. Murad'm Cihân-şâh'm sefirine verdiği mektupta ihtiram ifâde eden bâzı tâbirlerin unutulmuş olmasından dolayı, Delhi sarayı pek müteessir oldu. Sultân îbrâhîm'in saltanatının başlarında ve Kara Mustafa Paşa'nın sadâretinde Moğol hükümdarı Bâb-ı Hümâ-yûn'a gönderdiği yazıda, hakkında kullanılmış olan tâbirlerden şikâyet ederek kendisinin mutlak iktidarını, memleketinin genişliğini tantanalı bir surette tafsil etmiştir.

Üç sene önce Hindistan'a seyahat için giden bir Türk Şâh'a hitaben bir nâmeyi hâmil idi kî, bundan Sultân IV. Mehmed'in cülusu haber veriliyordu. 11 Şubat 1653 târihinde yine bu Türk, Seyyîd Hacı Mehmed nâmında bir Hind elçisiyle birlikte İstanbul'a döndü.[388] Hind sefiri, 30.000 guruş kıymetinde hediyeler getiriyordu. Kabul gününde, Seyyîd Hacı Mehmed Pâdişâhla bir nâme takdim etti ki, Özbekler'in çıkardıkları karışıklıklar hakkında tafsilâtı ihtiva ediyor ve Nezîr Hân'ın vefatı, onun oğlu Abdülazîz'in itiraz edilmeksizin hükümeti kabulünün bu duruma son verdiğini belirtiyordu. Sultân Mehmed Seyyîd Hacı'ya Cihân-şâh için bir nâme, zümrüd ile müzeyyen bir hançer, 20 güzel câriye ve rantları ve dizginleri 90 kese kıymetinde bir at verdi. Sefir, kendisi için de kıymetli kürkler, bir at,

[386] Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mahdumu Azîz Efendİ-zâde'dir. Sırasıyle tahsflini ikmâl etmemiş ise de, tabfatı hiddetli olmakla ve zekâ ve fetânetle mevsûf, şiir yazmakta mahir idi. Fezleke'ye bakınız. (Mütercim)
[387] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/534-539.
[388] «Bundan akdem tarafı saltanatdan nâme-i hümâyûn ile Seyyîd Muhyiddîn Hind pâdişâhı tarafına ilçilik İle gönderilmiş idi. Hâlâ Hind pâdişâhı olan Ş&h-Cihfin'dan dahî Seyyîd Hacı Mehmed^ nâm flçi mükellef bedâyfiy-ı girân-bahâ ile gelüp evâhir-i Receb'de âsitâneye vusul bulmışidi.» Naîmfi, s. 342, 343. (Mütercim)

6.000 altın aldı. Hacı Mehmed, vezirlerin, müftînin verdikleri ziyafette ilim ve irfandan haberdâr olduğunu gösterdiğinden, Osmanlı medeniyetini Şâh'ın sarayında temsil edecek bir elçi seçilmesi için müşavere olundu. Lâkin liyâkat sahiplerinden birinin seçilmesi hakkında öne sürülen deliller, yapılacak işe karşı te'sîrsiz kalarak, müteveffa sadrâzam Salih Paşa'nın biraderi olup kaba bir adam olduğu halde sefaret masraflarını kendisi halledeceğini taah-hüd eden Zülfekaar Ağa bütün rakîblerine tercih edildi. Zülfekaar Ağa'nm hamâkatini anlamakta zahmet çekmemiş olan Seyyîd Hacı Mehmed Öyle bir arkadaş ile seyahat etmek istediğinden, Yemen imamı Osmanlı Devleti ile pek iyi münasebetler içinde bulunmadığından, Zülfekaar Ağa'nm kendisine refakat edemeyeceğini ifâde etti. Bu mülâhazanın asıl sebebi bilinmeyerek yâhud bilinmiyor gibi gösterilerek Osmanlı sefirinin Mekke'ye kadar Hind elçisine refakat edip, oradan deniz yoluyla devam etmesine karar verildi.

29 Mart 1654 (10 Cumâdelulâ 1064) târihinde istanbul'a bir Lehistan elçisi geldi. Nikola Grizmata Bieganovski adını taşıyan bu sefirin vazifesi, geçen sene Lehistan ile Kınm Hânı arasında akdo-lunan ahidnâmeden kaynaklanmıştı. Üç hafta sonra, maiyyetlerin-de on kişi ile Kazak temsilcileri çıkageldiler. Bunlar Bâb-ı Hümâyûnun himayesini taleb etmekle beraber, Lehistan ile muharebeleri sona erdirdiği ve Fodolya kendilerine terk olunduğu takdirde 40.000 altın vergi ödemeyi teklif ediyorlardı. Huzûr-ı şahaneye Lehistan elçisiyle birlikte kabul edildiler. Elçi bu muameleden şikâyet etti. Sadrâzam, Kazaklar'ı; giymiş oldukları koyun postlarından tecrîd ederek kendilerine hü'at giydirdi. îki temsilci kırmızı çukadan yapılmış birer kapaniçe, iki kâtib kırmızı Şâm kumaşından birer ka-paniçe, maiyyetlerindeki on kişi de yine aynı kumaştan birer hil'at aldılar.

Eflâk Voyvodası Matyas Basaraba, Moldovya Voyvodası Leopol'ü ve onun dâmâdı THmote Hemielniki'yi mağlûb etmiş ve Timote'yi Suçava'da kurşuna dizmiş olduğu gibi, Moldovya Prensliği'ne Lo-gotet Gürgiz'i bırakarak, 20.000 altın mukabilinde himaye ettiği kişinin beğliğini tasdikine dâir bir berât almıştı. Eski Moldavya Prensibin istanbul'da bulunan oğlu tarafından yapılan müracaat ve iddianın bir faydası olmadı. Silistre Vâlîsi Siyavuş Paşa Besaraba'ya, birincisinde sekizbin ve ikincisi beşbin guruş mukabilinde iki sahte Radul satmak istihzasında bulunmuştu.[389]

[389] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/539-540.

Kırım Hanı'nın Moldavya'daki Akınları

Kırım Hânı, Hemielniki'ye göndermiş olduğu mahremi Sefer Ağa vâsıtasiyle, Lehistan Kralı'nın külliyetli bir ordu ile Bar'da bulunduğunu ve bu ordunun içinde yalnız Almanlar'm sayısının 20.000'i bulduğunu haber alarak, düşman toprağını istilâya karar verdi. Bah-çesaray'dan gidişinden beş gün sonra, hükümetinin hududunda bulunan Frenk-kirman'a vardı (25 Eylül 1653 - 3 Zilka'de 1063). Bfr gün istirahat ederek, ertesi gün Tatarlardın öz Gölü (özü Gölü) adını verdikleri Dinyepr'e vasıl oldu. Ertesi gün Türklerin Aksu dedikleri Buğ nehri sahillerine geldi. Burada Pâdişâh tarafından Hân'a kılıç ve hil'at getirmekte olan Bekir Ağa, Tatar ordusuna mülâki oldu. Çarogrod'da yerleştikten sonra leşkerini Bar ve «Kambinek'e (Kapaniçe) kadar bütün mıntıkayı talan etmek üzere gönderdi. Müverrihler birçok cengler yapıldığını yazarlar ki, bunlarda nöbet nöbet gah galib ve gâh mağlûb olmuşlardır. Orini'de Telezinski kumandasında bir Lehli fırkasına galebe ettiler. Fakat Zinkovçe'de Semberg ve Mikiesa kumandasında bulunan Leh ve Macarlar'a mağlûb oldular.

Hohula nâmındaki kumandan, Smankovçe'de yapılan çarpışmada üstün geldiği gibi, bir Eflâk palatini Pötökİ dahî Smonriça geçidinde Tatarlar'ı bozdu. Jan Sapieha, Tatarlardı Barçkova'dan çıkardı ve Klodinski 2.000 süvari ile Hân'ın bulunduğu Güdrençe'ye kadar ilerdi. Lâkin hayvanlar için ot bulunamaması ve kışın yaklaşması, her iki tarafın düşmanlığa ara vermesine sebep oldu. Hân atalığı, başka bir tâbirle veziri Sefer Ağa'yı Leh ordusu generaline gönderdi, Lehistan Kralı da bilmukabele Voynikoviçi'yi görevli olarak Kınm Hânı nezdine gönderdi. Ancak gidişinden sonra üç gün geçtiği halde memur dönmediği için, ansızın Tatarlar üzerine hücum etti (4 Aralık 1653). Voynikoviçi Ocak ayının sekizinde, sulh için Kral'dan murahhas tâyinine gelen Osman Ağa ile birlikte geldi. 16 Aralık 1653 (25 Muharrem 1064) *de Lehistan murahhasları Brusiçe Palatini, Stanislas Lankoranski ve büyük-mareşal Jorj Lobomirski ve Lehistan Krallığı büyük-kançılan Etyen Koriçinski ile maiyyet-lerinde on ağa bulunduğu halde Hân'ın memurları Atalık ve Şîrîn Beğ Kaminiek Ovası'nda birleştiler. Bu mülakatta bir netice hâsıl olmadığından Kral tekrar Tatarlara hücum edip, ertesi gün Lehistan'ın her sene Hân'a muayyen bir miktarda akçe te'diye etmesi ve iki rehin vererek, bu rehinlerin her sene hediyeleri teslim etmek üzere gelecek diğer iki rehin ile değiştirilmesi şartıyle sulh akdedildi.

Lehistan generalinin oğluyla bir voyvoda rehin olarak Tatarlar'a teslim

edildi. Hân derhâl Osyatin'den hareket etti. Bu seferden ga-nîmetsiz geldikleri için şikâyet eden askerlerine mıntıkanın yağma edilmesi için izin vermeye mecbur oldu. Eski Kostantinof şehri zabt ve talan edildi. Sefer Ağa ve oğlu İslâm Ağa Dinyester Sırt sahillerine kadar bir fırka ile bu şehirde Hân ordusuna iltihak etti. Be-saraba'ıun adamı Etyen Gürne asla müdâhale etmemesi ve bunların Moldavya'ya, Eflâk'a, Transilvanya'ya (Ulah, Boğdan, Erdel) taarruzlarının önünü almakla iktifa etmesi zımnında, Dîvân-ı Hümâ-yûn'dan emir verildi.[390]

Venedik'le Deniz Muharebesi

20 Mart 1654 (1 Cumâdelevvel 1064) târihinde Bosna Vâlîsi Fazlı Paşa, Venedikliler'in Fetih üzerine taarruzlarında kazandığı zaferlerin hâtırası olmak üzere İstanbul'a iki yüzbaşı ve 200 esîr gönderdi. Osmanlı donanmasının pek mühim teçhizatı tersane kedhu-dâsımn cimriliğinden ve sadrâzam ile kapdân paşa arasındaki im-tizacsızlıktan dolayı gecikmişti. Fakat Tunus ve Tarablus-ı Garp donanmalarının gelişi Osmanlı gemilerinin tedâriklerini hızlandırdı. Ve Tarablus beğleri defalarca huzûr-ı şahaneye kabul olundu, kendilerine Pâdişâh tarafından paralar verildi. Tersane kedhudâsı kendilerine teslim etmekle görevli bulunduğu teçhizatın bir kısmını vermemek ve Pâdişâh tarafından ihsan olunan meblâğların bir kısmını da kendisi almak istediği halde, muvaffak olamadı. Deniz savaşının ne suretle cereyan edeceği hakkında kapdân paşa nezdinde birkaç defa müzâkereler olunarak, kanun hükmünce Tunus ve Tarablus gemilerinin sağ ve sol cenahı teşkil etmesine ve amiral gemisinin merkezde bulunup son derecede lüzum görülmedikçe kavgaya girişmemesine karar verildi. Mu'tâd olduğu üzere zâbitâna hil'at tevzi edildikten sonra, kapdân paşa donanmayı Barbaros'un kabri yakınından toplayarak Yedikule'ye doğru açıldı ve fakat her zaman yapıldığı gibi, geceyi geçirmek için oraya demir atmadı; kedhudânm sözlerine bakmayarak hemen Gelibolu'ya yöneldi.

Limandan üç kadırga ile çıkmış olan Alı Paşa, Akdeniz Boğa-zı'nı (Çanakkale Boğazı'nı) muhasara etmekte olan Venedik gemileri arasından muvaffakiyetle bir yol bularak Tenedos (Bozcaada) sahillerine varmıştı. Mısır gemileriyle Cezâir-i Bahr-i Sefîd beğle-rinin gemileri de orada toplanmıştı. Osmanlı donanmasının tamamı 45 kadırga, 6 mauna, 22

[390] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/540-542.

birigantinden müteşekkil olup, Venedik donanması yalnız 16 büyük gemi ile 8 kadırga ve 2 galeas'dan ibaret idi Osmanlı donanması Beşiktaş'tan hareketinden beş gün sonra, He tapon mansabında Venedik donanmasına hücum etti (13 Mayıs 1654 - 25 Cumâdeluhrâ 1064). Kapdân Murâd Paşa, âdî bir gemici urbasıyla, elinde yaya ve ok amiral gemisini terk ederek bir firkateyne bindi, bütün hattı dolaştı. Her nereye gerekiyorsa yardım eder, bir taraftan da düşmana ok atardı. Ceng altı saat devam etti. Venedikliler'in kapdân gemisiyle en büyük gemilerinden biri yandı. Venedik bu muharebede 3.000 kişi ile Adriyatik Körfezi Genel Kap-dânı Françesko Morosini'yi kaybetti. Venedik müverrihleri Osman-lılar'ın zayiatlarını kendi zayiatlarının iki misline çıkarırlar; fakat Osmanlı müverrihleri ancak 500 kişinin Öldüğünü yazarlar. Kapdân Paşa, zaferini müjdelemek, asker ve mühimmat istemek üzere ked-hudâsını İstanbul'a gönderdi. Kendisine hemen 500 yeniçeri, 500 cebeci, 500 topçu, mühimmat, askere dağıtılmak ve âcil olan masraflara sarf edilmek üzere 40 kese akçe gönderildi.[391]

(Ağrıboz'dan) donanma Tine'ye (İstendil'e) doğru yelken açarak, iki gün orasını tahrîb ettikten sonra, Venedik donanmasının bulunduğu Milo'ya (Değirmenlik) yönelindi. Venedik gemileri gece limandan çıkıp, ertesi gün iki donanma, rüzgârın şiddetinden yâ-hud her iki tarafın karşılıklı olarak korkmasından dolayı top ateşi teâtîsiyle birbirinin yanından geçtiler. Seydî Ahmed Paşa muhalif rüzgâr ile Malovazi'ye (Menekşe) giderek, daha sonra Sakız yoluyla Foça'ya giden kapdân paşaya iltihak etti. Çerigo (Çuka) ve Kefa-lonya adalanna gidilmek hakkındaki tasavvurdan vazgeçilerek mamur Tine (îstendil) şehrinin yağmasına karar verildi. Kapdân Paşa, yine mühimmat ve imdâd istemek üzere kedhudâsını İstanbul'a gönderdi (12 Temmuz 1654 - 26 Şa'bân 1064). Sadrâzam, kedhudâyı huzuruna kabul ederek şöyle söyledi;

- «Bir çavuşun görebileceği iş için donanmayı terk edip de yapılması lâzım gelen şeylerin hepsini yapmış olduğumuz halde, yeniden mühimmat ve asker istemek için gelmeye utanmaz mısın?...»[392]

Kedhudâ korkarak, tebliğ etmekle görevli olduğu hususlardan vaz geçti.

[391] Naimâ'ya nazaran (s. 403 ve 404). buraya şu fıkra ilâve edilmelidir: «Osmanlı donanması bu muzafferiyetten sonra Sakız'a vardıkta 11 Cezayir kalyonu iltihak etti. Venedikliler vuku bulan hezimet üzerine tekrar 18 çekdiri, 6 mauna, 22 porten donatarak ve yeniden bir general tâyîn ederek, bunları adalar arasına gönderdiği haber alındı. Donanma Sakız'dan Iskri adasına, oradan Ağrıboz tarafına teveccüh eyledi.» (Mütercim)

[392] Dahası var: «Bu kadar mal ve mühimmat virdük; henüz ne iş görüldi; emir bekle, otur, bir daha paşana gitme. Yoksa sen bilirsin!» Naîmâ s. 405. (Mütercim)

Kapdân Paşa, Foça'da donanmayı tâmîr ettikten sonra, Selanik, Imiroz (İmroz), Skiroş (İskri) ve Sakız'a giderek, Sakız'da Garb Ocakları gemilerine ruhsat verdi; tâ Girit'e kadar bütün Cezâir-i Bahr-i Sefîd'i dolaşarak Rodos yoluyla İzmir'e gelip bayramı (Kurbân Bayramı) İzmir'de çıkardı. Oradan yine demir alarak, birkaç korsan ve tacir gemisi zabt ettikten sonra, muzaffer bir şekilde İstanbul'a girdi. Huzûr-ı şahaneye kabulünde alınan esirlerin beşte biri olmak üzere 800 esîr takdim etti ve üç hil'at giydi. Maiyyetin-deki memurların gelecek sene için de görevlerinde yerinde bırakılmasını isteyerek, isteği yerine getirildi.[393]

Karadeniz Sahillerinde Moskoflar'la Yeniçerilerin Hasarları

Donanmanın Akdenizde bulunduğu sırada İstanbul'da, Kazak-lar'ın Karadeniz'in sol ve sağ sahillerinde Ereğli ve Balçığa çıktıkları haber alındı. Başka harb gemisi olmadığı için birkaç Üsküdar gemisi alelacele techîz edildi ve içine yeniçeri neferleri bindirilerek Sevündük kedhudâsı Mahmud Paşa kumandasına verildi. Silistre Valisi Siyâvuş Paşa Balçığa çıkan Kazaklar*! vurarak bir kayıklarım almıştı. Yeniçeriler'in bindikleri gemiler Ereğli'ye vardı; yeniçeriler burada o kadar kötülükler yaptılar ki, ahâlî Kazaklar'ı ara-dı. Dönüşte bir gemi ile bütün bir orta neferatı battı. Mahmûd Paşa, Sarayiurnu Önünde gemilerini durdurdu. Soyulmuş ve yapılan zulümlerden dolayı şikâyete gelmiş olan sahil ahâlîsi, Paşa'nm mu-zafferiyet alayında hazır bulunmaya mecbur oldular.

Osmanlı müverrihlerinin başka başlık bulamayıp da «müteferrik vak'alar» nâmıyle sıraya koydukları hâdiseler fasılasız süriip giden şu mezâlim ve idamlardır: Pek zengin olmak töhmetiyle suçlanan Kesendire Ağası Kayıkçı Mehmed Ağa Venedikliler'le yaptığı meşru olmayan bir ticâret sayesinde hazîneler topladığı bahanesiyle idam olundu. Eski âsî Abaza Hasan'ın hoşnûdluğunu celbet-mek için sadrâzam Sivas'ın eski sipahilerinden İstanbul'da bulunan Deli Sipâhî ile Haleb'den gönderilen Ömerbeğ-zâde Mehmed Beğ'i îdâm ettirdi. Deli Süleyman, Deli Mehmed ve geçen sene bir kervandan 20.000 guruş gasbetmiş olan bir sarıca ağası atlarını Mal-vaziya'da çayırlatmakta olan Rumeli beğlerbeği Haydarağa-

[393] Hâlbuki evvelce bir takım şahıslar caizelerini verip bu mansıbları almışlardı. Sadrâzam paşa'nın kapdân paşanın muzafferiyetini ve bu caize alınmış adamların mahrumiyetini son nefesinde bile affedemedi» ileride görülecektir. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 542-544.

zâde Mehmed Paşa'nm yanına giderek kendilerinin himayesini istediler. Lâkin Haydarağa-zâde bunları zincire vurdurarak İstanbul'a gönderdiğinden, payitahtta boyunları vuruldu, Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa, donanmaya Mısır'dan gemi göndermemiş olmasına mazeret olmak üzere göndereceği gemilerin teçhizatına tahsis etmesi gereken meblâğı, Mısır kadısı Molla Abdullah'ın cebe indirdiğini ileri sürdü. Kadı zimmetini temize çıkarmak için bütün memleketten şahadetname gönderdiği halde vazifesi, sadrâzam paşaya mükellef rantlar takdim etmiş olan Ebussuûd-zâde'ye verildi.

Kızlarağası Bayram Ağa'nın nüfuzu Süleyman Ağa'nın derecesine varmıştı. Morali defterdar, kendisi sadrâzam tâyîn olunmak üzere Pâdişâh'a 600 kese teklif etmesi için Bayram Ağa'yı aracı olarak kullanmıştı. Ağa, aleyhinde çevrilmek istenilen entrikayı sadrâzama haber verdi. Derviş Mehmed Paşa, defterdarı huzuruna davet ederek, bu işi sordu. Morali, bunun düşmanları tarafından uydurulmuş bir şey olduğuna yemin ederek, hareketinin müstehak olduğu cezadan bu defa yakasını kurtardı. Bir müddet sonra, kızlarağası bizzat Pâdişâh ve Valide Sultân aleyhine nüfuzunu kullanmak istediğinden, az daha me'mûriyetini kaybedecekti. Bayram günü Sultân Mehmed, Enderun'da kurulan taht üzerine otururak an'aneye uygun surette hademe-i hâssanın icra etmekte oldukları oyunları seyrederek, gençliği sebebiyle bundan pek büyük haz duymaktaydı. Pâdişâhın hocası ihtiyar hadım Reyhan Ağa, hademeden biri Pâdişâh'ın iltifatına mazhar olur da Harem-i Hümâyûn'da nüfuz kazanır düşüncesiyle, Sultân Mehmed'i hademenin içinden çekip çıkarmak için kız-larağasına ihtarlarda bulundu. Bayram, bu akıllıca nasihatleri takdir ederek, tahtın yanına gelip yerleşti ve Pâdişâh'a kendi dâiresine çekilmesini âmirâne bir şekilde işaret eyledi. Pâdişâh:

- «Lala, ecdadımız, hademenin mümârese (spor oyunları) ve maharetlerini gösterebilmelerine vesile olmak için, bayram günlerini burada geçiregelmişlerdir; biz de bu temaşadan mahzûz oluyoruz» dedi.

Kızlarağası mınldanarak Valide Sultân'm yanına gidip dedi ki:

- «Pâdişâh ne için geceyi hademe ile birlikte geçiriyor? Bilmez misiniz ki, bu delikanlıların arasında, Pâdişâh'ı sizin nüfuzunuzdan kurtarmak için onun yakınlığım kazanmaya çalışanlar vardır?».[394]

Valide Sultân:

[394] Nafmfi'nın tâbirine güre «Velî-i ni'meti kıskanmak gayretine mağlûb olarak sînesi tabl-ı şâhi gibi gürleyerek, dışarı çıkup Valide Sultân'a üst perdeden söylemeğe bağladı.» s. 421. (Mütercim)

- «Ağa» dedi, «Benim arslanım ma'süm bir çocuktur. Bu oyunlardan hoşlanıyor. Gece yarısına kadar bırak otursun!»

Bayram Ağa hemen Has-oda'ya koşarak yer öptükten sonra Pâdişâha:

- «îçeri buyurunuz, Valide Sultân böyle istiyor» dedi. Sultân Mehmed validesine itaate alışmış olduğu için hiddetini

bastırarak tahttan indi. Fakat oyunlarına ve vukua gelen bu ânî müdâhaleden dolayı mu'tâd olan ihsanları kaybeden hademe-i hassa kızlarağasının etrafını kuşattılar ve kendisini tahkir hedefi yaptılar. Hattâ içlerinden biri ağaya karşı hançer çekti, Bayram, ölümden güç kurtularak baltacıların himâyesi sayesinde yakasını kurtarabildi. Hademe, son ulufe tevzîinde verilen paraların mağşuş (bozuk ayarlı) olmasından dolayı çorba içmekten imtina ederek, defterdarın hanesini yağma etmiş olan yeniçeri ve sipahileri kendi taraflarına celb etmek için onlara haber gönderdiler,[395] hadımların tahakkümlerine daha ziyâde tahammül etmemeyi teşvik için kâğıdlar yazdılar. Sipahiler, yeniçeri ağasının tütün içenler ve tütün satanlar hakkında gösterdiği şiddetli muameleden dolayı son olarak bâzı karışıklıklara cür'et etmişlerdi. Yeniçeri ağası Ken'ân Paşa, kahvehanelerin kapatılmasını ve ele geçen çubukların kırılmasını emrettiği halde, sipahiler adamlarını döğerek:

- «Eğer bir isyan dumanı çıkartmak istemezseniz bizi, tütünlerimizi içmekte rahat bırakınız» demişlerdi.

Bunlar, aldıkları kâğıdın hakîkaten hademe tarafından mı gönderildiğini tahkik etmek için adamlar gönderdiler. Sadrâzam ve şeyhülislâm casusları vâsıtasıyle bu hareketten hemen haberdâr oldular. Ebû Saîd, bu türlü durumlarda hademenin tehdîdleri üzerine boyun eğilmesinin ne kadar tehlikeli olacağını söyledi; öte yandan

hademenin de öfkesini yatıştırmaya çalıştı. Nihayet, vahim neticelere müncer olması muhakkak olan bu hâdise, daha ziyâde müşkilât görünmeksizin basıldı. Hademeden dârüssaâde ağasına hançer çekmiş olan şahısla, en ziyâde tahriklerde bulunanlardan birkaçı tard edildi.

Bu sene içinde devlet hazînesi Mısır'ın en zengin adamlarından (vâris bırakmadan vefat eden); birinin servetiyle zenginleşti. Cürceli Alî Beğ nâmıyle mâruf olan bu adam (emlâk ve akarından mâada), oldukça verimli elli kadar köyden senede 500 kese alır, her gün 4.000 eşek işletirdi.

[395] Hademe-i hâssa Bayram Ağa'nun yüzine karşı «Hânedân-ı saltanata hıyanet fikrinde aldığımı duymaduk mı sanırsın?, diye şehzadelere sû-i kasd iftirasında buumnış oldukları gibi yeniçeri ve sipahilere yazdıkları kâğıda dahî bu iftirayı ilâve etmişlerdi. Naîmâ'ya müracaat, s. 432 ve 433- (Mütercim)

Kızıldeniz sahillerindeki[396] zümrüt mâdenlerinden senede 1.000 kese alırdı. Servetinin büyük bir kısmı Mısır vâlî ve mollası ve âyân ve kibarı tarafından gasb olunmakla beraber, devlet hazînesine oldukça büyük bir meblâğ girdi.

1654 Eylülünün 30'unda (18 Zilka'de 1064) mızrak şeklinde bir göktaşı[397] payitaht ahâlîsini korkulara düşürdü. Bir takımı tâûnun artmasına, bir takımı da indifâına alâmet saydılar; fakat bâzıları da daha korkunç bir mânâya hamlederek, Osmanlı memleketlerini yalnız tâûnun değil, kıtlığın da şiddetini artıracağını haber verdiler.

Osmanlılar'a göre «Eflâk Voyvodası» diye mâruf olup müverrihlerin «Hınzır» dedikleri Matyas Besaraba*nın vefâtıyle hazîneye intikal eden 700 kese akçe, askerin maaşlarının kolaylıkla ödenmesine sebep oldu (8 Nîsân 1654).

Üç ay sonra (Temmuz 1654), Kırım Hânı İslâm Giray irtihâl etti. Eskiden hanlıkta bulunmuş olan biraderi Mehmed Giray Rodos'ta olduğu halde, Pâdişâh tarafından İstanbul'a davet edilerek, yarımadanın hükümdarlığına nasb olundu. Hân Tarabya'dan geçerken gümrük emini tarafından karşılanarak mükellef bir ziyafet çekildi. Tekrar gemiye binmek üzereyken, Kazaklardın kendisini ele geçirmek için denizi tutmuş olduklarını haber alarak, karadan gitmeyi ihtiyata daha muvafık buldu.

Mısırlı beğin ve Eflâk Voyvodasının terekeleriyle hazînesi mâ-lâmâl olan Pâdişâh, Derviş Paşa'ya eski sadrâzam Halîl Paşa'nın Alay Köşkü yakınındaki sarayını verdi. Sadrâzamın kendi kesesinden tefriş ettiği bu güzel ikametgâh o zamandan beri -yüzyetmişiki senedir- Sadâret Dâiresi, Bâb-ı Âlî olarak kalmıştır.

îrtikâb, idarenin her şubesini ihlâl eylediği gibi, ulemâya da sirayet etmişti. Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Memikzâde ve Kadı-zâde seleflerinin işledikleri kötülükleri fersah fersah geçmişlerdi: Tevcih etmiş oldukları kazaları, mutasarrıfı vefat etmiş diye satarlardı. Öteki kadı gelip de şikâyet edince -uygulanması hiç mümkün olmayacak- vaadlerle savuşdururlardı. Bir dîvân günü Mevkufâtçı Kara Abdullah iki kazasker hazır iken dîvâna girip işini arzettikten sonra lâtife yapar gibi ellerini kaldırıp, sadrâzama duâ etti ve kazaskerleri övdü. Sadrâzam,: Kara Abdullah'ın bu övgüden maksadını sordu. O da:

- «Sultânım, bir ciğer köşem kulunuz hummaya tutulmuş idi; bin ilâç

[396] Naîmâ'ya nazaran bu mâdenler Satd içindeydi, s. 440. (Mütercim).

[397] Aksam namazından sonra «bir mızrak kadrından uzun kol kalındığında beyaz ve berrak âteş-raisâl bir şule beynel-fDagnk vel-cenCb nftzÜ otup gündüz gibi dünyâyı rûjen eyledi.» NatmA, s. 441. (Mütercim)

yaptım, fâide vermedi. Nihayet hummaya «Ey sıtma, şu çocuğu bırakmazsan Anadolu efendisi İmam-zâde*nin bütün günahları senin boynuna olsun!» dedim; hemân o saat çocuğu bıraktı.» cevâbını verdi.

Bütün dîvân gülmeye başladı. Sadrâzam:

- «Ya niçin Rumeli kazaskerinin günahlarını havale etmedin?» deyince, Kara Abdullah şu cevâbı verdi:

- «Yok sultânım, onu böyle küçük şeylere sarfetmem; çocuğun tâûna (vebaya tutulmasına) saklarım.»

Bu kadar alenî bir tahkire karşı iki kazaskerin memuriyetlerinde bırakılmaları kabil olmadığı için, azledilerek, yerine Sinan-zâde ve Kudsî-zâde getirildi. Azledilmiş olan kazaskerler kendilerine verilen arpalıkları kabul etmeyip, şeyhülislâm hakkında ağır sözler söyledikleri gibi, ortada azledilmiş olan Esîrî-zâde müftînin irtikâbla-rına, yaptığı haksızlığa dâir kendisine bir kâğıd yazdı. Memuriyetlerini kaybetmiş olmalarından dolayı hoşnûdsuzluk içinde bulunan oniki kadar kadı, şeyhülislâmın kötülüklerine dâir bir kâğıd yazarak, Harem-i Hümâyûn'a gönderdiler. Pâdişâh, bu sırada imzasız bir arzıhâl aldı ki[398] birçok isnâdlar ve şiddetli şikâyetlerle dolu olarak, idarenin bütün kötülükleri acı bir surette tasvir olunmuştu. Sultân Mehmed, bu yazının gözü önüne serdiği tablodan müteessir olarak, ulemâdan mürekkep umûmî bir meclis topladı. Müftî ile kazaskerler Öyle tertîb ettiler ki, ulemâdan yalnız sâdedillikleri cihe-tiyle kendilerinden korkulmayanlar meclise kabul edilerek, şikâyetlerini beyâna muktedir olanlar, sıraları geldiği zaman kendileri de girecekleri vaadiyle dîvân hâricinde alıkonulacaktı.

îmzâsız kâğıd meclis huzurunda okundu. Şeyhülislâm bunu reddetmek üzere uzun bir nutuk çekti. Ondan sonra sadrâzam söze başlayarak hased erbabı için mukaddes sayılır bir şey olmayıp Meryem'in ismetine bile lânetli iftiralarda bulunabilecekleri mealinde, Farsça bir beyit ile sözlerine son verdi.[399] Tâyin edilmiş olan kazaskerler, sadrâzam paşa ve şeyhülislâm efendi hazretlerinin iyilikleri hususunda döktürerek, bununla beraber varakada nakîb efendi hakkında yazılan sözlerin de iftiradan ibaret olduğunu söylediler. Kadılardan içeri girmelerine müsâade edilmiş olan iki

[398] Bunun yazısı «zenne yazısına müşabih muhtelit nesih hat» imiş. Nalmft s. 431. (Mütercim)

[399] Bu Farsça beyit:
Çûn hasûdân-ı dîde-i şerm ü haya berbem nehend
Töhmet ftlûdegî ber d&men-i Meryem nehend
beytidir. Natmâ'da bunu sadrâzama söyletirse de, İfâdeyi süslemek için Naîmfi veyâhud ona mehaz olan müverrihlerden biri söylemiş olmalıdır. (Mütercim)

ihtiyar adam, «ah-feşin keçisi gibi» başlarını sallayıp:

- «Biz de böyle biliriz» diye tasdik ettiler.

Müftî yeniden söze başlayarak, bu suçlama varakası, azledilmiş olan kazaskerlerle, verilen arpalıkları azdır diye kabul etmeyen diğerlerinin işi olduğunu söyleyip, Memik-zâde ve Esîrî-zâde'nin sürülmeleri gerektiğini söyledi. Sıralarının gelmesini beklemek üzere saray kapısı önünde kalmış ve müftî ile kazaskerler aleyhine nutuklar hazırlamış olan kadılar, sadrâzam ve müftî ile ve kazaskerlerin at üzerinde ve bütün maiyyetleriyle çıkıp gelmekte olduklarını gördüler. Derviş Mehmed Paşa ile şeyhülislâm, atbaşı beraber giderek zât-ı şahanenin o gün mecliste gösterdiği hakimane ve âdilâne tavırdan yüksek sesle bahsetmekte ve adamlarının gürültüleri, kandırıldıkları için öfkeli bulunan kadıların homurdanmalarını bastırmaktaydı. Azledilmiş olan iki kazasker ile taraftarlarından mâhûd varakanın kâtibi oldukları zannedilen iki kişi sürüldüler. Dîvândaki nutkundan sonra sadrâzama bir kırıklık gelmiş ve sofada mermer üzerine oturması sebebiyle fceyfsizliği artmıştı.[400] Ertesi gün dîvânda makamında bulunurken üzerine bir titreme geldi, hanesine döndüğünde felce uğrayarak, bir tarafı hareketten kaldı.[401]

Bu haber üzerine Pâdişâh Üsküdar'dan İstanbul'a dönerek başhekimi, sıhhî durumundan malûmat almak üzere Derviş Mehmed Paşa'ya gönderdi (12 Ekim 1654 - 30 Zilka'de 1064). Sadrâzama bir halef tâyin edilmesi gerekiyordu. Lâkin bayram münâsebetiyle diğer devlet büyükleri gibi sadrâzamın da takdim edeceği hediyeleri kaybetmemek için, değiştirilmesi, on gün sonra girecek olan Kurban Bayramı'na te'hîr edildi. Sarayda Pâdişâh'm bizzat Derviş Mehmed Paşa'ya bayram tebrikine gideceğine dâir bir söz çıktı. Sadrâzam böyle bir şerefe nail olmasından dolayı lâyık olduğu şekilde arz-ı teşekkürde bulunabilmek üzere yeni hediyeler hazırlamak lüzumunu gördü. Lâkin rivayet doğrulanmayıp, sadrâzam şöyle bir tezkire aldı:

«Benüm lalacığum, Allah rızâsı için bana doğri haber vir: Has-talığun kaabil-i ilâç mıdur, değül müdür? Zira dîn ü devlet umun ta'tîl kabul itmez. îlâc kaabil ise madem ki sen hayâtdasın sana azl yökdur. îlâc kabul itmezse

[400] Vak'a-i şikâyet Üsküdar Bağcesinde okunurken huzûr-ı hümâyunda ziyâdece kıyam itmiş, yorgun dışarı çıkdukda mermer sofa Üzerinde yarım saat oturarak bfirftdet te'sîr eylemiş idi, akşam yünekde dahi «Galatadan gelme müz'a-ferfin balık çorbasını vâtar-ı eki -eylediler.» Natmâ, s. 442. {Mütercim)

[401] «Dîvânda humma ile bir titreme hadis olup sarayına geldükde başdan bir canibine bir inme inip, bir eli bir ayağı hareketsiz kaldı; neuzübillâhi Teâlâ , tdc didükleri sadrâzama möbtelâ oldı.. Naîmâ, s. 442. Zilhicce evâflinde sahih olan tarafına da inme inûp tarafeyni amelden kaldı. s. 443. (Mütercim)

i'lâm eyleyesin.»

Derviş Mehmed Paşa, şu şekilde cevap yazdı: «Benüm şevketli, kerametli hunkârum, mizâcum dürüstdür ve akl ü fikrümde ihtilâl ve tağyir yokdur; amma bir elümle bir aya-ğum hareket itmez. Hukemâ felcdür, dirler; lâkin ba'zı hâzik tabîb-ler kaabil-i ilâcdur, didiler; hâlâ (şimdi) muâleceye meşgûllerdür. Ferman pâdişâhimundur.»

Sarayın ser-tabîbi, Valide Sultân ve Pâdişâh tarafından dinle-nildiğinde:

- «Derviş Mehmed Paşa'nın hastalığı nâ-kaabil-i tedavidir» cevabı verildi.[402]

Yeni Sadrazam İbşir Paşa

Bundan dolayı yeni bir sadrâzam seçilmesi düşünüldü. Azledilmiş olan dört sadrâzamdan -ki Murâd, Melek, Ahmed, Siyâvuş, Gür-cî paşalardır- doksanaltı yaşında bir pîr olan Gürcî Paşa, yaşı sebebiyle hizmet kudretinden mahrum bulunduğundan, diğer üçüyle, Morali defterdardan ve Haleb Valisi îbşîr Paşa'dan herbirinin sarayda taraftar ve muhalifleri vardı. Müftî Siyâvuş Paşa'yı tutardı. Lâkın Dervîş Paşa'ya halef seçilmesi için yapılan bir toplantıda, Sultân Mehmed'in nedimlerinden biri Siyâvuş Paşa'yı anmca, Valide Sultân perdenin arkasından:

- «Siyâvuş'un azameti benim arslammdan ziyâdedir, öyle mü-tekebbir adam nasıl kulluk eder ve ne hizmet vücûde getirir?» dedi.

Siyâvuş'u sevmeyen kızlarağasıyle diğer hadımlar da bu yolda söylediler.

Valide Sultân Morali Defterdar, hadımlar Melek Ahmed Paşa için rey verdiler. Lâkin Ahmed Paşa'nın düşmanları, eski Valide Sultânın katilleri hayatta ve mansıbda oldukça, bir sadrâzamın tam bir istiklâl ile işleri idare edemeyeceğine dâir bir söz söylemiş olduğunu ustaca yayarak, onun seçilmesine mâni oldular. Has-odalı takımı, hademelikten yetişmiş birinin sadârete gelmesini arzu ettiklerinden -kendisine Ayşe Sultân'm tezvici de vaad olunmuş olan- îbşîr Paşa için rey verdiler. Ayşe Sultân'ın baş-ağası Mercan Ağa, hadımağalarını parlak vaadlerle tbşîr'in tarafına çekmek isterdi. Pâdişâh ve Valide Sultân Îbşîr ile Murâd Paşa arasında kararsız idiler. Sadrâzam bu müzâkerelerin hepsinden haberdâr olarak ve kendisinin kîni olan kapdân Murâd Paşa'nın sadâretine mâni olmak isteyerek, mührün

[402] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/544-550.

îbşîr'e gönderilmesini şeyhülislâm vâsıtasıyle Pâ-dişâh'a tavsiye etti. îşte bu suretledir ki, sadrazamlık, bu yüksek makama arzulu olanların en iktidarsızına tevcih olundu.

Büyük mîrâhor, refakatinde yalnız altı kişi olduğu halde, başında bostancı zabitlerine mahsûs külah ile[403] mühr-i hümâyûnu Ha-leb'de tbşîr Paşa'ya ulaştırdı. Mîrâhor vardığında îbşîr Paşa ayağa kalkıp kendisini karşılayarak mührü aldı ve başına götürerek Öptü, ondan sonra yerine oturup kaşlarını çatarak, mîrâhora hiddetli bir tavırla dedi ki:

- «Mühr-İ şerifi dergâh-ı âlî kapıcıbaşısının kırk nefer üsküflü kapıcı ile getirmesi mu'tâd olduğu halde, bre hovarda seyis, sen kendi akranın birkaç erâzil ile menzile binüp bu levend kıyafetiyle mühür getirmek neden iktizâ etti? Başına sardığın kırmızı mukaddemi, levend libâsını çıkarmadan bu hey'et ile huzuruma gelmekten niçün utanmadın?»

Büyük mîrâhor bu şekilde kabul edilmesinden dolayı başından ayağına kadar titredi ve cevap olacak bir söz bulamadı. îbşîr devam etti:

- «Doğru söyle, mührü getirmek hizmetini kaça aldın? Doğrusunu söylemezsen seni öldürürüm.»

Büyük mîrâhor kekeleyerek sekiz keseye aldığını söyledi. tbşîr:

- «Doğru söyledin, sen gelmezden evvel ben haber almıştım: Ya büyük mîrâhorluk mansıbını kaça almış îdin?» dedi.

Bedbaht muhatabı:

- «Yiğirmi keseye» cevâbını verdi.

İbşîr, mirâhora kendi ağalarından sonra en aşağıya oturmasını işaret ederek, artık bir daha ona hitâb etmedi. Mirâhorun İstanbul'a dönmesine izin vermedi. Pâdişâh'a, memlekette zuhur eden karışıklıklar kendisinin vücûduna lüzum gösterdiği için, asâyîşİ iade etmedikçe gelemeyeceğini yazdı. Bu cevap umûmî bir dedikoduya yol açarak, öyle bir sadrâzamın seçilmesi için rey verenleri pişman etti. îbşîr'in hemen gelmesini emreden bir hatt-ı hümâyûn ile bir haseki Haleb'e gönderildi. Sadrâzamın muhibleri de haseki ile aynj mealde mektuplar yolladılar.

Haseki vardığında İbşîr Paşa, hatt-ı hümâyûnu dîvânda okuyarak, daha sonra hattı getirene dedi ki:

- «Baka bre bostancı, siz beni şâir vüzerâ gibi mî kıyâs ider-sinîz? Hemân istanbul'a gideyim de zimâm-ı idareyi ellerine alan nüdemânm

[403] «Başında kırmızı mukaddem, bölük başı bey'etiyle, yol libâsiyle îbşîr'ün huzuruna girdi.» Naîmâ, c- 6, s. 4. (Mütercim)

fermân-beri olarak otur derlerse oturayım, kalk derlerse kalkayım, öyle mi? Suriye, Mısır, Bağdâd, Anadolu bütün ihtilâl içindedir. Bu ihtilâlleri def etmedikçe İstanbul'a gitmenin fâidesi nedir? Bunlara gereği gibi nizâm verdikten sonra İstanbul'a gider, devlet mansıblannı satan irtikâblan ortadan kaldırırım.»

îbşîr Paşa, hasekiye bu suretle ruhsat vermesi üzerine, hasekî İstanbul için mektup verecek mi diye sormak için, büyük mîrâhora gitti. Mîrâhor ağa:

- «Maazallah! Kaç başım var ki mektup vereyim! Git, gördüğünü söyle.»

Îbşîr civardaki eyâletlerin bütün alay-beğlerine, sancak-beğleri-ne, yeniçeri ve sipâhî zabitlerine umûmî yazılar göndererek, devlette rüşveti ortadan kaldırmak ve hakkaniyeti iade etmek için alınması lâzım gelen tedbîrler hakkında müzâkere edilmek üzere, ilkbahar başlarında Konya'da toplanmalarını emretti. Sipahilere «ve-ledeş» ve «gulâmiye» vererek yeniçerilerin istihkaklarını kanuna göre düzeltmeyi, altına 120 ve guruşa 80 akçe râyic tâyîn edeceğini vaad etti. Bütün Anadolu büyük yek^yii bekleyerek Ibşîr'i -yeni bir intizam şekli kuracak ve devlet binasını sağlamlaştıracak- bir Mehdî olarak telâkki ediyordu.

Hasekinin İstanbul'a getirdiği1 haber, sarayı ve şehri heyecana düşürdü. Artık herkesçe anlaşıldı ki, sadrâzam, Pâdişâh'a itaatten imtina etmekte olup yakında alenî isyana tevessül edecektir. Bunun seçilmesi mes'ûüyeti en ziyâde müftî ile[404] Mercan Ağa'ya yüklendi, hâlen baş-muhâsebeci olan eski reîs (reîsülküttâb) Mevku-fâtçı, kaymakam mansıbına terfi ettirilmiş olan Melek Ahmed Pa-şa'ya[405] hazîneden 250 kese alarak en âcil ihtiyaçların karşılanmasını ve bütün eyâlet valilerine umûmî yazılar gönderilerek, îbşîr'in isyanının ilân edilmesini teklif etti. Melek Ahmed Paşa,

---

404 Müftf EbÛ Saîd Efendi kararlılık gösterdi, şüyu bulan sözlere hiç ehemmiyet vermeyerek kimseye izhârı ıztırab etmezdi. Meclisinde foşîr Paşa'ya dâir söz söyleyenlere tumturaklı ve korkusuzca sözlerle mükaabele ederde «Râ»yı «Gayn» suretinde telâffuz ettiği için «Şimdi fî-nefsll-etng taşğa deyince ihtilfil'i umûğ ve ızhğfib vağdıg. Bu asığda mühg-i şeğtfun ta&ğada bu-lunduğı raa'kûl oldı. Etgafda olan umÛgı göğüp ba'dehu gel0ğter> demekten başka söz söylemezdi.» Naîmâ, s. 12- Sultan Abdülhamîd Hân-ı Sân! devri şeyhülislâmlarından Üryânl-zâde Ahmed Es'ad Efendi merhum da bu şekilde «ra»yı «gayn» söyledıklerinden --gençliğinde pederiyle arkadaşlık etmiş olduğu- ilmiye ricalinden merhum enişte Paşmakçj-zâde Aziz Beğ*e taltlf-i vefâkârâne olarak .Neğe de o gençlik zamanlagı? Meghûm pedegta&le ağa-balağa bineğdik, Çığpıcı Çayığı'ndan 'gığ' diye gideğdik!» (Nerede o gençlik zamanları? Merhum pederinizle arabalara binerdik, Çırpıcı Çaym'ndan 'gn*!' diye giderdik.) dediklerini Azîz Beğ müteşekkirftne hikâye ederdi. Aziz Beğ Sultân V. Murad Hân'ın saltanatı semâhesinde İmameti hizmetiyle şerefyftb olmasıyle devr-i Hamldî'de İstanbul'da bulunmamağa mahkûm Olup, fakat Oryfln!-zâde Azîz Beğ'i bir niyabetten bir niyabete tahvil ederek •menfi» bulunduğunu hiss ettirmemeğe çalışmıştı. Üryânîzâde'nîn İrtihâlinden sonra AzU Beğ. ondört sene Hateb'de ikaamete mecbur kalmıştır. Es'ad Efendi merhumun vefakarlığı bizi bu vesile ile kendisini rahmetle yâd etmeğe mecbur eyledi. (Mütercim)

405 Melek Ahmed Pasa, Melekî Hatun'a melek ber-hfinesim temlik İle bey* ve kabz-ı semen hüccetini göndermiş oMığundan kaaim-i ro»k*amhk onun şefaatiyle Ahmed Paşa'ya teveccüh İtmiş idi- Natmft, s. 4.

bu cesaret isteyen harekete cür'et edemedi. Kendisi sadârete geçmek istiyor denilmesinden korktu. Valide Sultân'ın nasihati üzerine Mercan Ağa, avdeti ta'cîl ricasında bulunmak üzere, 20 baltacı ile îb-şîr'e gönderildi. İbşîr Paşa, 1654 Aralık ayı başlarında Haleb'den Antakya'ya gitti; her uğradığı yerde Morali defterdarın icra ettiği iltizâmları feshetmekte ve İstanbul'da satılan eyâletleri kendi adam* larına vermekteydi. Bu cümleden olarak, Pâdişâh'a 8.000 altın ve Valide Sultân'a «paşmak bahâsı» nâmıyle 2.000 altın vermek üzere Haleb'i Tayyar Paşa'nın oğluna verdi. Hâlbuki Haleb eyâleti 100.000 guruş caize ile İstanbul'da başkasına satılmıştı.

îbşîr, en iyi dostları olan eski âsî Abaza Hasan'ı, Kürd Mehmed'i, Beğ-zâde İsa'yı, yanma getirmiş ve Antakya'ya kısa merhalelerle yürümüştü. Antakya'da haklarında şikâyet vâki olan kadıları azletti ve dâvalara bizzat baktı. Şâm beğlerbeği Defterdâr-zâde'yi de azlederek yerine kendi himâyesi altındakilerden Çerkeş genç Şahsuvar-zâde'yi getirdi ve onu bu münâsebetle vezârete yükseltti. Adana'ya vardığında vâlî Mahmûd Paşa'yı, belde halkının bâzı şikâyetlerinden dolayı, hapsetti. Karaman defterdarına da aynı muameleyi yaparak, sonra îdâm etmiştir. Baş-mirâhor, dönme müsâadesine maz-har olması üzerine, İstanbul'a geldi. İstanbul'da mâliye memurları, Morali Defterdar, gümrük emîni Hasan Ağa, kedhudâsı Deli Birader Ibşîr'in icraatından dolayı büyük bir endîşe duyuyorlardı. Morali Defterdar, eğer kendisi serdâr tâyîn olunur ve çarhacılık Katırcıoğ-lu'na verilirse, îbşîr'i mahvetmeyi taahhüd ederek, sadrazamlığa tâ-lib oldu. Bu teklif, Pâdişâh'a ve Valide Sultân arz edildi. Lâkin kap-dân paşa, Moralı'nın sadrazamlığı Devlet'e îbşîr'in yerinde bırakılmasından ziyâde zarar vereceğini düşünerek, buna karşı koydu. îb-şîr Konya'ya girdiği gün, bir Kürd beğiyle sabık Şâm valisinin ked-hudâsmın başlarını kestirdi. Lâdik, Bolvadin tarikiyle gelerek Kara-hisar'ın öte tarafında bulunan Çobanlı'da, memuriyetini tebrik için yeniçeri kurmaylarının göndermiş olduğu Süleyman Ağa'yı kabul etti ve buna kanuna aykırı olarak kürklü hil'at ve iki kese para ihsan eyledi. Kütahya civarında, ihtiyar Köprülü Mehmed Paşa, îb-şîr'i istikbâle geldi. Ibşîr, Mehmed Paşa'yı iltifatlarla kabul etti ve uhdesine Tarablus sancağını tevcih ile İznik'e beraberinde getirdi. İznik'te Köprülü, oğullan Ahmed ve Mustafa Beğlerden ayrılıp Ta-rablus'a gitti; lâkin Tarablus, evvelce Pâdişâh tarafından başkasına verilmiş olduğu için, Mehmed Paşa vazgeçmeye mecbur oldu.[406]

[406] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/550-554.

Dervîş Mehmed Paşa'nın Ölümü

Derviş Mehmed Paşa, nüzulün neticesi olarak İstanbul'da vefat etti.[407] Alî Paşa yanına defnedilmiştir. Terekesi, hazîneye 95.000 altın ve 800 kese akçe soktu. Derviş Mehmed, aslen Çerkeş'ti. Boyu uzun ve heybetliydi, çehresinin iki tarafından yakasından aşağı iner cesîm bir bıyığı vardı.[408] Dârât ve debdebeyi pek sever, fakat masraflarını, taaddiyâtından ziyâde servetini mâhirâne idare etmek suretiyle tesviye ederdi. Bağdâd'ın Sultân IV. Murad tarafından fethinden sonra, bu eyâletin ilk valisi olup, muharebeden dolayı harâb olan mıntıkanın zenginleşmesine ve nüfûsunun artmasına görevli kılınmıştı. Basra üzerinden Hindistan ile ticâreti kendisine senede bin keseden ziyâde getirirdi. Şehr-i Zor Acem çobanlarından ehven fiatla koyun alarak Bağdâd'daki mezbahalarında büyük kazançlarla satardı. Bu yolda zahire alışverişi de yapardı. Dâiresi halkı için gerekli olan kumaşları Haleb'den kendisi getirtirdi. Bu emtiaya hiç gümrük vermediği için, hiçbir tacir paşa ile rekabet edemezdi. Dicle'nin eyâletin bir kısmını basması üzerine su altında kalan arazîye kavun ve karpuz ekdirerek, bu felâketten de şu şekilde istifâde etti. Parasını yüzde beş ile borç verirdi. Hayâtı müddetince -bir siyâset adamına yakışmıyacak surette- ticâretle uğraşmıştır.[409]

İbşîr Paşa'nın İstanbul'a Girişi

İstanbul'da bütün zihinler îbşîr Paşa'nın gelişi mes'elesiyle meşgul idi. Gelecek mi, gelmeyecek mi; ve geldiği takdirde vergi vermeye mahkûm edeceği adamlar ne olacaklardır, azil mi, sürgün mü, yoksa îdâm mı edileceklerdir, diye sorulurdu. Akıllılardan geçinen bir adam, halkın İbşîr'den bahsetmesini men' etmek ve bunun sadrazamlığa getirilmesi vahim neticelere yol açacak yollu sözler söyleyenlere ceza verilmesi münâsib olmaz mı diye, müftî efendiden sordu. Müftî, bu türlü tedbîrlerin hiçbir faydası olmayacağını beyân etti ki, devlet müverrihi de bunun

[407] Rebîülevvel 1065. Nalmâ, s. 23. (Mütercim)
[408] Derviş Mehmed Paşa köse imiş. Bîr gün nedimlerinden biri hüminden kinaye ve bir taraftan da köseliğine telmih olmak üzere İstanbullulara sakal saydırdınız, demiş; sadrâzam paşa da o uzun bıyığını göstererek: «Lâkin bunu sayamazlar» karşılığını vermiş. Hadlkatn-VÜzera, s. 99. (Mütercim)
[409] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/554-555.

hakikate hikmete mebnî ke-lâm-ı sahîh[410] olduğunu söyler. îbşîr'in kedhudâsıyle rûz-nâmeci sadrâzamı karşılamak üzere Anadolu'ya gönderildiler. Reîsülküttâb Şâmî-zâde bir hatt-ı hümâyûn aldı ki, Bâb-ı Hümâyûn'dan vücûdunun lüzumu sebebiyle Îbşîr Paşa'yı çavuş-başı ile birlikte Üsküdar'da karşılamasını emrediyordu. îbşîr îshakhya teveccüh etmişti; orada -kapdân Murâd Paşa'nın hakkında şefaat etmiş olduğu- eski hasımı Hamîd sancağı beği Katırcı-oğlu'nu iltifatla kabul etti. Ka-tırcı-oğlu, yalnızca sadrâzamın otağına giderek ve toğulgasıyle kılıcını yere koyup ayağına kapanarak:

- «Devletli vezir, ben cürmünü i'tirâf eden bir kulunum; sana hizmet etmek için koşup geldim; işte kılıç, işte boynum; dilersen affet, dilersen katlet.» dedi.[411]

Eski bir rakibin bu şekilde bir tavır göstermesi gururuna hoş gelen îbşîr Paşa, toğulgasını ve kılıcını Abaza'ya iade etmekle beraber bir hil'at giydirerek taltif etti.

Ibşîr izmit'e geldiği zaman, korku ve ıztırâb son dereceyi bulmuş ve herkes korku ve ümîd arasında müterеddid kalmıştı. Zât-ı şahane bir meclis topladı ki, nıüftî, kaymakam, kapdân paşa bunda hazır idiler. Ibşîr'in itaatsizlik gösterdiği için mühr-i hümâyûnu ondan geri alarak sadâkatini takdir ettiği Morali Defterdarca vermek istediği Pâdişâh tarafından beyân olundu. Müftî ve kaymakam bir rey beyân etmediler. Kapdân Murâd Paşa, acele edilmemesini ve sadrâzamın gelmesiyle bütün müşkiller düzeleceğinden o zamana kadar bir şey yapılmamasını söyledi. Padişah, müftî ve kaymakama bakışlarım çevirerek:

- «Siz ne dersiniz?» diye sorduğunda, her ikisi de:

- «Emir pâdişâhımızındır» demekten başka bir söz bulamadılar. Kızlarağasıyle diğer hadım-ağaları -ki Moralı'ya dost, Murâd Paşa'ya düşman idiler- müftî ile kaymakamın sükûtlarını, kendi himaye ettiklerine müsâid bulunduklarına delîl sayarak:

-' «Pâdişâhım, Murâd Paşa'yı dinlemelisiniz; pederiniz Sultân ibrahim'in katline iştirak edenlerden biri de budur» dediler.

Bu sözler kapdân paşa ile hadımlar arasında şiddetli bir çekişmeye yol açtı. Pâdişâh toplantıyı dağıtarak çekişmeye son verdi. Meclis odasının hâricinde hadım-ağaları Murâd Paşa'nın üzerine hücum ederek, onu

[410] Naîmâ, s. 30. (Mütercim)
[411] Katıraoglu'na Kapdân Murâd Paşa tarafından öğretilmişti s. 31. (Mütercim)

hakaretlerine ve darbelerine hedef yaptılar ve han-çerleriyle gözdağı vererek, Murâd Paşa'nın yanındaki baltacıya:

- «Öldür şunu!» diye bağırdılar.

Kuvvetli ve azminde sabit bir adam olan kapdân paşa hançerini çekerek, sarayın kapısına kadar kendisine yol açtı. Orada maiyyeti adamları kendisinin çevresini aldılar. Murâd Paşa:

-- «Siz Pâdişâh'ı aldatmanızın cezasını yakında görürsünüz; bana hakikati söylemek düşer, Pâdişâh istediğini icra eder» diye bağırarak çekilip gitti.

Bostancılar^ bu gürültünün sebebini bilmeyerek, Murâd Paşa'yı tutmak istediler. Hattâ içlerinden biri Murâd Paşa'nın başına baîtasını kaldırmıştı. Bostancı-başı yetişerek, bostancıyı men' etti. O zaman bizzat Pâdişâh'ın riyaset ettiği mecliste hürriyet bundan ibaretti. Ibşir Paşa'nın samimî dostu ve hâmisi olan Reyhan Ağa, son hâdiselerden dolayı endîşesini defederek yatıştırmak üzere, iltifat dolu bir hatt-ı hümâyûn ve kıymetli bir hil'at ile sadrâzama gönderildi, îbşîr, Reyhan Ağa'yı büyük bir hürmetle ve dostça kabul etti ve mahremâne görüşerek dedi ki:

- «Bak ağa! Bilirim ki Pâdişâh bâzı hâinlerin telkinlerine kapılarak benim idamıma karar vermiştir. Lâkin ben Allah'a istinaden dîn ve devlete hizmet etmek isterim; onlar sonra istediklerini yapsınlar.»

Reyhan Ağa, üç türlü yemîn olan «Vallah, billah, tallah» tâbirlerini söyleyerek, Pâdişâh'ın ve Valide Sultân'ın kendisine karşı bir kötü niyetleri bulunmadığını ifâde etti. Payitahttan çıkmamak üzere emir almış olan çavuş-başı ve reis efendiyi, sadrâzam nezdine davet etmesi üzerine, bunlar ansızın çıkagelen bu emirden hayret içinde kaldılar. Fikrini almak üzere Murad Paşa'ya müracaat ettilerse de:

- «Kalmanız mümkün değildir» cevâbını aldılar.

îster istemez yola çıkarak bir gün sonra gümrük emini Hasan Ağa ile sipahiler kâtibi Kalender Mahmud Efendi kıymetli hediyelerle onları tâkîb ettiler. Gümrük emini, Ibgîr Paşa korkusuyla, sadrâzam tarafından iyi kabul edilmelerine delâlet etmek üzere Abaza Hasan'a Üsküdar'daki hanesini ve Kürd Mehmed ile Beğ-zâde'ye ikişer yüz altın ve diğer kıymetli şeyler hediye etti. Defter-emîni ve Murâd Paşa'nın kedhudâsı Alagöz Mehmed Efendi, efendisinden dolayı, hediyesiz de olsa iltifata mazhar olacağını ümîd etmişti. Lâkin îbşîr Paşa Mehmed Efendi'nin yüzüne bile bakmadığı gibi, bir söz de söylemedi, maiyyetinden birine misafir verdi. Çavuşrbaşıyı azlederek memuriyetini nişanlısı olan Ayşe Sultân'ın kedhuciâsına verdi. Bütün sipahi

ağalarını (altı bölük ağaları) da azlederek yerlerine kendi adamlarını getirdi. Reis efendi sadrâzamın otağına girdiğinde «Otur!» emrini almayıp, hil'ati de giydirilmeksizin soğuk bir kabule uğradığından, oda azlini muhakkak bildi. îbşîr Maltepe'ye kadar geldi. Kul kedhudâsı, ertesi gün sadrâzamı karşılamak üzere has ağaları için bütün yeniçerilere haber verdi. Lâkin yeniçerilerden hiçbirinin Üsküdar'a geçmemesi için Valide Sultân'dan bir tezkire aldı. Herkesin hayretine yol açan bu emir, aşağıdaki durumlardan kaynaklanmıştı:

Pâdişâh, îbşîr Paşa'yı debdebesiz, maiyyetsiz girmeye davet etmiş; îbşîr Paşa da makamına lâyık bir ihtişam ile girmek istediği cevâbını vermiş; yeniçeriler bundan haberdâr olarak ve sadrâzamın kendi aleyhlerinde bir niyeti olduğunu zannederek, kışlalarında silâhlı bir vaziyette durmayı kararlaştırmışlar; Valide Sultân'ın tezkiresi sâdece bunların arasında çatışmayı men' etmek için yazılmıştır. Yeniçeri ağasıyle dört muavini, yânı kedhudâ, zağarcı-başı, sam-soncu, turnacı gediklilerle beraber - Maltepe'den hareket etmiş olan- sadrâzamın istikbâline çıktılar. Müftî, vezirler, kazaskerler Üsküdar'da beklediler. Ibşîr Üsküdar'a büyük bir tantana ile girdi. Alayın önünde kapıcı-başılarla yeniçeri erkânı bulunuyorlardı. Onlardan sonra iki kazasker, vezirler, beyaz elbise ile şeyhülislâm, kırmızı urba ile sadrâzam geliyorlardı. îbşîr Paşa'nm arkasında, sırmalı külâhlanyle mahremleri olan Abaza Hasan, Kürd Mehmed, Beğ-zâde îsâ ve diğer zorba-başılar vardı. Sadrâzam Üsküdar'da nişanlısı Ayşe Sultân'ın sarayına indi. Orada mükellef bir ziyafet hazırlanmıştı. Sofrada müftîyi sağ tarafına, kaymakam Melek Ahmed Paşa'yı sol tarafına alarak, şeyhülislâma eski zorba olan arkadaşlarını takdim etti. Müftî efendi söz söylemekte kudret sahibi olduğundan herbiri hakkında münâsib güzel sözler buldu; îbşîr Paşa'ya:

- «Bu şahbaz ağaların şecaatlerine sizin şehâdetiniz kâfidir; hemân berhûrdâr olsunlar!» dedi.

îki gün sonra sadrâzam Edirne-kapısı'ndan istanbul'a girdi. Altmış üç ulemâ alayı küşâd ediyorlardı. Onların nihâyetinde iki kazasker, daha sonra mâliye memurlanyle defterdar paşa, kapdân paşa, kaymakam paşa geliyorlardı. En sonra sadrâzam ile müftî atba-şı beraberdiler; Teşrifat kanunu mucibince sağda sadrâzam, solda şeyhülislâm bulunuyordu. Sadrâzamın arkasında sipahiler, yeniçeriler, sarıcalar, levendler vardı.

Sarayına vardığında îbşîr, ulemâya ruhsat verdi. Ertesi gün,[412] nişanlısı Ayşe Sultân ile düğünü icra olundu.[413]

Sadrazam İbşîr Paşa'nın İcraatı

Sadrâzamın ilk icraatı düşmanlarının azli ve mallarının müsaderesi oldu. Geldiği gece -sadârete göz diktiği muhakkak olan- Morali Defterdarı azl ve hapsetmişti. Defterdarın mallarını müsadere için Kürd AhmKİ Paşa'yı Mora'ya gönderdi. Müteveffa sadrâ-

zam Derviş Mehmed Paşa'nın druluk ve iffetiyle meşhur olan kedhudâsı Alî Ağa'yı getirterek hiTat giydirmek istedi. Alî Ağa:

- «Devletli efendim, ne için olduğunu beyân buyurunuz ki, liyâkatim olan hizmet midir, bileyim» dedi.

Lâkin îbşîr, ısrar ederek, hil'ati arkasına giydirdiler. Sadrâzam da:

- «Pâdişâhımız seni baş-defterdâr yaptı» sözlerini söyledi.

Alî Ağa ayağına kapanarak bu hizmete asla liyâkati olmadığım beyân edip Allah ve Resul aşkına affını istirham eyledi. Lâkin Îbşîr Paşa kaşlarını çatarak:

- «Pâdişâhımız seni bu hizmete lâyık gördükleri için tâyin buyurdular.» cevâbını vermekle iktifa etti.

Kaymakam Melek Ahmed Paşa birçok sebeblerden dolayı îbşîr1-in husûmetini celb etmişti. Vaktiyle Abaza Hasan'a Türkmen Ağa-lığı'nı kaybettirmiş, sonra sadrazamlığa tâlib çıkmış, bu memuriyeti alamadığı için Morali Defterdarın sadrâzam olmasına çalışmıştı. Kaymakam sıfatıyle idaresi sırasında ihtiyat hududlannı aşarak, yalnız âcil mes'eleleri değil, sadrâzama bırakması lâzım gelen işleri de tesviye eylemişti. Kendisini sevenlerin daha akıllıca hareket etmesini tavsiye etmelerine cevaben:

- «Ben de sadrazamlık etmedim mi? Îbşîr Paşa kardaşımız beğenmediğini bozar. Bostan korkuluğu gibi oturup duralım mı?» demişti.

Sadrâzam Melek Ahmed Paşa'yi davet ederek, Van valiliğini verdi ve hemen gitmesini emretti. Hattâ zevcesi Kaya Sultân'a veda için sarayına gitmesine bile müsâade göstermedi. Vâkıâ haksız da değil, korkuyordu ki, Kaya Sultân, kocasının İstanbul'da kalması için emir çıkartabilecektir. Melek Ahmed Paşa, seyahat tedârikâtı-nı görmek üzere hemen Üsküdar'a geçti

[412] Rsbîûlâhirin yiğirmibirinci pazar günü. Naîmâ, s- 48. (Mütercim)
[413] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/555-558.

İkisi de Melek Ahmed Pa-şa'nın mahremi olan Mevkufâtçı ve reîsülküttâb Yedifeuîe mahbe-sine konuldular. Daha önce de riyasette bulunan Sıdkî Efendi, yine o makama geldi. Deli Birader ile Çingeneler vergi tahsildarı bulunan dâmâdı ve Melek Ahmed Paşa'nın sadâretinde kethüdası Gade (dâhiliye nâzın) hapsedildiler.

İbşîr gerek şiddetiyle ve gerek sikkenin ıslâhı hakkındaki vaadini yerine getirmemesiyle herkesi kendisinden nefret ettirmişti. Vâkıâ guruş, aslî rayici olan 80 akçede idi. Lâkin terkibinde gümüş kadar bakır da bulunduğu için bu kıymeti caiz değildi. Valide Sultân Morali Defterdânn hayâtına zarar verilmemesi hakkında bir hatt-ı hümâyûn çıkarttirmişti. Ibşîr, defterdarın Kıbrıs'a sürülmesi hakkında başka bir hat aldı. Morali, sekiz çavuşla karadan yola çıktı. Çavuşlara samur kürkünü vererek bir nâfe kürk giydi. Dil Geçidi'nden geçerken, o kürkü de alıp bîr kebe verdiler. Küçük Dragon Irma-ğı'nın Dört Geçit Tepesi'nden geçerlerken[414] Moralı'nın hizmet için Anadolu'ya gitmiş adamlarından biri rastlayarak, kendi kürkünü vermek istediyse de, çavuşlar:

- «Sen hâlâ elbise derdindesin!» diyerek mâni oldular. Güya şimdi kara toprak altına girecek vücûda elbise lâzım olmadığını anlatıyorlardı. Filhakika müteakiben sadrâzamın îdâm emriyle gönderdiği iki tatar yetişti. Bu Morali hâlinin neticesini anlayarak, koynunda bulunan hüsn-i hat ile yazılmış ve müzehheb bir Kelâm-ı Kadîm'İ ve diğer kıymetli eşyasını -cellâdlann ellerine düşmemesi için- çavuşlara verdi. Bundan sonra kanlı emir icra olundu. Morali, azledildiği gece, mahremlerinden birinin hanesine İki harar göndermişti ki, ağırlıklarına nazaran içlerinde para vardı. Hamalların itirafı üzerine bunların kime gönderildiği anlaşılarak, alındı. Ve içlerinde yirmibeşer bin altın bulundu.

Melek Ahmed Paşa'nın uzaklaştırılmasından sonra iki mahremi olan Mevkufâtçı ile Gade Kedhudâ, dört levend ile karadan Kıbrıs'a gönderilmek üzere Üsküdar'a geçirildiler. îznik'e varılmadan Önce, Gade'nin adamlarından görevli olarak Anadolu'ya gönderilmiş bir ağa, yirmi adamıyla bunlara rastladılar. Ağa, yeniçerileri öldürüp kendilerini kurtarmayı teklif etti. Gade Kedhudâ'nm ısrarına rağmen Mevkufâtçı muvafakat göstermedi. İdam emrini hâmil tatarlar yetişerek, ikisi de öldürüldüler.[415] îdâm emrini Mevkufât-çı'ya vermişlerdi. Gade Kedhudâ'nm bunun ne olduğunu sorması

[414] Natmâ'da Kırk Geçit Dağlan, s. 56. (Mütercim)

[415] Naima İzmir'de idam olunduklarını ve daha sonra VedhTye göre Hersek'te -boğulduklarım ve mezarlarının orada bulunması lâzım geleceğini yazar s 64. (Mütercim)

üzerine, Mevkufâtçı:

- «Ibşîr Paşa âhirette ikaame edeceğimiz hak dâvası için bize temessük göndermiş» dedi.

Gade Ibşîr'e küfretmeye başladı. Mevkufâtçı:

- «Beddua etme, elbette onu da bizi müteâkib öldürürler; fakat bununla cezasını bulmaz, Cenâb-ı Hak onu âhirete îmânsız göndersin!» dedi.

Hazîneye 180 kese vermeye mahkûm olan reîs, bu parayı vermek için bütün eşyasını sattı. Şâmî-zâde, ikbâl zamanında birçok dost kazanmış olduğundan Morali defterdarın îdâm olunurken:

- «Allah belâsını versin! Ben sadârete reisin iğvâsıyle tâlib oldum» dediğine dâir bir iftira İbşîr Paşa'ya yetiştirilmiş olmakla beraber, dostları sayesinde idamdan kurtuldu. Şâmî-zâde hacca gitmek için emir aldı. Lâkin bir nıkris darbesini bahane ederek Üsküdar'da kaldı.

Nevruzda îbşîr Paşa, zât-ı şahaneye güzellikte emsaline nâdir tesadüf olunur üç at takdim etti ki, eyerleri kıymetli taşlarla parıldadığı gibi, üzengi ve şâir eşyası altından yapılmıştı. Yine bohça bohçe şâl ve güzel kumaşlar ve bir araba dolusu altın gönderdi. Valide Sultân'a da 20 keselik hediye takdim etti. Lâkin bu gibi hallerde sadrâzamın cömertliğinden hissedar olan silâhdâr ve diğer ku-renâ (pâdişâhın yakınında bulunanlar) -müneccimlerin istihraç etmiş oldukları veçhile- hediyelerden mahrum kaldılar.[416]

Yeniçeri Ve Sipahilerin Ayaklanması, İbşîr Paşanın İdamı

îbşîr'in ikbâli, kendi yetiştirdiği sipahiler, sarıcalar, segbânlar tarafından tersine çevrildi. Sırdaşı olup uhdelerine Anadolu'da voyvodalıklar tevcih etmiş olduğu Seydî Paşa, Kürd Mehmed, Tayyar-oğlu memleketi günden güne artan zulümlerle tazyik ettiler. Bu mıntıkalardan birçok şikâyetçi İstanbul'a geldiler. Bir taraftan da şunu ilâve etmelidir ki, İbşîr Paşa'nın sipahilere «gulâmiye»lerini ve «veledeş»lerini vermek ve hizmetler tevzî etmek hakkında yaptığı, vaadleri, hazînenin müzayakasından dolayı, yerine getirilmesi mümkün olmadığı için, sipahilerin hoşnudsuzluğu son dereceye

[416] Naîmâ (s. 65) : cCumadelulânun onikinci sebt (cumartesi) güm ba'del-gurûb şems evvel hamele tahvil idûp nevruz oMı. Tâli'-İ sâl mizanım yigirminci derecesi idi. Şems, müşteri, zübre, utârid, cümlesi sâbi'de -ki burc-ı intifaft-dur- vâki' olraağla ahkâmını «helâk-i vüzerâ ve muznbân ve ağayfin-i harem ü hâss» diyü istihraç İtmişlerdi ve zuhal-i sfln! aşerde, sünbfilede, merîn s&lisde kavsde. beyinlerinde terbî'-i nazar olmakla «hfinedAn-ı kadim ve büyût-ı ekâbir yağma olana, diyü yazmışlar İdi. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 558-561.

varmıştı. Sipahiler sadrâzama şikâyetlerini arz ettiler. Buna dâir mektupları Orta Câmi'de okundu. Lâkin Vaiz Hüseyin Efendinin ve yeniçeri zabitlerinin nasîhatları matlûb olan ittifakın doğmasına mâni oldu. Bunun üzerine sipahiler, kendilerine yapılan vaadlerin sağlanmasına delâlet etmesi için Abaza Hasan, Kürd Mehmed ile Ibşîr'in diğer sevdiklerine müracaat ettiler. îbşîr, arada vâsıta olanlara, bâzı sipahilerin kendi sözlerini anlamamış olduklarını, Pâdişâh'ın, isteklerinin yerine getirilmesine müsâade etmeyerek, tevkiflerini emretmiş bulunduğunu, fakat kendisinin bunları himâyesi altına almış olduğunu ifâde ederek, donanmanın azimetine kadar sabretmelerini ve o zaman isteklerinin yerine getirilmesine çalışacağını beyân etti.

Sözün böyle uzatılıp dolaştırılmasına nazaran İbşîr'in en nüfuzlu zorbaları mahvetmek düşüncesinde bulunduğunu Abaza Hasan ile arkadaşları pek güzel anladıklarından, bu cevaplardan endîşeye düştüler. Bununla beraber İbşir Paşa, eyâlet askerlerinden bir takımına sipahilik vererek, bunları Katırcıoğlu maiyyetinde Girit'e göndermişti. Sadrâzam, yalnız sipahilerin değil, def etmek istediği Kapdân Murâd Paşa'nın da husûmetini celbetmişti. Vücûdundan hoşlanmadığı bu zâtı bir an evvel uzaklaştırmak için, donanmanın tec-hîzâtmı hızlandırdı. Bir gün tersanede bulunurken:

- «Paşa, bu hafta içinde donanmayı mutlaka çıkarmanız Pâdişâhımızın kat'î emri iktizasındandır» demesi üzerine, Murâd Paşa, teçhizatın ikmâli için lâzım gelen 400 keseyi almadıkça yelken açmanın mümkün olamayacağını söyledi. îbşîr dedi ki:

- «Sadâretiniz zamanında hazîneden 400 kese borç almışsınız. Senediniz Pâdişâh'ın kâğıdları arasındadır; bu paranın tahsilini defalarca emrettiler; hatırınıza riâyeten «şimdi donanma mühimmâ-tıyle meşguldür; birazını mühimmata mahsûb ederiz, küsurunu sonra verir» diyerek geçiştirdik. Ben şimdi Pâdişâhımızdan donanma için para isteyemem: Dörtyüz keseyi siz veriniz.»

Murâd Paşa, bu parayı çoktan ödemiş ve fakat senedini istemeye cür'et edememiş olduğunu beyân etti. Lâkin îbşîr, behemahal paranın ödenmesi hususunda ısrar etti. Kapdân Paşa, sadrâzamın kendisini mahvetmeye karar vermiş olduğunu anlayıp, İbşîr'in sözlerine inanmış gibi görünerek donanmanın yakında çıkacağını te'mîn eyledi. Hakîkaten teçhizatı süratlendirerek, bununla beraber hasmının sukuutu için elinde bulunan bütün vâsıtaları kullandı. Bir gece Kürd Mehmed,'! ikametgâhına getirterek

onu kendi tarafına aldığı gibi, sipâhî ağalarıyle Valide Sultân üzerinde ziyâde nüfuzu olan Melekî Kalfa'mn kocası Şa'bân Halîfe'yi de kazandı. îbşîr Fa-şa'nm eyâlet askerleriyle sipahileri Anadolu'da toplayarak, onların

yardımıyle yeniçerileri ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu ve kendisinin de Üsküdar tarafına geçmek için hazırlıklarda bulunduğuna dâir şehirde bir rivayet çıktı: Bu sözleri, yeniçerileri ayaklandırmak için Murâd Paşa yayıyordu. Kürd Mehmed'e, Üsküdar'a çekilmiş olan nâ-hoşnûd sipahilere îbşîr Paşa'nm düşürülmesi tasavvurunu açarak, onlardan 500 kişiyle -Bizans İmparatoru zamanından beri- kadîm ihtilâllerin sahnesi olan Atmeydani'na gitti (8 Mayıs 1655 - 2 Receb 1065). Yeniçerilere gönderilen adamlar -zorla getirilmiş gibi gösterir- birkaç yeniçeri zabiti ile Atmeydam'na geldiler. İki askerden iki ihtiyar, aralarında ittifak akdi olduğuna delâlet etmek üzere, halk huzurunda birbirini kucakladılar, derhâl her tarafta eyâletlerde ve İstanbul'da hükmünü yürütmekte olan irti-kâblara dâir sözler söylenmeye başlandı. Yapılan mezâlimin sebepleri hakkında ne lâzım geleceğine dâir Anadolu vilâyetleri müftî-lerinden alınan birçok fetvaların okunması üzerine âsîler, kendileri ihkaak-ı hak etmeye karar verdiler. Oradan, Kürd Mehmed'in delaletiyle müftînin hanesine giderek, kendileriyle birlik olmasını istediler. Şeyhülislâm, kendisinden istedikleri her türlü şeyleri vaa-detti. Ve İbşîr'in sarayına giderek, hazırlanmakta olan isyandan kendisini haberdâr etmekte süVat gösterdi,

Îbşîr, hemen zât-ı şahaneye bir arîza yazarak yardım istedi. Sultân Mehmed baş-mâbeynciyi (kapıcılar kedhudâsını) zorbalara göndererek dağılmalarını ve meşru yollardan hallerim arz etmelerini ihtar etti. Kürd Mehmed:

- «Emir Pâdişâhımızındır; sadrâzamın îdâmı hakkında arz-ı hâlimiz hâzırdır» cevâbını verdi.

Bu fesadın ruhu olan Kapdân Murâd Paşa'nın tertibi veçhile, yeniçeriler bir gece sipahileri kendi kışlalarında misafir ettiler. Evvelki isyanlara dâhil olmayan ve fakat bu defa nâ-hoşnûdlara iltihak eden topçu ve cebeciler Atmeydanı'nda kaldılar. Ertesi gün (10 Mayıs - 4 Receb) zât-ı şâhâne Murâd Paşa'nm nasihatlerine uygun olarak, Tersane Bahçesi'nden çıkıp saraya gitti. İki gün sonra bütün şehir tam bir heyecan içinde idi. Anadolu eyâletlerinden başlarına hasır yakmış bir takım şikâyetçilerle segbânlar, sarıcalar, sipahiler, yeniçeriler Atmeydanı'nda toplandılar. Sadrâzam ile kedhudânm başlarını ister arzıhâl yazıldı. Yeniçeri ağası Ken'ân Paşa, Pâdişâh nâmına olarak, îbşîr'in azledileceğim beyân edip zorbaları

dağılmaya dâyet etti. Lâkin halk:

- «Zâlim, mahlûl olmayan bu kadar yeri başkalarına veren, birçok yiğitlerin ekmeklerini ellerinden alan sen değil inisin?» diye bağrıştılar.

Her taraftan üzerine hücum edilerek, Ken'ân Paşa güç hâl ile atını koşturup saraya kaçtı.

Müftînin sipahiler ve yeniçeriler hakkında bir fetva vereceği söylentisi yayılması üzerine, bunların şiddeti son dereceyi buldu. Sadrâzam ile müftî saraya sığınmış idiler. Bunların haneleri, kendileri çıkar çıkmaz zorbalar tarafından muhasara edildi. îbşîr Pa-şa'nın hanesinden 400.000'den ziyâde altın ve müftînin hanesinden üç batında Hâce-i Ekber Sâ'deddîn ailesinden toplanmış olan kıymetli eşya yağma edildi. Halkın kör hiddeti, hiçbir şeye hürmet etmeyerek, yolu üzerinde her ne bulduysa kınp döktü.[417] Müftî ve sadrâzamın hanelerinin yağma edildiği haberi saraya ulaşınca, Pâdişâh, hazır bulunanlara:

- «Ne yapmalı?» diye sordu.

Ulemâ ve vezirler sükût ettiler. O zaman -saraydan çıkmadığı ve isyanı tertîb etmiş olduğu halde, zorbalarla gizli ittifakı bilinmeyen- Murâd Paşa'nın bir işareti üzerine, yeniçeri, başka bir tâbirle kul kedhudâsı Kiçeci-oğlu huzûr-u şahaneye kadar ilerleyerek:

- «Kulların senden hoşnûddurlar; lalanı istemezler» dedi ve İbşîr Paşa'yı gösterdi.

Pâdişâh:

- «Daha kimi istemezler?» diye sordu. Kiçecioğlu:

- «Müftî'yi» dedi.

Yeniçeri ve sipahilere nasihat etmek üzere gidip gelmiş olan Velî Efendi:[418]

---

[417] Velî Efendi'ye, askerle ihtilâüna mebnî «Velî Ağa. dirlerdi. Nas&ata gitdiği sırada onların amaline muvafık sözler söylemiş, hattâ Kürd Mehmed ve diğerleri birbirine «Ehli hak ulemâyı gördünüz mü? Hey babam efendi, Allâhu azîmü'ş-şân ilmini artırsın* demişlerdi. Naîmâ, s. 94. (Mütercim)

[418] «Yağma girân asker cerâd-ı münteşir gibi sarây-ı yezîre dolup yağmaya başladılar. Bu kadar seneden beri Ibşîr'ün cem* ve iddihâr itdiği ve mühre nail olahdan beri cem' eylediği bî-had filori vesâir nukuud ve cevahir ve tefârik ve emü'a ve menfur u samur-ı nevadır -ki hadd ü hasrdan efzûn idi- umû-men yağma ve talan itdüer. Her şahıs götürebildiği kadar şey aldıkdan sonra hamal-vârî arkalarına tahmîl idüp öyle götûrdiler. tbşfr'ün hazîne kâtibi Mehmed Çelebî'den menkûldür: «Kable'l-vak'a vezir filori defterin istedi, dörtyüz bin guruşluk filorisi der-hazîne oldığı arz olundukda yüz kiselik filori ayırup hareme götürdi. Gâtibâ Sultân hazretlerine hibe itmiş. Sultân akidden olmağla filoriyi kendi nukuud ve cevahiri ile defin yâhûd bir ahar yire nakl itdi dirler, ve yüzbin guruşluk fÜoriyi dahi dört muhtazır sanduka yerteşdirüp sanduklan birbirine rabt ile dehlizde bir nakli asan yire vaz' itdimüşidi. îrtesi gaaib oldı, TCim götürdi, kime virildi?' malûm olmadı. Baki kalan bu kadar tuhaf ve nevâdir ve nukuud yağmacılar elinde talan okh.» diyü nakl eyledi- Hulâsa-i kelâm; vakti asradek kâr-ı yağma tamam olup vezir sarayında kun hasır büe kalmadı. Andan çıkup müfttnün hanesine varmak istediler; lâkin şikârını alanlar ketm ü ihfâ içün perakende olup

- «Sadrâzam ve müftî îdâm olunmadıkça asker dağılmaz» diye, yeniçeri kedhudâsınm sözlerini takviye etti.

İbşîr, artık makamında durmanın imkân dâhilinde olmadığını görerek, Pâdişâh'ın huzurunda yere kapanıp mühr-i hümâyûnu tes-lîm etti. Sultân Mehmed derhâl Murâd Paşa'yı sadrâzam ve Hüsâm-zâde Abdurrahmân Efendi'yi şeyhülislâm nasbetti.

tbşîr Paşa ile Ebû Saîd Efendi'nin azilleri askeri razı etmeye yetmediği için, Pâdişâh bunların îdâmına karar verdi. Lâkin bütün ulemâ, nakîbüleşrâf Zeyrek-zâde'nin teşvîki üzerine, müftînin îdâ-mma muhalefet gösterdiler. Sultân Mehmed, îbşîr'in boğulup cesedinin saray önüne atılmasını emretti.

Ne zaman ki Îbşîr'in başı Atmeydanı'na getirildi, toplanmış olan halk arasından gök gürültüsüne benzer bir sevinç çığlığı koptu. Baş, elden ele gezdirilerek, sonra bir harbeye geçirdiler.[419] Sipâhî ve yeniçeriler, ertesi gün dağılmayıp başka başlar istediklerinden, ulemâdan Bolevî ve İsmeti gelerek, Pâdişâh ile sadrâzam ve müftî nâmlarına, kendilerinin itaat dâiresine girmelerini ihtar ettiler ve verilen vaadlerin yerine getirileceğini söylediler. İbşîr tarafından verilip Murâd Paşa tarafından yenilenen bu vaadler, #gulâmiye»nin verilmesi, «veledeş»lerin yânî sipahi evlâdının kaydedilmesi, «çalıkların, yânı isimleri defterden çıkan sipahilerin hizmete iadesi idi. Buna dâir bir mukavelename tanzim edildi ve Fatiha okunarak, Kürd Mehmed, sipahilerle beraber Üsküdar'a geçti. Yeniçeriler, topçular, cebeciler kışlalarına döndüler.-

Birkaç bin segbân ve sanca ile Üsküdar'da bulunmuş olan Abaza Hasan, Kürd Mehmed'in birlikte hareket edilmesi hakkmdalçi tekliflerini reddetmişti. Ancak adamlarından yarısı sipahilere iltihak ettiğinden, yanında ancak bin kişi kalmıştı. îbşir'in idamından sonra Kürd Mehmed, artık mânâsız kalmış bir sadâkatten vazgeçmesini ihtar etmesi üzerine,

---

akşam dahi karîb olmağla ol işi irteye kaydılar. Ol gice alelade sipahiler yeniçerilerde zatf, ve şâir asker meydanda yatup irtesi bu güruh müftfnûn hanesini yağmaya vardılar. Yüz elli seneden beri hânedân-ı Hasan Çan'da müddehir olan nakaayiş ve emti'a ve busât ve kütüb-i nefise tuhaf ve nevâdir-ı nâdîde ftn-ı vâhidde târâc gerde-i dest bî-edbân oldı. Menkuldür ki: Ref ü nakle kaabü olan eşyadan eser kalmadukda mimderleri paralayup yol ortasına bırakdılar; mahzenlerin timür kapulanm ve pencerelerini ve su yollarını ve hamaili ve bâzı sufufun kadd-i sütunlarını, hattâ müfttnûn kfitübhânesi ve mahsûs odası olan mekânun sedefkârî ve Halebkârl munakkaş dolab kapaklarını koparup götûrdiler. Haremde olan nisvân mühimmatı ve busat ve evânlye varınca gaa-ret itdüer. Serhoş erâzü gaaret itdükleri eşyayı yolda rast geldüklerine cüz'î bahâ ile fûrûhta adam ararlardı- Asker bu mezada cür'et itdükden sonra git-dükçe cem'lyyetleri kesret bulup meramlarına müsâade olunmaksızın refleri rütbe-i muhale vardı-. Naîmâ, c. 6, s. 90-91. (Mütercim)

[419] îbşlr*ün lûtuf-dîdesi olan Kürd Mehmed'ün emriyle bir sipâhî, başı bir harbe uc\ma geçjrüp bütün meydânı gezdirdi. Sonra mûsterfthlarun tavanına rekz itdüer. Gice Murâd Paşa aldırup cüssesine flsâk ile Kara Mustafa Paşa türbesine gomdürdi.. Natmâ. s. 98. O vakit mOcevvezeli seng-i mezarı görülüyor imiş. (Mütercim)

Abaza Hasan, Kürd'ün yüzüne tükürüp:

- «Yüzün mor olsun!» demiş, yânî «boğulasın» diye temenni etmişti.

Abaza Hasan, îbşîr'in intikamını almak üzere, levendlerinin bakıyyesiyle Anadolu'nun içerisine çekildi. Sipahilere verilen vaadlerin yerine getirilmesi ve eski sadrâzam tarafından tâyîn edilen memurların azli, Murâd Paşa için bin türlü müşkülât doğuruyordu. Defterden çıkarılan sipahilerin iadesi ve sipâhî evlâdının münhal mahallere namzed kaydı üzerine, Tarhuncu Ahmed Paşa zamanında sipahi 25.590 ve yeniçeri 55.000 kişiye indirilmiş iken, bu defa sipâhî 50.000'den ve yeniçeri 80.000'den ziyâde olmuştur.[420] Bunların maaşlarının ödenmesi ise hazînenin tahammülü hâricindeydi. Bir zamandan beri müdhiş surette birbirini tâkîb eden vâlî değişiklikleri dahî hazînenin sıkışıklığını ziyâdeleştirmişti.[421]

Murad Paşa'dan Sonra Süleyman Paşa'nın Sadareti

Murâd Paşa, sadârete getirilişi henüz üç ayı bulduğu halde, başını tehlikeye koymaksızm idarenin dizginlerini daha fazla elinde tutamayacağını görerek, tekaüde ayrılarak, hac için Mekke'ye gitmesine izin verilmesini istedi. Sadrazamlık, Ayşe Sultan'ın kocası Süleyman Paşa'ya verildi. Süleyman Paşa'nın asli Ermenî olup,[422]

IV. Murad zamanında hademe-i hassaya kaydedilmiş^ Sultân İbrahim zamanında silâhdârlığa kadar yükselerek, daha sonra eyâlet valiliklerinde bulunmuştu. Sadârete tâyininden evvel Kubbealtı vezîrli-ğiyle Dîvân-ı Hümâyûn'da idi.

Murâd Paşa hacca giderken hummâ-yı muhterika (ateşli humma) *ya tutularak vefat edip, oraya defn olunmuştur.[423] Payitahttaki karışıklıkların neticeleri Devlet'in bütün memleketlerine te'sîr etmekte gecikmedi. Mur^d Paşa'dan Türkmen Beğliği'ni almış olan Kürd Mehmed, Abaza Hasan ile dostluk münâsebetleri olan Karaman Vâlîsi Seydî Ahmed Paşa'nın Konya'ya

[420] Hammer'in Fransızcasuıdaki rakamlar yanlıştır. Me'hazi olan Naîmâ'ya göre, (c. 6. s. 108), tercümede doğrusu yazılmıştır. (Mütercim)

[421] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/561-566.

[422] Ermeni olduğu malûm değil. HadtkatÜl-Vftzerâ'da (s. 101), Malatyalı re kapı-' ağam İsmâîl Aga'nın akrabasından denilmiştir. Bu akrabalık daha ziyâde MBalüman-oğlu olduğuna delâlet eder. (Mütercim)

[423] «Payas'da hastalanup hummadan vefat itmîşdir.. «Hummây-ı muhterika, ve «humma» Hammer'i şaşırtmış olsa gerektir. Naîmâ, s. 110. Murad Paşa sadrâzam iken Arnavud Mehmed Paşa'nın Hama'da kendisine türbe yaptırdığını işitip Mehmed Paşa'yı sevmediği cihetle «Ben oraya hınztr (domuz) defn itdirirem. demiş; sonra Hama'da Mehmed Paşa'ya misafir iken vefatı vuku bulması üzerine, Murâd Paşa'nın domuz defnettirecek olduğu mezarı, misafirine ikram etmiştir. Hadİkatü'l-Vüzerâ, s. 91. (Mütercim)

yerleşmesine muhalefet etti. Sadrâzam Süleyman Paşa, her türlü karışıklığın önünü almak arzusunda bulunarak, Türkmen Voyvodalığını, levend-lerin başında kendisini (îbşîr Paşa'nın) intikamcısı olarak ilân eden Abaza Hasan'a vererek, Seydî Ahmed Paşa'yı Haleb valiliğine tâyîn etti. Kürd Mehmed, Seydî'nin memuriyetini öğrenince Haleb'e gitti; ahâlîye, valileri olacak zâtın zulümlerine dâir bir mezâlim tablosu yaparak, kendilerini kapılarını kapatmaya ikna etti. Bundan dolayı, Seydî Ahmed Paşa şehri muhasara ettiyse de muvaffak olama-yıp, bu vak'alar üzerine uhdesine tevcih olunan Sivas valiliğini zab-tetmek üzere, o tarafa gitti. Seydî Ahmed Paşa daha Haleb önünde iken, Kürd Mehmed, kedhudâsıyle beraber Tarablus'a gidip, oradan İstanbul'a doğru hızla yola çıkmıştı. Adana'dan geçerken vâlî Ca'fer Paşa'nın emriyle hapse atıldı ve daha sonra idam olunarak başı -diğer bir âsî reîsi olan Cinci Mehmed'in kesik başı gibi- İstanbul'a kadar gönderildi.

Abaza Hâsan'ın, yanındaki 12.000 sarıca ile, Seydî Ahmed Pa-şa'yla müttefikan Suriye taraflarında yapmakta oldukları zulümler, Dîvân'a her ikisinin de vücûdlannm ortadan kaldırılması fikrini dü-şündürmüşse de, sadrâzam Süleyman Paşa, Abaza Hasan'ı Türkmen Beğliği'nde bıraktı ve Ahmed Paşa'ya vezâret rütbesi vererek, her ikisini de Akdeniz Boğazı'nın işgal ve muhafazasına memur etmeyi ihtiyata daha muvafık buldu.

Basra'da Afrâsyâb Arab aşireti vâlî Murtazâ Paşa aleyhine ayaklanmıştı. Basra emirleri Ahmed ve Fethî'nin davetleri üzerine, Murtazâ Paşa oraya gitmişti. Ancak belde ahâlîsinin kendisine getirmiş oldukları kıymetli eşyayı kâfi görmeyerek, Arab ve Hindistan tacirlerinin pazarını[424] yağma etti; suçu üzerlerine atacak mücrimler bulmak gerektiği için, iki emîri îdâm ettirdi. Lâkin Arablar*m kendisini Basra'dan çıkarmaları üzerine, maiyyetinde kimse olmaksızın, yalnız basma, Bağda d'a güçlükle kaçabildi. Murtazâ Paşa, bunun üzerine Haleb valiliğine tâyîn olunarak, bu eyâletten geçtiği sırada 70 çingene rakkaseden mürekkeb bir çalgıcı takımı arkasında bulunduğu halde, her türlü kötülüklere cesaret etti. Haleb ahâlîsi, şikâyetlerini bildiren bir arzihâl düzenleyerek Pâdişâh'a göndermek için, Câmi-i Kebîr*de toplandılar, Paşa'nın sarıca ve segbânları derhâl Halebliler'i kuşatarak ve Câmi'in kudsiyetîne hürmet etmeyerek, içlerinden 500 kişiyi Öldürdüler.

Bu sırada Mısır ve Habeş'te dahî başka karışıklıklar oluyordu. Sevâkîn ahâlisi, kese mukabilinde Habeş eyâletini satın almış olan Mustafa Paşa'nın

[424] Mansab-ı Dicle'de vâki' Kapan Hanı ki bir kal'a-i azimeti'1-bünyândur, tüc-çâr-ı be&enün ekseriya emvali anda mahfuz tururdı. Katma, s. 114. (Mütercim)

iki mütesellimin! öldürdükten ve bîr cengde Mustafa Paşa'yı da mağlûb ettikten sonra, «Ebû Nûr» lâkabı verilen Mısır Valisi Haseki Mehmed Paşa'nın Boşnak Ahmed Beğ kumandasında gönderdiği askere mağlûb olmuşlardır. Lâkin Habeş'te asayişin devam etmesi için, Kahire muhafızlarının gönderilmesini gerektiriyordu. Mısır askerlerinin zabitleri, kendileri memleketin veya kervanların muhafazasına memur olup, Habeş'in muhafazası -içlerinden 30fu o zaman Kahire'de bulunan- hadım-ağalanna aittir bahanesiyle gitmekten imtînâ ettiler. Bundan dolayı asker zâbitleriyle badım-ağaları arasında çekişmeler, kavgalar ortaya çıktı. Zabitlerden bir takımı hıyanetle veyâhud bir cengde öldürülerek, bir takımı da îbrim'e sürüldü. Kızlarağalığından azledilmiş olarak Mısır'da bulunan Taşyalar Alî ve Mes'ûd Ağalar istanbul'a kaçarak, Mısır Valisinden şikâyetle îdâmı için emir çıkarttılar.

Sikke ayarının düşürülmesinin bir kat daha şiddetlendirmekte olduğu mâlî müzayaka, sadrâzam Süleyman Paşa'yı kendisinden öncekilerin uğradığı müşkilâtın içine attı. Hazîne, guruşun nizâm! rayici olan 80 akçeye ve arslanlı ekü (esedî guruş) 70 akçeye kabul edilmekteyse de, halkta hoşnûdsuzluk bakî idi. Çünkü yeni darbedi-len sikkeler, evvelce söylediğimiz gibi, gümüşten ziyâde bakırı ihtiva ediyordu. «Çingene, Meyhane akçesi» nâmıyla mâruf olan bu sikke, itibarî değeriyle değil, ağırlığına göre kabul olunmaya başladı.[425] îbşîr Paşa zamanında defterdar olmak istemediği halde kabul etmeye mecbur olmuş olan Alî Ağa, akıllı bir adam olduğundan, istifa etti ve sadrâzam da arkasından gitti. Mîmâr Kasım, daha evvelce bir vesile ile Valide Sultân'a Köprülü'nün jadârete getirilmesini ihtar etmiş olduğu gibi, bu defa da Süleyman Paşa'ya, kendisinin halefi olmak üzere onu tavsiye etti. Süleyman Paşa:

- «Köprülü gibi servetten mahrum bir adam, bu gün devleti nasıl idare edebilir?» cevâbını verdi.

Sadrâzam, paranın, metanet ve doğruluktan ziyâde iş görür olduğuna inanmış bulunduğunu gösteriyordu. Pâdişâh'ın ve Valide Sultânın mahremleri olan hadim-ağaların reyleri mucibince, sadâ-i ret mührü, on

[425] Nasnat-n&me sahibi daha Sultân İbrahim zamanında sikkenin tağşişinden şikâyetle der kî, bir guruş dokuzbuçok düfaem gömüş ihtiva eder; eğer gümüşün dirhemi yalnız sekiz akçe tutacak yerde on akçe tutsa idi, bir fora» dok-sanbes akçeye geçmek lâzım gelirdi. Şimdi İse yüzvirmibeg akçeye çıkmıştır. (Demek ki o zaman guruşun hakîkî kıymeti 8xİta&>,yetmiş altı para iken hükümet buna yfizyirmfces akçe fiat koymuştur. Güatitf akçe yalnu kû*Ûr tÇ&> kabul olunacak oJsa, bundan mahzur çıkmayabilirdi; F**at tablatiyle o zamanlar «vahdet-i sikke» (para birliği) kaaidesi cari olmak göyle dursun, mi-lûm bile değildi. Teessüf olunur ki, bizde öteden beri sikke mes'eiesi anla-metnkket muharebelerden ziyâde bundan zarar görroüçtflr. (Mfttercim)

seneden beri Girit'te Venediklilerle ceng etmekte olan Hüseyin Paşa'ya gönderildi. Onun gelmesini beklemek üzere, Kap£ dân Surnazen Mustafa Paşa, kaymakam sıfatıyle işlerin yürütülmesine memur oldu.[426]

Yeniçerilerin Kıyamı

Askerlerin, uzun bir müddetten beri açığa vuramayarak içlerinde kalmış olan hoşnûdsuzluklan bu aralık meydana vurdu. Girit'ten gelmiş olan birkaç yüz yeniçeri ulufelerinin bir kısmım taleb ederek, cihâd esnasında taşlan yastık, toprağı yatak yapmış oldüklanzu bağıra bağıra söyleyerek, sokaklarda dolaştılar; kul kedhu-dâsi, bunları intizâma sokmaya çalıştı ve hapisle tehdîd etti. Lâkin tahsisatlarının verilmesinden şikâyetçi olan sipahilerin iltihakıyle âsîlerin miktarı çoğaldı. Bu sipahilerin başları Mehter Hasan, Şamlı Mehmed, Karakaş Mehmed idi. Zorbalar, güneş doğarken Atmey-danı'na toplanıp, saraya bir adam göndererek ayak dîvânı istediler. Pâdişâh, biraz müsâade göstermek suretiyle isyanın Önünü alabileceğini ümîd ederek, yeniçeri ağası ve yeniçeri erkânından bâzılarını azletti. Lâkin bu tedbîrlerden hiçbir netice çıkmadı.

tsyân ateşi, gizlice bâzı devlet büyükleri ve özellikle ^-çıkaracağı karışıklık sayesinde sadrazamlığa, yükseleceğini ümîd etmeüö*» olan-kaymakam paşa tarafından körüklenmekteydi. Pâdişâh nâmına, âsîlere giden ihtiyar nişancı, bunları itaate getirmeye muvaffak olamadı. Ertesi gün vezir Tavukçu Paşa ile kazasker Bolevî dahî, daha ziyâde bir şey yapamadılar. Âsîler, üçüncü gün dahî ayak dîvânı talebinde ısrar gösterdiklerinden, Sultân Mehmed mutavassıt olmak üzere kendisini teklif eden Mevkufâtçı Kara Abdullah Efen-di'yi gönderdi. Bir takım sipahiler Mevkufatçı'yı öldürdüler. Pâdişâh, halkın (yâni isyancı askerlerin) münasebetsiz isteklerinden çekinerek, benzer hareketlerde olduğu gibi, sarayda Bâbüssaâde Önünde değil, Saray-ı Hümâyûn'un şehir tarafında olan köşesindeki Alay Köşkü önünde bir ayak dîvânı topladı. Bayram vb. günlerde pâdişâh bu köşkün penceresinden dışarıyı seyrederdi. Âsîler Alay Köşkü altında toplandılar. Pâdişâh, içeride demir parmaklıklı pencerenin .ar-kasına oturdu. Dışarıda umûmî bir sadânın demir parmaklıklı pencerenin açılmasını istemesi üzerine, IV. Mehmed buna muvafakat ederek, sağında müftî, solunda kaymakam, arkasında kızlarağasıyle (kara hadımlar ağası)

[426] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/566-569.

kapı-ağası (ak hadımlar ağası) olduğu halde askere göründü. Ancak halk, Pâdişâhın telkinlerine göre değil, kendi fikrine göre söz söylemesi için, bunların çekilmesini istediler. Müftî ve kaymakam çekilip, iki hadım ağası Sultân Mehmed'e vereceği cevâblan telkîn etmek üzere pencerenin kenarında yere oturdular.

Mehter Hasan Ağa ilerleyip idaredeki sû-i istimallere, memuriyetlerin satılmasına, iltizam bedellerinden hazînenin vaktinden evvel aldığı paralara, maaşların ödenmesinde gösterilen sonu gelmez gecikmelere, hadımların devlet işlerine te'sîr etmelerine, sikkenin bozulmasına dâir uzun bir nutk-ı mezemmet (kınama nutku)[427]

îrâd eyledi. Listesini gösterdiği başlar kesilmedikçe, bu fenalıklara çâre bulmanın kabil olamayacağını ifâde ederek sözlerini bitirdi.

Köşk'ten bir ip sallandırılıp, gösterilen defter buna bağlandı. Mehter Hasan, eşyây-ı müsbite olmak üzere bir torbadan da bir avuç kırmızı akçe aldı. Pâdişâh, Mehter Hasan'a hadımların telkîn ettikleri girizgâhlı sözleri Söyledi; kaymakam pencereye doğru ilerleyerek, Pâdişâh nâmıria olmak üzere, halka şunları söyledi:

- «Kullarım, bu defterde isimleri yazılı olanların malları müsadere ve kendileri nefy olunacaktır (sürülecektir); canlarına ilişilmesin.»

Bu müsâade faydasız kaldı. Halk gürültülü bir sadâ ile kaymakam paşaya:

- «Biz artık seni de istemeyiz!» diye bağrıştılar.

Genç Pâdişâh, bu dehşet verici sadâdan korkarak hemen, samî-mî mahremi olan iki hadım ağasının idamlarına emir verdi. Ağalar boğularak köşkün altına atıldılar. Kapı-ağası ve kızlar-ağası gibi defterde isimleri geçen has-oda-başı, hazinedar ağa, Pâdişâh'ın hocası Bilâl Ağa saraydan kaçarak

[427] Nalmâ'ya (s- 151-153) nazaran Mehter Hasan'ın nutku muntazam bir şey olduğu gibi, Devlefin o zamanki ahvâlini tasvir eder ve şâyân-ı dikkattir. Hasan Ağa'nın hamd ve senadan ve Pâdişâh'a duadan sonra dediklerinin hulâsası : «Devletli Pâdişâhım, kullarının dergâhınıza yüzler sürerek istirhamları budur ki: Artık olgunluk yaşına eriştiniz; saltanat İğlerini bizzat idareye muktedirsiniz. Girit'teki asker bu kadar zahmetler çekiyorlar. Düşmanın verdiği hasarlar size arz olunmuyor. Memleket harâb oldu. Reayanın çoğu dârülharbe kaçtı. Pâdişâh kul De, kul hazine ile kaaimdir; hazine reayadan hâsıl olur, reâyâ adalet ile mes'ûd olur. Asker ulufe yüzü görmüyor; verilen para safi bakırdır; bu da payitahtta bile geçmiyor. Vezirler, defterdarlar Devlet'e ortak çıkanların tasallutundan para tahsil edemezler. Hakİ-kat-i hâli size de arz eyleyemezler- Ağalar, musâhibler bu kadar israflarla beraber Kaarun'un servetine mâlik oldular. Taşrada ehl-i hizmet dedikleri bir takım tamahkârlar da züyûf akçeyi müzâyakalı vakitlerde hazîneye vererek, hîleli tezkirelere mahsûb ederler. Doğru yoldan birkaç ay sonra gelecek paraları ham meyve gibi itlaf ederler- İti senelik mevâcib (maaşlar) birikti. Hazine harfib oldu. Bunların izâlesi dîn ve Devlet'e nâfi ve başka tartka müracaatın imkânı olmadığı için, bu küstahlığa cesaretlinizi af buyurunuz. (Bir defter, liste göstererek) İşte o adamlar bunlardır; (cebinden de bir avuç züyûf; değeri düşük, ayarı bozuk akçe çıkararak) verdikleri para da budur. > (Mütercim)

Üsküdar'a geçmeye muvaffak olmuşlardı. Pâdişâh bunların hayâtını âsîlerden kurtarmaya çalıştıysa da, bir şey elde edemedi; boğuldular, cesedleri, diğer iki ağanın cesed-leriyle beraber Atmeydanı'na sürüklenerek, meydandaki çınara asıldı. Bursa'da sikkenin ayarını düşürmüş olan Gümrükçü Hasan, saray baş-muhâfızı, nüfuzlu musahibe Melekî ile kocası Şa'bân Halîfe de bu isyanda kurbân oldular.[428]

Siyavuş Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi Ve Vefatı

Müihr-i hümâyûn, Girit'teki ordu baş-kumandanına gönderilmiş olmakla beraber, Sultân Mehmed, sadrazamlığı, son karışıklıklann gizli tahrikçisi olan kaymakam Mustafa Paşa'ya verdi. Zorbalar bu terfî'den memnun olmayıp, Mustafa Paşa'ya:

- «Bizi, yalnız sen sadrâzam olmak için mi isyan ettirdin?» diye bağırdılar.

Yeniçeri ve sipahiler, Surnazen Mustafa Paşa'nın kendisine tev-dî olunan bu mühim vazifeyi îfâya muktedir olmadığını ve yerine ondan.daha ehil birinin tâyini lâzım geleceğini Pâdişâh'a arzetmek üzere, Rum Hasan'ı görevlendirdiler. Bundan dolayı Mustafa Paşa, tâyîn edilmesinden dört saat sonra sadâretten azlolunarak,[429] yerine ikinci vezîr[430] Siyâvuş Paşa tâyîn edildi.

Memik-zâde müftî olduysa da, üç saat sonra Mes'ûd Efendi ona halef oldu.

Maktullerin cesedleri asılan çınar ağacı, pekçok zamanlar devletin büyük memurlarını dehşete düşürmüştür. Bu naklettiğimiz vak'alar Osmanlı târihinde «Çınar Vak'ası» başlığıyle zikr olunmuştur.[431] 171 sene sonra bu târihî ağacın altında Sultân Mahmûd, yeniçerileri imha ederek başlarım kestirecektir.

Ancak 8 Mart 1656 - 12 Cumâdeîulâ 1066 tarihindedir ki, zorbalar

---

[428] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 569-572.

[429] Surnazen Mustafa Paşa'nın dört saatten ibaret (dan sadareti müddetinde icraatı «Karagöz Mehmed. i defterdar yapmaktan İbaret olmasiyle, o karışıklık zamanlarında dahî €inazmûn>dan başka birgey düşülmeyen asrın zarifleri tÇalıcak (çalınca) zurnasını çıkm cebinden Karagöz» mısraını söylemişlerdir. Hadikatfil-VÜMrâ, s. 108. (Mâtcrdm)

[430] Siyâvug Pasa ikinci vezîr degü, Silistre beglerbeği İdi. İkinci vezir Yûsuf Paga Siyâvuş Paşa'nın gelişine kadar kaymakam oldu. Naîmâ, s. 55. (Mütercim)

[431] Naîmâ, İstanbul'un şiir tarzı beğenilen bir şâirinin, şu kıt'ayı nazm ettiğini yazar :
Gûş-ı Merih'e irûp tantana-i cflh-ı celâl Lerzenâk itdi bu gftvgaa-gede-i âfâkı Oldı mahmur nice mest-i mûdâm-ı devlet Cftn^ı ikbâle ne tarh itdi bilinmez sftk! Bâğbftn-i felek-i kîne-güzân seyr it At Meydânı'na dikdi şecer-i vakvâb

defterde yazılı başların hepsinin kesileceğine dâir olan vaad üzerine dağıldılar. Bütün büyük memurların değiştirilmesi, idareyi yeni esaslar üzerine kurdu. Yeni müftî Hoca-zâde Mes'ûd, el Öpmek için huzûr-ı şahaneye aıüftîlere mahsûs kisve yerine vezirlere mahsûs şeref hil'atı olan kapaniçe ile çıktı. Bu yenilik kimsenin hoşuna gitmeyip, fevkalâde hallerde söylenegelen «Filden korkmamT velâ-kin zurnapadan korkarım» darb-ı meseli tatbik olundu.[432] Defterdar Halıcı-zâde Mehmed, sikke tağşişinde parmağı olduğu zannedilmesinden dolayı, Yedikule'ye konulmuştu; îdâm edilerek cesedi meclis kapısına atıldı. Hahcı-zâde'nin halefi olan Karagöz, tâyininden beş gün sonra Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'ya mevkiini terketti ve îdâm edildi. Gümrük ve tersane emînleriyle Deli Birader Ahmed Ağa, Topkapüı Mustafa ile Mimar Mustafa'nın haneleri mühürlenerek malları müsadere edildi. Yeniçeriler, kedhudâyı saklandığı hanede bularak boğup, cesedini çınara astılar. Yerine Halıcı-zâde'nin dâ-mâdı Kara Mustafa Paşa tâyîn olunmuş olan eski kapdân Surnazen Mustafa Paşa ile eski sadrâzam Süleyman'dan ilki Erzurum ve ikincisi Bosna valiliğine gönderildi. Eski sadrâzamlardan Gürcî Mehmed Paşa, Siyâvuş Paşa'yı îdâm etmek istemiş olduğu halde, Siyâvuş onun Kıbrıs'a sürülmesiyle iktifa etti. Azledilmiş olan müftî Memik-zâde ve nakîbüleşrâf Zeyrek-zâde Bursa'nın iskelesi olan Mudanya'ya sürüldüler. Daha önceleri bir defa daha sürülüp Valide Sultân'ın nedimesi Melekî Kalfa'ıun nüfuzu sayesinde kurtulmuş olan Ebû Saîd, Gelibolu'ya gönderildi. Mes'ûd Efendi, Bursa'da bulunan Azîz Efendi'nin uhdesindeki Sakız arpalığını, hâsılatı daha az olan Mudanya ile değiştirdi. Azîz Efendi'nin bu haksız tevcîhden şikâyet ederek, hakkında şiddetli bir muameleye fırsat vereceğini ümîd ediyordu. Lâkin Azîz Efendi, men' edemeyeceği şeye itaat göstererek o hesabı bozmuştur.

Yeni sadrâzam Siyâvuş Paşa, tâyininden on gün sonra İstanbul'a gelmişti. Bir ay sonra, ölümüne yol açacak olan nikrîsten muz-tarip olduğu halde, yeni defterdar Mehmed Paşa hakkındaki kinine tam bir canlılık verdi; öldürülen yâhud sürgün edilen büyük memurlardan müsadere edilen malların onda birini hazîneye teslim etmemiş olduğunu ileri sürerek,

[432] Karaçelebî'Zâde'nin bu fıkraya me'haz olan ifâdesi, fıkramn/ açtfthk kazanması için, naklolunur : «Müftî-i cedld kanûn-ı kadimi tecdîd: içûn arz odasında dest-bûs-ı sultân! ile müşerref olmak içün izn-i hümâyûn ricasına tefA nk'a-ı niyaz idüp ricası nazar-ı kabul İle i'zâz olunmağın Rûm-Ui valilerine mahsûs kapaniçe ta'blr ohtnur kuşakdan aşağa yakalı beyaz çuka dîvânı teşrif ve ol tavr-ı acîb ve şekli garib İle erkânı devleti tahfif eyledi. Sâbıkaa biraderleri merhum ve cenâb-ı mahdum kasdı ile söylenen «Filden korkmam velâkin zur-napâ'dan korkaram» mazmûnı derece-i ayni'l-yakîne... vâsıl oldı.» Hammer, mezkûr mısraı darbımesel olarak naklettiği yerde zurnapfi>yı <zûrâfa> diye tercüme etmiştir. Vaktiyle «balyos müftîsi ta'rlzine hedef olan Azîz Efendi, bu defa Hoca-zâde için *MÜftî-i fitne» terkibini târih düşürmüştür : 1066- (Mütercim)

bundan dolayı cezaya çarptırılması gerekeceğini arzetti. Halin hakikati, Mehmed Paşa'nın şahsî düşmanı olan müftîden sorularak, o da sadrâzamı tasdik etti. Defterdâr'ıh ihtiyar validesi -ki bir sadrâzamdan dul kalmıştır- Mes'ûd Efen-dî'nin hanesine giderek, oğlu için ricada bulunmuşsa da, faydası olmayıp, müftı:

- «Behey hâtûn! Senin oğlun ilim ve faziletten bahseder durur; onun şerrinden yerlerimizde duramaz olduk. Katli lâzımdır.» diye kadını reddetti.

Defterdarın îdâm edildiği gece, sadrâzam da bir nıkris darbesiyle öldü. Garîb bir tesadüf, katil ve maktulü mezarla birleştirdi. Defterdarın cenaze namazı Süleymâniye Câmii'nde, Siyâvuş Paşa'-nın Sultân Ahmed Câmii'nde kılındı. Nüfuzu büsbütün itibarî bir sadrâzamın zamanında işlerin idaresini kendi eline almak isteyen müftî Mes'ûd Efendi'nin telkinleri sebebiyle, mühr-i hümâyûn Şâm Vâlîsi Mehmed Paşa'ya gönderildi.[433]

Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın Sadâreti

Mehmed Paşa, Canik taraflarındaki Türkmenler'den olup Demirkazık Halil Paşa zamanında îran seferlerinde şöhret kazanmış ve kırk yara ile dönerek, bunlardan boynunda olan bir tanesi kendisine «Boynuyaralı* unvanını aldırmıştı. Daha sonra sadrâzam Kara Mustafa'ya kedhudâ, Karaman'a vâlî olarak îbşîr Paşa'nın payitahtı titretmekte olduğu sırada vâki olan hizmetlerinden dolayı ve-zârete nail olmuş, sonraları birbirini müteâkib Kanije ve Şâm valiliğine gönderilmişti.

Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa tâyininden sonra kaymakam Yûsuf Paşa reîs Şâmî-zâde'nin ve defterdar Sarı Alî Efendi'nin yar-dımlarıyle şehri zorbalardan temizlemeye çalıştı. Bunlar Çınar Vak'-ası'ndan beri, takım takım tehdîd edici bir tavırla şehri dolaşırlardı, içlerinden ileri gelenleri, «Enderun ve Bîrûn ağalan»na mukabil «Meydan ağaları» unvanını alarak, her işe karışırlardı. Yeniçerilerin en çok itibâr ettikleri Kara Hasan-oğlu Hüseyin Ağa'ya mürâcaat olunarak,[434] onun fikriyle Keçecioğlu Yeniçeri kedhudâlı-ğma tâyin olundu. Kara Hasanoğlu'nun yardımıyle kaymakam, müftî, defterdar, zorbaları o kadar aldattılar ki, onları kendi maksatlarına göre hareket ettirdikleri halde, arzularına muvafakat ediyor gibi göründüler; bu suretle zahiren onlar tarafından mecbur edilerek güya Seydî

[433] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/572-574.
[434] Nalmâ, kaymakam paşanın Kara Hasan-oglu ile görüşmesini yazar. Hüseyin Ağa. «Fitneleri kerih görmeyiniz, zîrâ münafıkların hasadıdır» mealinde olan hadîs-İ şerifi söylemiştir. (Naîmâ, s. 171).

Ahmed Paşa aleyhine bir sefer için Sancağ-ı Şerifi' çıkarttılar. Asker, tamamen hayâli olan bu maksatla toplanarak, zorbaların başları olan Rum Hasan, Şamlı Mehmed, Yamak Alî, Kara Osman tutulup, taraftarlarını dehşete düşürmek için kesik başları saray kapısına konuldu ve taraftarlarının dağılması payitahtın asayişini iade etti (8 Mayıs 1656 - 14 Receb 1066).[435]

Hindistan Elçisinin Kabulü

Fitne tahrikçilerinin idamından sonra Hindistan elçisi Kaaim Beğ huzûr-ı şahaneye kabul olundu. Elçinin hediyeleri 250 kapıcı vâsıtasıyle Dîvân-ı Hümâyûn'a getirilmiştir. Bu hediyeler içinde büyük mücevherlerle müzeyyen bir kılıç ve bir hançer vardı. Elçi üç teklifte bulundu: 1) Hindistan Şâhı'nın Kandehâr'ı fethetmesine yardımcı olmak üzere, bir fırka asker gönderilmesi (Kandehâr, bir asır önce, pederi Bâbûr Şâh'ın vefatından sonra, biraderi aleyhinde almış olduğu imdâd karşılığında, Hümâyûn Şâh tarafından Şâh Tahmâsb'a terk edilmiş ve Şâh Abbâs'ın vefatında Hindliler tarafından zabtedildiği halde, tekrar İranlılar eline geçmişti); 2) Hindistan hacılarının içinde namazlarını eda edebilmeleri için Mekke'de bir bina yapılması;[436] 3) Hâlen Hindistan mimarisinin medâr-ı iftiharı olan Nûr Mahal kubbesinin inşâsı için Ahmed-âbâd'a bir mîmâr gönderilmesi.

Bu üç tekliften yalnız son teklif kabul edilerek, binâenaleyh Nûr Mahall'in muhteşem kubbesi Hind san'atından ziyâde Osmanlı yâ-hûd Rûm san'atımn[437] eseri olmuştur.

Dîvân-ı Hümâyûn, Kaaim Beğ'in sefaretine mukabil, meşhur Dürzî bedbaht prens Fahreddîn'in oğlu Maan-zâde Hüseyin'i, Hindistan Şâhı'na elçilikle gönderdi. Maan-zâde Hüseyin, gençliğinde sarayda hazîne kedhudâlığı ve kitabet vazifelerini îfâ etmiş ve daha sonra mâbeynci (kapıcı-başı) olmuştu. Çınar Vâk'asi'nın şâhid-lerinden olduğu için, buna dâir yazdığı eser, dostlarından Şârihül-Menâr-zâde'nin iktibas ettiği kaynaklardan biridir. Pâdişâh'ın Şâh'a hediyeleri yekpare büyük zümrüdlü bir sorguç, ucuna serâser (sırmalı) çullar ve birine murassa eyer vurulmuş

[435] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/574-575.
[436] Bu binanın, Hindliler'in namaz kılmasına mahsûs olması bittabi doğru değildir. (Mütercim)
[437] Osmanlı mimarî san'atı Bizans mimarîsinden iktibaslarda bulunmuşsa da ikisi aynı şey demek değildir; Osmanlı mimarîsi, diğer mimarilerden te'sîr almış olduğu halde, tamâmiyle Türk - İslâm zevkine uygun orijinal bir üslûp ve müstakil bir mimarî olarak eserler vermiş ve târihe damgasını vur-muştuE. (Hazırlayan)

dört arap atı idi. Kaaim Böğ dönüşünde Haleb'den Basra yolunu tutup, Maan-zâde bir müddetcik sonra DiyârbekirMen Basra'ya giderek, iki sefir oradan Hindistan'a müteveccihen gemiye binmişlerdir.[438]

Lehistan Elçileri

Hindistan elçisinin İstanbul'a gelişi, Osmanlı Devleti'ni Lehistan aleyhine tahrik maksadında olan Kazak elçileriyle Lehistan elçilerinin gelişine tesadüf etmişti. Zbarad Anlaşması'nı müteâkib Lem-berg Palatinliği bayrakdârı Nikolayie Ganovski muahedenin tasdiknamesini aramak üzere İstanbul'a gelmişti. Biyeganoveski'nin sefareti, fakirliği sebebiyle, son Lehistan elçisi Zbarovski'nin mağrû-râne ihtişamı karşısında sönük kalmıştı. Lâkin o sefaret, müstakil Lehistan Kralı olup bir ecnebi ismi altında - mağlûbiyetleri kendisinin en büyük şeref unvanı olacak- bir milletin âdetlerini ve seciyesini tedkîk etmek üzere gelmiş olan Jan Sobiyeski'nin[439] bulunmasından dolayı, şâir sefaretlerden ziyâde dikkate şâyân olmuştur.

Vak'alarmı yazdığımız şu zamanda, Alber Razboski, otuz kişilik bir maiyyet ile şehre girdi. Pâdişâh'ın huzuruna kabul olunarak, geçen sene Lehistan'a bir sefir (Mustafa Ağa, ki yolda İsveç Kralı tarafından ele geçirilmişti) gönderilmesinden dolayı teşekkür etti ve Kırım Hanı'yle Moldavya, Ulahya voyvodalarına tesadüf ettiklerinde Lehlerde yardım etmeleri için emir verilmesini taleb etti. Razboski'yi Nabianski ve Bieganski tâkîb ettiler ki, her ikisi de selefleri gibi Dîvân'ı Rusya ve İsveç aleyhine kışkırtmaya memur idiler. Zât-ı şâhâne de, Rakoçi'yi Lehistan toprağına taarruz ettirmiş ve Osmanlı Devleti'ni Lehistan ile muharebe ettirmek arzusunda bulunmuş olan İsveç Kralı'nın açmak istediği müzâkerelere kulak vermedi. Üç sene önce Zbarov Anlaşması'nın tasdiknamesini Kırım Hânı'na götürmüş olan Marios Yaskolski Rakoçi'nin akınlarından şikâyet etmek için İstanbul'a müteveccihen yola çıkarılmıştı. Lâkin Rakoçi, validesinin telkinlerine uyarak, YaskolsteTyi, haydut kıyafetine soktuğu birkaç kişiye tutturarak, talimatını elinden aldı ve Silistre valisi tarafından tehdîd edilinceye kadar salıvermedi. Yaskolski İstanbul'da iyi kabul edilerek, Rakoçi'nin te'dîb edileceğine dâir vaad aldı.

Venedik elçisi Kâpello, Edirne hapishanesinde duruyordu. Onun yerine

[438] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/575-576.
[439] Jan Sobiyeski, Viyaria'nın Osmanlılar tarafından .ikinci mröâsarasında orduyu iz'âc ve tâkîb etmiştir ki, tafsilâtı ileride anlatılacaktır. (Mütercim)

kâtib Bellarino, Fransa elçisi Do Lahey ile müzakere ederek, Girit adasının Venedikliler'e iadesi için müzâkerelere girişti. Ancak orada yapılan camilerin, adayı, hiçbir şekilde değiştirilmemek üzere, İslâm fütuhatının içine dâhil etmiş olduğu cevâbından başka birşeye nail olamadı.

Sadrâzam Derviş Mehmed Paşa'nın Araş muzafferiyetinin (?). Fransa Kralı tarafından tebliği üzerine, köpeklerin domuzlan ye^ yâ domuzların köpekleri parçalamalarının zât-ı şâhâne için müsâvî olduğunu söylemesi Mösyö Dö Lahey'e vuku bulmuştur. O zaman-, daki Osmanlı diplomasisinin nezâket derecesini bize takdir ettirebilen bu cevap «Allah köpeğe domuz üzerine kudret vermiştir» hadîsine[440] istinâd ediyordu. Bu müsâmahasız taassup[441] fikri, mü-tekellimîn fırkasından ulemâda görünmekte olup, sabık, ve hırslı müftî Aziz Efendi, bunların başındaydı.

Azîz Efendi, târihinde hikâye eder ki, müftîlikten azl olunduktan sonra ve Kıbrıs'ta sürgünde bulunduğu sırada Dîn-i İsevî'nin Dîn-i Muhammedi'ye üstünlüğünü iddia etmek gibi bir küfre cesaret eden bir şahıs îdâma mahkûm olarak, îdâm edileceği meydanda halk tarafından hançerle yaralanmıştı. Bu yaradan kan kaybetmekte olan bu bedbahtın üzerine Azîz Efendi bizzat hücum ederek, bir kançer darbesiyle geri kalan ömrünü imha etmiş ve bu suretle cihâdın sevâblanna nail olmuş olmakla iftihar eder. Mükâfata lâyık olan bu hareketten onbeş sene sonra Azîz Efendi yine Bursa'da sürgündü; çarşıda bir tacir müşteriye:

- «Bu kadar az fiat vermek için Peygamber'den utanmaz mısın?» demiş, o da Hazret-i Peygamber hakkında münasebetsiz söz söylemişti.

Müşteri bu söz üzerine yakalanarak şehrin hâkimi huzuruna götürüldü. Hâkim, insaniyetli ve müsamahakâr bir adam olduğundan, ihtiyatsızlığının tehlikeli neticelerinden kurtarmak için mecnûn (deli) olduğunu beyân ederek hapsettirdi. Lâkin mutaassıp Azîz Efendi, bu herif asılmayınca rahat edememiş ve Peygamber'e bu şekilde hizmet etmeyi kendisi için şeref saymıştır.

Rum Patriki Jivanişio -Mösyö Dö Lâhey'e meşhur cevâbını vermek için, dindaşlarının vahşet dolu fikirlerinden hissedar olan- sadrâzamdan güzel muamele bekleyemezdi, Jivanişio, selefi Parte-nius'u altın mukabilinde azlettirmiş ve Rusyalılar ile gizlice mektuplaşmakla itham ederek idamına

[440] Hammer'de «SultaDahül-kelb alel-hinzîr. sözü tercüme edilmiş olacaktır: fakat bu sözün hadîs olmadığı aşikârdır. (Mütercim)

[441] Hristiyan ve özellikle Katolik âlimleri .müsaadesiz taassup» (fanatisme into-lerant) fikrinden âzâde oldukları İçin (!) Endülüs'dekİ milyonlarca Müslüman ve Yâhudîler'den bir tek fert kalmamıştır! (Mütercim)

sebep olmuştu. Derviş Mehmed Paşa, sâdece yeni bir aday ortaya çıkarak Patriklik için daha külliyetli akçe arzetmiş olduğu için Jivanişio'yu îdâma mahkûm etr misti. Lâkin metropolitler Jivanişio için araya girince, sadrâzam hayâtına ilişmedi. Jivanişio bir müddet sonra azledilerek, Venedik ordusuna katılıp, Rumları Pâdişâh aleyhine isyan ettirmekle Vene-diklîîer'e büyük hizmetler etmiştir.[442]

Çanakkale'de Deniz Muharebesi

Kapdân Mustafa Paşa, 400 kese mukabilinde Mısır valiliğini satın almıştı.[443] Yeni kapdân Ken'ân Paşa 26 Hazîrân 1656 (4 Ramazan 1065) târihinde, 45 kadırgadan, 27 gemiden, 7 maunadan mürekkep bir donanma ile İstanbul'dan hareket etti. Beş gün sonra Venedik donanması karşısında Boğaz'dan çıktı. Venedikliler'in (müennes olmak üzere) «sultânlar»[444] adını verdikleri Türk genülerinin en büyüklerinden ikisi David ve Goliat[445] nâmındaki iki Venedik gemisine hücum ettiler ki, bu sırada diğer Osmanlı gemileri de çıkmak üzereydiler. David ve Goliat ile Lazar ve Moçe-niko'yu hâmil olup, onun emriyle Osmanlı gemilerine diğerlerinden evvel hücum eden gemi, öte tarafın ateşi altında mahv oldular. Moçenigo'nun bir gözü çıktı. Umûmî kapdân Marsello telef oldu. Lâkin Türk donanması baştanbaşa mağlûbiyete uğradı (14 Ramazan 1066 - 26 Temmuz 1656). Yetmişten ziyâde geminin bir takımı battı ve bir takımı da Venedikliler'in eline düştü. Yalnız -birinin üzerinde kapdân paşanın bulunduğu- 14 kadırga kurtuldu.[446]

---

[442] Bir rûhânî reisin, velev ki pek haksız bir muamele görmüş olsun, tebeası bulunduğu bîr hükümete karşı bir ecnebi devletine hizmet etmesi dünyânın her kavminde «hıyanet» sayılır. Bir hâin ise, zâten hâin olmamış olsa, hâin olamaz. Bundan dolayı Derviş Mehmed Paşa, hainlik emareleri üzerine haklı olarak öldürmek istemiş vefakat sonra parasına tamâen değil, metropolitlerin ricasına ve şehâdetlerine kapılarak, sâdedilâne bırakmış olması daha muhtemeldir, (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/576-578.

[443] Kapdân Mustafa Paşa, kendisinde bu hizmete liyâkat ve tersanede intizam görmediği için bu işten kurtulmayı münâsib bularak, donanma teçhizatı için sarfedilmesi lâzım geldiği kendisince anlaşılan 400 keseyi sadrâzama ve nüfuzlu kişilere takdim ederek Mısır valisi olmuştur. (Mütercim)

[444] İhtimâl ki bunlardan bâzdan Valide Sultân tarafından inşâ olunduğu için böy le isimlendirilmiştir. (Ri&âle-i Mevkute-i Bahriye'nin Mart 331 tarihli nüshasının I. sn. ne nazaran bizde bahriye gemilerine isim vermek 1240 târihlerinde zuhur etmiştir. Müverrihin imâli üslûbundan mütercimin çıkardığına göre eskiden gemiler ıMemi kapdânın süvâr olduğu gemi» gibi süvarilerinin isimleriyle tefrik olunurdu.)

[445] Dâvûd ve CâlÛt. Câlût, Hıristiyan kutsal târihine göre de bir serîr olmakla beraber, onlar, Câlâf'un bedeni kuvveti sebebiyle gemilere bu ismi vermekten çekinmiyorlar* (Mütercim)

[446] Naîmfi ve Abdi. <Nalmâ'nm ifâdesinin hulâsası şudur : Abdurrahmân Paşa, tersane gemisi, yedi kalyon düşman eline düştü. Abdi Pasa, Manca Çarık 1b-râhîm Beğ, onbeş kadar tersane gemisi, iki mauna, yirmi kadar borton battı. Bilcümle yetmişten ziyâde gemi Venedikliler'in eline düştü. Düşman bin kadar top, pekçok mühimmat, yedi-sekiz bin kadar tuvana Rus esiri aldı.) Va-Hero, biTakis, 30 gemi, 8 mauna, 50 kadırga" 40 galiona der.

Lepanto (İnebahtı) muharebesinden beri Osmanlı donanmasının uğradığı en büyük hezimet bu idi.[447]

Bozcaada Ve Limni'nin Venediklilerce Zabtı

1 Ağustos târihinde Moçenigo, 360 esirle, mağlûb donanmanın sancaklarını arkasından sürükleyerek, Venedik'e muzaffer bir sekilde girdi. Geçen sene Volo (kadîm Demitrius) (Glos)'yu ansızın zabta muvaffak olan Venedikliler, Türkler'in Menekşe yâhud Be-nefşe adını verdikleri Malvaziya'yı aynı şekilde kolaylıkla ele geçirmeyi ümîd ediyorlardı. Bir Venedik deniz kuvveti Malvaziya'yı muhasara etti. Lâkin kapdân paşa, Napoli di Romania'dan getirdiği büyük çapta topların yardımıyle muhasaradan kurtardı. Boğaz Önünde kalmış olan Venedik donanması birbirini müteâkib Bozcaada'yı (Semâdirek), Limm'yi zabt etti (13 Temmuz 1656 - Ramazan 1066).

İstanbul'da gayet mahsuldar tuzlaları olmakla beraber, Bozcaada'dan ziyâde, mâlik olduğu tîn-ı mahtumdan (mühür balçığı?) Linini için büyük üzüntü duyuldu. Limni kalesi muhasaranın dördüncü günü teslim olmuştu. 150.000 koyun ve diğer her eşyadan başka, yeniçeri kumandanına âit 70.000 guruş Venedikliler'e av oldu.[448]

Müftî Mes'ûd Efendi'nin Azli Ve İdamı

Bozcaada ve Limni'nin kaybedildiği haberi, yeni sadrâzam Meh-nıed Paşa'nın gelişinden az sonra İstanbul'a ulaştı. Mehmed Paşa'-nın düşmanları bu hezimeti vesile addederek azlini istediler. Yeni sadrâzam Şam'dan İstanbul'a gelmekte iken, müftî Mes'ûd Efendi, kaymakam Yûsuf Paşa'yı istiklâlinin muhafazasına fazlaca çalışır görerek azlettirmiş ve yerine

[447] Sultan II. Selim zamanında 879 senesinde vukua gelen ve Sınıfeyn donanması unv&nyle meşhur olan hezimetten beri islâm bu şekilde hezimete uğramamış ve düşman bu kadar sevinmemiştir. Nafmâ'dan telhtsen, s. 191. tşte görülüyor ki, Osmanlı müverrihleri mağlûbiyetleri sükûtla geçiştirmezler. Gala-beleri büyütmek, hezimetleri küçültmek san'atı bizim tarafta Avrupa'daki kadar revAcda değildi Bunu bilhassa şunun için habrlatinz İd. gelecek ciltlerde görüleceği üzere, Monte KokoHo İçin büyük bir muvaffakiyet sayılan ve nihayet bir masaldan başka birşey olmadığı asrımızda Alman müverrihleri tarafından dahî meydana çıkarılan «Sen Gotar» hezimeti, bizim ordudan küçük bir kıs-mm uğradığı mağlûbiyetten İbaret olup, müverrihleriiniz onu da bakkıyle yazmış, iken, Avrupa müverrftlerinin Yunanİyâne mübalâğalarla doldurmuş oldukları, Osmanlı müverrihlerinin bu defaki donanma mağlubiyetleri hakkındaki doğru ifadeleriyle de sabit olur. (Mütercim)
Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 578-579.

[448] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/579-580.

Haydarağa-zâde'yi tâyin ettirmişti. Yeniçeri ağası Mahmûd, Çınar'a asılmış olan yeniçeri kedhudâaımn servetinin büyük bir kısmını almış olmak isnâdıyle îdâm olundu. Meydan ağalarının üzerine asker göndermek istemiş oldukları Sey-dî Ahmed Paşa, hakkında gösterilen affedici muameleyi sevinçle kabul ederek İstanbul'a gelip Silistre valiliğine tâyîn olundu.[449] Sadrâzam Boynuyaralı Mehmed Paşa, Haleb'den geçerken Abaza Hasan'a Diyârbekir valiliğini vererek, Türkmen kedhudâlığına da Abaza'nın kedhudâsını getirmişti. Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelişinden henüz onbeş gün geçmişti ki, Mes'ûd Efendi bu doksanlık ihtiyarın zamanında istediği gibi işleri idare edebileceği ümidinin kırıldığını görerek, sadrâzamı düşürmek için uğraşmaya başladı.

Lâkin Mehmed Paşa'nın düşmesine çalışırken kendi düşüşünü hazırladı. Haydarağa-zâde, kul kedhudâşı Keçecioğlu, Şehzade Süleyman'ın validesinin kedhudâşı ile ittifak ederek, Pâdişâh'ı tahttan indirmeyi tasavvur etti ki, bu'tasavvurun icrası için herşeyden evvel sadrâzamı uzaklaştırmak gerekiyordu. Lâkin Mehmed Paşa bu fesaddan haberdâr olarak, Valide Sultân'a bildirdi. Müftı, ilk toplanan dîvâna kabul olunmadı, Bursa'ya gitmek üzere gemiye bindirildi; oradan da Diyârbekir'e gönderilecekti. Şeyhülislâmlık, yeniçeri ağalarının çıkardığı karışıklık esnasında ve Azîz Efendi'nin azlinde bir gün ve az bir müddet huzûr-ı şahanede müftîlik makamında bulunmuş olan Hanefî Efendi'ye tevcih kılındı. Bursa kadısı Sadreddîn-zâde Rûhullah Efendi -ki Mes'ûd Efendi'ye şahsî düşmanlığı vardı- sabık müftînin Diyârbekir'e gitmek için segbân yazmakla[450] uğraşarak gecikmekte olduğunu İstanbul'a bildirdi. Mes'ûd Efendi, gerek azîmet etmiş olsun, gerek henüz Bursa'da bulunsun, îdâmını emreden bir hatt-ı hümâyûn geldi. Rûhullah Efendi hatt-ı hümâyûnu aldığı günün akşamı Mes'ûd Efendi'nin ikametgâhını mahkeme hademesi vâsıtasıyle kuşattı. Efendi, bir köşkte ay aydınlığında meyve yemekte olduğu sırada, ele geçirilmesine teşebbüs edildi. Mes'ûd Efendi cesur bir adam olduğu için elinde kılıç, saldırganların üzerine atıldı. Lâkin çokluğa mağlûb oldu. Bu zât, îdâm olunan ikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. Ertesi gün Müslümanlar şehîd gazı

[449] «Seydî Ahmed Paşa, mükemmel kapısıyle (muntazam ve çok sayıdaki maiy-yetiyle) SÜistre'ye giderken Vize kurbûnde donanmanun hezimetini haber alarak bîr emir olmadığı halde Boğaz'a gelerek «Küidû'l-Bahir» muhafazasına müsâraat eylediği ve gemilerden çıkan Venediklileri basarak baş ve esir aldığı anlaşılmasıyle taraf-ı pâdişâhiden samur kürk ve mücevher kılıç irsalimle taltif ve muhafazada devamı emr olunmuş idi. Naîmâ. 193. Seydl Ahmed Paşa, Bogaz'ın İstanbul için en mühim nokta olduğunu büyük bir kumandana yakışır nüfûz-ı nazarla takdir ederek, bunun için emir beklemeğe lüzum görmemişti. (Mütercim)

[450] Yollar emin olmadığı için bir bayrak segbân yazıyordu. Naimâ, s. 200. (Mütercim)

sevabından istifâde etmek için, (onların iki misli olmak üzere) Hristiyanlar da üç kiliselerini yıktırdığından dolayı, uğradığı mücâzât-ı ilâhîyeye teşekkür için[451] na'şını görmeye gittiler.[452]

Melek Ahmed Paşa'nın Uzaklaştırılması, Diğer Değişiklikler

Mes'ûd Efendi'nin îdâmını İstanbul'da sabık kaymakam Haydarağa-zâde ile, hal* ve iclâs fesadında dahî parmağı bulunan Sultân Süleyman validesinin kedhudâsınm ve Karaçelebî-zâde kedhu-dâsınm katli tâkîb etti. Kara Hasan-zâde Hüseyin Ağa*nm Valide

Sultân'dan şefaati sayesinde, yeniçeri kedhudâsı hakkında kararlaş-tırılmış bulunan îdâm cezası değiştirilerek, Mihalıç'taki çiftliğine gönderilmekle cezalandırıldı. Eski sadrâzam Melek Ahmed, Van valiliğinden dönüşünde, son karışıklıklarda eli olduğu zannedildiği için Silistre Valiliğine gönderildi. Van'da o mıntıkanın Kürdler'i ve özellikle kendisine itaatten imtina eden Bitlis Hânı Abdal üzerine birçok muzafferiyetler kazanmıştı. Hân'ın sarayı yağma edilerek gümüşten sofra takımı ve birçok kıymetli mefruşatı ve bunlardan başka da birçok Farsça kitaplar ele geçirilmişti. Abdal'ın oğlu babasının yerine hân tâyîn olundu (Temmuz 1655 - Ramazan 1065). Ahmed Paşa yedi Kürd beğini esîr ederek, diğer yedi beği de Dtvân-ı Hümâyûn nâmına kendi nahiyelerine beğ yapmıştı. Evliya Çelebi Melek Ahmed Paşa tarafından, Dünbüllü Hân'dan gasbedilen koyun sürülerinin iadesini taleb etmek ve Murtaza Paşa'nın biraderinin serbest bırakılmasını ihtar etmek için, Rusya Hânına gönderilmişti. Evliya, bu memuriyetten istifâde ederek o mıntıkada azîz mezarlarını ve Katırcıoğlu'yla birlikte İstanbul üzerine yürümüş ve daha sonra Bitlisi Hân'ın hizmetine girerek Hakkâri Kürdleri aleyhine bir cengde mertçe telef olmuş olan Çomar-başı'nın kızını ziyaret etmişti. PâöUşâh'm tersaneyi görmeye geldiği bir gün, sadrâzam su-i istimal ile itham edilen tersane kedhudâsıyle tersane kâ-tibinin ve Çınar Vak'ası'na karışmış bulunan Türkrnen Hacı Ah-med'in îdâmmı seyretti.

Boynueğri[453] Mehmed Paşa'nm sadrazamlığının başlangıcını işaret eden bu şiddetler, donanmanın Boğaz karşısındaki hezimetinden Limni ile Bozcaada'nın istilâsından zuhur eden umûmî hoşnud-suzluğu izâle edecek

[451] Kendi kanaatlerine göre. (Mütercim)
[452] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/580-581.
[453] Hadikattil-Vözerâ'da, s. 103, .Boynueğri.. Naîmâ'da, s. 167, «Boynuyaralı.. (Mütercim)

bir mâhiyette değildi. Ancak Venedik donanmasının Boğaz girişinde görünmesinin kendisi bakımından hiçbir endîşeyi mûcib olmadığını halka göstermek için, şehrin hisarlarını yeniden boyattı ve Ahırkapısı'yla Yedikule arasındaki haneleri, şehri güzelleştirmek için yıktırdı.[454] Boğaz'ı Venediklilerin muhâsara etmesi, yiyecek şeylerin fiatlarının artmasına sebep oldu. Pirincin okkası 150 akçeye çıktı; şâir zahire fiatı o nisbette arttı. Pâdişâh bu durumlara çâre bulabilecek vesilelere itinâ etmek üzere, Üsküdar'daki sarayından İstanbul'a geçerek (13 Zilka'de 1066), iki gün sonra bir meclis topladı. Sadrâzam ve hem-fikirleri eskiden ha-vass-ı hümâyûna iltihak olunan Aydın ve Saruhan sancaklarının ve Anadolu ve Karaman eyâletlerinin -İzmir, Sakız, îstanköy vesâir mühim mevkilerin muhafazası şartıyle- bir vâlîye verilmesini tek-lîf ettiler. Bundan sonra tersanede büyük gemi (kalyon) inşâ olun-mayıp, yalnız kadırga yapılmasını teklif ettiler.

Saray hazînesinden pekaz bir şey alındı. Büyüklerden harb ver-, gisi olarak («imdâdiyye» nâmıyle) para toplanıldıysa da, 100.000 guruşu geçmedi.[455]

Köprülü'nün Sadârete Getirilişi

Kararlaştırılmış olan tevcîhâttan faydalı bir netice çıkmadı. Sadrâzam Aydın ve Saruhan sancaklarını birer adamına verdi. Anadolu ve Karaman eyâletlerini de para mukabilinde sattı. Zahire ve asker toplamak için kapıcı-başılardan mürtekib kimseleri tâyîn etti. Bu tevcihlerin hepsi memleketin asayişi için kötü tefsirleri mû-,cib oldu. Zât-ı şâhâne bir hafta sonra bir meclis daha akdederek sadrâzama:

-1 «Bizzat sefere gitmek isterim; lâzım gelen tedârikâtı gör» dedi.

Lâkin Mehmed Paşa, ellerini uğuşturarak:

- «Şevketli, kerametli Pâdişâhım, Hak Teâlâ ömür ve devletinizi memdûd buyursun, ortalığın karışıklığı ve askerin intizamsızlığı zamanında sefer etmek pek müşkildir. Hazînenin zarureti ise tarif olunmaz derecededir. Azîmet-i hümâyûn kararlaştırılmış olduğu takdirde taraf-ı

[454] Hammer'in hûsn-i zannıdır. İstanbul hisarının deniz tarafında bulunan duvarı düşmana yeni ve heybetli görünmesi için bina edilmiş ve hisar üzerine biniş olan binaların -hisar duvarını yıktı diye» yıkılmıştı. Naîmâ, (s. 213), ikinci tedbir için «Malcul idi, fakat böyle düşmanın hücumu sırasında değil» kabilinden bir mütâlâa ileri sürer. Halk ise bu haller üzerine dehşete kapılmış, korkaklar hanelerini ucuza satarak kaçmışlardır. Naîmâ'ya. bakınız. İstan, bul ahâlîsinden bir takımı 1333 Rebîülevvellnde İngiliz ve Fransız donanma sının -Allah'ın inâyetiyle az vakit içinde tam bir hezimete uğramış olan- taarruzları sırasında yüzelli şene evvelki tabletlerini değiştirmediklerini göstermişlerdir. (Mütercim)

[455] Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/581-583.

şahanelerinden yirmi bin kese imdâd buyu-rulması lâzım gelir.» cevâbım verdi.[456]

Zât-ı şâhâne bu mülâhazalardan memnun olmayarak, sustu ve meclisi dağıttı. Valide Sultân'm hazinedarı, Solak Mehmed,. Hoca Mehmed Efendi eski reîs Şâmî-zâde, Mîmâr Kaasım Bozcaada ve Limni'nin kaybından kaynaklanan hoşnudsuzluktan istifâde ederek, Boynueğri Mehmed Paşa'nm azline ve Köprülü'nün sadâretine çalışmayı düğündüler. Bpynueğri Suriye'den İstanbul'a gelirken Eskişehir'den geçtiği esnada, Köprülü'yü ihtirâmkârca kabul ederek, beraberinde İstanbul'a getirmişti. Lâkin aleyhindeki teşebbüsleri si-l&hdâr vasıtasıyle haber alarak, Köprülü Paşa'yi Tarablus'a tâyîn etti ve yeni memuriyetine hemen gitmesini emretti.

Köprülü'yü sevenler, tasavvurlarını ortaya koymanın henüz vakti gelmediğini düşünerek mâhirâne bir manevra çevirdiler. Valide Sultân vasıtasıyle silâhdârı Şâm beğlerbegiliğine tâyîn ve Şâm Vâ-lîsi vezîr Haseki Mehmed Paşa'yı istanbul'a davet ettirdiler. Bu çifte tedbîr Haseki Mehmed Paşa'nm sadrâzam olacağına dâir bir rivayet yayılmasına sebep oldu. Boynueğri Mehmed Paşa, bu söylenti üzerine, rekabetle alâkalı dikkatlerini Köprülü'den ayırdı. Boy-nueğri'nin Pâdişâh nezdinde hâmisi olan silâhdâr bu suretle uzaklaştırıldı. Lâkin Köprülü'nün daha bir kudretli düşmana, yeniçeri ağasına galebe etmesi lâzım geliyordu. Bununla beraber ustalıkla idare edilen hileler sayesinde ağa azledildi ve yerine Köprülü'ye ta-raftar mirâhor Sührâb Ağa getirildi.

Yeniçeri ağasının azl olunduğu gün, Köprülü, kızlarağası vasıtasıyle gizlice Valide Sultân'ın huzuruna götürüldü. Valide, sad-râzamlık vazifesini uhdesine almaktan çekinip çekinmediğini sordu. Köprülü muvafakat şartları olmak üzere şunları beyân etti:

1) Kendisinin arzları, bilâ-istisnâ kabul olunacak;

2) Hizmetleri istediğine vermekte serbest olacak.[457]

---

[456] Naîmâ'dan (s. 217) alınmıştır. (Mütercim)

[457] «Köprülü Mehmed Pasa dilfrâne söze âgaaz idüp : «Devletlü Pâdişâhtım (Bu sözler Valide SuHan'a hitâb olduğundan «sult&nıım. olsalar gerektir) evvelâ huzûr-ı hümâyûna her ne telhis idersem tenfîz ohnup hîlâfı buyurufanaya; saniyen ednâdan â'lâya varınca manâsıb ve merâtıb ve şâir tevcîh&t hususunda kafa bir tarafdan sevk ve şefaatle bu kullarına ibram Duyurulmaya ki, Devleti padişAhlyç enfa' olan ricali istihdam kaabil ola. Zîrft .Kl-âffit tete-velledü mine'ş-şefaat» (yâni: «âfetler şeffiatlardan doğar») mefhumunca cümle ihtilâlûn sebebi şefaati nâ-maltuledür. Sâlisen vüzerâ ve vükelâdan birini ya malına ragbeten veyâhûd hüsn-i i'tikaada binâen garîm ve şerik ma-kaamına vaz' idüp bu kullarımın istiklâline halel virifeneye; râbian bu kullan baklanda ashâb-ı i'tirâz; olan münâfıkme ruhsatı kelâm virilmeye; zira cümle âlem devletden hissemend olmak ister: âlemi cûmleten ırtâ kaabil değü-dür,' id cihetden bu mafcaam sahibine husâd ve husmâ kata (pek) çokdur, hÜ-cÛm-ı. nâssı kat* ve fesadı def itmeğe zemm S mesâvî fcapusinı sedd it-mekden gayn çâre yokdur. Bu dört şurûta riâyet ile müsâade buyurulursa avn-i Hakk fle ve duamız

3) Hiçbir vezir ve nazar-ı iltifâtda olan büyük memur, kendisiyle nüfuz mücâdelesine çıkmayacak;

4) Şahsı hakkında yapılacak iftiraların hiçbiri Pâdişâh nezdinde i'tibâra şâyân görülmeyecek.

Köprülü Mehmed Paşa, bu şartlar üzerine, Cenâb-ı Hakk'in muaveneti ve Valide Sultân'ın duası berekâtiyle Devlet'i eline alabileceğini beyân etti. Valide Sultân, bu arzularının kabul olunacağını söyleyerek, vaadinin yerine getirileceği hakkında nâm-ı Hudây-ı Müteâl'i yâd eyledi.[458]

Ertesi gün, - (Cuma, Zilka'de 1066 - 15 Eylül 1650) cuma namazından iki saat evvel Köprülü saraya davet olundu. Pâdişâh, Boynueğri Mehmed Paşa'yi idaredeki hatâlarım sayarak azarladı ve mührü istedi, bostancı-başıya da habsini emretti. Ondan sonra Köprülü'nün taht odasına alınmasını irâde ederek, kendisine şu sözleri söyledi:

- «Beyân ettiğin, benim de kabulünü taahhüd ettiğim şartlarla, seni kendime vezîr ettim; göreyim, bana nasıl hizmet edeceksin!»

Köprülü, Cenâb-ı Hak'dan muvaffakiyet temenni ederek yere kapanıp teşekkür etti.[459] Saray müneccimi, Köprülü'ye sadâretin tevcihi için öğle namazı vakti yükselen minarelerden «Allahu Ekber» sadâlannın tanîn-endâz olduğu vakit olacağını söylemişti. Ahkâm-ı Şer'iyye mucibince öğle namazı dâire-i nisfu'n-nehâra girdiği sırada îfâ olunamaz. Çünkü Peygamberlerin ifâdelerine göre, her gün yıldızların batışı ânında Şeytân Güneş'i boynuzları içine alır ve âlemin hâkimi tacı olmak üzere onunla kendisini süsler; lâkin

---

berekâtiyle hıdmeti vezâret uhdesinden gelmek mömktodir. didi. Nafmâ, s, 223.

Hulâsasi şudur ki, 1) Arzları kabul olunacak; 2) Kimse hakkında iltimas olunmayacak; 3) Kimse şerik tutulmayacak, 4) Aleyhindeki telkinlere iltifat olunmayacak. Bunlar gaayet etraflı düşünülmüştür, ilk Üç şart birbirine bağlı ve biribirinin tekrarı gibi görünürse de, değildir. Arzları kabul otunu* da, kabulden önce biri hakkında şefaat edilebilir; yine arzları kabul olunmak ve şefaat edilmemekle beraber başkasının da arzı desteklenebilir. Köprülü üç şart ile istiklâli muhafaza ediyor, dördüncü şartla rekaabeti mahvediyor-Köprülünün rü'yeü bu şartlarla nümâyan otur. SuKân IV. Mehmed. bu rüyetkâr adama emniyet ederek Devlet'e büyük hizmet etmiştir. O zamanın ahvâl ve hâdiselerine nazaran Köprülüler sadârete getirilmemiş olsaydı, memlekette ihtilâller devam edecekti, Sultân IV. Mehmed'in saltanatı da devam edemiyecekti. (Mfiterdm)

[458] Köprülü, lâfzı murâd söz ile kanaat etmiyordu; Valide Sultân «Vallâhu'KArfm. bu ricalarıma müsâade olunur, cümlesini üç kere söyledi. Naimfi'dan, s. 223. (Mütercim) .

[459] Köprülü Mehmed Paşa huzûr-ı hümâyûna davet olunup salât-ı cum'ada ha-Ub minberde iken hâtem-i vekâlet kendüye inayet buyuruldi, ve sabıkan rik-rolunan dört şartı Pâdişâh-ı âlem-penftb hazretleri ttsânen birer birer zfkr eyledi; «bu şurûta riâyet olunmak üzere seni müstakiUen vez£r eyledöm; gö-reyüm seni nice mdmet idersin* diyüp hayır duây-ı mülûkâne fle mesrur bu-yurdılar ki. Köprülü Mehmed Paşa dahî giryan olup incu dâoesi gibi gözyaşı münevvir sakallan üzerine rtzân olarak «Şevketlü kerâmeüü pâdisAhum. Hakk Teâlâ ömr Ü devktin(W ber-devâm eyleye, sıdk ve isükaametle hıdnuC-İ se rlfinûzde sarf-ı iktidar ve uğur-ı hümâyûnunda bezi- cân iderem. Devletlü pâttişahuniun himroet-i aliyyesi ve hayır duası berekâtiyle Hakk Teâlâ tev-Rfc ihsan eyleye.. diyû zemin bûs itdi.. Naîmâ, s. 224. (Mütercim)

«Allahu Ekber» sadâsını işidince bırakır.[460] Osmanlı müverrihleri de hırs, sefahat, isyan ifritleri hunrîz Murad'm, sefih İbrahim'in saltanatlarında ve IV. Mehmed'in çocukluk yaşlarında o suretle semt-i re's-i cenuba vâsıl olmuş iken, şu kadar felâketten sonra, Devlet'in bir kan selinde yıkanarak, zaafa uğramakta olan yaşama gücü yeniden tecellî etmiş ve bir adam zuhur ederek hükümetin tacını isyan Ibîîs'inden kurtarmış olduğunu beyân ederler.[461]

[460] Hammer bunu kimbüir nerede görmüş ise garîb bir şey zannıyla ehemmiyet vermiştir- Köprülü'ye sadâret tevcihi hatlb minberde iken vâki* olduğu faalde, bu söze uymak için onu da ezan zamanına tahvil etmiştir.

[461] Osmanlı müverrihlerinin düşüncelerinin özeti bir zamandan beri yıkılmağa yüztutmuş olan Devlet'in, Köprülü Mefatned Paşa'nın hakimane tedbîrleri 3e yeniden yükselişe madıar olduğunu beyândan ibarettir. Hammer, geçtiğimiz fıkraları en veciz şekilde özetlemek için onu bu süslü üslupla ifâde etmiştir. (Mütercim) Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/583-586.